T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

7.SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERLE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN GÖRSELLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hilmi GÜVEN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet AÇIKALIN

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı

Haziran, 2022

Eşime, aileme ve emeği olan tüm öğretmenlerime ithaf ediyorum…

BÜTÇE DESTEKLERİ

7.SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERLE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN GÖRSELLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu tez çalışması için herhangi bir kurumdan bütçe desteği alınmamıştır.

TEŞEKKÜR

Bir hayal ve hedef ile başlayan sonucunda başarıyla sonuçlandırılabilen her çalışmanın ardında emek, çaba ve alın teri vardır. 2009 yılında lisans eğitimime başladığım ilk yılda kendi alanımda ilerlemek ve tez yazmak istediğime karar vermiştim. Kendimde bu gücü bulmamı sağlayan, potansiyelimi benden önce fark ederek yolumu açan, yeri geldiğinde bana benden çok güvenerek bu tezi yazmamdaki ilk adımı 13 sene önce atan değerli hocam Dr.Öğr. Üyesi Saadet Tekin'i burada anmayı ve teşekkürlerimi sunarak sözlerime başlamayı bir borç bilirim. Hayat döngüsü içerisinde insan kendisine koyduğu hedef ve hayallere bazen planladığından geç ulaşabiliyor. Bugün 13 sene önce kurduğum hayali gerçekleştirmenin mutluluğu ve huzuru içerisindeyim. Geçen yıllar içerisinde başladıktan sonra çok daha fazla sevdiğim ve bu meslek için var olduğuma inandığım öğretmenliğe başladım. Eşimle beraber yeni bir hayat yolculuğuna adım attım. Meslek hayatım, aile hayatım derken 13 sene önce kurduğum hayalimden geçen yıllar ile adım adım uzaklaşırken bana tekrardan enerjisi ve motivasyonu ile destek veren ve hayalimin peşinden koşmama yardımcı olan, uzun saatler boyunca çalışmalarıma katlanan eşim Şerife Güven' e teşekkür ediyorum. Aynı zamanda bu günlere gelmemi sağlayan sevgilerini, ilgilerini ve emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, bana olan inançlarını başarı da ve başarısızlıkta hiçbir zaman kaybetmeyen annem Gönül Güven'e, babam Hüseyin Güven'e, kardeşim Seray Güven ve teyzem Zümrüt Kurtgöl'e yürekten teşekkür ediyorum. Bir hayalin başladığı nokta, geçirdiği yolculuk ne kadar önemliyse o hayalin gerçekleştirilme sürecinin son adımı da bir o kadar önemlidir. İlk yüksek lisans dersine girdiğim andan itibaren başta hayata ve eğitime bakış açısı olmak üzere, bilgisi, birikimi, yol göstericiliği ile beni etkileyen ve bu zorlu tez sürecinde her zaman yanımda olan, rahatça danışabildiğim, fikrini alabildiğim değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Açıkalın'a şükranlarımı sunuyorum. Son teşekkürlerim ise bana bu tez çalışmasında yardımcı olan fikirlerini, düşüncelerini benimle paylaşan ve onlar için oldukça yorucu olan üç aşamayı da benimle birlikte tamamlayan öğrencilerime…

Haziran 2022 **Hilmi GÜVEN**

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAYI .....
BEYAN .....
BÜTÇE DESTEKLERİ iii
TEŞEKKÜR iv
İÇİNDEKİLER v
ŞEKİL LİSTESİ viii
TABLO LİSTESİ ix
SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ x
ÖZET xi
ABSTRACT xiii
1. GİRİŞ 1
1.1. PROBLEM DURUMU 1
1.2. AMAÇLAR/PROBLEMLER VE ALT PROBLEMLER 4
1.2.1. Katılımcıların, yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görseller ile ilgili düşünceleri nelerdir? 4
1.2.2. Katılımcılar, kendi görsellerini tasarlarken hangi noktalara dikkat etmişlerdir? 5
1.2.3. Katılımcıların, ders kitaplarının görsel tasarım süreci ilgili görüş ve düşünceleri nasıldır? 5
1.3. ÖNEM 6
1.4. SAYILTILAR (VARSAYIMLAR) 6
1.5. SINIRLILIKLAR 7
1.6. TANIMLAR 7
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 9
2.1. SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI 9
2.1.1. Ülkemizde sosyal bilgiler 11
2.1.2. Dünyada sosyal bilgiler 13
2.2. DERS KİTABININ TANIMI 14
2.2.1. Türkiye'de Ders Kitaplarının Gelişim Süreci 16

2.2.2. Ders Kitabının İşlevleri 17
2.2.3. Ders Kitaplarının Nitelikleri 18
2.2.4. Ders Kitaplarının Çocuğun Gelişimine Etkileri 19
2.3. DERS KİTAPLARININ ÖĞRETİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ 20
2.3.1. Öğretmen Açısından Ders Kitabının Önemi 21
2.3.2. Öğrenci Açısından Ders Kitabının Önemi 21
2.4. DERS KİTAPLARINDA FİZİKSEL YAPI ÖZELLİKLERİ 22
2.5. DERS KİTABINDA EĞİTSEL TASARIM 26
2.6. DERS KİTABINDA DİL VE ANLATIM 27
2.7. GÖRSELLER 28
2.8. DERS KİTABINDA GÖRSEL TASARIM 29
2.9. DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSELLER 32
2.10. GÖRSEL OKURYAZARLIK 39
2.11. GÖRSEL TASARIM İLKELERİ 41
2.11.1. Görselin Kullanımında Biçimle İlgili İlkeler 41
2.11.2. Görsel Kullanımında Yerleşmeyle İlgili İlkeler 44
2.12. GÖRSEL KULLANIMINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR 46
2.12.1. Anlamsal Bakımdan Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 46
2.12.2. Yapısal ve Yerleşimsel Bakımdan Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 50
2.13. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 53
2.13.1. Ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirildiği araştırmalar 53
2.13.2. Ders kitaplarındaki görsellerin yapı, çeşit ve kalitesi üzerine yapılan araştırmalar 55
2.13.3. Ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği araştırmalar 57
2.13.4. Ders kitaplarında yer alan görsellerin öğrenci başarısına etkisi üzerine yapılan araştırmalar 59
2.13.5. Kitaplardaki görsel-metin ilişkisinin incelendiği araştırmalar 60
3. YÖNTEM 62
3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ 62
3.2.ÇALIŞMA GRUBU 63
3.3.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI 64
3.3.1 Anket Soruları 64
3.3.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları 67
3.3.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları 67

3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ 69
3.4.1. Anketlerin Çözümlenmesi 70
3.4.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları 70
3.4.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerinin Çözümlenmesi 71
3.5. ETKİNLİKLERİN OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASI SÜRECİ 71
3.5.1. Görsel Tasarım İlkelerine Uygun Olarak Hazırlanan Anketin Uygulanması 72
3.5.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtlarının Hazırlanması ve Uygulanması 73
3.5.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Sorularının Uygulanması 74
4. BULGULAR 77
4.1. KATILIMCILAR, GÖRSEL TASARIM İLKELERİNE GÖRE HAZIRLANAN ANKET ÇALIŞMASINDA DERS KİTABININ "YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN GÖRSELLERİ NASIL DEĞERLENDİRMİŞTİR? 77
4.1.1. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Katılımcılar Tarafından Beğenilen Görsellerin Değerlendirilmesi 82
4.1.2. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Katılımcılar Tarafından Beğenilmeyen Görsellerin Değerlendirilmesi 85
4.2. KATILIMCILAR, "YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN VE ANKET SONUÇLARINA GÖRE EN AZ BEĞENİLEN GÖRSELLERİ KENDİ DUYGU, DÜŞÜNCE VE BİLGİLERİNE GÖRE YENİDEN NASIL TASARLAMIŞLARDIR? 90
4.2.1. En az beğenilen ilk görselin (Martin Luther King) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi 91
4.2.2. En az beğenilen ikinci görselin (Divan-ı Hümayun) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi 109
4.2.3. En az beğenilen üçüncü görselin (Oy kullanan kadınlar) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi 122
5. TARTIŞMA 137
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 148
KAYNAKLAR 150
EKLER 166
..... 167
..... 168
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI .....
ETİK KURUL İZİN YAZISI .....
KURUM İZNİ YAZILARI 183
..... 185
ÖZGEÇMİŞ .....]

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 3.1: Katılımcılar tarafından unutulan ve boş bırakılan alanlar……...73

Şekil 3.2: Katılımcılar tarafından görüşme sorularına verilen cevap örnekleri……...75

Şekil 3.3: Katılımcılar tarafından görüşme sorularına verilen cevap örnekleri…….....76

Şekil 4.1: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen görsel……...83

Şekil 4.2: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen 2. Görsel……..84

Şekil 4.3: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen 3. Görsel…….....84

Şekil 4.4: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen görsel……...87

Şekil 4.5: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 2. Görsel……...88

Şekil 4.6: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 3. Görsel……..89

Şekil 4.7: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen görsel……...91

Şekil 4.8: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 2.görsel……..109

Şekil 4.9: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 3.görsel……..123

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 4.1: Görsel Tasarım İlkelerine Göre Anlam Yönünden Oluşturulan Ankete Katılımcılar Tarafından Verilen Cevapların Değerlendirilmesi……..78

Tablo 4.2: Görsel Tasarım İlkelerine Göre – Biçim Yönünden Oluşturulan Ankete Katılımcılar Tarafından Verilen Cevapların Değerlendirilmesi……..79

Tablo 4.3: 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Görseller Arasında Beğenilme Durumunun Değerlendirilmesi……81

Tablo 4.4: 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Görseller Arasında Beğenilmeme Durumunun Değerlendirilmesi……...86

SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
NCSS:	**The National Council for the Social Studies**
MEB:	**Milli Eğitim Bakanlığı**
TBMM:	**Türkiye Büyük Millet Meclisi**
v.b.:	**Ve benzeri**
s.s.:	**Sayfalar**

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

7.SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERLE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN GÖRSELLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hilmi GÜVEN

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı

Danışman : Prof. Dr. Mehmet AÇIKALIN

Dünya'da ve ülkemizde, bilim ve teknolojide atılan yeni adımlar hayatın birçok alanını etkilemektedir. Bu etkilenen alanlarının içerisinde eğitim dünyası da yer almakta ve sınıf içi-dışı, eğitim-öğretim materyalleri içerisinde teknolojinin ve internetin kullanımı artmaktadır. Buna rağmen yapılan birçok araştırma göstermektedir ki ders kitapları dünyada ve ülkemizde hala öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok kullanılan ders materyali durumundadır. Bu nedenle ders kitaplarının gerek içerik gerek ise görsel bakımdan tasarım ilkelerine uygun şekilde hazırlanması derslerde hedeflenen amaçlara ulaşılması için önemlidir. Sosyal bilgiler dersinde yer alan kazanım alanları da düşünüldüğünde görsel ve içeriklerin doğru kullanımı ders kitaplarından elde edilecek verimi arttıracaktır. Yapılan çalışmalara bakıldığında; sosyal bilgiler ve diğer ders alanlarına ait ders kitaplarının gerek içerik gerek ise görsel bakımdan değerlendirilmesinin yapıldığı birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar genelde görsel tasarım uzmanları, öğretmenlerle yapılan görüşmeler ve araştırmacı tarafından ders kitaplarının değerlendirilmesi şeklindedir. Öğrencilerin fikirlerinin, görüşlerinin ve çözüm önerilerinin yansıtıldığı çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışma da bu eksiklik üzerinden literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmak istemektedir. Araştırmanın amacı; 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerle öğrenciler tarafından geliştirilen görsellerin karşılaştırılmasını yaparak gelecekte tasarlanacak ders kitaplarında öğrencilerin fikirlerinin de yer alabileceğini

göstermektir. Çalışmada İstanbul ili Esenyurt ilçesinde yer alan Yusuf Özvatan Ortaokulunda eğitimlerine devam eden 7.sınıf seviyesinde 35 öğrenci katılımcı olarak yer almıştır. Katılımcılar içerisinde farklı yetenek ve ders başarısına sahip kız ve erkekler yer almıştır. Katılımcılar görselleri, tasarım ilkelerine göre hazırlanan anketler ile değerlendirip, yeniden tasarlamalarına ve bu görsellerin yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla karşılaştırmasına dayanan bu araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırma problemleri ile veri toplama sürecinde nicel ve nitel her iki yaklaşım birlikte ele alınmıştır. Creswell' in eğitsel araştırmalarda sınıflandırdığı karma araştırma yöntemlerinden, araştırma sürecinde önce nicel verilere ulaşıp oradan elde edilen sonuçlar ile nitel verilere devam edildiği için açıklayıcı karma yöntem kullanılmıştır. Katılımcılar ders kitaplarında yer alan görseller ile kendi tasarladıkları görselleri renk, boyut, kolay anlaşılabilir olma, ilgi ve merak uyandırıcı ve kendi seviyelerine uygunluk açısından farklı bulmuştur. Katılımcıların tasarladıkları görsellerde de bu farklılıkları yansıtarak ders kitaplarında yer alan görsellerden farklı görseller tasarlamışlardır. Görüşmelerle bu farklılıkların nedenlerinin sorgulandığı araştırma sonuçları göstermiştir ki ders kitaplarının tasarımında öğrencilerin görüşlerine, seviyesine, ilgi ve meraklarına önem vermek, renk, boyut ve sayfa düzenindeki yeri ile ilgili fikirlerini göz önüne almak ders kitaplarının verimini olumlu yönde etkileyecektir.

Haziran 2022 , 205 sayfa.

Anahtar kelimeler: Ders kitabı, Sosyal bilgiler, Sosyal bilgiler ders kitabı, Ders kitaplarında görsel kullanımı, Görsel tasarım ilkeleri, Öğrenci görüşleri

ABSTRACT

M.Sc. THESIS

COMPARISON OF THE VISUALS IN THE 7TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOK WITH THE VISUALS DEVELOPED BY THE STUDENTS

Hilmi GÜVEN

İstanbul University-Cerrahpaşa

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish and Social Sciences Education

Social Studies Education Program

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet AÇIKALIN

In the world and in our country, new steps in science and technology also affect many areas of life. The world of education is also included in these affected areas, and the use of technology and the internet is increasing within the classroom-outside, educational-teaching materials. Despite this, many studies show that textbooks are still the most used course material by teachers and students in the world and in our country. Therefore, it is important that textbooks are prepared in line with the principles of visual design, both content and content, to achieve the goals targeted in the courses. The correct use of visual and content, given the areas of gain in the social science course, will increase the efficiency of the textbooks. Given the work done, there are many studies in which textbooks for social science and other course areas are evaluated visually, whether content is required. These studies are usually visual design experts, interviews with teachers, and evaluating textbooks by the researcher. The number of studies where students' ideas, opinions and solution proposals are reflected is very few. This study also wants to give literature a different perspective through this lack. The aim of the research is to compare the images in the classroom 7th social science ideas can be included in future textbooks. In the study, Yusuf Özvatan in Esenyurt district of İstanbul province has participated in 35 students in the 7 grade level who continue their education in the Middle School. Participants included girls and men with different skills and course success. This research, based on the delegates' assessment of images with surveys

based on design principles, their redesign, and their comparison of these images through semi-structured interviews, has been used in a mixed way. Both quantitative and qualitative approaches were discussed together in the process of data collection with research problems. Through the mixed research methods that Creswell categorized in educational research, the descriptive hybrid method was used as the results obtained from the research process were obtained first and qualitative data continued. The participants found the visuals in the textbooks and their own designs different in terms of color, size, easy to understand, interest and curiosity, and fit to their own level. The images that the participants designed also reflected these differences, and they designed different images from the images in the textbooks. Research results have shown that the reasons for these differences with the discussions have been questioned, and that in the design of textbooks, it will positively affect the efficiency of textbooks, taking into consideration their opinions, level, interest and interest, and their views on color, size and page layout.

June 2022, 205. pages.

Keywords: Textbook, Social studies, Social studies course book, Visual use in course books, Visual design principles, Student views

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı/problemleri ve alt problemleri, önemi, sayıltıları ve sınırlılıkları ele alınacaktır. Aynı zamanda araştırmayla ilgili bazı temel tanımlara da yer verilecektir.

PROBLEM DURUMU

Amacı; 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sorumluluk sahibi bilinçli vatandaşlar olarak yetişmesini sağlamak, eleştirel düşünce ile karşılaştığı problemleri çözebilen, kendi ülkesinde ve dünyada olup bitenin farkında olan, ahlaklı, erdemli, insan hakları ve demokrasiye saygı duyan bireyler yetiştirmek (MEB, 2006), sosyal bilgiler alanı ile ilgilidir. Buradan yola çıkarak bu dersin, tarih, coğrafya, vatandaşlık ve insan hakları, hukuk, ekonomi, sosyoloji, siyaset gibi birçok alanı kapsadığını söylemek mümkündür (Safran, 2015, s. 2-3). Sosyal bilgiler dersini öğrencilere ortaokul seviyesinde sadece bu alanları öğreten bir alan olarak bakmak yeterli bir bakış açısı değildir. Formal eğitimin ardından toplum içerisinde aktif rol alan bir birey olabilmek, çevresinde yaşananların farkında olan, sorgulayan, eleştiren, problem çözebilen, hak ve sorumlulukların farkında olan vatandaşlar olarak bireyin yaşamını sürdürebilmesi içinde sosyal bilgiler müfredatı içerisinde yer alan hedefleri içselleştirebilmek gerekmektedir. Eğitim sonrası bireyin hayatını bu kadar yakından ilgilendiren bir alan içerisinde kullanılan programların, müfredatın, ders kitabı ve içeriklerinin gerek eğitim süreci gerekse eğitim sonrası hedeflere ulaşılabilmesi için doğru tasarlanması oldukça önemlidir. Bu tasarım süreçlerinde değişen şartlara ve yeniliklere uyum sağlanabilmesi de değerlidir. Bu değişim ve yeniliğin ön plana çıktığı alanlardan biri olan görsellerin de doğru ve etkili kullanılması, hedeflenen noktalara ulaşılabilmesi için gereklidir. Sosyal bilgiler dersinin önemi, değişen ve gelişen süreçte önemli bir rol oynayan görsellerin göz önüne alınmasından yola çıkılarak bu araştırmada, eğitim öğretim sürecinde hali hazırda en çok kullanılan öğretim materyali olma özelliği taşıyan ders kitaplarının (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 14; Gülersoy, 2013, s. 8; Keser, 2004, s. 1; Uzuner, Aktaş & Albayrak, 2010, s. 722; Ünal &Ünal, 2012, s. 181) görsel tasarımlarının öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, yeniden tasarlanması ve karşılaştırması yapılmıştır.

Sosyal bilgiler ve diğer alanlara ait ders kitaplarının niteliği ile ilgili gerek görsel gerek ise içerik bakımından pek çok araştırmada yetersiz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Atasoy & Demir, 2017, s. 755-770; Gülersoy, 2013, s. 22-23; Şahin, 2011, s.137-154; Tonga, 2007, s. 143-144; Türkel, 2010, s. 93-94; Tüzün, 2008, s. 108;). Günümüz dünyasında, teknolojik gelişmelerinde etkisiyle görsellerin önemi artmıştır. Ders kitaplarının da içeriğin yanında kullanılan görsellerin tasarımında yaşanan bu değişime ayak uydurması önemlidir. Ders kitaplarında kullanılan görsel-içerik uyumu ile ilgili de pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar ülkemizde kullanılan ders kitaplarının bu değişime ayak uydurmada sıkıntılar yaşandığını göstermektedir (Çakmak ve Kaçar, 2020, s. 167; Eğedemir, 2017, s. 45-54). Öğretmenler, öğrenciler, görsel tasarım uzmanları bu araştırmaların içerisinde yer almıştır. Araştırmaların birçoğu göstermektedir ki ne ders kitaplarını en aktif şekilde kullanan öğretmen ve öğrenciler ne de bu konuda eğitim almış görsel tasarım uzmanları görsellerin kullanımı konusunda ders kitaplarını yeterli bulmamıştır (Demir, 2008, s. 133-134; Eşgi, 2005, s. 19; Kayıkçı, 2006, s. 36-44). Görsellerde kullanılan renkler, boyut seçimi, sayfa düzeni içerisinde aldığı yer, akılda kalıcı ve düşündürücü olmaması, ilgi çekici ve motivasyon sağlamada eksik kalması ve içerik ile yaşanılan uyumsuzluklar araştırmalarda ders kitaplarına en çok yapılan eleştirilerin başındadır. Bu eleştiriler göz önüne alındığında ders kitaplarından istenilen verimin elde edilememesi, birçok öğretmenin sadece ödev vermek ve soru çözmek için kitapları kullanması şaşırtıcı gelmemelidir. İlerleyen süreçlerde tasarımı yapılacak ders kitaplarında mutlaka öğretmen, öğrenci ve görsel tasarım uzmanlarının görüşlerine daha çok yer verilmelidir.

Ders kitaplarının eğitim öğretim sürecinde kullanılması ülkemiz ve diğer ülkeler için oldukça eskiye dayanmaktadır. Devletler, formal eğitim içerisinde yetiştirdiği vatandaşlarına aktarmak istediklerini en hızlı, ekonomik ve ulaşılabilirliği ile kullanımı kolay olmasından dolayı ders kitaplarını tercih etmişlerdir (Dursun & Eşgi, 2008, s. 21; Kılıç & Seven, 2013, s. 17). Ülkemizde de cumhuriyetin ilanından sonra süreç içerisinde ders kitapları ile ilgili değişikliklere ve geliştirme çabalarına girişilmiştir. 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren ülkemizin program ve müfredatlarında yer almaya başlayan yapılandırmacı yaklaşım bu değişimler içerisinde en önemlilerden biridir (Akpınar & Kaymakçı, 2012, s. 609; Kan, 2010, s. 669-670). Öncesinde ülkemizin eğitim sisteminde davranışçı yaklaşım uygulanmaktaydı. Bu yaklaşımda ezber ön plandaydı. Öğretmen merkezde olup, öğrenci genelde dinleyen pozisyonda yer alıyordu. Önceden hazırlanmış bilgiler öğretmenler tarafından anlatım ve yazma yöntemiyle öğrencilere aktarılıyordu. Öğrencilerden beklenti

aktarılanı aklında tutması ve gerektiği zaman da hatırlamasıydı. Öğrencilerin okul ve sınıf ortamında alınan kararlarda fikirleri önemsenmemekteydi. Öğretmen-öğrenci ilişkileri oldukça soğuk, kurallara dayalı ve öğretmenden öğrenciye doğru giden tek taraflı bir ilişki vardı (Şengül, 2005, s. 1-2). Fakat Piaget, Dewey, Bruner, Vygotsky gibi isimlerin düşüncelerinden etkilenen yapılandırmacı yaklaşım, ezber sistemini ve öğretmen merkezli eğitimi reddetmekte yerine öğrenci merkezli, eleştirel bakışı ve problem çözmeyi ön plana almaktadır (Açıkalın, 2018). Bu yaklaşıma göre; öğrenciler sunulan bilgiyi direkt olarak zihinlerine almazlar. Her öğrenci o bilgiyi kendine göre yorumlar ve ardından zihnine alır. Böylece öğrenciyi düşünmeye, sorgulamaya, araştırmaya yönelterek başarıyı artırma hedefi vardır (Dilaver ve Tay, 2015, s. 100). Ülkemizin eğitim öğretim sürecinde yaşanan devrim niteliğindeki bu değişim programlar, müfredatlar, ders içerikleri, kazanımlar ile birlikte ders kitaplarının da değişme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Doğanay, 2008).

Yapılandırıcı yaklaşımın ülkemizin eğitim sistemine entegre edilmesiyle sosyal bilgiler programında yer alan hedeflerde ve alana ait ders kitaplarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Sosyal bilgiler eğitim programı, yapılandırmacı yaklaşımın etkisiyle öğrenci merkezli olarak, öğrencilerin sorunları fark eden, araştıran, sorgulayan, çözüm üreten bireyler olarak yetiştirilmesi için gerekli içeriklerle hazırlanmıştır (Altun, 2013, s. 11). Bu içerikler, onlarla uyumlu görsellerin kullanılmasıyla da zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Yapılandırmacı yaklaşım zamana uyum sağlayabilmeyi hedeflerken bu yaklaşıma uygun hazırlanmaya çalışılan ders kitaplarının da görsel öğelerin etkisinin arttığı günümüzde bu durumu göz ardı etmesi beklenemezdir. Çünkü ders kitaplarında metinler ile birlikte resim, şekil, grafik, şema gibi görsellere yer verilerek dersin daha ilgi çekici, merak uyandırıcı ve öğrencinin motivasyonunu olumlu etkilemesi beklenmektedir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119; Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1644). Eğitim-öğretim sürecinde farklı duyu organlarına hitap edilmesi kalıcılığı artırır ve unutma geç gerçekleşir (Şimşek, 2003, s 145; Yaşar, 2004, s. 1-2). Ders kitaplarında görsellerin kullanılması, metnin anlaşılmasını ve öğrenci tarafından yorumlanmasına katkı sağlar. (Roohani & Sharifi, 2015, s. 68-69). Ayrıca öğrenci ile kitap arasında olumlu bir iletişim sağlayıp öğrencinin ilgisini çekerek, konu içerisinde yer alan olgu ve kavramların öğrencilere aktarılmasında etkili olmaktadır (Uzuner vd., 2010, s. 723). Görsellerin bir konuyu net bir şekilde açıklama gücünden yararlanılarak konu özetlenebilir ve karmaşık konuların öğrencilere daha kolay bir şekilde açıklanabilir (Yaşar & Seremet, 2007, s. 158).

Ders kitaplarında görsel, içerik ve tasarım sürecinden yaşanan bu değişimler önemli ve bir o kadar da hızlı olmuştur. Yapılan çalışmalar da desteklemektedir ki ders kitapları gerek içerik gerekse görsel ve kullanım açısından geçmişe göre daha iyi bir yerde olsa da hedeflenen noktalara ulaşmakta problem yaşamaktadır. Fakat bu çalışmalar genelde öğretmenler, öğretmen adayları, görsel tasarım uzmanları ya da azda olsa öğrencilerin görüşlerinden yararlanılmıştır (Alpan, 2004, s. 205-206; Esen, 2017, s. 62-69; İnce, 2019, s. 75-105; Kurt, 2017, s. 42; Namal, 2011, s. 47-48). Bu çalışmalar ile birlikte elbette sorunu tespit etmek önemlidir. Fakat sorunlardan asıl etkilenenler olan öğrencilerin çözüm önerilerini ortaya koyan ise çok az çalışma yapılmıştır. Bu tez çalışması bu açığı göz önüne alarak öğrencilerin ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili olan görüşlerini tespit edip, aynı zamanda kendi fikir ve düşünceleri ile kendi görsellerini tasarlayarak gelecekte hazırlanacak ders kitaplarına fikir verme amacını taşımaktadır.

AMAÇLAR/PROBLEMLER VE ALT PROBLEMLER

Bu araştırmanın temel amacı yedinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görsellerin belirlenen ilkelere göre katılımcı öğrenciler tarafından değerlendirilip, kendi fikir ve düşünceleri ve ortaya çıkan sonuçlara göre seçilen görsellerin katılımcılar tarafından yeniden tasarlanmasıdır. Bununla birlikte katılımcıların kendi görsel tasarımlarını oluştururken nelere dikkat ettiklerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

Katılımcıların, yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görseller ile ilgili düşünceleri nelerdir?

Katılımcılar ders kitabında yer alan görsellerin renk kullanımı ve boyutları hakkında neler düşünmektedir?

-Katılımcıların kitapta yer alan görsel-metin ilişkisi ile ilgili düşünceleri nelerdir?

-Görsellerin, açık, net ve anlaşılabilir olması hakkında katılımcılar neler düşünmektedir?

-Katılımcılar, ders kitabında yer alan görsellerin düşündürücü ve merak uyandırıcı bir yapıya sahip olması hakkında ne düşünmektedir?

-Görsellerin, ilgi çekici olma ve motivasyon sağlamadaki etkileri hakkında katılımcıların düşünceleri nelerdir?

-Katılımcılar, ders kitabında yer alan görsellerin sayısı ve birbirleri ile uyumu hakkında neler düşünmektedir?

-Katılımcılar, görsellerin akılda kalıcılığı ve farklılıkları gösterme gücünü nasıl değerlendirmişlerdir?

-Katılımcıların, görseller hakkında kriterlere göre beğeni-beğenmeme görüşü nasıl sonuca varmıştır?

Katılımcılar, kendi görsellerini tasarlarken hangi noktalara dikkat etmişlerdir?

-Katılımcılar, görselleri tasarlarken birlikte verilen metinler ile ilişkiyi nasıl kurmuşlardır?

-Katılımcılar, görsel tasarım sürecinde renk ve boyut seçimini nasıl yapmışlardır?

-Katılımcılar, tasarladıkları görselleri sayfa düzeni içerisinde nereye yerleştirmeyi düşünmüşlerdir?

-Katılımcılar, görsellerin ilgi çekici ve merak uyandırıcı olmasını göz önüne almışlar mıdır?

-Katılımcılar, görsellerin anlaşılabilir olması ve akılda kalıcılığını sağlamak için neler yapmıştır.

Katılımcıların, ders kitaplarının görsel tasarım süreci ilgili görüş ve düşünceleri nasıldır?

-Katılımcıların tasarladıkları görseller ile kitapta yer alan görseller arasındaki benzerlikler nelerdir?

-Katılımcıların tasarladıkları görseller ile kitapta yer alan görseller arasındaki farklılıklar nelerdir?

-Katılımcılar, kitapta yer alan görsellerden tasarım aşamasında nasıl etkilenmişlerdir?

-Katılımcılar, kendi görsellerini tasarlarken ders kitaplarında yer alan görsellerde hatalı bulunan yerleri göz önüne almışlar mıdır?

- Katılımcıları görsel tasarım aşamasında, gerçek hayatta karşılaştıkları ve hayal dünyası nasıl etkilemiştir?

- Katılımcıların tasarladıkları görseller arasındaki ortak noktalar ve farklılıklar nelerdir?

ÖNEM

Ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili farklı kademe ve alanlara ait araştırmalar mevcuttur. Özellikle günümüzde görselliğin öneminin ön plana çıkması bu alanda yapılan araştırmaların da son yıllarda artmasına sebep olmuştur. Bu araştırmalara bakıldığında genelde ders kitaplarının öğretmen, öğrenci ya da görsel tasarım uzmanları ile değerlendirmesi şeklinde yapıldığı görülmektedir. Eksikliklerin ya da doğruların ortaya konulması elbette önemlidir. Fakat literatür taraması sonucunda görülmektedir ki ders kitaplarını en çok kullanan kesim olan öğrencilerin çözüm önerileri ve kendi görsel tasarımlarına yer veren araştırma sayısı çok azdır. Araştırmamızda, öğrenciler kullandıkları ders kitabındaki görselleri kendileri değerlendirmiştir. Ardından seçtikleri görsellerin yerine kendi görsellerini tasarlamaya çalışmışlardır. Süreç sonunda ise öğrenciler ile yapılan görüşmelerle görüş ve düşüncelerinin neler olduğuna ulaşılmıştır. Bu araştırmayı diğer araştırmalardan ayıran ve önemli hale getiren özelliği de; ders kitabında yer alan görsellerin değerlendirilmesinin, yeniden tasarlanmasının ve bu süreç ile ilgili öğrencilerin görüşlerinin bir arada verilmesidir. Bu araştırmanın ilerleyen yıllarda ders kitapları tasarlanırken, kitabın asıl sahiplerinden olan öğrencilerin fikir, düşünce ve hayal dünyalarına da yer verilebileceğine olan düşüncenin güçlenmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

SAYILTILAR (VARSAYIMLAR)

Araştırmanın sayıltıları şu şekildedir:

1. Araştırmacı tarafından hazırlanan anket ve görüşme sorularının öğrencilerin 7.sınıf Sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görselleri değerlendirmesine uygun şekilde hazırlandığı,
2. Araştırmaya katılan öğrencilerin anket ve görüşme sorularını kendi fikir ve düşünceleri ile içtenlikle cevapladığı,
3. Araştırmaya katılan öğrencilerin kendi belirledikleri görsellerin yerine yeni görselleri tasarlarken kendi el becerilerini kullandığı,

4. Araştırmada 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan 17 görselin, kitapta yer alan diğer görsellerin örneklemi olduğu,
5. Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemlerinin ve ölçme araçlarının geçerli ve amaca uygun olduğu kabul edilmiştir.

SINIRLILIKLAR

1. Bu çalışma sosyal bilgiler dersi 7. Sınıf ders kitabı (Ekoyay yayınları), Yaşayan Demokrasi ünitesinde yer alan görseller,
2. 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Esenyurt ilçesi Yusuf Özvatan Ortaokulunda yer alan 7.sınıf öğrencileri,
3. Çalışmada kullanılan veri toplama araçları,
4. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların cevapları,
5. Araştırmada elde edilen verileri ölçme ve değerlendirmede kullanılacak yöntemler,
6. Çalışmanın süreceği 4 hafta ile sınırlıdır.
7. Araştırmada sadece ders kitabındaki görseller ile ilgili sorunlara değinilmiştir. Öğretim süreci ile ilgili sorun ve sonuçlarına değinilmemiştir.

TANIMLAR

Sosyal Bilgiler: Sosyal bilgiler, öğrencileri farklı problemlerle yüzleştirerek çözüm bulmalarını ister. Eleştirel düşünüp karar alma süreciyle baş başa bırakır. Öğrenilen bilgilerin güncel olaylarla ilişkilerinin kurulması istenerek yaratıcı düşüncenin gelişmesi hedeflenir. Ayrıca sorumluluk sahibi ve bilinçli yurttaşlar yetiştirerek küreselleşen dünyada hem kendi ülkesinin hem de diğer ülkeleri etkileyen sorunlarla ilgilenen ahlaklı ve erdemli bireyler yetişmesini amaçlar. Sosyal bilgilerin temel amacı, demokratik yurttaşlar yetiştirip onlara deneyimler sunarak sivil haklarını arayan, sorgulayan, problem çözen bireyler yetiştirmektir (NCSS, 2016, s. 1).

Ders Kitabı: Ders kitapları, belli bir ders alanı için ve okutulacağı kademe göz önüne alınarak yazılmış, öğretim programlarına uygun, gerekli kurullar tarafında onaylanmış

incelenmiş eğitim- öğretimdeki temel kaynaklardır (Gülersoy, 2013, s. 8; Nalçacı, 2011, s. 322).

Görsel: Bireyin duygu, düşünce, fikir ve görüşlerini açıklamada tek başına kullanılabildiği gibi yazılı anlatımlar yetersiz kaldığı yerlerde veya yazılı anlatımları desteklemek ve açıklığa kavuşturabilmek adına kullanılan resim, grafik, şekil ve fotoğraf gibi tasarımlara görsel denir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 100-101).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI

Sosyal bilimler, toplumla ilgili olan alanların bilimsel bir şekilde incelenmesidir. İçerisinde arkeoloji, tarih, antropoloji, ekonomi, coğrafya, din bilimleri, siyaset bilimi, hukuk, psikoloji ve sosyoloji gibi birçok bilim dalı yer almaktadır. Sosyal bilimler aslında toplumu ilgilendiren tüm bilim dallarını kapsamaktadır (Safran, 2015, s. 2-3). Sosyal bilgilerin ortaya çıkışına bakıldığında sosyal bilimler alanında yer alan birçok konunun genç nesillere aktarılma sürecini tasarlama amacı taşıdığı söylenebilir (Yılmaz & Çolak, 2012, s. 2). 20.yüzyılın ilk yıllarında "sosyal bilgiler" tanımı ilk kez 1905 yılında Thomas Jesse Jones isimli bir eğitimci tarafından ortaya atılmıştır. Amerika Eğitim Derneği içerisinde "sosyal bilgiler komitesinin" kurulması ile de "sosyal bilgiler" tanımı resmi olarak ilk kez 1916 yılında kullanılmıştır. Atılan bu önemli adımların ardından 1921 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS) kurulmuştur (Açıkalın, 2018, s. 13-14). Bu konsey kurulduktan sonra sosyal bilgiler eğitiminin geliştirilmesi adına uluslararası kongreler düzenlenerek hem alanın esaslarını belirleme de hem de değişen dünyaya, alanın uyum sağlaması adına önemli adımlar atılmıştır. Süreç içerisinde Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi, sosyal bilgiler alanının birçok farklı tanımını yapıp, esaslarını belirlemiştir. Değişen koşullara göre bu tanımlarda da değişiklikler yaşanmıştır. Konseyin sosyal bilgiler alanına yönelik yaptığı en güncel tanımlardan biri şu şekildedir:

Sosyal bilgiler, öğrencileri farklı problemlerle yüzleştirerek çözüm bulmalarını ister. Eleştirel düşünüp karar alma süreciyle baş başa bırakır. Öğrenilen bilgilerin güncel olaylarla ilişkilerinin kurulması istenerek yaratıcı düşüncenin gelişmesi hedeflenir. Ayrıca sorumluluk sahibi ve bilinçli yurttaşlar yetiştirerek küreselleşen dünyada hem kendi ülkesinin hem de diğer ülkeleri etkileyen sorunlarla ilgilenen ahlaklı ve erdemli bireyler yetişmesini amaçlar. Sosyal bilgilerin temel amacı, demokratik yurttaşlar yetiştirip onlara deneyimler sunarak sivil haklarını arayan, sorgulayan, problem çözen bireyler yetiştirmektir (NCSS, 2016, s. 1).

NCSS'nin daha önce yaptıkları ve son yaptığı bu tanım müfredatlarında sosyal bilgiler alanı yer alan ülkeleri de yakından etkilemiştir. Bu ülkeler içerisinde Türkiye'de bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1924 eğitim programında farklı isimlerle

de olsa yer alan sosyal bilim alanları zaman içerisinde farklı ders adı ve içeriği ile ülkemizin öğretim programları içerisinde yer almıştır (Açıkalın, 2018, s. 20). 2005 yılında ülkemizde uygulanmaya başlanan yapılandırmacılık esaslı yeni eğitim-öğretim programı ile birlikte sosyal bilgiler alanında NCSS'nin alan ile ilgili koyduğu standartlar daha da ön plana çıkmıştır.

Öğrenme alanları, bunlara bağlı olarak belirlenen ünite ve kazanımlar da bu kurulun aldığı standartlar ülkemiz sosyal bilgiler programı hazırlanırken temel olarak alınmıştır. 2005 yılında eğitim-öğretim programımızda yaşanan değişim, ders alanlarının tanımlarını ve bu alanlardan olan beklentileri de etkilemiş ve değiştirmiştir. Sosyal bilgiler alanı özelinde de birçok farklı ve yeni tanım yapılmıştır. Bu tanımlar içerisindeki en önemlilerinden biri MEB' in sosyal bilgiler programını hazırlayan komisyonu tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre:

"Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanı sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir" (MEB, 2005).

Milli Eğitim Bakanlığının Sosyal bilgiler dersi tanımında, sosyal bilimlere ait alanların bir tema ve alanda birleştirildiği belirtilmiştir. Öğrenciye vatandaşlık bilinci kazandırarak, geçmişini, gününü bilen ve bunlardan yola çıkarak toplum içinde kendi varlığını sürdürebilen bireylerin var olması beklenmektedir. Bu hedefler göz önüne alındığında Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'nin bu dersi alan öğrencilerde hedeflediği sorgulayan, problem çözebilen, kendi fikirlerini toplumda paylaşabilen bireyler yetiştirme hedefleriyle örtüştüğü gözükmektedir. Bu hedeflere ulaşılma noktasında öğretmen, öğrenci, ders kitapları vb. öğretim materyallerinin buna hazır, istekli ve uygun şartlara sahip olması çok önemlidir. Aksi takdirde bu hedeflerin öğretim programlarında yazılı birer hayal olarak kalması kaçınılmazdır.

2005 yılı itibari ile ülkemizin eğitim-öğretim programında yaşanan değişim ve sorgulamanın, problem çözmenin, yaratıcı düşüncenin, bilinçli yurttaşlar yetiştirmenin temel hedef alındığı yapılandırmacı yaklaşım bilim insanlarının ve araştırmacılarının da tanımlarını etkilemiştir. Sönmez (2010) sosyal bilgileri, toplumda yaşanılanlar ile ilgili bir ilişki kurma ve bunun sonucunda elde edilen canlı ve yaşayan bilgiler olarak tanımlamaktadır (s. 3). Toplumsal yaşamın ve sorunların öğrenilmesinde, ulusal bilinç kazanılmasında, vatandaşlık, sorumluluk ve görevlerinin aktarılmasında en önemli derslerden biridir (Ulusoy & Gulum,

2009, s. 86). İyi bir vatandaş olarak yetiştirilen kişinin toplumla ve çevresiyle uyum içinde yaşaması beklenir (Kan, 2010, s. 666-667). Topluma yararlı insanlar yetiştirebilmek için de kişiler her yönden geliştirilmelidir (Olayinka, 2016, s. 32). Bunu sağlayabilmek için ise; öğrencilerin sadece eğitim yaşamlarında değil sonrasındaki hayatlarında da sosyal bilimleri kullanmalarına yardımcı olmak hedeflenmektedir (Özmen, 2011, s. 16).

Sosyal bilgiler ile ilgili bir başka tanımda ise; insanın toplumla ve diğer insanlarla olan iletişimini zaman sürecinde ele alarak, vatandaşlık bilincinin ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan ve bununla birlikte öğrencilerin toplumsallaşmasını sağlayan da bir alan olarak ifade edilmiştir (Doğanay, 2008, s.78). Sosyal bilgiler dersi öğrencilerin güncel olaylarla karşılaşmasını, bunlarla ilgili araştırmalar yapmasını ve olanın bitenin farkında olmasını sağlar. (Safran & Ata, 2003, s. 339-340). Hak ve sorumluluklarının farkında olan, aktif, üretken, karşılaştığı sorunlarla baş edebilmeyi bilen devleti için iyi vatandaşlar yetiştirme hedefi vardır (Akpınar & Kaymakçı, 2012, s. 60). Ayrıca sosyal bilgiler dersi bireyin sadece kendi ülkesini değil dünyayı anlamasını sağlayan, geçmiş ve bugün ile ilgili karşılaştırma yapmasını hedefleyen; toplumlar arası siyasi, sosyal ve ekonomik etkileşimini sorgulayan ve karşılaştığı sorunlara kendi çözümünü üretebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Yapıcı, 2015, s. 347).

Ülkemizde sosyal bilgiler

Günümüzdeki adı sosyal bilgiler olsa da bu ders cumhuriyet tarihimizde farklı ders isimleri ve içerikler ile programlar da yer almıştır. 1924' te tarih, coğrafya dersleri ile birlikte musahabat-ı ahlakiye (ahlak sohbetleri) ve malumat-ı vataniye (vatan bilgisi) adlarıyla yer almıştır. 1926 yılı programında ise musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye dersleri kaldırılarak yerine yurt bilgisi adından ders eklenmiştir (Açıkalın, 2018, s. 20; Altun, 2013, s. 11). 1930, 1932, 1936 ve 1948 öğretim programlarında dersin içeriği ile ilgili ekleme ve çıkarmalar olmakla birlikte ders adı aynı kalmıştır. 1962 programında "Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi" dersi yerine "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi yer almıştır. Bu ders kapsamında tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konu alanları bir arada verilmiştir. Fakat bu yeni sürece yönelik olarak ders kitapları çıkarılmamıştır. Öğretmenler geçmiş dönemler de kullandıkları ellerinde bulunan tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi kitaplarından faydalanarak dersi işlemeye gayret etmişlerdir (Kan, 2010, s. 670). 1968 yılında ise ülkemizde "Sosyal Bilgiler" bir ders adı olarak ilk kez kullanılmıştır (Sönmez, 2010, s. 7). 1980' den sonra milli tarih, milli coğrafya ve vatandaşlık bilgisi gibi farklı isimlerle yer almıştır.

Günümüzde eğitim programları içerisinde yer alan sosyal bilgilerle ilgili en önemli adım ise 2003 yılında MEB Talim Terbiye Kurulu Bakanlığı ile başlayan (TTKB) program geliştirme çalışmaları ile atılmıştır. Önce pilot uygulama ile başlayan bu süreç ardından 2005-2006 yılından itibaren yeni programın tüm ülkeye uygulanmaya başlamasıyla günümüze kadar gelmiştir (Altun, 2013, s. 11).

Eğitim tarihimizde toplumsal yaşam ile ilgili kurallar yani sosyal bilimlerin içerdiği alanlar İslamiyet'ten önce gelenek ve göreneklerin içerisinde verilmeye çalışılmıştır. İslamiyet'ten sonra dinin koyduğu kurallar ile donatılmış bireyler yetiştirilmeye çalışılmış ve bu eğitime de yansımıştır. Medreselerde tarih, coğrafya, fizik, kelam, tefsir gibi dersler diğer derslerin yanında okutulmuştur. Cumhuriyet dönemi ile birlikte ise 1926, 1930, 1932, 1936, 1948, 1962, 1968, 1989, 1993, 1995, 1998 yıllarında eğitim programlarında değişiklikler yapılmıştır. 1926 yılındaki eğitim programında iyi vatandaşlar yetiştirmek amacıyla tarih, coğrafya, yurt bilgisi derslerine ikişer saat toplam 6 saat olmak üzere 4 ve 5. sınıflara verilmiştir. 1930, 1932, 1936 yıllarında yeni amaçların eklenmesiyle beraber ders isimleri aynı kalmıştır (Sönmez, 2010, s. 6). Cumhuriyet döneminde hazırlanan eğitim programlarında Atatürk tarafından ülkemize davet edilen J.Dewey'in yazdığı raporun etkisi olduğunu söylemek gerekir (Safran, 2015, s. 13). Onun etkisiyle birlikte 1962 yılında ilkokul programlarında tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin "toplum ve ülke incelemeleri" adı altında birleştirildiği görülmektedir (Sönmez, 2010, s. 6).

1962 yılında ders adının değişmesiyle başlayan sürecin 1968 yılında ders adının "sosyal bilgiler" olarak bir kere daha değişmesiyle devam etmiştir (Safran, 2015, s. 13). 1968 yılında ilkokullarda ders programına giren sosyal bilgiler 1975-1976 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda da okutulmaya başlandı. 1985-1986 eğitim yılında ortaokullarda kaldırılan sosyal bilgiler dersi, 1998-1999 yılında tekrar programa eklenmiştir (Safran & Ata, 2003, s. 339-340).

Cumhuriyet döneminde yaşanan eğitim-öğretim programı değişiklikleri ders alanlarını çeşitli açılardan etkilemiştir. Özellikle 1968, 1998 ve 2005 yıllarında yaşanan değişiklikler sosyal bilgiler programını en çok etkileyenlerdendir. 1968 programı, o dönemin sosyal bilgiler öğretimine en uygun programın hazırlanması ve " sosyal bilgiler"in ders adı olarak ülkemizde ilk kez kullanılması açısından önemlidir. 1998 programında sosyal bilgiler bir ders adı olarak 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda bütüncül bir bakış açısıyla öğretilmeye başlanmıştır. 2005 programında ise sosyal bilgilerin yapılandırmacı bir anlayışla ve disiplinler arası olarak

yeniden şekillendirildiği dönem olduğu için ayrıca önemlidir (Akpınar & Kaymakçı, 2012, s. 609; Kan, 2010, s. 669-670).

Dünyada sosyal bilgiler

Sosyal bilgiler eğitimin tam olarak nerede ve ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. İnsanın hayatta kalabilmek için bir arada yaşamak zorunda olması, toplumsallaşma gereksinimi, doğanın ve toplumun kurallarını bilmesi gerekliliği sosyal ve fen bilimleri gibi alanların aslında insanoğlunun var olduğu andan itibaren başladığı fikrinin düşünülmesine sebep olmaktadır. En eski yerleşik topluluk olan Sümerlerde okul vardı. Matematik, yazma, geometri derslerinin yanında harita, astronomi gibi dersler de vardı. Fakat sosyal bilimler ile ilgili bir ada rastlanılmamıştır. İsrail'de tarihte ilk kez kendi tarihlerini ve vatandaşlık bilgisi ile ilgili dersler okutulmuştur (Sönmez, 2010, s. 6).

Sosyal bilgilerin okullarda bir ders olarak ilk defa ortaya çıkmasına ise 19 ve 20. yüz yıllarda ABD' nin yaşamış olduğu büyük kültürel, ekonomik, siyasi değişim sebep olmuştur (Safran & Ata, 2003, s. 1; Safran, 2015, s. 11). Sosyal bilgiler dersi ilk defa bir ders adı olarak 1916 yılında ABD' de görülmektedir. Bu ders kapsamında tarih, coğrafya, vatandaşlık alanları yer almıştır. 1960'lı yıllara kadar da tarih ve coğrafya ağırlıklı bir ders olarak devam etmiştir (Safran, 2015, s. 11; Doğanay, 2008, s. 78; Kan, 2010, s. 666). İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'lı yıllara kadar geçen sürede Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumsal ihtiyaçlar bireysel uyum yurttaşlık bilinci konularında çevre faktörünün göz önüne alınmaya başlanması sosyal bilgiler öğretimi anlayışının oluşmasını sağlamıştır. Bu anlayışla birlikte öğrenciler sosyal hayatları ile ilgili konuları tek bir disiplin içinde öğrenmeleri bir bütün olarak "sosyal bilgiler" alanında sağlanmıştır (Sözer, 1998, s. 18). 1960-1970 yılları arasında Bruner'in buluş yolu ile öğrenme kuramı ile disiplinler arası yaklaşımla sosyal bilgiler konuları yeniden şekillendirilmiştir. Tümevarım ve öğrencilerin araştıracak kendi bilgilerine ulaşmaları amaçlanmıştır. 1980'li yıllarda geleneksel anlatım yöntemine dönülmesine rağmen, 1994 yılında ABD'deki Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) günümüze kadar etkili olan sosyal bilgilerin temel adımlarını belirlemiştir (Safran, 2015, s. 1).

Sosyal bilgiler dersi ABD dışında ülkemiz dâhil birçok ülkede hâlihazırda ders programları içinde yer almaktadır. Kanada' daki eğitim programlarında yerel yönetimlerin karar alma sürecindeki sorumluluğu fazladır. Farklı eyaletler farklı ders ve programlara yer verebilmektedir. Kanada'nın Ontario eyaletinde 2014 yılından beri "sosyal bilgiler, tarih, coğrafya" adı ile bir ders programda yer almaktadır. Bu programa göre öğrenciler 1-6. Sınıf

arasında sosyal bilgiler dersi görürken 7. ve 8. sınıfta ise tarih ve coğrafya derslerini almaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2013, s. 490-492). Finlandiya' da 2004 yılında yayınlanan ulusal eğitim programında sosyal bilgiler alanı, tarih, biyoloji ve coğrafya, sağlık eğitimi şeklinde ayrı ayrı yer almıştır. Estonya'da temel eğitim üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama 1-2-3. sınıf; ikinci aşama 4-5-6. sınıf; üçüncü aşama da ise 7-8-9. sınıf yer almaktadır. Bu aşamalar içerisinde sosyal bilgiler dersi farklı konuları içermektedir. Birinci aşamada bireysel, sosyal ve sağlık eğitimi, ikinci ve üçüncü aşamada ise bu konularla birlikte vatandaşlık eğitimi de yer almaktadır. Yine din dersi de seçmeli olarak sosyal bilgiler alanında yer almaktadır. 2007 yılından itibaren geçerli olan Kore Cumhuriyetine ait eğitim programında sosyal bilgiler müfredatı, tarih, coğrafya ve sosyal bilimler şeklinde üç kategori olarak verilmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde sosyal bilgilere ait konular öğretim programında 4, 5 ve 6. sınıf seviyelerinde yer almaktadır. Ders, tarih ve coğrafya alanlarını kapsamaktadır. Avustralya' da beşeri ve sosyal bilimler öğrenim alanı içerisinde tarih ve coğrafya ayrı olarak yer almaktadır. Bunların yanında vatandaşlık ve yurttaşlık bilgisi ile ekonomi ve ticaret gibi konu alanları da eyalet ve yerel yönetimlerin alacağı kararlar ile program içerisinde yer almaktadır (Özkaral, 2015, s. 20-27). Sosyal bilgiler öğretimi amacının kendine güvenen, sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak değişen dünyaya uyum sağlayan insanlar yetiştirmek olan Yeni Zelanda da ise 1-8. sınıflar arasında bu alanda ders yapılmaktadır. Ders içerisinde öğrencilerin soruşturma, değerleri keşfetme ve sosyal karar verme süreçlerini tamamlaması beklenmektedir (Yazıcı, 2009, s. 425-427).

DERS KİTABININ TANIMI

Günümüzde okullarda en çok kullanılan öğretim materyali, yaşanan teknolojik gelişmelere rağmen hala ders kitaplarıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 14; Gülersoy, 2013, s. 8; Keser, 2004, s. 1; Uzuner, Aktaş & Albayrak, 2010, s. 722; Ünal &Ünal, 2012, s. 181). Bu tercihte, ders kitaplarının öğretmenin öğretim hedeflerini gerçekleştirmesinde zaman, maliyet bakımından uygun, kolay ulaşılabilir ve uygulanabilir olması önemli etkenlerdir (Dursun & Eşgi, 2008, s. 21; Kılıç & Seven, 2013, s. 17). Ders kitapları öğretmenler için bir çerçeve sağlamaktadır. Hedeflere ulaşma, dikkat çekme, programı düzenleme noktalarında da önemli bir yer tutmaktadır (Yazdanmehr & Shoghi, 2014, s. 473). Ders kitapları olmadan programlarda belirtilen hedeflere ulaşmak oldukça zordur (Roohani & Sharifi, 2015, s. 68). Ayrıca ders kitapları öğretim programı ile öğrenci arasında köprünün kurulmasını sağlar. İyi tasarlanmış bir ders kitabı öğrenciyi ders sürecinde karşılaşacağı bilgi ve deneyimlerle ilgili

bir yol gösterici görevi üstlenir (Küçükahmet, 2003, s. 13).

Değişen ve gelişen dünya içerisinde eğitimde bu gelişmelerden etkilenmiştir. Eğitim-öğretim sürecinde tarih boyunca önemli bir yer tutan ders kitapları ile ilgili de gerek ülkemizde gerekse yabancı kaynaklarda bu gelişmelerinde etkisiyle farklı tanımlamalar yapılmıştır. TDK' ya göre ders kitabının tanımı; "Bir dersin öğretimiyle ilişkili olarak hazırlanan ya da seçilen herhangi bir kitap" ve "Belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak salık verilen kitap" şeklindedir. Ders kitapları, belli bir ders alanı için ve okutulacağı kademe göz önüne alınarak yazılmış, öğretim programlarına uygun, gerekli kurullar tarafında onaylanmış incelenmiş eğitim- öğretimdeki temel kaynaklardır (Gülersoy, 2013, s. 8; Nalçacı, 2011, s. 322). Ülkemizde ders kitapları MEB'in belirlemiş olduğu Temel Eğitim Kanunu, İlköğretim Kanunu ve diğer eğitim ile ilgili kanunlara uygun olarak hazırlanmaktadır (Yaşar, 2004, s. 11). Millî Eğitim Bakanlığı ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliğine göre ise ders kitabı, "Kurulca, örgün ve yaygın eğitim ve öğretim kurumlarında okutulması uygun bulunan kitaplardır."

Ders kitapları, ders içerisinde yer alan konuları doğru ve kademeli şekilde öğrenciye sunan, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerine yardımcı olan araçlardır (Küçükahmet, 2003, s. 18-19). Bu nedenle ders kitapları öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önüne alınarak hazırlanmalıdır (Uçar & Özerbaş, 2017, s. 1375). Öğretmen ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama ve aralarındaki iletişimi sağlama noktasında da yeterli olmalıdır (Tay, 2005, s. 210; Yaşar & Seremet, 2007, s. 158). Öğrenciler konu ve kavramları anlama noktasında yardımcı araç gereçlere ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada da ders kitapları oldukça önemli faydalar sağlamaktadır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 18; Öcal & Yiğittir, 2007, s. 52; Şahin, 2004, s. 365). Ders kitapları öğrencilerin bilgiye ulaşmaları noktasında ilk adım durumunda olduğu için öğrencilerin bilgiye ulaşmalarına yardımcı olmalıdırlar (Atasoy & Demir, 2017, s. 754; Ulusoy, 2015, s. 194-195).

Öğrencilerin neler öğreneceğini, öğretmenlerin neler öğreteceğini gösteren, ortaya koyduğu etkinlikler ile sınıf içindeki öğretme-öğrenme ortamını etkileyen ve strateji, yöntem, teknik gibi derslerde kullanılması gereken faktörleri bir arada bulunduran araçlar ders kitaplarıdır (Atmaca, 2016, s. 318; Kılıç & Seven, 2013, s. 19). Ders kitapları tek taraflı bir fayda sağlayan öğretim materyalleri değillerdir. Hem öğrenme hem öğretme sürecinde etkilidirler (Ertürk & Güler, 2017, s. 66). Ders kitapları ile birlikte öğretmen dersi daha düzenli ve sistematik olarak işleme imkânı yakalar (Şahin, 2014, s. 31). İçinde barındırdığı

farklı ve ilgi çekici etkinlikler ile öğrencilerin dikkatini çekmeli, konunun anlaşılıp-anlaşılmadığı ile ilgili öğretmenlere geri dönütler sağlamalı ve öğrenilen bilginin pekiştirilmesine yardımcı olmalıdır (Altun, 2013, s. 17). Ders kitapları öğrenciyi hedefe ulaşma noktasında güdülemekte ve tutum, davranışlarını etkilemektedir (Alpan, 2004, s. 196). Aynı zamanda öğrencilere zengin öğrenme ortamları hazırlamada da önemli bir rolü vardır (Agrawal, Gollapudi, Kannan & Kenthapadi, 2011, s. 1). Öğrencilerin öğretmenleri ve aileleri dışında bilgiye ulaşabilmelerini ve o bilgileri tekrar etme imkânı tanır (Karatay & Pektaş, 2012, s. 183). Estetik bir bakış açısı kazandırarak, bilgiye ve düşünceye ulaşırken ve paylaşırken bundan yararlanmalarını sağlar (Behnke, 2016, s. 55; Kaptan & Kaptan, 2004, s. 2; Kılıç, 2006, s. 25). Bu nedenle ders kitapları gerek içerik gerek ise görsel açıdan zengin bir yapıya sahip olmalıdır (Çakmak & Kaçar, 2020, s. 1631).

Crawford (2003) ise ders kitaplarını farklı bir bakış açısıyla tanımlamıştır. Ona göre; ders kitapları ulus devletlerin kendilerinin anlatmayı seçtiği, gelecek nesillere aktarmayı hedefledikleri bilgileri ve öyküleri içinde barındıran bir araçtır. Bunun sayesinde devletler kendi ideoloji ve inançlarını toplumda oluşturmayı hedeflemektedir (s. 5).

Ders kitapları ile ilgili yapılan tanımlamalar da farklı özellikleri üzerinde durulsa da ortak uzlaşılan sonucun tüm teknolojik gelişmelere ve eğitimde farklı öğretim materyalleri kullanılmasına rağmen ders kitaplarının önemini hala koruduğudur. Özellikle öğretmen ve öğrenciye yol gösterici olması, aralarında bir köprü vazifesi görmesi, planlı ve sistematik bir şekilde konuları açıklaması ve tekrar yapma olanağı sağlaması, ekonomik olması, ulaşılabilir olması önemini korumasındaki en önemli faktörlerdir. Gelişen ve değişen eğitim programları ders kitaplarının da zaman içerisinde hem içerik hem de görsel olarak bir değişim yaşamasına sebep olmaktadır. Ve bu değişim her zaman daha da iyi bir ders kitabına ulaşabilme adına devam edecektir.

Türkiye'de Ders Kitaplarının Gelişim Süreci

Her devlet kendi politika ve ideolojilerine uygun gelecek nesiller yetiştirmek ister. Bunu sağlayabilmek adına öğretmen ve öğrenciler için eğitimdeki en önemli kaynak durumunda olan ders kitaplarının özenle hazırlanıp seçilmesi gerekir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte bunlar göz önüne alınarak müfredata ve ilgili yönetmeliklere uygun ders kitapları hazırlanmıştır. Kurtuluş Savaşı devam ederken Mayıs 1920 tarihinde ilk Maarif Vekilinin seçilmesi eğitime verilen önemi göstermektedir. 1920 yılında açıklanan hükümet programında eğitim ile ilgili " tarihsel ve toplumsal geleneklerine uygun bilimsel ders kitapları uzmanlar

tarafından hazırlanmalıdır" maddesi yer almıştır. 1926 yılında Talim ve Terbiye Dairesi kurularak ders kitaplarının hazırlanması süreci bu şubeye aktarılmıştır. (Ulusoy, 2015, s. 205-207).

1933 yılında çıkarılan bir yasa ile ders kitaplarının yarışma ile belirleneceği kabul edilmiştir. Birinci olan kitap ders kitabı olarak okutulmuştur. İkinci ve beşinci kitap aralığında kalanlar ise yardımcı kaynak olarak kabul edilmişlerdir. Çok partili yaşama geçişin de etkisiyle 1949 yılında kabul edilen yasayla ders kitapları özel sektör tarafından da üretilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte her ders için tek kitap yerine birden çok kitap yazılmıştır. 1973 yılında çıkarılan bir başka yasa ile kitap seçimi ve okutulması tamamen Milli Eğitim Bakanlığına bırakılmıştır (Kılıç & Seven, 2003, s. 49-50). 1973-1985 yılları arasında kitap yazımı noktasında sıkıntılar yaşanmış bunun sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı kitap yazma seferberliği başlatsa da başarılı bir sonuca ulaşılamamış ve 1991 yılında ülkemizde yeniden çoklu ders kitabı uygulamasına geçilmiştir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 32). 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan kararla ilk defa ilköğretim öğrencilerine ücretsiz dağıtılmıştır (Bayrakçı, 2005, s. 1). Bu gelişme öğrenciler arasındaki ders kitaplarına ulaşma noktasında yaşanan eşitsizliğin önüne geçme adına önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Dağıtılan kitapların herkesin ulaşmasına sağladığı zenginlik ile birlikte gerek içerik gerek ise görsel açıdan tasarımı sürecinde aynı zenginliğe sahip olması bir diğer göz önünde tutulması gereken noktadır.

Gerek devlet tarafından ders kitaplarının ücretsiz dağıtıldığı günümüzde gerekse geçmişte farklı ders kitaplarının okutulabildiği ve kitapların parayla satın alındığı dönem olsun ülkemizde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının onay vermediği hiçbir kitap ders kitabı olarak okullardan okutulamaz (Kılıç & Seven, 2003, s. 43). Yayınevleri gerekli onayı alabilmek için müfredata ve kriterlere uygun ders kitapları hazırlamak zorundadır (Altun, 2013, s. 17).

Ders Kitabının İşlevleri

Ders kitapları eğitim-öğretim programının temel kaynaklarından biridir. Program ile öğretmen-öğrenci arasında köprü kurma niteliği taşımaktadır (Atasoy & Demir, 2017, s. 754; Kılıç & Seven, 2003, s. 19; Yazdanmehr & Shoghi, 2014, s. 1). Öğretmenin vermek istediği bilgileri daha planlı ve sıralı bir şekilde vermesini, öğrencinin ise öğrendiği bu yeni bilgiler istediği zaman ve yerde tekrar etmesini sağlar. Aynı zamanda doğru şekilde kullanılan ders kitapları eğitimin verimliliğini ve niteliğini de artırır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 25; Uzuner

vd., 2010, s. 722). Öğrencilerin kimliklerinin oluşmasında, kendilerini keşfetmelerinde, toplumdaki yerlerini bilip hak ve sorumluluklarının farkında olmalarında etkilidir. (Ulusoy, 2015, s. 195). Ayrıca ders kitaplarının doğru kullanımı öğrencilerin başarılarını da olumlu yönde etkilemektedir (Dursun & Eşgi, 2008, s. 21).

Bilgi verme, bilgileri düzenleme, bireysel öğrenme olanağı sağlama, kişilik gelişimine katkı sağlama, bilgiler arası koordinasyonu sağlama ve güncel sorunlarla öğrencileri karşılaştırıp, sorunların çözülmesine yardımcı olma ders kitaplarının işlevleri arasındadır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 25). Ayrıca ders kitapları, hedef ve davranışları esas alarak gereksiz iş ve işlemlere harcanacak zaman kaybını önler ve hedeflere ulaşılmasına yardımcı olur (Şahin, 2014, s. 31).

Öğrenme-öğretmen ortamının oluşturulmasında ve ders içi değişkenlerin kullanılmasında önemli bir rol oynar. Ünite başı ve sonlarındaki değerlendirme soruları ile eğitim sürecinin değerlendirilmesinde de kullanılır. Ünite başındaki etkinliklerle öğrencilerin ön bilgilerini fark edilmesini sağlar. Ünite sonu değerlendirme soruları ile hangi hedeflere ulaşıldığını yine öğrencilere gösterir (Kılıç & Seven, 2003, s. 18-23; Şahin, 2004, s. 368).

Ders Kitaplarının Nitelikleri

Öğretim programları dâhilinde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için ders kitaplarının bazı temel niteliklere sahip olması gerekir (Karatay & Pektaş, 2012, s. 185-186). Bu noktada ders kitaplarının en önemli niteliği öğrenci merkezli olarak yazılmalarıdır (Gülersoy, 2013, s. 9). Ders kitapları öğrenciler için bir zorunluluk olmamalıdır. Onların istekle kullanabileceği, öğrenme meraklarını gidereceği ve öğrendiklerini uygulama fırsatları yaratacak özelliklere sahip bir kılavuz görevi görmelidir (Atmaca, 2016, s. 323). Öğrencileri problemlerle karşılaştırıp çözüme nasıl ulaşacaklarını öğretmeli, öğrencinin öz değerlendirme yapabilmesine olanak sağlamalı ve öğrenciyi benlik, kendini tanıma ve kontrol edebilme noktalarında gelişmeye teşvik etmelidir (Küçükahmet, 2003, s. 34).

Okullarda okutulacak ders kitaplarının hangi niteliklere sahip olması gerektiği, Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde de belirlenmiştir. Bunlar:

- Ders kitapları anayasa ve yasalara aykırı konuları içeremez.
- Bilimsel hata olmamalıdır.
- Temel insan hak ve özgürlüklerini destekler ve her türlü ayrımcılığa reddeder.
- Reklam niteliği taşıyan öğeleri içinde barındırmaz.

- Eğitim ve öğretim programları ile belirlenmiş kazanımları kapsar.
- Görsel ve içerik tasarım ilkelerine uygun, öğrenmeyi destekleyecek ve öğrenci gelişimine uygun şekilde hazırlanır (MEB, 2015)

Ders kitabı, öğretim programlarına uygun olmalı, öğrenci ve öğretmene kullanım kolaylığı sağlamalı ve görsel açıdan zengin, konu ile ilgili gerekli resim ve şekilleri içermesi gerekmektedir. Ders kitapları nitelikli fiziksel, eğitsel, görsel ve dil-anlatım özelliklerine sahip bir yapıda olmalıdır (Atmaca, 2006, s. 318; Gülersoy, 2013, s. 8; Yaşar, 2004, s. 11).

Ders Kitaplarının Çocuğun Gelişimine Etkileri

İnsanın ilk bilgi kaynakları anne, baba ve diğer aile üyeleridir. Hayatla ilgili ilk bilgiler, ilk karşılaşmalar bu süreçlerde yaşanmaktadır. İnsanın deneyimleri, bilgileri ve tutumları bu süreçlerde gelişmeye başlasa da ilk kez bilinçli bir şekilde yazıyla karşılaştığı yer okullarındaki sınıflarıdır. Önce harfler ardından kelime, cümle ve paragraflar öğrenilir. Bu süreçte öğrenci ve öğretmenlerin kullandığı en temel okuma, yazma materyali ders kitaplarıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 14). Bu nedenle ders kitaplarının hazırlanma sürecinde birçok faktörün yanında çocukların gelişim, yaş ve öğrenme özelliklerine de dikkat edilmelidir.

Ders kitapları hangi yaş grubuna yönelik hazırlandıysa içerikte ona göre hazırlanmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 22). Birinci kademede eğitim gören öğrenciler ile ikinci kademede eğitim göre öğrencilere hazırlanan ders kitapları farklı olmalıdır. Birinci kademedeki öğrenciler birçok şeyi yeni öğrenen ve meraklı bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu dönemdeki çocuk somut düşünür. Soyut kavramları algılamada sıkıntı yaşayabilir. Duyduklarından ziyade yaparak öğrenme bu yaş grubunda yer alan çocuklar için daha kalıcı bilgiler oluşmasını sağlar. Kitap hazırlanırken öğrencilerin gelişim özelliklerine dikkat edilmelidir. Farklı, somut ve öğrencinin aktif olduğu etkinliklerin kitaplarda yer alması gelişim sürecinin gerektiği şekilde ilerlemesi için önemlidir (Küçükahmet, 2003, s. 20-21).

Bununla birlikte ders kitaplarının öğrencilerin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini göz önüne alınarak hazırlanması öğretmenlerin karşılaşacağı durumlarda nasıl davranması gerektiği ile ilgili derin araştırmalar yapmasına gerek bırakmaz. Bu da zaman kaybına ve öğretmenlerin öğrencileri yanlış yönlendirmelerinin önüne geçer. Öğrenme özellikleri göz önüne alınarak hazırlanmış ders kitapları, öğrencilerin sınıf ortamında kendisini rahat hissetmesini sağlar (Kılıç & Seven, 2003, s. 22-23).

Öğrencinin en çok kullandığı öğretim materyallerinden biri olan ders kitapları hazırlanırken, onu en çok kullanacak olan öğrencilerin yaş, gelişim ve bilişsel özelliklerinden bağımsız davranılması istenilen sonuçlara ulaşılmasına engel olabilir. Farklı kademelerde eğitim gören öğrencilerin farklı ihtiyaçları, istek ve ilgi alanları vardır. Kitabın öğrencinin motivasyonunu arttırmada ve derse olan olumlu düşüncülerini geliştirmede yardımcı olabilmesi için hazırlanırken kullanacak öğrencilerin gelişim düzeylerine dikkat edilmelidir.

DERS KİTAPLARININ ÖĞRETİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Her ders alanının, farklı kademeler için belirlenmiş öğrencilere kazandırılması beklenen hedef ve davranışları vardır. Öğretim programları bu hedeflerin ve davranışların neler olduğunun, bunların nasıl kazandırılıp değerlendirileceğinin yazılı olduğu dokümanlardır (Kılıç & Seven, 2003, s. 17). Okullarda uygulanan öğretim programlardaki hedef ve kazanımların öğrencilere kazandırılması noktasında en çok kullanılan materyallerden biri ders kitaplarıdır (Gülersoy, 2013, s. 8; Şahin, 2004, s. 368; Ulusoy, 2015, s. 195). Ders kitapları öğretim programının başarısını etkileyen temel faktördür (Agrawal vd., 2011, s. 1).

Yaşanan teknolojik gelişmelere rağmen ders kitaplarının etkinliğini korumasının sebebi kolay ulaşılabilirliği, zaman ve maliyet bakımında tasarruflu oluşu, değişik duyu organlarına hitap etmesi olarak söylenebilir (Altun, 2013, s. 17; Dursun & Eşgi, 2008, s. 21). Ayrıca hedef, içerik, öğrenme-öğretme ve değerlendirme gibi tüm öğretim süreçlerini ders kitaplarının bir arada bulundurması önemlidir (Atasoy & Demir, 2017, s 754).

İyi hazırlanmış bir ders kitabı program içerisinde yer alan herkese programın tüm boyutları ile ilgili fikir verir (Atmaca, 2016, s. 318). Öğrenci ve öğretmen arasında köprü vazifesi görür (Ertürk & Güler, 2017, s. 65-66). Öğrenci ve öğretmenin motivasyonu ve derse olan ilgisini artırır (Alpan, 2004, s. 196). Öğrencilerin bireysel özellikleri farklı olduğu için ders kitapları öğrencileri kendi hızlarında ilerleme ve istedikleri kadar tekrar etme şansı yaratır (Karatay & Pektaş, 2012, s. 183). Sıralı, planlı üniteler şeklinde kolaydan zor, basitten karmaşığa doğru ilerlediği için öğrencilerin daha iyi bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Diğer öğretim materyalleri ile birlikte kullanılabildiği için de bu sayede herkesin anlayabileceği, ortak bir başvuru kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 19).

Öğretmen Açısından Ders Kitabının Önemi

Ders kitapları eğitim öğretim sürecinde hem öğretmeni hem de öğrenciyi etkileyen en önemli ders araçlarından biridir (Ertürk & Güler, 2017, s. 65; Gülersoy, 2013, s. 8-9; Uzuner vd., 2010, s. 722). Hedeflerin belirlenmesinde, bu hedeflere ulaşılabilmesi için izlenecek yol haritasının çizilmesinde ve geri dönüt sağlama noktasında öğretmen için ayrıca önem taşımaktadır (Atasoy & Demir, 2017, s. 754). İyi hazırlanmış bir ders kitabı öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine ve yeni strateji, yöntem ve teknikleri kullanma şansı yaratır. Öğretmenin konusu ile ilgili bilgileri paylaşırken diğer alanlar ile bağlantı kurmasını sağlar. İçerisinde yer alan soru ve etkinlikler ile ders kapsamının genişlemesini yardımcı olabilir. Ölçme ve değerlendirme örnekleri verir (Kılıç & Seven, 2003, s. 24-30).

Ders kitapları, öğretmenin dersi ve dönemi planlamasında yardımcı olur (Küçükahmet, 2003, s. 28-29). Öğretmenlerin programlarını düzenlemelerini sağlayarak onlar için bir çerçeve oluşturur (Yazdanmehr & Shoghi, 2014, s. 1). Bu noktada öğretmenin öğrencilere bu bilgileri nasıl ve hangi yöntemle kazandırabileceği ile ilgili bir kılavuz görevi de görür. Böylece konuların eksik kalmasının önüne geçer (Kılıç & Seven, 2003, s. 24-31). Öğretmenin, kendini güvende hissetmesine ve belleğini tazelemesine yardımcı olur (Şahin, 2004, s. 365-366). Özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlere bir yol gösterici olarak en iyi yardımcılardan biridir (Şahin, 2004, s. 368). Çünkü öğretmenler ders kitaplarını neler öğreteceklerini kapsayan bir içerik bütünü olarak görmektedirler (Keser, 2004, s. 2). Gerektiği yerde ve doğru ders kitabı kullanımı öğretmen için burada bahsedilen ve daha birçok noktada fayda sağlayabilir.

Öğrenci Açısından Ders Kitabının Önemi

Ders kitapları öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılan öğretim materyalleri olmasına rağmen daha çok öğrenciler tarafından kullanıldığı unutulmamalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 29). Öğrenciler çevresini ve dünyayı etkileyen olayları daha iyi anlayabilmek, olay ve olguları algılayabilme noktasında işlerini kolaylaştırabilmek için ders kitaplarına ihtiyaç duyarlar (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 18; Gülersoy, 2013, s. 8; Ulusoy, 2015, s. 195;). Bu nedenle ders kitapları hazırlanırken bu durum göz önüne alınarak öğrenci yaş ve seviyesine uygun olmalarına dikkat edilmelidir (Nalçacı, 2012, s. 322; Öcal & Yiğittir, 2007, s. 52).

Ders kitaplarının öğrencilere yönelik sağlamış olduğu birçok fayda onların önemini daha da çok arttırmaktadır. Öğrencilere konuları istedikleri zaman ve yerde tekrar etme şansı

tanır (Karatay & Pektaş, 2012, s. 183; Şahin, 2004, s. 365). Aynı zamanda öğrencilerin çeşitli sebeplerle kaçırdıkları bilgilerle var olan bilgileri arasında ilişki kurabilmelerini sağlar. Öğrencileri konu ile ilgili farklı bakış açıları ve etkinliklerle karşılaştırır ve daha aktif, düşünen tarafta yer almalarına yardımcı olur (Küçükahmet, 2003, s. 29). Öğrencileri derslerin hedeflerine yönelik olarak güdülenmelerine yardımcı olarak öğrencilerin ders başarılarını ve derse karşı olan tutumlarını da etkiler (Alpan, 2004, s. 196-198).

Ders kitaplarının bu faydaları sağlayabilmesi için öğrenciye öğrenme-öğretme yaşantılara sunabilmeli ve bu noktada kılavuz rolü de üstlenmelidir (Altun, 2013, s. 17). Çünkü öğrenciler ders dışında da öğrenme sürecinde devam etmektedir (Çakmak & Kaçar, 2020, s. 1631). Her öğrenci her konuyu aynı zaman içerisinde öğrenemez. Bu nokta da ders kitapları öğrencilere kendi kendilerine öğrenme şansı verir. İçerisinde yer alan farklı görsel ve materyallerle ile de öğrencilere farklı öğrenme imkânları sunar (Kılıç & Seven, 2003, s. 31-32).

DERS KİTAPLARINDA FİZİKSEL YAPI ÖZELLİKLERİ

Öğretim sürecinde önemli bir yere sahip olan ders kitaplarının birçok özelliğin yanında fiziksel bazı özelliklere de sahip olması gerekmektedir. İçerdiği bilgiler ne kadar anlamlı ve önemli olursa olsun fiziksel olarak öğrencinin ilgisini çekmeyen bir kitabın öğretimde etkili olması oldukça zordur (Kılıç & Seven, 2003, s. 145; Ulusoy, 2015, s. 213). Ders kitaplarının fiziksel özellikleri şu şekilde açıklanabilir:

Görünüş:

Ders kitaplarının sayfaları düzgün olmalı yırtık, bozuk ve lekeli olmamalıdır. Buruşukluk, katlanma ve diğer görünüş hataları ile birlikte baskı hataları olmamalıdır. Yazılar ve resimler sayfaların arkasına geçmemelidir. Aynı zamanda bir ders kitabının biçimsel olarak belli standartlara sahip olması gerekir. (Küçükahmet, 2003, s. 37).

Ön Kapak:

Ön kapakta; kitabın adı, okul türü, sınıf ve dönemi, yazarın, hazırlayanın ya da varsa çevirenin adı, yayınevinin adı, kısa adı ve amblemi, ders uygun bir kapak tasarımı bulunmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 87). Kapak bölümü öğrencinin ilk ilgisini çekecek yer olduğu için kitabın içeriği hakkında bilgi vermesine, öğrenciyi derse karşı motive etmesine yardımcı olmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 149). Ayrıca bir ders kitabının kapağı sert ve

yıpranmalara karşı dayanaklı olmalıdır. Bu nedenle kullanılan karton, kuşe kâğıt ya da kaliteli kartondan olmalıdır (Ablak, 2013, s. 55).

Kitabın Sırtı:

Dört ya da daha fazla formadan oluşan kitaplara sırt verilir. 16 sayfa bir formadır. (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 94) Sırt bölümünde kitabın adı, sınıf veya dönemi, yazarın, hazırlayanın adı, yayınevinin adı, kısa adı ve amblemi, basıldığı yıl ve ay bulunmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 38).

Arka Kapak:

Bu bölümde kitabın fiyatı, ISBN, basım evi, adresi, basıldığı yıl ve ay, baskı adedi, kitapların standart işaret ve numarası bulunmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 88-89).

İç Kapak:

İç kapağın ön yüzünde; kitabın adı, kullanılacağı okul türü ve sınıfı, yazarın, hazırlayanın veya çevirmenin adı ve soyadı, yayınevinin adı, adresi varsa amblemi, basıldığı yıl, ay ve yeri, kitabın uygun olduğunu gösteren Talim Terbiye Kurulu kararının tarihi ve sayısı bulunmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 87). İç kapak arka yüzünde ise; genel yayın seri ve dizi numaraları, telif hakkı, baskı kararı ve onayı, baskı sayısı, baskı adedi, yazarın dışında katkı sağlayan varsa adı soyadı yer almalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 39).

İkinci Yaprak ve Devamı:

Ders kitaplarında ihtiyaç duyulması halinde ikinci yaprakta öğrencilere yönelik bir önsöz bulunabilir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 88). Arka sayfası boş bırakılır. Sırasıyla diğer sayfalarda ise (4-8. Sınıflarda); Türk Bayrağı, İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, Atatürk resmi, ünite, konu, bölüm ve sayfa numaralarını yer aldığı içindekiler bölüme yer almalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 39-40).

Diğer Yapraklar:

Diğer yapraklarda ise; yazılar dışında sayfada kalan boşluklara, kitapta yer alacak resimlerin renkli olmasına, resim, fotoğraf, şekil, şema ve haritalara yer verilir. Bunların içeriği destekleyici nitelik taşımasına dikkat edilmelidir. Kitap baskısının açık, net, anlaşılır, öğrenci seviyesine uygun olmasına ve içerikle uyumlu olmasına özen gösterilmelidir (Küçükahmet, 2003, s. 40).

Ders Kitaplarında Sonunda Yer Alan Yapraklar:

Kitap içerisinde yer alan kelime ve kavramların yer aldığı alfabetik sözlük, kronoloji, indeks bölümü, kaynakça, Türkiye haritası yer almalıdır. Kitap sonunda en az bir yaprak boş bırakılmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 40-41).

Kâğıt:

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin ve metinlerin canlılığında ve çekiciliğinde kâğıdın kalitesi önemlidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 146). Kitaplarda kullanılan kâğıdın kaliteli olması, kitabın kullanılma süresini uzatıp kullanışlılığını arttıracaktır (Ablak, 2013, s. 53). Ders kitaplarında kullanılan kâğıtlar iyi bir kaliteye sahip olup mat ve pürüzsüz olmalıdır. Kâğıt beyaz renkte ya da oldukça beyazlatılmış açık renkte olmalıdır. Kâğıt ya da kartonlar selülozdan üretilmelidir. Mürekkebi dağıtmayan, renkleri düzgün yansıtan, kolay yıpranmayan kalite de olmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 89).

Cilt:

Ders kitapları ciltli olmalıdır. Özellikle ilköğretim çağındaki öğrencilerinin ders kitaplarını sürekli yanlarında taşıdıkları, açıp kapattıkları, kullandıkları düşünüldüğünde kitapların sağlam ciltlenmesi önemlidir (Ablak, 2013, s. 53). Cilt için kullanılacak malzeme özenle seçilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 146). Kitap en az iki tel ya da iplikle tutturulmalıdır. Baskı sayısının fazla olduğu ders kitaplarında ise bu yöntemlerin yerine tutkal yönteminin kullanıldığı bilinmektedir. Bu yöntem hem maliyet hem zaman açısında daha çok tercih edilmektedir (Ablak, 2013, s. 57; Karatay & Pektaş, 2012, s. 189). Ciltlenen ders kitabı kolay bir şekilde yıpranmamalı ya da dağılmamalıdır. Rahatça açılmalı ve kullanıma uygun olmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 90).

Kitabın Ağırlığı:

Ders kitapları hazırlanırken öğrencilerin en çok kullandıkları eğitim materyali olduğu unutulmamalıdır. Öğrencinin her gün yanında ve çantasında taşıdığı düşünülerek kitapların ağırlıkları öğrenci yaş ve seviyesi düşünerek hazırlanmalıdır. Bu noktada sayfalarda gereksiz boşluklar verilmemesine, kitabı kalınlaştırmak adına fazla ayrıntı ve uzatmalara başvurulmamasına dikkat edilmemelidir. Bunlar göz önünde tutulurken aynı zamanda kitabın ağırlığını azaltma adına da sarı saman kâğıt kullanılmamalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 148-149).

Renk:

Ders kitaplarında kullanılacak renklere dikkat edilmelidir. Renkler, içerik ile görsel bütünlüğün sağlanması için önemlidir. Kitaplarda gereğinden fazla ve doğru olmayan renk kullanımı görsellerin karmaşık bir yapıya sahip olmasına neden olabilir (Kaptan & Kaptan, 2004, s. 5). Canlı, ilgi uyandırıcı ve dikkat çekici renkler kullanılmalıdır. Ders kitaplarında aynı renklerin sürekli kullanılması öğrencilerin bir süre sonra sıkılmalarına neden olacaktır (Küçükahmet, 2003, s. 37).

Görseller (İllüstrasyonlar):

Ders kitaplarında yer alan resimler, şekiller, şemalar, grafikler görselleri oluşturur. Kitaplarda yer alan görsellerin içerikle uyumlu olmasına, öğrenci seviyesine uygun olmasına, ilgi çekici ve eğitsel özellikler taşımasına dikkat edilmelidir. Bu görsellerin renkli olmasına, yazıların okunmasını engellememesine, baskı da açık ve net olmasına, metinle yakın konumda olarak ilişki sağlanmasına dikkat edilmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 94).

Boyut ve Forma:

MEB'in Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde belirttiği esaslara göre ders kitaplarının boyutları ISO 6716'daki a serisinin büyük boylar için A4, normal boy için A5 standartlarına uygun olmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 94). Bununla beraber sınıf seviyesi değiştikçe içerisinde kullanılan yazı ve görsel boyutları değişeceği için kitapların boyutlarında da değişiklikler olmaktadır. Ayrıca ders kitaplarının tekdüzelikten çıkarılıp farklı şekil ve ebatlar da tasarlanması, öğrenci başarısına ve öğrencinin derse karşı ilgisine olumlu etki yarattığı için son zamanlar farklı boyutlarda ve şekillerde kitaplarda üretilmektedir (Ablak, 2013, s. 58).

Yazı Büyüklükleri:

Ders kitaplarında yer alan yazı büyüklükleri öğretim kademesine uygun şekilde tasarlanmalıdır. Aynı zaman da öğrencinin okuyabileceği büyüklükte estetik olmasına dikkat edilmelidir. Bir kitapta tek bir yazı stili tercih edilmelidir. Genel olarak kitaplar da Arial, Times New Roman, Calibri, Garamond, Tahoma gibi yazı stilleri kullanılmaktadır (Ablak, 2013, s. 60-61). İlköğretim kademesinde yazı boyutları daha büyük kullanılırken, ilköğretim ikinci kademe ve ortaöğretimde yazı boyutları daha küçük olacak şekilde hazırlanmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 41).

- 4.sınıflar için 12 punto kullanılırken,
- 5.sınıflar için 11 punto,
- Daha üst ders kademeleri için 10 punto büyüklüğünde harfler kullanılmaktadır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 90).

DERS KİTABINDA EĞİTSEL TASARIM

Ders kitaplarının hazırlanma süreci tek bir alan uzmanı yerine ekip çalışması gerektirir. Bu süreçte alanın uzmanlarına, program geliştirme uzmanlarına, eğitim psikologlarına, görsel tasarım uzmanlarına ihtiyaç duyulur. Eğitsel tasarım açısından da bir kitapta olması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Hedefler Açısından,
- İçerik Açısından,
- Öğretme-öğrenme süreci açısından,
- Değerlendirme açısından (Küçükahmet, 2003, s. 42).

Hedefler, eğitilecek olan bireylere o konu alanında kazandırılmak istenen özellikleri içerir. Hedef alanı bilişsel, duyuşsal, devinişsel alanlarından birini içerir. Bu alanlar hedefler içerisinde tek olarak değil iç içedirler (Kılıç & Seven, 2003, s. 63). Hedefler genelden özele doğru ilerler. Bu genel hedefler daha sonra okul türünü göre okulların hedeflerine dönüştürülür. Öğretim sürecinde derslerde alan ile ilgili öğrencilere aktarılmak istenen bilgiler de derslerin özel hedeflerini oluşturur. Bu ders hedeflerine ulaşabilmek adına eğitim ortamı düzenlenir ve planlı şekilde bu hedefler formal eğitim içerinde öğrenciye kazandırılmak istenir. Ders kitapları bu hedeflere ulaşılma sürecinde önemli bir yol göstericidir Ders kitaplarında yer alan konular bir önceki konuda öğrenilenler ile ilişkilidir. Geçmiş konularda yaşanılan bilgi eksikliği öğrencinin bir sonraki konuyu anlamasında problem yaşamasına sebep olabilir. Bu sebeple ders kitaplarının ünite girişlerinde ulaşılmak istenen hedefler, hangi ön bilgilerle ilişkili olduğu, bu ön bilgilerde herhangi bir eksikliğin nasıl giderileceği ile ilgili yol gösterici olması gerekmektedir (Küçükahmet, 2003, s. 43-44).

İçerikler, programda ne öğretilmesi gerektiğinin cevabını verir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 75). Belirlenen hedeflerle, içeriğin birbiriyle örtüşmesi gerekmektedir (Kılıç & Seven, 2003, s. 64). Okullarda hayatı sorgulayabilen, araştırmayı, düşünmeyi bilen, demokratik özelliklere sahip, topluma uyum sağlamış bireyler yetiştirilmek isteniyorsa bu nokta da ders kitapları ve bu kitapların içerikleri öğrencileri etkileme ve yönlendirme konusunda oldukça

önemlidir. Bu nedenle içerik hazırlama ve seçme süreci doğru planlanmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 46).

Ders programları ve hazırlanan öğretim programları planlı bir şekilde öğrencide istenilen davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesini amaçlar (Keçe, 2013, s. 30). Bu öğrenme-öğretme sürecinin doğru ilerleyebilmesi için öğretim programlarının, dersin özel hedeflerinin doğru belirlenmesinin oldukça önemi vardır. Fakat tüm bunlar doğru bir şekilde hazırlansa da iş sınıf ortamında öğretmen ve öğrenci etkileşimine kalmaktadır. Sınıf ortamının yapısı, öğretmen- öğrenci ilişkisi, kullanılan öğretim materyalleri oldukça önemlidir. İyi bir ders kitabı hem akademik başarının ortaya çıkmasına hem de istenilen davranışların öğrencilere kazandırılmasına katkı sağlayacaktır (Küçükahmet, 2003, s. 49-52).

Belirlenen hedeflerin, bu hedeflere uygun hazırlanan içeriğin ve öğrenme- öğretme sürecinin ne kadar başarılı olduğunu görmek açısından değerlendirme süreci oldukça önemlidir. Buradan elde edilen sonuçlara hedeflere ne kadar ulaşıldığını, yapılan doğru ve yanlışlar gösterme noktasında oldukça önemlidir. Bu nedenle gerek ünite öncesi ön bilgilerin kontrol edilmesinde gerek ise ünite sonu değerlendirilmesi için bu süreç önemlidir. Ayrıca değerlendirmeler sonrası çıkacak sonuçlar ile öğrenme ortamları, öğretim yöntem ve teknikleri, kullanılan materyaller gözden geçirilerek yeniden düzenlenebilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 70).

DERS KİTABINDA DİL VE ANLATIM

Ders kitapları öğretim ortamında içerikler ile öğrenciler arasında iletişimi sağlayan en önemli materyallerden biridir. Ders kitapları var olan bilgileri öğrencilere aktarırken, aynı zamanda yeni fikirlerin oluşturulmasına olanak sağlayan bir kaynaktır. Bu süreçte kitap kaynak noktasını oluştururken öğrenci alıcı durumdadır. Kitapların bilgiyi alıcı olan öğrenciye ulaştırmasında dil ve anlatım bağlantı görevi görmektedir (Kılıç & Seven, 2003, s. 99). Bu nedenle eğitim-öğretim sürecinde okullarda öğretmen ve öğrenciler tarafından sık kullanılan ders kitaplarının birçok açıdan olduğu gibi dil ve anlatım konusunda da okunaklı olma, merakı teşvik etme, anlaşılabilir olma, ilgi çekici olma, öğrenmeyi gösterebilme gibi bazı özelliklere sahip olması gerekir (Demir, 2013, s. 118).

Ders kitapları basılmadan önce dil ve anlatım yönünden yeterli olmasına dikkat edilmektedir. Ders kitaplarında Türkçe doğru, güzel ve etkili kullanılmalıdır. Öğrencilerin seviyesine uygun zengin bir dile sahip olmalıdır (Ertürk & Güler, 2017, s. 73). Cümleler,

öğrencilerin öğrendikleri bilgileri zihinlerinde yapılandırmasına yardımcı olmalıdır. Cümle uzunlukları ve paragraflar arasındaki bağlantılar sınıf seviyesine uygun ve açık, sade, duru bir dil kullanılmalıdır (Ulusoy, 2015, s. 210). Gereksiz ve fazla cümle kullanımından uzak durulmalıdır. Kurulan cümle uzunlukları standartlara uygun olmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 55-56). Paragraflarda ise, her paragraf bir fikri açıklamalıdır. Kendi içinde giriş, gelişme ve sonuç bölümleri olmalıdır. Paragraflar arasındaki anlamsal bağlantının kurulmasına da dikkat edilmelidir. Tüm bu kurallara dikkat etmesi gereken kitabın yazarının da üslubu kitap içerisinde hissedilmelidir. Farklı alanlarda, o alana uygun farklı anlatım şekillerine kitaplarda yer verilmelidir (Kılıç & Seven, 2004, s. 101-105).

GÖRSELLER

Günümüzde iletişim içerisinde çoğu zaman yazılı anlatımlar yetersiz kalmakta ve yanlış anlaşılmalara sebep olabilmektedir. Bu gibi durumlarda, yazılı anlatımları desteklemek ve açıklığa kavuşturabilmek adına resim, grafik, şekil ve fotoğraf gibi görsellerden yararlanılır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 100-101). Görsellerle kuşatılmış bir çevrede yaşamaktayız (Atmaca, 2016, s. 318; Sidekli, Er, Yavaşer, Aydın, 2014, s. 153). Bu çevrede yaşayan insanların da bu görselleri anlamlandırmayı ve yorumlamayı bilmeleri gerekli hale gelmiştir (Kabapınar & Sağlamgöncü, 2018, s. 50).

Diğer yandan eğitim sürecinde ve diğer kitap, gazete, dergi gibi yazılı kaynaklarda görsellerle desteklenenlerin diğerlerine göre daha çok tercih edildiği de ortadadır. Bu durum yazılı kaynakları görsel öğelerle desteklemenin önemini daha da çok ortaya çıkarmaktadır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 100-101; Yaşar, 2004, s. 1). Görseller etkili bir şekilde kullanıldığında ve metinler ile ilişkisi doğru kurulduğunda bireyin doğru yere odaklanmasını sağlayarak, metin ile kavramsal bağlantılar kurmasına yardımcı olur (Roohani & Sharifi, 2015, s. 68-69; Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1642). Aynı zamanda görseller anlaşılmaz olarak görülen kavramların anlamlandırması için de önemlidir (Stokes, 2001, s. 12). Bu noktada görsellerin sağlayacağı fayda onu kullananların kişilik özelliklerinden de etkilenir. Bu kişilerin konu ile ilgili ön bilgilerinin hangi seviyede olduğu görsellerden yararlanma seviyesini de belirlemektedir (Şahin, 2014, s. 31). Görsellerin, eğitimde ya da farklı bir süreçte alıcıya doğru mesajı iletebilmesi ve doğru şekilde yorumlanabilmesi için belli bir düzen içerisinde sunulması gerekmektedir. İyi düzenlenmiş görsellerle ve bunların neden kullanıldığının farkında olan kişilerle belirlenen hedeflere ulaşılabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 125).

Görsel öğeler kullanılırken yalın, anlaşılır olmalarına ve aşırı detaylardan uzak olmalarına ve gerçekçi görsellerin kullanılmasına dikkat edilmelidir (İşler, 2003, s.3). Bilimsel kanıtlara göre göz hareketleri insanlarda genelde ilk önce sol üst köşeye doğru kaydığı için görseller oraya yerleştirilmelidir. Bir görsel diğerlerine göre öne çıkarılmak isteniyorsa da diğerlerine göre daha büyük, daha parlak olmasına, yön ve ok gibi araçların kullanılmasına, zemin ile görsellerin zıt renklerden oluşmasına dikkat edilmelidir. Kullanılan çizgilerin bireyde oluşturacağı etki düşünülmelidir. Görsellerde kalın çizgiler yükseklik, derinlik duygusu verirken, eğik çizgiler dengesizlik duygusu yaratır. Görseller kullanıldıkları yerde dengeli bir şekilde yerleştirilmelidir. Kişinin ilgisini çekmek için asimetrik denge kullanılmalıdır. Sayfa içerisindeki boşluk ve doluluk oranına da dikkat edilmelidir. Ayrıca kullanılan renkler farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkaracak, estetik duyguları besleyecek şekilde kullanılmalıdır (Şahin, 2014, s. 32-33).

DERS KİTABINDA GÖRSEL TASARIM

Ders kitaplarında görsellerin kullanımı eğitimci Comenius (1592-1670)' a kadar gitmektedir. Comenius, Çekya' da doğmuş olan ünlü bir eğitimci ve filozoftur. Yazmış olduğu Didactica Magna (Büyük Didaktika) adlı eserinde eğitim ile ilgili ortaya attığı, öğretimde aşamalar halinde ilerlenmesi gerektiği, öğrencilerin keşif yolu ile öğrenmeleri, eleştirel düşüncenin öneminden bahsetmesi modern eğitimin temel düşüncelerinden kabul edilmiştir (Çırak, 2019, s. 69-70). O günlerden itibaren görseller kitaplarda metni destekleyici ve yardımcı öğelerden biri olarak görülmektedir. Ülkemizde de görseller ile metnin ilişkisini ilk kez Cumhuriyetin kurulmasının ardından İsmail Hakkı Baltacıoğlu gündeme getirmiş, metnin görsellerin yerini tutamayacağı ve konunun somutlaştırılması için kullanılması gerekliliği üzerinde durmuştur (Ulusoy, 2015, s. 211).

Ders kitaplarında konuların işlenmesi sürecinde kullanılacak metinler ile birlikte resim, şekil, grafik, şema gibi görsellere ya da farklı öğretim materyallerine yer verilerek dersin daha ilgi çekici, merak uyandırıcı ve öğrencinin motivasyonunu olumlu etkilemesi beklenmektedir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119; Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1644). Eğitim-öğretim süreci ne kadar farklı duyu organına hitap ederse o kadar kalıcı olur ve unutma geç gerçekleşir (Şimşek, 2003, s 145; Yaşar, 2004, s. 1-2). Bu önemi nedeniyle de ders kitapları hazırlanırken görsel tasarım ilkelerine dikkat edilmelidir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen ders kitaplarında bulunması gereken görsellerin özellikleri şunlardır (Küçükahmet, 2003, s. 53):

- Başlıklar görsel tasarım ilkelerine uygun olmalıdır.
- Kullanılan görseller, kitabı kullanacak olan öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun olmalıdır.
- Estetik yönü güçlü, açık, net ve öğrenci için anlaşılır olmalıdır (Janko & Peskova, 2013, s. 371).
- İstatistiki bir tablo kullanılıyorsa en son verileri içermelidir.
- Görseller içerdikleri renkleri, boyutları, gerçekliğe yakınlıkları ile öğrenci ilgisini çekmelidir (Kaptan & Kaptan, 2004, s. 3).
- Metin-görsel ilişkisi doğru kurulmalıdır. Görseller içerikle uyumlu olmalıdır (Çakmak & Kaçar, 2020, s. 1632; Şahin, 2014, s. 31).
- Görsellerin kullanımında aşırılıktan ve gereksiz yerde kullanılmasında kaçınılmalı, doğru yer de ve yeterince kullanılmalıdır.
- Görsellerin başlığı ve alt bölümdeki açıklamaları net ve anlaşılır olmalıdır (Kılıç & Seven, 2013, s. 139).
- Görsellerde özellikle öğrencinin dikkatini çekmesi gereken yerler vurgulanmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 53-54).
- Görseller sayfa içerisine dengeli yerleştirilmelidir. Öğrenci ilgisini daha çok çekmek adına görsellerde asimetrik dengenin kullanılması daha avantajlıdır.
- Boşluk ve doluluk oranı göz önüne alınmalıdır.
- Görseller amaca uygun ve içeriği ayrıntı gerekiyorsa büyük olmalıdır, tüm sayfayı kaplayacak görsellerden kaçınılmalıdır (Şahin, 2014, s. 33).
- Ders kitaplarını görsel açıdan değerlendirme ölçütleri belirlenirken uluslararası standartlar gözetilmelidir. Değerlendirme sürecinde bağımsız bilim ve sanat kurulları oluşturulmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 120).

- Kullanılmak üzere seçilen görsellerin telif hakkına dikkat edilmelidir (Ulusoy, 2015, s. 211)
- Görsellerde desenlerin sağlam olmasına dikkat edilmelidir.
- Çizgiler amaca uygun kullanılmalıdır.
- Görsellerin hazırlanmasında denge ilkesine uyulmalıdır (Eşgi, 2005, s. 10-14).
- Ders kitaplarındaki görseller çocukların güncel yaşamlarına uygun, eğlenceli ayrıntıları içeren, coşkulu olayları ele almalıdır. Böylece yaratıcı, hayal gücü yüksek, estetik beğeni sahibi, özgüvenli nesiller yetiştirilebilir (Kılıç, 2006, s. 29).

Alpan (2004)'ın yaptığı çalışmada görsel tasarım özellikleri göz önüne alınarak hazırlanan bir kitapla, dağıtılan ders kitaplarını kullanan öğrencilerin başarıları karşılaştırılmıştır. Ve görsel tasarım özellikleri ile hazırlanan kitabı kullanan öğrencilerin çok daha başarılı olduğu görülmüştür (s. 198). Bu sonuçlar ders kitapları hazırlanırken görsel tasarım ilkelerine önem verilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Eğitim-öğretim sürecinde kullanılan ders kitapları değişen dünyaya, gereksinim ve zamana uyum sağlayabilmesi için sürekli geliştirilmeli ve yenilenmelidir. Kitaplarda kullanılan görsel sayıları artmalıdır. Çünkü ders içerisinde kullanılan görsellerin artmasıyla birlikte eğitimin kalitesi yükselmiştir. Bu sebeple öğretim sürecinde en çok kullanılan ders materyali olan ders kitaplarının çağdaş görsel yapıya uygun hazırlanması çok önemlidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 100). Ders kitaplarında görsellerin kullanılması, metnin anlaşılmasını ve öğrenci tarafından yorumlanmasını desteklemektedir (Roohani & Sharifi, 2015, s. 68-69). Ayrıca öğrenci ile kitap arasında olumlu bir iletişim sağlayıp öğrencinin ilgisini çekerek, konu içerisinde yer alan olgu ve kavramların öğrencilere aktarılmasında etkili olmaktadır (Uzuner vd., 2010, s. 723). Görsellerin bir konuyu net bir şekilde açıklama gücünden yararlanılarak, uzun metinler kullanmak yerine resim, şekil ve grafik ile bir konu özetlenebilir, karmaşık konuların öğrencilere daha kolay bir şekilde açıklaması sağlanabilir (Yaşar & Seremet, 2007, s. 158).

Tüm ülkelerin amaçlarının ülkelerindeki eğitim kalitesini yükseltmek olduğu bu dönem de, görsellerin doğru kullanıldığında etkileri de ortada iken öğrencilere sunulan görsel materyallerin her anlamda nitelikli, sorgulamaya ve yaratıcılığa açık, öğrenmelerini ve estetik becerilerini geliştirecek nitelikte olmaları oldukça önemlidir (Tepecik & Kayabekir, 2017, 1651).

DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSELLER

Ders kitaplarında fotoğraf, resim, şekil, grafik, karikatür, çizim ve tablo gibi grafikler kullanılmalıdır. Bu görsellerin özellikle öğrencilerin etkili bir öğretim süreci yaşayabilmesi için önemlidir. Öğrencilerin aktif bir şekilde kullandığı ders kitaplarında da yeterli ve nitelikli görsellerin kullanılmasına dikkat edilmelidir (Küçükahmet, 2003, s. 106)

Fotoğraf

Fotoğraf, makine ile çekilen ve ardından kâğıda aktarılan görsellerdir (Kılıç & Seven, 2003, s. 129). Bir düşünce ya da yaşanan olayı tüm gerçekliği ile yansıtmada en etkili araçtır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103). Ders kitaplarında ise tarihi mekânların, deneylerin, yerleşim yerlerini, kurum ve kuruluşları, bitki ve hayvanları gösterirken fotoğraflardan yararlanılır (Kılıç & Seven, 2003, s. 129). Ayrıca 1839 da icat dilen ve Kırım Savaşında (1853-1856) itibaren ilk kez tarihi bir belge olarak kullanılmaya başlayan fotoğraf tarihsel bilgilerin aktarımında da oldukça önemlidir (Akbaba, 2013 s. 244). Fotoğraflarda görüntü gerçek olduğu için genelde ilköğretim ikinci kademede ve ortaöğretimde kullanıldığında daha etkili olmaktadır. İlköğretim birinci kademede ise gerçek nesneleri o yaştaki öğrencilerin kendi zihin dünyalarında canlandırması mümkün olmadığı için kullanılmaması daha doğrudur (Kılıç & Seven, 2003, s. 129).

Ders kitaplarında kullanılacak fotoğraflarda herhangi bir işin nasıl yapıldığı gösterilmek isteniyorsa onun yapıldığı gerçek ortamın fotoğrafı çekilip kullanılmalıdır. Bilgisayar ortamında hazırlanmış yapay fotoğrafların kullanımından kaçınılmalıdır. Kullanılan farklı fotoğraflar farklı düşünce ve duyguyu yansıtmalıdır. Bu fotoğraflar açık, net ve anlaşılabilir olmalıdır. Gereksiz ayrıntılardan uzak, öğrenciyi düşündürmeye sevk edici bir yapıya sahip olmalıdır. Fotoğraflar bir konu ile ilgili kullanılıyorsa o konunun ana düşüncesine hitap etmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103-104). Dikkat edilmesi gereken bu yönlerin dışında fotoğrafların çekildikleri dönemi yansıttıkları, özellikle günümüz teknolojisi ile beraber üzerinde değişiklikler yapılabileceği ve çeken-çekilen kişilerin doğru veya yanlış tutum, duygularının ve taraflılığının etkisi altında kalabileceği de göz ardı edilmemelidir (Akbaba, 2013, s. 244).

Resimler

Herhangi bir şeyin kalem, boya gibi maddeler kullanılarak kağıt üzerine çizilmiş haline resim denir. Resimler siyah-beyaz ya da renkli olabilir. Gerçekten yola çıkarak

çizilebileceği gibi tamamen hayal ürüne de olabilir. İlköğretim birinci kademede fotoğrafa göre öğrencilerin ilgisini daha çok çeker (Kılıç & Seven, 2003, s. 129). Çünkü resimler, yazılı bilgileri öğrenciler için daha ilgi çekici ve anlamlı hale getirerek somutlaştırılmasını sağlar (Meydan & Akdağ, 2015, s. 168). Bir diğer olumlu yanı ise öğrenci ve öğretmen tarafından kolayca temin edilip, yine sınıf ortamında kolay bir şekilde kullanılmasıdır (Akbaba, 2013, s. 235). Aynı zamanda hem öğretmen hem öğrenci için kolay temin edilebilen ve maliyeti düşük bir materyal olması da kullanılma sıklığını arttırmaktadır (Yaşar, 2004, s. 6-8).

Nolen ve Goetz, ders kitaplarında kullanılması mümkün olan resimleri üç grupta toplamıştır. Bunlar;

- Süsleyici resimler,
- Açıklayıcı resimler,
- Metni tamamlayıcı resimlerdir.

Süsleyici resimler; kitap içerinde yer alan metni açıklamak yerine sembolik olarak kullanılan çocuğun ilgisini çekip heyecanını arttıran resimlerdir. Açıklayıcı resimler; metin ile ilişkilidir ve metni okuyan kişi için daha anlaşılabilir hale getirmeyi amaçlar. Metni tamamlayıcı resimler ise; genel olarak öğrencinin yeni tanıştığı veya uzak olduğu konuları daha anlamlı hale getirebilmek için metin ile kullanılan resimlerdir (aktaran Küçükahmet, 2003, s. 107).

Ders kitaplarında kullanılan resimlerin; öğretmenin etkinlikleri görsel öğelerden yola çıkarak hazırlaması ve öğrencilerin farklı yeteneklerini ön plana çıkarma isteği ile ortaya çıkan farklı bir sınıflandırması da vardır. Bu sınıflandırmaya göre resimler:

- Durumsal resimler,
- Problem resimler,
- Yaratıcı resimler,
- Hareketli resimler,
- Konsantrasyon resimleri,
- Eleştirici resimler,
- Önce-Sonra resimleri şeklindedir (Küçükahmet, 2003, s. 108)

Durumsal resimler, ders başında veya özet kısmında kullanılarak, işlenen olgu ve kavramları tüm yönleriyle açıklayan resimlerdir. Problem resimleri, öğrenciyi konu ile ilgili farklı problemlerle yüzleştirerek farkındalık yaratma amacıyla kullanılırlar. Yaratıcı resimler, öğrenciyi tamamen içine çeken, kendi yaratıcılığını ortaya çıkarmasına olanak sağlayan resmi

tamamlama, boyama, ya da sonuçları tahmin etme gibi özellikleri taşır (Akbaba, 2013, s. 239-241). Hareketli resimler, bir kavram ya da olgu açıklanırken tek resim yerine birden çok resim kullanılarak öğrencinin neden-sonuç ilişkisi kurmasına yardımcı olurken, konsantrasyon resimler ise konunun önemli görülen bir bölümüne ya da konunun tamamına öğrenci ilgisinin çekilmesi için kullanılan resimlerdir. Eleştirel resimler, öğrenciyi birbirinden farklı ya da zıt resimlerle karşılaştırarak onun eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Önce-sonra resimleri ise, bir olayın ya da kavramın öncesine ve sonrasına ait resimlerin verilmesiyle beraber öğrencinin varsa değişimin farkına varmasını amaçlar (Küçükahmet, 2003, s. 108-110).

Resimler doğru ve öğrencinin gelişim ve yaş grubuna uygun çizildiğinde öğretim sürecinde etkili olabilir. Ders kitaplarında kullanılan resimler olayların akışını gösterebilir. Aynı zamanda resimler aracılığıyla tarihi olaylar ve kişiler yansıtılabilir. Yapılan küçük resimlerle de konu bilgilendirme ve dikkat çekme imkanı yaratılabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 129-130). Ders kitaplarında kullanılan resimler, öğrencinin eleştirel becerilerini artırır, neden-sonuç ilişkilerini kurabilmesini sağlar, yaratıcı bakış açısı kazandırarak karşılaşabileceği sorunlara çözüm üretebilen bireyler ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu nedenle ders kitaplarında farklı ve çeşitli resimlerin kullanılması gerekmektedir. Bu durum öğrencinin kitaba karşı ilgisini ve kitabın çekiciliğini arttıracaktır (Küçükahmet, 2003, s. 113).

Çizimler

Basit çizgilerle ve çizim tekniği ile yapılmış olan görseller öğrencilere daha açık ve daha kolay anlaşılabilir bir yapıya sahip olabilir. Çizimler basit ve anlaşılabilir olmalıdır. İçerisinde dinamizm ve canlılığı yansıtabilmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 104).

Haritalar

Yeryüzünün tamamının ya da bir bölümünün kuş bakışı görünümünün, belli bir ölçek dâhilinde küçültülüp, düz bir alana aktarılmasına harita denir. Haritaların ortaya çıkışı insanlık tarihi boyunca insanın yaşadığı yeri ve yeryüzünü tanıma merakı ve isteğine dayanmaktadır (Ünal & Ünal, 2012, s. 166-167). Eğitim içerisinde ilk kez harita kullanımı A. Francke isimli bir Alman eğitimcidir. 19.yy'dan sonlarından itibaren tüm dünya ülkelerinin eğitim sistemleri içerisinde yer almaya başlamıştır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 170) Haritalar genel de konumun ve dağılımın gösterilmek istendiği sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, jeoloji ve jeomorfoloji gibi derslerde kullanılırlar. Haritalar birçok bilgiyi bir arada gösterdiği için en çok kullanılan görsellerden biridir. Görsel sembollere ve çizimlere dayanan haritalar özellikle

yer belirlemelerinde en etkili araçtır (Şimşek, 2003, s. 150). Haritaların oluşturulurken mutlaka bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar; haritanın başlığı ve açıklaması, ölçek ve lejanttır. (Kılıç & Seven, 2003, s. 133- 134).

Farklı amaçlar için oluşturulan haritalara bakıldığında ise bunlardan bazıları şunlardır (Kılıç & Seven, 2003, s. 134):

- *Özel Amaçlı Haritalar*: Demografi, maden, tarım ürünleri, hayvan çeşitleri, maden kaynakları gibi özel amaçlar için hazırlanmış haritalardır.
- *Fiziki Haritalar*: Ova, dağ, plato, akarsu, göl, deniz gibi yeryüzü şekillerini farklı renk ve tonlar kullanarak gösteren haritalardır.
- *Siyasi Haritalar*: devletlerin, bölgelerin ya da illerin sınırlarını gösteren haritalardır.

Haritalar özellikle tarih, coğrafya, sosyal bilgiler derslerin ihtiyaçlarını kolay bir şekilde karşılayabilirler. Bu nokta haritaları dersin hedeflerine uygun olması önemlidir (Cruz & Thornton, 2012, s. 104). Derslerde ve ders kitapların da kullanılacak haritayı seçerken de harita üzerindeki bilgilerin açık ve sade olmasına, harita başlığı ve türünün, harita üzerindeki bilgilerle uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Harita, kullanacak kişinin seviyesine uygun olmalıdır. Haritadaki renkler, açık ve belirgin, bilgiler anlaşılır ve yazılar da okunabilir olmalıdır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 171).

Şemalar (Diyagramlar)

Şemalar, zamansal değişimi, sayısal verileri ve ast-üst ilişkilerinin gösterilmesini daha somut hale getirilmesi için kullanılır. Doğru kullanılan şemalar eğitim sürecine yardımcı olurken, yanlış kullanımlar bilişsel yüke sebep olabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 132). İstatistiki bilgilerin yer aldığı bu görsellerde daha önceden hesaplanmış ya da gözlemlenmiş sayısal ifadeler yer alır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 167).

Kullanılma amaçlarına göre farklı şema türleri vardır. Kuruluş şemaları, bir kurum ya da kuruluş ve buradaki ast-üst ilişkisini göstermek için, döngü şemaları, verileri bir döngü şeklinde gösterebilmek için, radyal şema, ana kavram ile öğelerinin gösterilmesinde, venn şeması, öğeler arasında benzerlik ve farklı noktaların gösterilmesi amacıyla ve akış şeması ise, sürecin gidişatını ve sırasını gösterebilmek amacıyla kullanılır (Kılıç & Seven, 2003, s. 132-133).

Kavram Haritası

2004-2005 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan yeni sosyal bilgiler

öğretimi müfredatı yapılandırmacı yaklaşıma uygun hazırlanmıştır. Bu müfredatta yer alan soyut kavramların öğrencilere öğretilmesi noktasında kavram haritaları da önem kazanmıştır. Bu görseller, bir kavramın diğer kavramlarla olan ilişkisini belirtir ve somut hale getirir (Tay, 2005, s. 219). Yer alan kavramlar arasındaki ilişkiler bağlantı çizgiler ile gösterilir. Çizgilerdeki kelimeler aradaki ilişkiyi gösterir. Ayrıca bu haritalarda en kapsamlı, en genel kavram en üsttedir. Aşağıya doğru inildikçe daha az genel kavramlar yer alır. Bu durum bu görsellerin ast-üst ilişkilerini de gösterdiği anlamına gelmektedir (Novak, 2006, s. 1).

Kavram haritaları, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri bilgileri, ilkeleri ve genellemeleri ayrı ayrı düşünmek yerine birbiriyle olan ilişkilerini gösterme noktasında yer alan görsellerden biridir. Kavram haritaları sadece bir ders alanı içerisinde değil, farklı ders alanları arasındaki ilişkileri açıklamak içinde kullanılır (Yılmaz & Çolak, 2012, s. 2).

Çolak (2012)' ın çalışması; sosyal bilgiler derslerinde kavram haritaları kullanılmasının öğrencilerin derse karşı olan tutumlarını olumlu etkilemiştir. Öğrenciler kavram haritalarının kullanılmasını çok yararlı bulurken, görselliği ön plana çıkararak, kalıcılığı arttırdığını belirtmişlerdir (s. 9-10).

Karikatür

İçerisinde güldürücü, eğlendirici ve düşündürücü anlam taşıyan resim ve çizimlere karikatür denir. Karikatürler normal resimlere göre içinde daha derin güldürücü ve düşündürücü bir anlam taşır (Yaman & Öztürk, 2018, s. 346). Çoğu zaman bu durum ders içinde ilginin artmasına sebep olabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 130). Ayrıca karikatürler yapısı itibari ile sosyal bilim dallarının farklı alanlarında kullanılabilecek önemli bir materyaldir (Akbaba, 2013, s. 251).

Fakat karikatür de anlatılmak istenen ve verilmek istenen mesajın çoğu zaman derinde olması kişinin onu anlayabilmesi için o konu hakkında bilgi sahibi olmasını gerektirir. Bu sebeple ders kitaplarında karikatürlerden yararlanılırken mutlaka öğrenci seviyesine uygunluğu göz önüne alınmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 130). Aynı zamanda karikatür ile ilgili fazla materyal bulunmaması ve diğer görsel materyallere göre yeni bir alan olması öğretmenlerinde kullanma noktasında çekinceli davranmasına sebep olmaktadır (Akbaba, 2013, s. 251). Koçoğlu (2017)' nun 75 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmasında "Sosyal bilgiler dersinde daha önce hiç karikatür ile karşılaştınız mı?" sorusan 50 öğrencinin "hayır" yanıtı vermesi de aslında bu durumu ortaya koymaktadır. Yine aynı araştırmada "Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımı hoşunuza gitti mi ?" sorusuna 70 öğrencinin "evet"

yanıtını vermesi de bu konunun bir kere daha üzerinde çalışılması gerektiğini ortaya koymaktadır (s. 206).

Karikatürlerin öğrencilere kazandıracağı mizah, hoşgörü ve hayata olumlu bakmalarını, verilmek istenen mesajın daha kolay iletilmesine, öğrencilerin neden-sonuç ilişkilerini daha kolay kurabilmelerine, eleştirel düşünceye, empati kurabilmeye, dersi daha zengin bir yapıya ve öğretmen- öğrenci iletişimine sağlayacağı olumlu katkılardan dolayı kullanımının artması önemlidir (Akbaba, 2013, s. 251; Meydan & Akdağ, 2015, s. 173). Akengin ve İbrahimoğlu (2010)' nun çalışmasında karikatürlerden oluşan çalışma kâğıtlarının kullanıldığı deney grubunun akademik başarılarının yükseldiği görülmüştür. Ayrıca çalışma sonucunda öğrencilerin öğrendiklerini gündelik yaşama uygulamalarında, derse karşı pozitif bir tutum oluşturmalarında ve dersin gerekliliği düşüncesi yönünden önemli faydaları görülmüştür.

Sosyal bilgiler alanında; politik karikatür, güncel karikatür, tarihi karikatür ve kavram karikatürleri gibi farklı karikatür çeşitleri kullanılmaktadır.2005 yılından önce sosyal bilgiler ders kitaplarında karikatürleri yok denecek kadar azdı. Bu yıldan sonra gerçekleşen program değişiklikleri ile kullanılan karikatürlerin sayısı artmıştır (Akbaba, 2013, s. 251-254).

Grafikler

Bir öğretim ortamında sadece konuşmanın ya da yazılı bir metnin olması sürekli kullanıldığında sıkıcı hale gelebilir. Bu noktada karşılaştırma ya da açıklama yapılacak konularda okuyucu ya da dinleyicinin ilgisini çekilebilmek için grafikler ve tablolar kullanılabilir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 104). Grafikler sayısal ifadelerin yer aldığı veriler arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlamak amacıyla kullanılırlar (Yaşar, 2004, s. 7-8; Yazıcı, 2006, s. 658). Ayrıca grafikler sayesinde verilerdeki artış ya da azalışın tespit edilmesi ve bunun nedenlerinin değerlendirilme şansı olur (Yaşar, 2004, s. 8-9). Ders kitaplarında grafikler kullanılmadan önce o konuda kullanılmasına gerek olup olmadığı, gerek var ise nerede ve ne amaçla kullanılacağı belirlenmelidir (Akbaba, 2013, s. 270). Kullanılacak grafikler basit ve anlaşılır olmalı, ayrıntıdan uzak durulmalıdır. Çok fazla rakam kullanılıp konuyla ilgilenen kişinin anlaması zorlaştırılmamalıdır. Grafikler kullanılacak renk, boyut ve semboller ile ilgi çekici ve açıklayıcı olmalıdır. Aynı konu ile ilgili veriler kullanılmalı ve bu veriler mantıksal bir sıra ile yerleştirilmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 105).

Birçok farklı amaç için farklı grafik türleri olmasına karşın ilköğretim seviyesinde en çok kullanılan grafikler; sütun, çizgi, pasta ve sembol(resim) grafikleridir. Sütün grafiklerinin;

dikey ve yatay boyutunun olmasının yanı sıra verilerin süreye göre dağılımlarının gösterildiği ve bu verilerin sınıflandırılarak karşılaştırılma yapma imkanı tanıdığı grafiklerdir. Daire ya da pasta grafikleri; bütün içerisindeki parçaların gösterilmesi gereken durumlarda kullanılmaktadır. Fazla ve çeşitli pasta dilimlerinin aynı grafik içerisinde kullanılması karışıklıklara sebep olabileceği için az ve basit sayıda dilimler yer almalıdır. Çizgi grafikleri; verilerin zaman ve kategorilere göre zaman içerisindeki yüzdesel değişimini gösterir. (Kılıç & Seven, 2003, s. 131-132). Resimli (sembol) grafikler de ise; anlatılan konu ya da nesne birebir grafiğe yansıtılır. Genelde küçük yaştaki çocukların tabloya olan ilgilerinin çekilmesi için kullanılır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 107). Yaşar (2004), bu grafik çeşitlerine ek olarak alan grafikleri ve halkalı grafikleri de eklemiştir (s. 9).

Tablo

Sıralı ve birbiriyle ilişkili sayısal ve sözel verilerin bu ilişkilerine göre düzenlenip görsel olarak sunulmasıyla meydana gelir. İki ya da daha fazla boyuttan oluşan tablolar olabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 135). Tablolar, bilgilerin örgütlenmesi, anlamlandırılmasında ve yapılandırmasında kullanılır (Tay, 2005, s. 217). Sosyal bilgiler alanında birçok farklı bilim dalına ait bilgiler yer aldığı için bu bilim dalları ile ilgili birçok sayısal veri de mevcuttur. Bu bilgilerin öğrenciye aktarılması sırasında tablolardan yararlanılır. Tablo kullanılırken öğrenci seviyesine uygun olduğunu ve öğrencinin bilgiye ulaşmasını kolaylaştırmasına dikkat edilmelidir (Yazıcı, 2006, s. 658).

Zaman Şeritleri

Sosyal bilgiler programında, öğrencilerde zaman algısı ve değişimini oluşturabilmek adına "zaman ve kronoloji" ve "değişim ve sürekliliği algılama" gibi beceriler yer almaktadır. Bu becerilerin üniteler içerisinde yer almasıyla öğrencilerde bir zaman algısının yaratılması, değişimlerin farkına varması amaçlanmıştır. (Akbaba, 2013, s. 267-268). Tarihsel süreçte neler yaşandığını sırasıyla öğrencilerin zihinlerinde doğru bir şekilde oluşturulması noktasında tarihsel zaman şeritleri oldukça önemlidir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 167). Zaman şeritleri, ön bilgilerin ortaya çıkarılmasında, öğretim sürecinde ve değerlendirme aracı olarak da kullanılabilir (Cruz & Thornton, 2012, s. 107).

Gazeteler

Gelişen kitle iletişim araçları ve değişen eğitim-öğretim programları ile bu araçlardan elde edilen bilgi ve haberlerin kullanımında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu kitle iletişim araçlarından en yaygın olan gazetelerdir. Gerçek ve yaşanmış olayları ders ortamına

getirmesinden dolayı ve aynı zamanda zengin bir metin ve görsel yapıya sahip olması gazetenin bir çok alan da kullanılmasını sağlamıştır

Sosyal bilgiler dersinin tarih, coğrafya ve vatandaşlık alanlarında da gazetelerden yararlanılabilir. Özellikle birinci elden ulaşılabilecek ve sınıf ortamına getirilebilecek, öğrencilerin olaylara farklı açılardan bakabilmesini sağlayabileceği için önemlidir. Ayrıca gazetelerin ders içeriğinde kullanılması öğrencilerin hem ülkelerinden hem de dünyadan haberdar olmasını sağlayacağı ve eleştirel bir bakış açısı ile bakarak, sorgulayan, soru soran, araştıran, tartışan bir öğrenci konumuna getirebileceği için ayrıca önemlidir (Akbaba, 2013, s. 260-261).

Minyatür

Minyatür, TDK' nin sözlüğüne bakıldığında "Çoğunlukla eski yazma kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtılmayan küçük, renkli resim sanatı" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2021). Minyatürlerde perspektif yoktur. Bu nedenler uzaklık hissi, geride olanın kâğıdın üst tarafına önde olanın ise kağıdın alt tarafına çizilmesiyle sağlanır. Figürler aynı boy da çizilir sadece önemli kişiler daha büyük çizilir. Hiçbir figür birbirinin engellemeyecek şekilde oluşturulur. Işık ve gölge yoktur, renkler açıktır ve tüm ayrıntılar göz önüne alınır. Minyatürlerde önemli kişiler üst tarafta çizilir. En önemli kişi üstte sağda ya da ortada gösterilir (Bayram, 2005, s. 263).

Özellikle 1839 yılı fotoğraf makinesinin icadından önce minyatürler geçmiş dönemler ile ilgili bilgi sahibi olunması için birinci kaynak durumundadır. 1800'li yıllardan önce yaşanan önemli olayların bilinmesinde, devletler, savaşlar ya da toplumsal yaşam ile ilgili bilgi sahibi olunmasında minyatürler oldukça önemlidir. Bunların anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için tabi ki o dönemlerle ilgili bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu nedenle gerek ders kitaplarında gerekse öğretmenlerin sınıf ortamına getirdiği minyatürlerin öğrencinin bilgi seviyesine uygun seçilmeli, öğretmenler öğrencilere yol gösterici olmalıdır (Akbaba, 2013, s. 263-264).

GÖRSEL OKURYAZARLIK

Görsel okuryazarlık terimi yeni ortaya çıkan bir kavram olarak düşünülse de aslında tarihi geçmişi olukça geriye gitmektedir. İnsanoğlu, görsel sembolleri uzun zamandan beri kullanmaktadır. Antik dönem filozoflar, tıp ve matematik alanın da çalışanlar hatta

peygamberler ve din adamları görsel sembollerin gücünden yararlanmıştır. Bu görsellerin nasıl yorumlanacağı, ne anlama geldiği ve verilmek istenen mesajı uzun yıllardan beri tartışılan bir konudur. 1968 yılında New York da herhangi bir kar amacı gütmeden kurulan IVLA (Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneği) görsel okuryazarlığı alanında çalışmaların yapılmasını yürütmektedir (Pettersson, 2000, s. 6).

IVLA (Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneği) kurumu, görsel okuryazarlık tanımlarını şu şekilde bir araya getirmiştir:

- Bir insanın görme yetisini diğer duyu organları ile bir arada kullanabilmesi,
- Görsel imgelerle mesaj oluşturulup, gelen mesajların yorumlanabilmesi,
- Görsellerin yazılı hale, yazılı metinleri görsellere çevrilmesi,
- Görselleri araştırması ve değerlendirilmesidir (Kabapınar & Sağlamgöncü, 2018, s. 51; Pettersson, 2000, s. 6).

Görsel okuryazarlığın ilk ayrıntılı tanımını ise John Debes yapmıştır. Debes (1969)' e göre görsel okuryazarlık;

"İnsanoğlunun, görerek ve aynı zamanda diğer duyularıyla edindiği deneyimlerle olayları birleştirerek geliştirebileceği bir grup görsel yeterliliğe verilen addır. Bu yeterliliklerin gelişimi, normal bir insanın öğrenimi için temel teşkil etmektedir. Bunlar geliştiğinde bireyin çevresinde karşılaştığı görünen olayları, nesneleri, sembolleri, doğal ya da yapay olayları yorumlayabilen veya farkını ayırabilen görsel okuryazar olması sağlanır. Bu yeteneklerin yaratıcı yönde kullanılması yoluyla birey, diğerleriyle iletişim içerisine girer. Bu yeterliliklerin değerinin bilinmesi yoluyla da birey, çevresindeki görsel şaheserlerden zevk alır ve yorumlayabilir" (aktaran Kabapınar ve Sağlamgöncü, 2018, s. 50).

Ausburn & Ausburn (1978) ise görsel okuryazarlığı şu şekilde açıklamıştır:

"Bir bireyin, diğer bireyler ile olan iletişiminde görselleri kullanmasını ve kullanılanları anlamasını sağlayan beceriler bütünüdür" (aktaran Tüzel, 2010, s. 693).

Görsel okuryazarlık, karşılaşılan görselleri tanıma, algılama, bilgi ve tecrübelerini kullanarak doğru yorumlanabilmesi olarak ifade edilebilir. Görsel okuryazarlığa sahip olan biri hem o görsel doğru bir şekilde anlayabilir hem de bunu yazıya dökebilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 125). Günümüz dünyasında insanlar geçmişe oranla yaşantılarının her alanında görsel öğelerle karşılaşma durumunda kalmaktadırlar. Bu durum görsellerin önemini arttırırken aynı zaman bu da görsellerin doğru algılanması ve yorumlanabilmesini de zorunlu

hale getirmiştir. Görsel okuma ile ilgili çalışmalar dünya' da 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Ülkemizde son yıllarda bu alana yönelik çalışmalar artmaktadır. 2005'te değişen eğitim müfredatıyla beraber görsel okuma öğretim programlarına girmiştir (Kabapınar & Sağlamgöncü, 2018, s. 50). Görsel okuryazarlık; grafik tasarımı, eğitim teknolojileri ve müfredatlar ile beraber ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir (Eşgi, 2005, s. 4). Görsel okuryazarlığın önem kazandığı günümüz dünyasında, ders kitaplarını hazırlayan komisyonların, öğretmenlerin ve öğrencilerin de ders kitapları içerisinde var olan görselleri mutlaka tanıyıp onun üzerinden süreci yönetmeleri gerekmektedir (Kılıç & Seven, 2003, s. 125-126).

GÖRSEL TASARIM İLKELERİ

Ders kitapları, öğretim programına, hedeflerine ve müfredatına uygun şekilde hazırlanmalıdır. Gerek öğretmenler gerek ise öğrenciler için etkili bir ders kitabının hazırlanması öncesindeki tasarım süreci ile yakından ilgilidir. Uzmanlar tarafından tasarım ilkelerine uygun hazırlanan kitapların ve içinde yer alan görsellerin akademik başarıyı, derse karşı olan ilgi ve motiveyi olumlu etkileyebileceği beklenebilir. Bu bölümde ders kitaplarının tasarımı sürecinde görseller de biçim ve yerleşim ile ilgili uyulması gereken ilkeler üzerinde durulmuştur.

Görselin Kullanımında Biçimle İlgili İlkeler

Çizgi

Noktanın, bir doğrultu boyunca uzanması sonucu çizgi ortaya çıkar. Noktaların bir araya gelmesiyle beraber çizgiler meydana gelir. Doğru, dairesel, kırık ve eğik çizgiler ders kitaplarında kullanılır. Aynı zamanda çizgiler dikey, yatay, eğik, dalgalı ya da kırık şekilde kullanılırlar. Bu kullanım farklılığı algılamayı da etkiler (Kılıç & Seven, 2003, s. 111). Örneğin yatay çizgiler genişliği, dikey çizgiler yüksekliği, eğik çizgiler dengesizlik algısı yaratır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 160; Şahin, 2017, s. 33). Ya da karikatür tarzı çizimlerde yalnızlığı ve tek başına olmayı ortaya koymak için birkaç güçlü çizginin olması yeterli olabilmektedir (İşler, 2003, s. 4).

Çizgilerin eğitim araçlarına da birçok katkısı bulunmaktadır. Harita, tablo, grafik çizimlerinde kullanılarak bir fikrin ya da durumun en hızlı şekilde gösterilmesini sağlar. Aynı zamanda çizgiler değişim ve gelişim sürecinin aşamalarını göstermede kullanılır ve görsele

hareketlilik katar. Düşünceleri sembolleştirerek somut hale getirir. Hangi çizginin ne şekilde kullanıldığı verilmek istenen mesajı ya da vurgulanmak istenen yeri etkiler. Kesik çizgi, kalın çizgi, ince çizgi gibi çizgi türleri anlamı destekler. İlişkiler hakkında bilgiler verir (Kılıç & Seven, 2004, s. 111-112). Ders kitapları hazırlanırken de görseller içerisinde kullanılacak çizgilerin etkileri göz ardı edilmemelidir.

Şekil-Form

Şekil, bir yüzey üzerinde meydana getirilen iki boyutlu biçimlerdir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 160). Form ise bu şekillerin yerleşim birbirilerine göre aldıkları yerleşim yerleridir. Farklı şekiller bir arada kullanılarak verilmek istenen bir mesaj ortaya çıkarılabilir. Aynı zamanda özellikle ders kitaplarında bu şekillerin belli bir form içerisinde yerleştirilmesi algılama açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle şekillerin öğrencilerin takip edebileceği formlar da hazırlanması gerekir (Kılıç & Seven, 2003, s. 113).

Şekil-formlar aynı zamanda görseller ile metinler arasındaki ilişkiyi sağlama noktasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir görsele ilk bakıldığında görünenler olumlu şekillerdir, ardından olumsuz şekiller gelir. Bu sebeple metinler görsellerle desteklenirken bu noktadaki olumlu-olumsuz algıların yönetiminden yararlanılarak da metinler desteklenebilir (İşler, 2003, s. 17).

Boyut

Boyut, nesnelerin uzunluk, genişlik, yükseklik, derinlik gibi özelliklerini belirtmek için kullanılır. Ders kitaplarının ve eğitim materyallerinin hazırlanmasında doğru boyut seçimine dikkat edilmelidir. Bu durum bu materyallerin etkinliğini sağlayabilmek için önemlidir. Bu boyutlar belirlenirken; kitabı kullanacak kişilerin gelişim düzeyine, görseller hakkında hangi seviye de bilgi sahibi olunduğuna, fiziksel özelliklerine uygunluğuna dikkat edilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 109-110). Aynı zamanda bilgilerin fazla olduğu durumlarda alan içine sığdırabilmek adına boyutlar küçültülmek zorunda kalınmaktadır. Bu da anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple ayrıntılı ve gereksiz bilgilerden uzak durulmalıdır. Kullanılacak görsellerin boyutuna karar verirken sayfa yapısı da göz önünde tutulmalıdır. Tüm sayfayı kaplayacak büyük görsellerin kullanımından kaçınılmalıdır (Şahin, 2017, s. 33).

Alan (Boşluk)

Bir yüzey ya da sayfa içerisinde kullanılan yerler dışında kalan alanlara boşluk denir. Öğretim materyallerine bakıldığında hissedilen doluluk ya da boşluk hissidir (Meydan &

Akdağ, 2015, s. 160). İsminden dolayı gereksiz bir tasarım ilkesi gibi görülse de görsellerin tasarımı sürecinde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Görsellerde kullanılan boşluklar kullanım yeri ve şekillerine göre kalabalık veya yalnızlık hissi ya da gerçek veya hayal izlenimi verebilir (İşler, 2003, s. 18).

Ders kitapları hazırlanırken ve yazı, resim, grafikler sayfa içerisine yerleştirilirken boşluklar da mutlaka düşünülmelidir. Doğru şekilde kullanılan boşluk hem öğrencinin konuları daha iyi anlayıp dikkatlerini toplamalarına yardımcı olurken hem de not alacakları alanları da sağlar. Boşluk alanları kitaplar içerisinde belirlenirken bilimsel veriler ışığında doğru seçilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 113). Yapılan araştırmalar öğrencilerin en fazla algıladığı bölümün sol üst köşe, en az algıladığı bölümün ise sağ alt köşe olduğunu ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2014, s. 32). Görsellerdeki boşluklar bir çöldeki geniş düzlükleri hissettirebilmek ya da hayali bir izlenimi yaratabilmek içinde kullanılabilir. Boşluk seçiminde bu ve bunun gibi veriler mutlaka göz önüne alınmalıdır (İşler, 2003, s. 18).

Doku

Doku, nesnelerin iç yapı özelliklerini dışa vuran yüzeysel etkilere denir. Doku, görsel doku ve dokunsal doku şeklinde ikiye ayrılır. Görsel doku, dokunarak hissedilmeyen görsel algılamada bir doku hissi yaratır. Görsellerde kullanılan renkler, çizim yöntemleri doku hissini verir. Dokunulduğu zaman herhangi bir farkındalık hissedilmez. Dokunsal doku ise, bir nesneye dokunularak sert, yumuşak, kalın, ince ya da pürüzlü olup olmadığı ile ilgili hissedilir. Ders kitaplarında pürüzlü dokuların kullanılması önerilmez (Kılıç & Seven, 2003, s. 110-111).

Bir görselin tasarımında kullanılan doku özelliğine göre sert, parlak, ağır-hafif, önemli ya da önemsiz hissi yansıtılabilir. Gerçekçi bir şekilde tasarlanmış dokular, o görseli gören kişiye dokunabileceği hissi daha verebilir. Bir materyal içerisinde farklı dokuların bir arada kullanılması yazılı olarak verilmek istenen mesajdan çok daha fazlasını hissettirebilme gücüne sahiptir (İşler, 2003, s. 17). Görsel materyallerin hazırlanmasında kullanılan malzemelerin özelliklerine göre farklılık göstereceği için bu süreçte en az değişiklik yaşayan öğelerden biridir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161).

Renk

Renkler, bir kitaba ilginin çekilmesi için oldukça önemlidir (İşler, 2003, s. 17). Renklerin insan psikolojisi üzerinde de güçlü etkileri vardır (Karatay & Pektaş, 2012, s. 188). Özellikle sürekli kullanılan ders kitaplarında karmaşık renklerin kullanılması öğrenciyi

rahatsız ederek ilgiyi dağıtırken, doğru seçilen renkler hem ilgiyi çeker hem de odaklanmaya, kontrastı sağlamaya yardımcı olur (Kılıç & Seven, 2003, s. 112). Renklerin kullanımı tasarımlardaki hataları ortadan kaldırmak amacıyla değil, diğer öğeleri tamamlamak ve zenginleştirmek için kullanılmalıdır (Kaptan & Kaptan, 2004, s. 5-6). Renkleri ve tonları iyi seçilmiş ve çizgilerle uyum içerisinde kullanılan materyallerin etkili olma seviyesi oldukça fazladır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Renkler, benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarken ayrıca estetik anlayışı da geliştirecek şekilde hazırlanmalıdır.

Renk sayısı genelde dört farklı renk ile sınırlandırılmalıdır (Şahin, 2017, s. 33). Canlı renklere sahip eğitsel materyaller siyah-beyaz ve soğuk renklere göre daha ilgi çekicidir (Kaptan & Kaptan, 2004, s. 4-5). Mavi ve turuncu gibi ana renkleri tamamlayıcı renkler ise görsel bir dinamiklik oluşturduğundan dikkat çekiciliği arttıracaktır (İşler, 2003, s. 17). Parlak renkler küçük yaş gruplarında daha mat renkleri ise üst yaş gruplarında tercih edilmelidir. Farklı renklerin bir arada kullanıldığı yerlerde renk uyumuna dikkat edilmelidir. Metin ile görsellerin renklerinin dengesine dikkat edilmelidir. İlginin ve dikkatin sadece renklerin üzerine toplanma riski göz önünde tutulmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 112-113).

Görsel Kullanımında Yerleşmeyle İlgili İlkeler

Denge

Bir görselin tasarımında renk, doku, boyut, boşluk gibi birçok öğe bulunmaktadır. Bu öğeler görsel içerisinde bir denge içerisinde yer almalı ve bu görseli algılayan kişiye denge duygusunu verebilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 117). Bu denge görsel öğelerin yukarıdan-aşağıya, soldan-sağa takibi şeklinde sağlanırsa algılama da kolaylaşır (Ertürk & Güler, 2017, s. 71-72). Bu öğeler içerisinde herhangi biri diğerlerine göre ön plana çıktığı zaman görsel içerisinde dengesizlik meydana gelmektedir. Böyle durum ortaya çıktığı zaman dengesizliği meydana getiren öğe ya da öğeler tespit edilmeli gerekli ekleme ve çıkarmalar yaparak görsel üzerindeki denge sağlanmalıdır. Görsel bir denge içerisinde bütünlük sağlamalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 117). Her bölümde kullanılacak görseller, konunun önemi oranına göre belirlenmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103).

Dengenin farklı kullanım şekilleri vardır. Bunlar:

- Simetrik Denge
- Asimetrik Denge
- Dairesel Denge

- Kristalografik Dengedir.

Simetrik denge, görsellerin birbirine eşit aynı yerleştirildiği, asimetrik denge ise farklı renk ve boyuttaki görsellerin serbest yerleştirildiği dinamik ve hareketli denge çeşididir. Dairesel denge görsellerin tek bir merkezden dağılıp yine aynı yere döndüğü izlenimi veren bir denge oluştururken, kristalografik denge de aynı ağırlık ve önemdeki görselleri tekrarlayarak bir denge kurmaya denir (Çubukçu & Doğan, 2019, s. 105-106).

Orantılama – Ölçeklendirme

Görseller içerisinde yer alan nesnelerin büyüklükleri ile ilgilidir. Bir nesnenin diğer nesneler arasındaki büyüklük, küçüklük ya da ağırlığı ya da hafifliği farklı duyguların ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Buradaki nesnenin ne kadar büyük ya da küçük olduğunu o görsel ile karşılaşan kişinin anlamlandırabilmesi için tanıdığı ve boyutlarını bildiği bir başka nesne ile ölçeklendirmesi gerekir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Kullanılan görsellerin oranı aynı zamanda o konunun önemi ile ilgili fikir de verir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103).

Bütünlük

Görsel tasarım öğeleri arasındaki ilişkiler bütünlüğü oluşur. Kullanılan öğeler birlikte çalışmalıdır. Görsele herhangi bir yararı olmayan çizgi, resim ya da renkler kullanılmamalıdır. Bütünlük anlamın korunması ve aktarılması için oldukça önemlidir. Bu sebeple tasarım aşamasında gereksiz ve ayrıntılı öğelerden uzak durulmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 114). Görsellerdeki her bir öğe, mesajın iletilmesi için belli bir görevi yerine getirmelidir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Bütünlük ilkesi diğer tasarım ilkelerini de içerisine alarak sonucu ortaya çıkardığı için de ayrıca önemlidir ve içinde bir ritim durumunu da taşır (Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1646).

Devamlılık (Ritim)

Devamlılıkta amaç görsellerin, göz hareketlerini kesintiye uğratamadan aynı şekilde düşünce de de devamlılığı sağlamaktır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103). Görsellerdeki devamlılık gözün bir nesneden diğerine rahatça geçiş yapmasını sağlar. Bu durum görsellerde kullanılan çizgi, renk, doku gibi öğelerle sağlanır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Görsellerdeki bu öğeler arasında birbirinden kopukluk yaşanmadan bir geçiş sağlanıyorsa devamlılık vardır demektir. Hareket hissi veren görseller de devamlılık sağlanmıştır. Sıralı ritim, ilerleyen ritim, akıcı ritim, biçimlerin tekrarı, boyutların tekrarı, renklerin tekrarı,

dokuların tekrarı, yönlerin tekrarı, pozisyonların tekrarı, algıların tekrarı şeklinde çeşitleri de bulunmaktadır (Çubukçu & Doğan, 2019, s. 108).

Vurgu

Vurgu, görselin en önemli noktasına dikkatin yoğunlaştırılmasıdır. Bir görsel için en önemli noktalardan biridir. Vurgulanmak istenen görsel, diğer öğeleri göre daha baskın olmalıdır. Vurgulamayı sağlayabilmek için zemin-görsel arasında kontrast oluşturma, çizgi, ok gibi vurguyu arttırıcı araçlar kullanma, boyutlarını diğer öğelere göre daha büyük hale getirme, farklı renk seçimlerinde bulunma, farklı şekil ve formlar bulundurma yöntemleri kullanılabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 115). Vurgulanmak istenen yer en dikkat çekici yer olarak tasarlanıp en önemli bilgilerin bulunduğu yer olmalıdır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161).

Ahenk/ Uyum

Ahenk görseller içerisinde yer alan parçaların bir araya gelerek oluşturacağı bütünlük olarak açıklanabilir (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Görseller arasında ortak noktaların yer alması ve yerleşme olarak yakın olma ahenk ve uyumu sağlayabilir. Renk, doku, boyut ve şekillerin benzer olarak kullanılması uyumu sağlayabileceği gibi benzer özelliklere sahip olan görsellerin bir arada bulunması da uyumu sağlayan unsurlardan biridir. Görseller arasında uyum ve ahengin sağlanabilmesi öğrenciler tarafından aradaki ilişkinin ortaya çıkarılabilmesi açısından önemlidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 117).

GÖRSEL KULLANIMINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR

Anlamsal Bakımdan Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

- **Görseller, dersin hedef ve kazanımlarına uygun şekilde hazırlanmalıdır** (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161; Yaşar, 2004, s. 5; Yaşar & Seremet, 2007, s. 158). Ders kitaplarında kullanılan görseller konu ve ünitelerde verilmek istenen bilgileri desteklemelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 124). Aynı zamanda bulunduğu alan ve bölümün içeriği ile de uyumlu olmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 54). İçerik ile görseller arasındaki bu uyum sağlanabilirse ders kitapları etkili olabilir (Roohani & Sharifi, 2015, s. 68-69). Bu nedenle ders kitaplarının hazırlanma sürecinde iyi tasarlanmış

görsellerin öğrenmeyi hızlandırdığı, fakat kötü tasarlanmış görsellerin ise öğrenmeyi yavaşlattığı mutlaka göz önüne alınmalıdır (Atmaca, 2016, s. 324).

- **Ders kitabında yer alan görseller basit, anlaşılabilir ve sade olmalıdır** (Behnke, 2016, s. 55; Eşgi, 2005, s. 10-14; Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Ders kitaplarında yer alan görseller öğrencilerin yaş ve gelişim düzeyine uygun ve anlayabileceği düzeyde, bilgi karmaşasına sebep olmayacak sadelikte olmalıdır. Stauffer (1998)' a göre bu nedenle gerçekçi ve alışılmış, anlaşılabilir görsellerin kullanılması gerekir (aktaran İşler, 2003, s. 6-7). Çünkü anlaşılması zor ve öğrenci seviyesine uygun olmayan görsel kullanımı öğrencilerin zihinsel dikkatini olumsuz yönde etkileyebilir (Janko & Peskova, 2013, s. 371; Kuzu, Akbulut & Şahin, 2007, s.10).

- **Ders kitabında yer alan görseller önemli yerleri vurgulamalı ve özet bilgileri yansıtmalıdır, aşırı kullanımdan kaçınılmalıdır** (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161; Yaşar, 2004, s. 5). Ders kitaplarında kullanılan görseller, vurgulanması gereken noktalara dikkat çekmelidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 120; Yaşar, 2004, s. 5). Bu sağlanırken yer aldığı konu ve metin içerisindeki anahtar konumdaki bilgiler göz önüne alınmalıdır (Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1642). Görseller bu şekilde tasarlandığı zaman öğrencilerin konuyu tam olarak anlayabilmesine yardımcı olur (Kılıç & Seven, 2003, s. 124). Ayrıca sayfa düzeni içerisinde görseller yerleştirilirken bilimsel veriler de göz önüne alınmalıdır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki öğrenci görsel öğeye bakarken göz hareketleri genelde sol üst köşeye kaydığı için vurgulanmak istenen görsel sol üst köşeye yerleştirilmelidir (Eşgi, 2005, s. 10-14).

- **Görseller, kitap içerisinde yer alan metinler ile uyumlu olmalı ve gerçek hayat ile tutarlılık göstermelidir** (Atmaca, 2016, s. 324; Kaptan & Kaptan, 200, s. 5; Karatay & Pektaş, 2012, s. 187; Kılıç, 2006, s. 27; Meydan & Akdağ, 2015, s. 161; Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1650). Ders kitabında, görseller gerekli yerlerde kullanılmalı ve bulunduğu yerin içeriğine uygun olmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119-120). Aynı şekilde başlık, metin ve görseller uyum içerisinde yer almalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 137; Küçükahmet, 2003, s. 54). Çünkü metinler, görseller ile desteklendiğinde öğrenciler için hem daha ilgi çekici hem de daha motive edici olmaktadır (İşler, 2003, s. 2). Görseller, içeriğin anlaşılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda kişiyi görsel

olarak düşündürücü olduğu için görsellerin gerçek hayatı yansıtmasına ve yer alan verilerin güncel ve doğru olmasına da dikkat edilmelidir (Şahin, 2014, s. 31; Yaşar, 2004, s. 5).

- **Ders kitaplarında yer alan görseller, öğrenciye tekrar etme ve uygulama imkânı sağlamalıdır** (Meydan & Akdağ, 2015, s. 162; Yaşar, 2004, s. 5). Konu öncesinde, sırasında veya sonrasında öğrenci kendi öğrenme hızına göre konuyu tekrar etme ve öğrenme durumunu sınama ihtiyacı da hissedebilir. Bu durumda konu veya ünite sonlarında kullanılan metinler ve yazılı değerlendirme soruları her zaman etkili sonuçlar vermeyebilir. Öğrenci konuyu farklı şekilde yansıtan ve değerlendiren tablo, şekil, şema, grafik gibi görsellere ihtiyaç duyabilir. Böyle durumlarda konular arası bağlantıyı da daha net gösterebilmek için bu görsellerden yararlanılması önemlidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 124).

- **Ders kitaplarında yer alan görseller öğrenci yaş ve gelişim düzeyine uygun olmalıdır** (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119; Meydan & Akdağ, 2015, s. 161; Yaşar, 2004, s. 5; Yaşar & Seremet, 2007, s. 158). Görsel araçlardan beklenen faydanın alınabilmesi için öğrenci yaş ve gelişimine uygun hazırlanması gerekir. Öğrenci düzeyinin çok üstünde ya da altında hazırlanan görsellerden istenen verimin alınması mümkün değildir (Kılıç & Seven, 2003, s. 138; Küçükahmet, 2003, s. 53). Alpan (2004)' nın yaptığı araştırma sonuçları da çocuğun yaş ve gelişimine uygun seçilen grafiklerin öğrencilerin ders başarısını ve derse karşı olan tutumlarını olumlu etkilediğini göstermiştir (s. 198). Çünkü görseller ancak öğrencilerin gelişim seviyesine ve somut deneyimlerine uygun olduğu zaman etkili olmaktadır.(Eşgi, 2005, s. 10-14; Kılıç, 2006, s. 28).

.

- **Ders kitaplarında yer alan görsel, öğrencinin ilgi ve motivasyonun arttırıcı şekilde hazırlanmalıdır** (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119; Katsioloudis, 2010, s. 70; Yazdanmehr & Shoghi, 2014, s. 1). Ders kitaplarında öğrencinin ilgisini çekebilecek görsellerin kullanılması, öğrencinin konuları daha iyi anlayıp verimli bir ders geçirmesine imkân sağlar (Kılıç & Seven, 2003, s. 124). Görsellerde doğru renklerin kullanılması, boyutu, sayfa içerisindeki yeri ve metin ile ilişkili olması bu ilgiyi sağlayabilme de önemlidir (Küçükahmet, 2003, s. 53).

- **Görsellerin, başlığı ve alt yazılarında yer alan açıklama bölümü açık ve doğru bilgi vermelidir** (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119). Ders kitabında yer alan görsel ile altındaki açıklamalar arasında ilişki olmalıdır. Aynı şekilde görsellerin başlıkları da görsellere uygun şekilde yer almalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 53). Bunlar sağlanamadığı zaman öğrencinin görselleri doğru anlayamamasına kadar giden problemler ile karşı karşıya kalınabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 124).

- **Ders kitabında yer alan görseller olgular ya da kavramlar arasındaki ilişkileri göstermelidir.** Ders içerisinde öğrenciler birçok farklı ve yeni kavram veya olgularla karşı karşıya kalırlar. Bu yeni kavram ve olguların sadece metin halinde verilmesi öğrencilerin öğrenmesinde yeterli olmayabilir. Bu süreçte kavram ve olguları somut halde öğrencilere gösterebilmek için görsellerden yararlanılabilir (Kılıç & Seven, 2003, s. 124-125).

- **Ders kitapları zihinde canlandırılması zor olan karmaşık durumları somutlaştırmalıdır** (Cruz & Thornton, 2012, s. 100). Ders kitaplarında kullanılan görseller zor kavramları basitleştirerek, anlaşılmasını kolaylaştırır ve şekiller aracılığıyla bilginin düzenlenmesini sağlar (Yaşar & Seremet, 2007, s. 158). Ayrıca doğru kullanılan görseller anlaşılması zor olan bilgileri anlamlandırmaya da yardımcı olur (Stokes, 2001, s. 12). Bu nedenle kullanılan görseller kitap içerisinde belli bir düzen içerisinde ve kolaydan-zora doğru bir sıralama takip etmelidir (Yaşar, 2004, s. 5).

- **Görseller, özellikle çeşitli alan ve konulardaki dağılımların gösterilmesini sağlamalıdır.** Coğrafya, jeoloji, jeomorfoloji alanlarında yer alan nüfus, deprem, fay hatları ya da yüzey şekilleri gibi konularda dağılımları öğrencilere daha anlaşılır bir şekilde aktarmak için görsellerden yararlanılır. (Kılıç & Seven, 2003, s. 125). Bu noktada kullanılan grafik, şema ve tablo gibi görseller önemli bir etkiye sahiptir.

- **Ders kitaplarındaki görseller, geçmiş bilgiler hatırlatıcı ve destekleyici şekilde kullanılmalıdır** (Şahin, 2014, s. 31). Ülkemizde son yıllarda hazırlanan öğretim programları ve müfredatlar da kademeler ve üniteler arası ilişkinin devamına dikkat

edilmektedir. Bu noktada ders kitaplarında yer alan hatırlatıcı ve geçmiş konular ile ilişki kurmayı destekleyici görsellerin kullanılması önemlidir. Kitapların tasarımı sürecinde kullanılacak görseller belirlenerek bu özelliklere sahip olması göz önüne alınmalıdır.

Yapısal ve Yerleşimsel Bakımdan Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin tasarımında renk ilkesine dikkat edilmelidir.** Ders kitaplarında doğru renklerin seçilmesi ve kullanılması öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini toplamalarında, motivasyonlarını sağlamalarında etkilidir. Kitaplarda aynı renklerin sürekli kullanılmamasına dikkat edilmelidir, bu durum kitapları öğrenciler için sıkıcı hale getirebilir (Küçükahmet, 2003, s. 37). Bunun yanında çok farklı renklerin kullanılmamasına da dikkat edilmelidir (Eşgi, 2005, s. 5-10). Ders kitaplarında yeteri kadar renk çeşidine yer verilmeli daha da önemlisi bu renklerin konular içerisindeki benzerlik ve zıtlıkları yansıtabilmesi sağlanmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 112) (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103).

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin denge ilkesine uygun yerleşimine dikkat edilmelidir.** Görseller içerisinde yer alan farklı renkte, dokuda, boyutta olan öğeler bir denge içerisinde yer almalıdır. Herhangi birinin ağır basması diğerlerinin arka planda kalmasına sebep olabilir. Görseller sayfa içerisine yerleştirilirken bu dengeye dikkat edilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 117). Bu denge sağlanırken kitap içerisinde tekdüzeliğe sebep olabilecek simetrik denge kullanımından kaçınılmalı, hareket ve dinamizmi kitap içerisindeki görsellerde arttırabilmek için asimetrik denge kullanılmalıdır (Eşgi, 2005, 10-13).

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin tasarımında, kullanılacağı kademe göz önüne alınarak boyutları belirlenmelidir.** Çağdaş eğitim anlayışında derslerde kullanılacak kitapların ve görsellerin öğrencinin yaş, gelişim özelliklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olması gerekir. Öğretim sürecinin yapıcılığı ve yaratıcılığı öğrencinin bu ilgi ve seviyesine uygun olmasına bağlıdır (Küçükahmet, 2003, s. 14). Ders kitaplarında yer alan görsellerin kullanılacağı kademeye göre boyutu, uzunluğu, genişliği, yüksekliği farklılaşmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarının tasarımında

kullanılacak görsellerin kademeler arasında bu farklılıklara dikkat edilerek seçilmesi önemlidir.

- **Ders kitaplarındaki görsellerin, sayfa düzeni içerisindeki alan-boşluk dengesine dikkat edilmelidir.** Ders kitaplarında görseller ve metinler arasındaki boşlukların doğru şekilde tasarlanması öğrencilerin daha rahat takip edebilmelerine, okumalarına ve not almalarına imkân tanır. Bu nedenle kitaplar içerisindeki yatay ve dikey boşluklara dikkat edilmelidir. Alan ve boşluk seçimi yapılırken de gözün en çok ve en az algıladığı bölgeler göz önünde tutulmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 113).

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin tasarımında doku faktörü göz önünde tutulmalıdır.** Doku ilkesinin ders kitaplarında kullanılmasının sebebi, öğrencilere gösterilmek istenileni daha gerçek bir şekilde yansıtmak, kullanımı kolaylaştırmaktır. Dokunun rengi, pürüzlü olup olmaması, parlaklığı ya da matlığı kitabı kullanan öğrenciyi etkiler (Kılıç & Seven, 2003, s. 111). Kitap içerisinde verilmek istenen his ve duygunun aktarımında bazı zamanlarda metinler yetersiz kalabilmektedir. Bunların öğrenciye geçişinde görseller üzerinde farklı dokuların kullanılması çok daha etkili olmaktadır (İşler, 2003, s. 4-5).

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin devamlılık ilkesi içerisinde sayfa düzeni içerisinde yer almasına özen gösterilmelidir.** Ders kitapları içerisinde yer alan görsel öğeler ve metinler arasında estetik ve anlam bütünlüğü açısından devamlılığın sağlanması önemlidir (Eşgi, 2005, s. 10-13). Bu devamlılık, öğrencilerin hem konular arası ilişkileri kurabilmeleri hem de düşüncede devamlılığı sağlayabilmeleri adına önemlidir (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 103).

- **Ders kitaplarında yer alan görsellerin bütünlük ilkesine uygun şekilde yerleştirilmesine dikkat edilmelidir.** Ders kitaplarında yer alan resim, fotoğraf, grafik, tablo ya da metin gibi tüm öğelerin belli bir hedef ve bütünlük içerisinde yer alması gerekir (Eşgi, 2005, s. 10-13). Hedef dışında ders kitapları içerisinde yer alan görsel ve metinler gereksizdir (Kılıç & Seven, 2003, s. 114). Gereksiz ve bütünlük dışında kullanılan görseller öğrencilere bilişsel bir yük olarak geri dönmektedir. Bu

nedenle ders kitaplarının tasarımı sürecinde kullanılan görsellerin bir bütünlük içerisinde yer alması önemlidir.

- **Ders kitaplarında yer alan görsellerin sayfa düzeni içerisinde vurgularına dikkat edilmelidir.** Görseller vurgulanmak istenen alanlara dikkat çekecek şekilde tasarlanmalıdır (Küçükahmet, 2003, s. 54-73). Doğru vurguların, doğru yer ve zamanda kullanılması öğrencinin dikkatini istenilen noktaya çekilebilmesi için önemlidir. Fakat bu noktada vurgularda aşırıya kaçılmamasına, gerektiği yerde kullanılmasına ve kullanıldığı yer ve metin ile tutarlılık taşımasına dikkat edilmelidir (Kılıç & Seven, 2003, s. 115).

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerde tekrar ilkesine dikkat edilmelidir.** Görsel öğelerin birebir aynı ya da benzerlerinin tekrar tekrar kullanılması öğrencilerin o görsel ile ilgili zihinlerinde de yakınlık kurarak anlamalarını kolaylaştırır (Kılıç & Seven, 2003, s. 116). Bu tekrarların ne kadar olacağına, hangi aşamada ve nerede kullanılacağına dikkat edilmelidir. Aksi durumda bu tekrar yakınlık kurmak yerine ders kitaplarını öğrenciler adına sıkıcı hale getirebilir.

- **Ders kitaplarında kullanılan görsellerin hizalama ilkesine göre sayfa tasarımı içerisinde yer alması gereklidir.** Benzer görsel öğeler, aynı yerde yatay ya da dikey olarak düzenli olarak yer almalıdır. Dağınık olarak yerleştirilen görsellere göre bir düzen içerisinde yer alan görseller öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılır (Kılıç & Seven, 2003, s. 116). Görsellerin yerleşimi ve düzeni ile ilgili diğer önemli noktalarda olduğu gibi hizalamanın göz önüne alınmasındaki amaçta görsellerin öğrenciler açısından daha anlaşılır ve etkili olmasını sağlamaktır.

- **Ders kitaplarının cildi, kâğıt ve baskı kalitesi iyi olmalıdır.** Ders kitaplarının tasarımı sürecinde görsellerin doğru tasarlanması, boyutu, yeri, vurguladığı nokta, renk seçimi, metin ile ilişkisi gibi noktalar önemlidir. Fakat tüm bunların hazırlandıktan sonra öğrenciye istenilen düzeyde ulaşabilmesi için ders kitaplarının temiz, net ve anlaşılır baskı kalitesine sahip olması gerekir (Küçükahmet, 2003, s. 53). Tasarlanan görsellerin öğrenciye anlaşılabilir ve net şekilde ulaşmadığı, kitabın kolay

bir şekilde zarar gördüğü bir noktada hedeflenen yere ulaşma da problemler yaşanabileceği bir gerçektir. Bu nedenle kitapların baskı kalitesine, seçilen kâğıda, kitapların uzun süre kullanılmasını sağlayabilmek için cilt kalitesine özen gösterilmelidir.

- **Ders kitaplarında gereksiz görsel kullanımından kaçınılmalıdır.** Fotoğraf, resim, harita, grafik, tablo gibi görseller ders kitapları içerisinde gerektiği yerde kullanılmalıdır. Kullanılacak görseller olabildiğince basit tutulmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 123). Çünkü gereğinde fazla ve ayrıntılı görseller öğrencinin öğrenmesine engel olabilir (Küçükahmet, 2003, s. 54-72).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Ders kitaplarında yer alan görsel materyallerin etkisi ve bu görsellerin tasarımı ile ilgili özellikle son yıllarda değerlendirme noktasında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar da ders kitaplarında yer alan görsellerin, tasarım ilkelerine uygunluğu, yapısı, çeşidi ve kalitesi, ders başarısına etkisi, resim-metin ilişkisi kimi zaman kitapların analizi yöntemi ile kimi zaman ise öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine başvurularak yapılmıştır. Bu bölümde, alanda yapılan çalışmalar tematik başlıklar halinde verilmiştir.

Ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirildiği araştırmalar

Ders kitaplarından yer alan görsellerin öğrenci tarafından anlaşılabilir olması, ilgi ve motivasyonu arttırıcı bir özellik taşıması ve aynı zamanda metni destekleyici, düşündürücü bir yapıya sahip olması için görsel tasarım ilkelerinin göz önüne alınarak hazırlanması oldukça önemlidir. Bunun ders kitaplarının tasarımında ne kadar göz önüne alındığı ve etkisi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri Eşgi (2005)' nin İlköğretim 5. sınıf bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirdiği çalışmasıdır. Bu çalışmada dört farklı yayınevine ait kitap incelenmiştir. 48 tane olarak belirlenen görsel tasarım ilkelerinden 13'ü hiçbir yayınevinin kitabında dikkate alınmamıştır. Sadece 9'u ise tüm yayınevlerinin kitapları içerisinde dikkate alınmıştır. Bu durum 5.sınıf bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından eksikliklerini ortaya koymuştur (s. 19). 1. 2. ve 3. Sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre incelendiği bir diğer çalışmada ise ders kitapları, görsel öğelerin alıntı olması, resimlerde çizgilerin doğru kullanılması, renklerin hedef kitlenin

ilgisini çekecek nitelik olması, görsellerin uygun boyutlarda amaca uygun olması, yakınlık-uzaklık ilkesine dikkat edilmesi açısından kısmen uygun bulunmuştur (Demir, 2008, s. 133-134). Türkçe ders kitaplarının değerlendirildiği bir diğer çalışmada Tüzel (2009)' in tez çalışmasıdır. Bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan görseller düzen açısından incelenmiştir. Görselleri değerlendirmek amacıyla bir ölçek oluşturulmuş ve Türkçe eğitimi uzmanları ve görsel sanatlar uzmanları ile işbirliği yapılarak veri elde edilmiştir. Görsel sanatlar uzmanları, ders kitaplarında yer alan görselleri genel olarak yeterli bulmamışlardır. Her iki uzman grubundan elde edilen verilerden elde edilen ortak sonuçlar, kullanılan görsellerin öğrencide estetik bir beğeni anlayışı kazandırmalı, ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre hazırlanmalı, resimlerde daha fazla ayrıntıya yer verilmeli şeklindedir (s. 82-87). Kayıkçı (2006) ise ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğunu farklı ders alanlarına ait kitapları inceleyerek ortaya koymaya çalışmıştır. İlköğretimde kullanılan Türkçe, matematik, sosyal bilgiler, fen bilgisi ders kitaplarının tümünün görsel açıdan incelendiği bu çalışmada; hiçbir ders kitabının görsel tasarım ilkelerini bütünüyle göz önüne alınarak hazırlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe ve Sosyal bilgiler ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çalışmada; her iki kitapta da kullanılan görsellerin mesaj aktarma noktasında, öğrenci düzeyine uygunlukta, farklı ve renk kullanma düzeyine dikkat edilmesinde, amaca uygun kullanılmasında, denge ilkesine uyulmasında ve boyutlarının uygun olmasında yetersiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır (s. 36-44). Fen bilgisi ders kitabında yer alan görselleri biçim ve içerik yönünden incelendiği tez çalışmasında ise ders kitabının baskı ve kâğıt kalitesinin çok düşük olduğu ve görsellerin arka sayfadakilerle karıştığı tespit edilmiştir. Görseller arasında sayfalar arası bütünlük sağlanamamıştır. Kullanılan resimlerin ilgili olan metinler ile uyumlu olmadığı verisine ulaşılmıştır. Resimlerde kullanılan renklerin uyumsuz, canlı ve ana renklerin yeterince kullanılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca ders kitabında yer alan görsellerde olumsuz örnek olabilecek görsellere rastlanılmış, seçilen görseller hedef kitlenin yaş, gelişim ve kültür yapısına uygun olmadığı görülmüş, olması gerektiğinden daha küçük ya da büyük boyutlara sahip olduğu ve görsellerin dağılımında dengesizlik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Tural, 2007, s. 119-120). Keser (2004)'in bilgisayar dersi, ders kitaplarını görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirdiği çalışmasında da farklı yayınevlerine ait hiçbir kitabın tüm tasarım ilkelerine uygun olarak hazırlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca belirlenen görsel tasarım ilkelerinden sadece 9'u tüm yayınevlerinde dikkate alınmışken; 13 tasarım ilkesi ise hiçbir yayınevine ait kitaplar da dikkate alınmamıştır (s. 17-18).

Ders kitaplarındaki görsellerin yapı, çeşit ve kalitesi üzerine yapılan araştırmalar

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin çeşitlilik göstermesi önemlidir. Sadece fotoğraf ya da resim kullanılması çoğu zaman yeterli olmayabilir. Tablo, grafik, harita, şema, karikatür, kavram haritaları gibi görsel çeşitliliğin varlığı ders kitaplarının niteliği için oldukça önemlidir. Bu çeşitliliğin yanında öğrenciye sunumundaki kalitesi, kitap düzeni içerisindeki yeri, boyutu da bir o kadar önemlidir. Ders kitaplarının bu açılardan yeterliliğini araştıran birçok çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan; 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsel materyallerin incelendiği araştırma sonucunda kitap içerisindeki tüm üniteler de toplam 351 görsel olduğu tespit edilmiştir. Bu görseller içerisinde fotoğraf, resim, harita, tablo ve grafikler yer almıştır. Gerçeğe en yakın olduğundan görseller arasında en çok fotoğraflar kullanılmıştır. Kitaplarda kullanılan bazı görsellerin tarayıcıdan aktarılması tam anlaşılamamasına sebep olmuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre baskıdan kaynaklı bozukluklardan dolayı görseller net çıkmamıştır (Tonga, 2007, s. 143-144). 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının değerlendirildiği farklı bir çalışmada da, kitabın biçimsel yönden ön kapakta, kitabın adı, okul türü, sınıf düzeyi, yazar veya yazarlarının isminin bulunmaması eksiklik olarak görülmüştür. Ders kitabında yer alan fotoğraf, resim, şekil, harita gibi görsellerin numaralandırılmamış ve neyi ifade ettiğinin belirtilmemiş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre ders kitabının başında tablo, şekil ve haritaların listesi yer almamaktadır. Görsel sayısının fazla olduğu fakat bu görsellerin içerisinde fotoğrafların ön planda olduğu bu nedenle de öğrenciyi daha çok düşündürücü görsellere yer verilmesi gerektiği konusunda görüş bildirilmiştir (Atasoy & Demir, 2017, s. 755-770). 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel öğeler de yaşanan sıkıntıların birçoğu; 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı özelinde yapılan araştırmalarda da ortaya konulmuştur. Bu ders kitabında da bilgiye daha çok yer verildiği, görsellerin arka plana itildiği bunun sonucunda da bütünlük ilkesine ulaşılamadığı verisi yer almıştır. Ayrıca çalışma sonuçlarına göre görseller kitaplar içerisinde düzensiz yerleştirildiği için öğrencinin algılamasını zorlaştırmıştır (Türkel, 2010, s. 93-94). Gülersoy (2013) da çalışmasında 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının ideal bir kitap görünümünden uzak olduğu sonucuna varmıştır. Kitapta, öğrencilerin kitabı nasıl kullanacakları ve kitabın içeriğini anlatan bir önsözün olmayışı, ünite sonunda bir özet kısmının, kullanışlı tarihi ve coğrafi haritalardan oluşan bir atlasın olmaması, metin kısımlarındaki anlatımdaki sıkıntılar yetersizlikler olarak görülmüştür. Aynı zamanda görsellerin başında ya da hemen altında neyi ifade ettiklerinin bulunmaması ve kitabın

başında tablo, grafik ve şekillerin listesinin verilmemesi bir eksiklik olarak belirtilmiştir (s. 22-23). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi içerisinde yer alan Atatürkçülük konusunda görsel materyallerin incelendiği çalışmada sadece görsel olarak 6 adet fotoğraf kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Fotoğraf dışında farklı görsel materyallere yer verilmemiştir. Ve bu fotoğrafları öğrencinin bilişsel anlamda da zenginleştirmesi adına bilgi, kavrama, analiz, sentez ya da uygulama düzeyinde herhangi bir soru ile zenginleştirilmemiştir (Tüzün, 2008, s. 108). Şahin (2011)' in dört farklı sosyal bilgiler ders kitabını değerlendirdiği doktora çalışmasında kitapların özelinde farklı sonuçlar ortaya çıkmasına rağmen ortak verilere de ulaşılmıştır. Bu verilere göre; incelenen ders kitaplarında içeriği desteklemek için daha çok resim ve fotoğraflardan yararlanılmış, az sayıda harita ve çok az tablo ve grafikler yer almıştır. Görsel öğeler kullanılırken karmaşık şekilde yerleştirildiği, sayfa düzenine dikkat edilmediği bu nedenle bazı görsellerin bölündüğü belirtilmiştir. Görseller de kullanılan renkler amaca uygun kullanılmamıştır. Vurgulanması gereken yerlerde doğru renk seçimi yapılmamıştır. Zemin-renk uyumu çoğu yer de göz ardı edilmiştir. Boyut açısından da sıkıntılar ortaya konulmuştur. Görsellerin boyutlarının gerçeğe uygun olmadığı, farklılık ve benzerlikleri ortaya çıkarma da eksik kaldığı belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre incelenen kitaplarda kullanılan görsellerin genel anlamda çok az ilgi ve dikkat çekici olduğu ve araştırma yapmaya olanak sağlamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (s. 137-154). Yaşar ve Seremet (2007) ise Türkiye'deki coğrafya kitapları üzerine yaptıkları çalışmada görsellerin özelliklerini Bloom taksonomisi basamaklarına göre değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda ders kitaplarındaki görsellerin bilişsel alanın alt basamaklarına hitap ettiği, uygulama ve diğer üst bilişsel basamaklara ait az sayıda çizim ve fotoğraf kullanıldığı verilerine ulaşılmıştır. İncelenen coğrafya kitaplarında duygusal ve psikomotor becerileri geliştirici görsellere de rastlanılmamıştır. Kitap içerisinde yer alan görseller öğrenci motivasyonunu arttırma ve olumlu psikolojik tepkiler oluşturma noktalarında yetersiz kalmıştır (s. 174-185).

Ders kitaplarının kendi içerisinde incelenmesi veya farklı yayınevi kitapları ile karşılaştırılmasının yanı sıra diğer ülkelerin kitapları ile karşılaştırmaları da yapılmıştır. Aslan (2010)' ın Türk ve Fransız edebiyat ders kitaplarını karşılaştırmalı incelediği çalışması da bunlardan biridir. Elde edilen verilere göre Türkiye'deki edebiyat kitaplarının dayanıklı olmadığı, cilt, renk ve zemin seçimi konusunda eksiklikler yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Metinlerin, görsel unsurlarla desteklenmediği, baskı ve renk kalitesinin zayıf olduğu, temiz ve net şekilde basılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca görsellerin kullanımında biçim, boyut, yerleşim gibi tasarım ilkelerine uyulmamıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'deki edebiyat kitaplarının,

fiziksel özellikleri, sayfa tasarımı ve görsel açıdan Fransa'daki edebiyat kitaplarına göre beklenen kadar kaliteli olmadığı yorumu yapılmıştır (s. 882-888).

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği araştırmalar

Öğretmen ve öğrencilerin, eğitim-öğretim sürecinde en çok kullandıkları ders materyallerinden biri ders kitaplarıdır. Bu nedenle ders kitaplarını en çok kullananlar olan öğretmen ve öğrencilerin ders kitapları hakkında görüşleri ve kitapların tasarım sürecinde yer alması önemlidir. Öğretmen görüşlerine yer verilen birçok çalışma da yapılmıştır. Kurt (2017)' un sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ders kitabına yönelik algı ve tutumlarının incelediği çalışmasında, katılan öğretmenlere anket yöntemi ile sorular sorulmuş ve çıkan sonuçlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu sonuçlara göre öğretmenler; sayfalardaki öğelerin birbiri ile bütünlük oluşturması, kitaptaki resim, şekil, grafik gibi görsellerin öğrenci seviyesine uygun olması, kitabın cildinin dayanıklı olması, kitabın ön kapağının ilgi çekici olması açılarından kitabı yeterli bulmamışlardır (s. 42). 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği bir diğer çalışmada ise öğretmenlerin %47,3' ünün kitapta kullanılan görsellerin, metinler ile ilişkileri noktasında olumsuz görüş bildirmesi kullanılan resim, fotoğraf, grafik ya da şekillerin gözden geçirilmesi gerektiği bulgusunu ortaya koymuştur. Diğer sonuçlara göre; görsellerde kullanılan renklerin çoğu yerde uygun olmadığı, görsel öğelerin ilgili olduğu sayfada kullanılmamasının öğrencilerin karışıklık yaşamasına sebep olduğu, kitabın görseller açısından zayıf kaldığı ve daha fazla öğrenci merkezli olarak geliştirilmesi gerektiğidir (Esen, 2017, s. 62-69). İlköğretimde kullanılan ders kitaplarındaki görsellerin uygunluğunun değerlendirildiği araştırmada ise Konya ve Ankara'da çalışan öğretmenlerin fikirleri ile veriler elde edilmiş ve yorumlanmıştır. Konya'da yer alan öğretmenler kitaplarda yer alan görselleri birçok açıdan olumlu bulmuştur. Ankara' da çalışan öğretmenlerden elde edilen veriler ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğrenciyi düşündürücü nitelikte olmadığı, farklı türde görsellere yeterince yer verilip verilmediği ile ilgili belirsizlik olduğu, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olmadığı sonucunu vermiştir (İnce, 2019, s. 75-105). Bu durum öğretmenlerin ders kitaplarına yönelik fikirlerinin farklı olabileceğini ortaya koyması yönünden önemlidir. Taşkın (2017)'nın, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görselleri öğretmen görüşlerine göre incelediği tez çalışmasında tüm kademelerdeki ders kitaplarında 1031 görsel tespit etmiştir. Ve bu görsellerden 612'si fotoğraftır. Araştırma sonuçlarına göre, ders

kitaplarında yer alan görseller sayısal olarak yeterli olsa da çeşitlilik bakımında eksik kalmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bir bölümü, görsellerin içeriği yansıtmadığını belirtmiştir. Özellikle 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı diğer ders kitaplarına göre daha az olumlu bulunmuştur. Katılımcıların yarısı görsellerin ders kitabındaki içerikleri görselleştirmede, ana fikre dikkat çekmede yetersiz kaldığını düşünmüştür. Ayrıca elde edilen veriler ders kitabındaki görsellerin boyutlarının uygun olmadığı, tasarımının yeterli olmadığı, dengeli dağılım göstermediği, baskı kalitesinin açık, net, temiz ve güncel, kolay algılanabilir olmadığı sonuçlarını ortaya çıkarmıştır (s. 244-256). 5.sınıf Fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirildiği bir diğer çalışmada ise kitaptaki görsel öğeleri vurgulamada öğrenci dikkatini çekici görsel tasarım ilkelerinin kullanılması gerektiği sonucuna öğretmenlerden alınan cevaplar ile ulaşılmıştır. Bunun yanında araştırma sonuçlarına göre kitabın en çok eleştirilen yönü içeriği olurken, soru sayısının yetersiz, etkinlik çeşitliliğinin ise kısıtlı olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Uçar & Özerbaş, 2017, s. 1379-1383). Türkçe 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin öğretmenler tarafından değerlendirildiği çalışmada, Türkçe eğitim uzmanları ve görsel sanat uzmanları ile yapılan bir önceki çalışmada olduğu gibi kitaplarda kullanılan görsellerin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede yetersiz olduklarını belirtilmiştir (Uzuner vd., 2010, s. 732). 9.sınıf tarih ders kitabında yer alan görselleri öğretmen görüşlerine göre incelendiği bir başka çalışmada öğretmenlerden elde edilen veriler ile önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin yarıdan fazlası, ders kitabında yer alan görsellerin birçoğunun anlaşılır olmadığını belirtmiştir. Öğretmenlerin yarıya yakını ders kitabında yer alan görsellerin metinler ile uyumlu olmadığını, yarıdan fazlası ise baskı kalitesinin istenilen düzeyde olmadığı, görsellerin açıklamalarının yetersiz olduğu ve görsellerin güncel olmadıklarını savunmuşlardır (Demircioğlu, 2011, s. 77-85). Delice, Aydın ve Kardeş (2009)'in matematik ders kitaplarının görsel tasarımını aday öğretmenlerin gözünden incelediği çalışmasında da önceki bahsedilen çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Aday öğretmenler ders kitaplarındaki görselleri yetersiz bulurken, görsel çeşitliliğin yetersiz olduğundan, içerik kadar önem verilmesi gerektiğinden ve ders kitaplarının tasarımı sürecinde görsel tasarım uzmanları ile çalışılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Geleceğin öğretmenleri olan aday öğretmenlerin görüşleri önem taşımaktadır (s. 88-89). Öğretmenlerin ders kitaplarındaki görsel tasarımları eksik bulduğu sonucuna ulaşan araştırmaların yanı sıra ders kitaplarındaki görsel tasarımı yeterli ve başarılı bulan çalışmalarda vardır. Bunlardan biri Uluışık (2008)' a ait 5.sınıf Matematik ders kitabının görsel tasarım ilkelerine göre

öğretmenler tarafından değerlendirildiği çalışmadır. Bu çalışmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu kitaplardaki görsellerin uygun hazırlandığı görüşünü savunmuştur (s. 111). Ders kitaplarındaki görselleri çeşitli açılardan yeterli bulan bir diğer çalışma ise Kayak (2018)' a aittir. Bu çalışmada 6.sınıf Fen bilgisi ders kitabı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğretmenler tarafından ders kitabında yer alan görseller yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca kullanılan görseller program ve içerikle uyumlu, metinler ile ilişkili, hedef kitleye uygun ve öğrenmeyi pekiştirici nitelikte bulunmuştur (s. 65-66)

Ders kitaplarında yer alan görsellerin öğrenci başarısına etkisi üzerine yapılan araştırmalar

Öğretim materyallerinin tasarlanması sürecinde temel amaç öğrenci gelişimine ve başarısına katkı sağlamaktır. İster geleneksel, isterse de teknolojik öğretim materyalleri olsun hepsinde amaç öğrenciye çok daha fazla bilgiyi, daha doğru, anlaşılır, ilgi çekici bir halde sunabilmektir. Materyal geliştirme sürecinde de bunlar göz önüne alınmalıdır. Günümüzde birçok materyalin eğitim dünyasına girmesine rağmen ders kitapları önemini korumaktadır. Görsel zenginliği ön planda olduğu bu süreçte de ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğrencilerin gerek gelişim gerekse ders başarısı üzerine etkileri birçok farklı çalışmada araştırılmıştır. Alpan (2004)' ın ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse karşı olan tutumlarına etkisini incelediği çalışmasında okullarda dağıtılan kitaplar ile görsel tasarım ilkeleri göz önüne alınarak hazırlanan kitabın farklı gruplara uygulanması sonucunda elde edilen veriler incelenmiştir. Bu veriler incelendiğinde görsel tasarım ilkesine uygun hazırlanan kitapların normal ders kitaplarına göre öğrencilerin ders başarılarını ve bilgilerinin kalıcılığını olumlu yönde arttırdığı görülmüştür (s. 205-206). 7.sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan "ülkemizde nüfus" konusu işlenirken görsel materyallerden yararlanmanın etkilerinin incelendiği çalışmada da görsel materyallerden yararlanarak ders işlenen öğrencilerin ders başarılarında ve derse katılımlarında olumlu bir etki gözlemlenmiştir. Ayrıca görsel materyallerin kullanımı öğrencileri daha istekli ve motive hale getirmiştir. Tablo, grafik, şekil gibi materyallerin derslerde kullanılması, öğrencilerin bunları daha rahat yorumlayıp konuyu daha iyi anlamalarına yardımcı olmuştur (Namal, 2011, s. 47-48). 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan "iklim bölgeleri" konusunda görsel materyallerin kullanılmasının eğitim sürecine etkisini incelendiği, öğrencilerin kontrol ve deney grubu şeklinde yer aldığı çalışmada ise görsel araç-gereçlerin kullanılmadığı öğrenci grubunun ders başarıları yüksek çıkmamıştır. Görsel materyallerin kullanıldığı diğer grubun ise ders

başarısında %40 artış ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar ise sosyal bilgiler dersinde görsellerin doğru kullanılmasının önemini ortaya koymuştur (Nurses, 2014, s. 68-69). Köksal (2018)'ın 8. Sınıf Fen bilgisi dersi öğretiminin çizimlerle desteklenmesinin öğrenci akademik başarısına ve görsel materyalleri anlamalarına etkilerini incelediği çalışmasında yine öğrenciler kontrol ve deney grubu şeklinde ayrılmıştır. Çalışma sonuçları çoktan seçmeli, açık uçlu, doğru-yanlış testleri ile ortaya çıkarılmıştır. Çıkan sonuçları fen bilgisi öğretiminin görseller ile desteklendiği öğrenci grubunun akademik başarıları olumlu yönden etkilenmiştir. Ayrıca bu grupta yer alan öğrencilerin yorum yapabilme, görsel materyalleri anlama düzeyleri de olumlu yönde gelişmiştir (s. 103-105). Ayva (2010)' nın sosyal bilgiler dersinin öğretim-öğrenme sürecini öğrenci görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında Köksal (2018), Namal (2011) ve Alpan (2004)' nın çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin görsel materyallerin kullanımı ile hem ders başarılarının arttığı hem de derse daha aktif katılarak ilgi ve tutumlarının olumlu yönde etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır (s. 280-281).

Kitaplardaki görsel-metin ilişkisinin incelendiği araştırmalar

Ders kitaplarında yer alan görsellerin tasarımında belirlenen etkinliğe ulaşabilmesinde birlikte yer aldığı metin ile ilişkisi önemlidir. Görsel-metin arasındaki ilişki doğru kurulamadığı zaman görsellerden beklenen etkinin oluşması güçleşmektedir. Ders kitaplarındaki bu ilişkinin incelendiği araştırmalar da mevcuttur. Eğedemir (2017)' nin çalışması bu alanda yapılan çalışmalardan biridir. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabını görsel-metin ilişkisine göre incelendiği bu çalışmada her ünite ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda görsel-metin ilişkisi ile ilgili olumlu verilere ulaşılsa da özellikle görsellerin dengeli ve çeşitli olarak kullanılmasında, metnin ana fikri ile görsellerin uyumlu olmasında, metin-görsel bütünlüğünün oluşturulmasında, öğrenciye uygun görsellerin kullanılmasında, farklı ünitelerde farklı sorunlar olduğu tespit edilmiştir (s. 45-54). Çakmak ve Kaçar (2020)' ın 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabını resim-metin ilişkisi açısından değerlendirdiği çalışmasında da, katılımcılar resimlerin kısmen hatırlatıcı olması, net bir şekilde algılanamaması ve %80'inin metin ile ilgili bir açıklamaya sahip olmaması eksik yönler olarak değerlendirilmiştir (s. 167). Baş ve Yıldız (2014)' ın ilkokul Türkçe ders kitaplarını görsel-metin ilişkisine uygunluk açısından incelediği çalışmasında da Eğedemir (2017) ve Çakmak ve Kaçar (2020)' ın araştırmaları ile farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre incelenen Türkçe ders kitaplarındaki görseller öğrencilerin

metinleri tahmin etmesini sağlama, yordama becerilerini güçlendirme, metnin başlığı ve içeriği ile örtüşme yönünden başarılı bulunmuştur. Ayrıca görsellerin metnin içerisinde yer alan kavramlar ile örtüştüğü ve fikir verdiği de belirtilmiştir (s. 149). Demirel, Kökçü ve Akbaba (2018)'nın 5. sınıf Türkçe ders kitabını resim-metin ilişkisine göre incelediği çalışması da Baş ve Yıldız (2014)'ın çalışmasını destekler niteliktedir. Çalışma sonuçlarına göre ders kitabında bulunan görseller metinleri desteklemekte, metinlerin başlıkları ile uyumlu ve zemin-fon dengesine uygun şekilde tasarlanmıştır. Görsellerin metin ile aynı sayfada yer alması bütünlük açısından önemlidir. Bu bütünlüğün sağlanmasına da dikkat edildiği görülmüştür (s. 240-241). Türkben (2019) çalışmasında ders kitaplarındaki resim-metin ilişkisini yeterli bulan diğer çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yine Türkçe ders kitaplarındaki metinlere ait görsellerin incelendiği bu çalışmada öğrenci gelişim, yaş ve seviyesine uygun olduğu tespit edilmiştir. Görsellerin çoğunun metnin içeriğini yansıttığı ve olumsuz örnek taşıyacak görsellere hemen hemen yer verilmediği verileri elde edilmiştir (s. 670).

Ders kitaplarında yer alan görsellerin değerlendirilmesi adına birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sayısının yakın dönemde geçmişe göre artmış olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi; özellikle son yıllarda görsel kullanımının, yeni nesil öğrencilerin derse ilgi, motivasyon ve başarılarındaki öneminin daha da artmış olması olabilir. Yapılan birçok yenilik ve gelişmeye rağmen gerek öğretmenler ve öğrenciler gerek ise görsel tasarım uzmanları ile yapılan çalışmalar göstermektedir ki ders kitaplarının görsel tasarımları ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Yapılan literatür çalışmasında genel olarak çalışmaların bu sorunun nedenlerini eğitimin paydaşlarına ulaşarak açıklama çabasında olduğu görülmektedir. Bu tez çalışmasının amacı da; ders kitabını en çok kullananlar olan öğrencilerin önce kullandıkları kitaplardaki görseller ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmak ardından ise kendi fikir ve yaratıcılarını kullanarak nasıl görseller olması gerektiğini yine kendileri tarafından geliştirilmesini sağlamaktır. Son aşama da görseller arasında bir karşılaştırma yapılarak gelecekte yapılacak ders kitaplarının tasarım sürecine katkı sağlayabilmek hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin çözümlenmesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

Öğrencilerin 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görselleri, tasarım ilkelerine göre değerlendirip, yeniden tasarlamalarına ve bu görsellerin karşılaştırmasına dayanan bu araştırmada karma yöntem benimsenmiştir. Karma yöntem araştırma problemleri ile veri toplama sürecinde nicel ve nitel her iki yaklaşımın birlikte ele alındığı yöntemdir. Karma yöntemde her iki yaklaşımın sadece birlikte kullanılması değil bütünleşmiş olması önemlidir (Alkan, Şimşek ve Erbil, 2019, s. 562-564). Araştırmalarda kullanılan karma yöntemlerin türleri ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Greene, Caracelli ve Graham (1989), Bogdan ve Biklen (2007), Leech ve Onwuegbuzie (2007), Hunt (2007), Creswell (2008) bu sınıflandırmaları farklı açılardan açıklayan araştırmacılardan bazılarıdır. Bu araştırmada ise karma yöntem içerisinde yer alan açımlayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Bu desende, nicel verilerin toplanması ve analizi ile başlayan süreci, nitel veri toplama ve analizi ardından ise yorumlama süreci takip etmektedir. (Fırat, Yurdakul, Ersoy, 2014, s. 71-72)

Araştırmanın nicel aşamasında katılımcılarım ders kitabında yer alan görseller ile ilgili düşüncelerinin mevcut durumunu tespit edebilmek için betimsel yöntem kullanılmıştır (Gurbetoğlu, 2018, s. 11). Aydoğdu, Karamustafaoğlu ve Bülbül (2017)' e göre "betimsel araştırma yöntemi, herhangi bir durum, olay ve problemi etraflıca tanımlamak, yorumlamak ve irdelemek için kullanılır ve ölçütler belirleyerek incelenen olaylar ve değişkenler arasında ilişkinin varlığı ve derecesi sorgulanır" (s. 558-559). Bu aşamada araştırmacı tarafından hazırlanan anket soruları ile katılımcıların ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar tarafından tasarlanan görsellerin incelenmesi sürecinde ise, görsel tasarım ilkeleri göz önüne alınarak görsel analizi yapılmıştır. Görsel-içerik uyumu, renk, boyut, çizgi, boşluk, vurgu bu analizde dikkat edilen noktalardır. Bu süreçte katılımcılar resim yeteneklerine göre özel olarak seçilmemiştir. Katılımcıların

olumsuz olarak belirledikleri ders kitabında yer alan görselleri yeniden kendileri tasarladıkları için ve çalışma kâğıtları bireysel çalışma ve görüşlerini içerdiğinden şahsi dokümanlar olarak yer almıştır (Merriam, 2018, s. 134). Nitel aşamada ise doküman analizi ile yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Kıral (2020)' a göre doküman analizi "basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir" (s. 173). Görüşme soruları ile birlikte katılımcıların kendi görsellerini tasarlarken hangi noktalara dikkat ettikleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu aşamada katılımcılardan kendi düşüncelerini alabilmek, esnek ve çizdikleri görseller ile ilgili düşüncelerine açıklığa kavuşturabilmek amacı olduğu için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Merriam, 2018, s. 87).

3.2.ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'un X ilçesinde yer alan Y ortaokulunda öğrenim gören bir yedinci sınıf şubesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu okulda genelde orta ve alt gelir sınıfından öğrenciler eğitim görmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü şubede ise toplamda 35 öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin 16'sı kız 19'u erkektir. Öğrencilerden biri kaynaştırma öğrencisidir. Sınıfta Türk öğrencilerin yanı sıra dört Suriyeli öğrenci bulunmaktadır. Suriyeli öğrencilerin ikisi düşük seviye de Türkçe bilmektedir. Araştırmanın çalışma grubu araştırmaya hız ve pratiklik kazandırması amacıyla kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilmiştir. Araştırmacıya yakın olması ve erişilmesi kolay olduğu için tercih edilmiştir. Çalışmanın Kovid-19 salgını sürecine denk gelmesinden dolayı örneklemin bu özelliğe sahip olması önemlidir.

Katılımcı öğrenciler araştırmaya gönüllük esasına göre seçilmiş, öncesinde veli ve öğrencilere bilgilendirilmiş onam formu ile gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya konu olan ders kitabının Yaşayan Demokrasi ünitesinde yer alan görseller, öğrencilerin toplum, aile ya da sınıf ortamı içerisinde yaşamları ile ilişki kurarak yeniden tasarlayabilmeleri açısından seçilmiştir. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı da araştırma öncesi ve sırasında içerisinde yer alan görsel ve içerikler ile birlikte çalışma grubu içerisinde yer almıştır.

3.3.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada temel veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan anket soruları kullanılmıştır. Bunun dışında katılımcıların kendi görsellerini tasarlamaları için görsel tasarım kâğıtları ve tasarım sonrası katılımcılarla yapılan görüşme soruları veri olarak kabul edilmiştir.

3.3.1 Anket Soruları

Araştırma sürecinin veri toplama aşamasında ilk olarak araştırmacı tarafından hazırlanan anket soruları ile katılımcıların ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili fikirleri ve bunlara katılım seviyeleri belirlenmek istenmiştir. Anketler katılımcılardan yazılı ya da sözlü veriler elde edebilmek için kullanılır. Bu bilgiler katılımcının kendisi, çevresi ve yer aldığı gruplarla ilgili olabilir. Kullanılma şekline ve amacına göre de nicel ve nitel veriler sağlayabilir (Arıkan, 2018, s. 97-98). Anketlerin kullanımında konuya uygun sorular içermesine, katılımcıların o soruları cevaplayabilecek yetkinlikte olmasına, ankete katılanları zorlayıcı ve sakıncalı bilgileri istememesine, diğer veri toplama araçları ile anketten elde edilen verilerin desteklenmesine dikkat edilmelidir (Özgen, 2012, s. 2-3-4). Bu amaçla araştırma içerisinde kullanılacak anket soruları katılımcılara uygulanmadan önce farklı bir grup ile pilot uygulama şeklinde gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma 36 öğrencinin yer aldığı farklı bir gruba uygulanmıştır. Pilot grup, katılımcıların yer aldığı aynı okuldaki farklı sınıftan seçilen öğrencilerden oluşmuştur. Buradaki amaç anket sorularının ve sonuçlarının araştırma öncesinde değerlendirilmesidir. Pilot uygulamada araştırma içerisinde kullanılan 18 soruluk anket yerine 22 tane sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket sorularından elde edilen sonuçlar anlamlı veriler ortaya çıkarmıştır. Fakat öğrencilerden gelen geri dönütler, anket sonuçlarının değerlendirilmesi ve soruların tekrar gözden geçirilmesi ile birlikte bazı anket sorularının çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu nokta da yakın alanlara sahip bazı sorular çıkarılırken bazı sorular birleştirilmiştir. Örneğin; görsellerin açık olması ile görsellerin net ve temiz olması pilot uygulamada iki ayrı soru iken tek anket sorusu haline getirilmiştir. Benzer bir durum heyecan ve merak duygusu yaratma soruları ile ilgilidir. Pilot uygulama da iki ayrı soru halinde verilen bu alanlar araştırma sürecinde uygulanılan ankette tek soru haline getirilmiştir. Soruların birleştirilmesi dışında da bazı sorular anketten çıkarılmıştır. Bu sorular "görseller ünite ve kazanımlara uygun seçilmiştir" ve "görseller yaş, öğrenci gelişim seviyesine uygundur" şeklindedir. Pilot çalışma sırasında öğrencilerden çok fazla soru gelmesi ve açıklamaya ihtiyaç duyulması üzerine bu soruların öğrencilerin yaş ve

konumlarına uygun olmadığına karar verilerek anket sorularından çıkarılmıştır. Pilot çalışmanın ardından 16 kapalı uçlu soru, 2 tane açık uçlu soru olmak üzere toplam 18 soru belirlenmiştir.

Anketin bu araştırmada tercih edilmesinin sebebi birçok katılımcıya aynı süreç içerisinde uygulanabilmesidir. Eğitim araştırmalarında katılımcıların araştırılan konu üzerinde düşüncelerini belirlemek için en çok kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri anketlerdir. Anketler, katılımcıların fikir ve düşüncelerini kısa süre de, sistemli bir şekilde toplanmasını sağladığı gibi zaman ve maddi imkânların uygun olduğu durumlarda güvenilir bir şekilde geniş katılımcı gruplarından benzer sorulara cevaplar alınması sürecinde de kullanılır (Metin, 2014, s. 164-165). Anketin avantajları; geniş bir örneklem grubuna uygulanabilmesi, bu sayede geniş bir örneklemi temsil edebilmesi, maddi ve zaman açısında araştırmacıya tasarruf sağlaması, verilerin toplanmasının diğer araçlara göre daha kolay olması, ankete katılanların kimlik bilgiler alınmadığı için objektifliği sağlamanın daha kolay olması, katılımcıların cevaplarını etkilemenin zor olması şeklinde ifade edilebilir. Dezavantajları ise katılımcıların fikirlerine derinlemesine ulaşılamaması, belirlenen sorulara cevap arandığı için farklı düşüncelere ulaşmanın zor olması, katılımcıların soruları anlamaması ya da rastgele cevaplar verme ihtimali, ilgili olmayan kişilerin anket formunu doldurma durumunun olması, sadece okur-yazarlara uygulanabilir olması ve geri dönüşlerin kısıtlı olması olarak gösterilebilir (Karadağ, 2020, s. 47-48).

Anketler soru tiplerine göre açık uçlu, kapalı uçlu ve karma anketler olarak sınıflandırılmaktadır. Açık uçlu soruların yer aldığı anketlerde katılımcıların cevaplarını daha özgür bir şekilde açıklama imkânı tanınırken, kapalı uçlu anketlerde ise katılımcılar daha önceden belirlenmiş cevaplar üzerinden fikirleri yansıtabilir, verilen seçeneklerin dışına çıkma imkânı yoktur. Karma anketler de ise açık uçlu ve kapalı uçlu sorular bir arada verilmektedir. Bu araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan anket soruları içerisinde açık uçlu ve kapalı uçlu sorularında yer almasından dolayı karma anket uygulanmıştır (Arıkan, 2018, s. 103). Ayrıca anket içerisinde kullanılan soruların güvenirlik ve tutarlık analizinin hesaplanması için anketin uygulanmasından sonra IBM SPSS programı ile Cronbach Alfa güvenirlik analizi yapılmıştır. Cronbach Alfa analizi anket içerisinde yer alan soruların birbiriyle tutarlılıklarını ve aynı özelliği ölçüp ölçmediğini ortaya çıkarmak için kullanılır. Bu analiz sonuçları 0 - 0.40 aralığında ise güvenilir değil, 0.40 - 0.60 aralığında ise düşük güvenilirlikte, 0.60 - 0.80 ise oldukça güvenilir ve 0.80 - 1.00 aralığında ise yüksek

güvenilirlikte olduğu kabul edilmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018).

Bu araştırma içerisinde kullanılan anketin içerisinde yer alan maddelerinin güvenirlik analizi katılımcıların anketleri cevaplandırmalarının ardından yapılmıştır. SPSS sistemi ile Cronbach Alfa analizi sonucunda anket içerisinde yer alan ilk 16 sorunun güvenirlik katsayısı 0,86 şeklinde hesaplanmıştır. Bu sonuç ankette yer alan soruların yüksek güvenirlikte olduğunu göstermektedir.

Araştırmada kullanılacak anket soruları hazırlanırken araştırma problemleri ve alt problemler göz önüne alınarak ve aynı zamanda görsellerin tasarımında dikkat edilecek temel noktalar düşünülmüştür. Katılımcının konu ile ilgili düşüncelerine daha net şekilde ulaşılabilmek için açık uçlu ve kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Bu anket formu Kovid-19 salgın sürecinden dolayı bazı zamanlarda yüz yüze bazı zamanlarda ise çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın her aşamasında olduğu gibi yüz yüze gerçekleştirilen çalışmalarda Kovid-19 tedbirlerine azami şekilde dikkat edilmiştir. Katılımcıların sağlığı en üst seviyede önemsenmiştir. 7.sınıf öğrencilerine uygulanmasından dolayı formun girişinde anket ile ilgili yönergenin anlaşılır ve katılımcılara süreci açıklayıcı olmasına dikkat edilmiştir. Bu yönerge şu şekilde katılımcılara sunulmuştur:

"Değerli Öğrenciler,

Bu ankette 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan "Yaşayan Demokrasi" öğrenme alanına ait görseller, açıklama ve ilgili oldukları metinler ile birlikte aşağıdaki sayfalarda yer almaktadır. Bu görselleri, açıklama ve metinlerle olan ilişkilerini de göz önüne alarak inceleyiniz. Ardından "son sayfada" yer alan bu görseller ile ilgili değerlendirme anketini kendi düşüncelerinize göre doldurunuz."

Bu yönergenin ardından önce katılımcılardan 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan görselleri incelemeleri istenmiştir. Görsellerin ardından anket formuna geçilmeden önce bir diğer yönerge ile katılımcıların anket formuna geçmeleri istenmiştir. Bu yönerge şu şekildedir:

"Değerli öğrenciler,

Bu değerlendirme anketini yukarıda incelediğiniz görseller ile ilgili soruları "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım", "katılmıyorum", "tamamen katılmıyorum" bölümlerinden kendi düşüncenize uygun olanına (X) işareti koyarak doldurunuz. Ayrıca maddelerin alt bölümlerinde yer alan sorulara seçtiğiniz görselin numarasını yazınız."

Son yönergenin ardından açık uçlu ve kapalı uçlu soruların yer aldığı sorular katılımcılara sunulmuştur. Anket sorularının ilk 16'sının bulunduğu bölümde katılımcılardan

inceledikleri ders kitaplarında yer alan görselleri, görsel tasarım ilkeleri ile belirlenen kriterlere göre değerlendirmesi beklenmiştir. Her sorudan sonra o kritere göre en beğenilen ve beğenilmeyen görsellerin neler olduğu sorusuna cevap aranarak o kriter özelinde de görsellerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanmak istenmiştir.

Anket formunda açık uçlu soruların yer aldığı 16. ve 17. sorular da ise katılımcıların görsel tasarım ilkelerine göre inceledikleri görseller hakkında genel fikirlerine ulaşılmak istenmiştir. Bu açık uçlu anket sorularına verilen en beğenilen ve en beğenilmeyen 3 görsel cevabı araştırmanın bir sonraki aşaması için oldukça önemli olmuştur. En beğenilmeyen 3 görsel ile öğrenci görsel tasarım kağıtları hazırlanarak, veri toplamanın bir sonraki adımına geçilmiştir.

3.3.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları

Veri toplama sürecinin bu aşamasında, anket sonuçlarından yola çıkılarak katılımcılar tarafından 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan 17 görsel içerisinden en az beğenilen 3 görsel belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan görsel tasarım kâğıtlarında belirlenen 3 görsel ve kitapta beraberinde verilen içerikler bir arada yer almıştır. Katılımcılardan en az beğendikleri 3 görselin içeriklerini de göz önüne alarak kendi görsellerini tasarlamaları ve aynı kâğıt üzerine çizmeleri istenmiştir. İki hafta süre verilen bu süreçte katılımcıların resim yeteneklerinin önemli olmadığı, asıl göz önüne alınacak noktanın ders kitabında yer alan içeriğin katılımcının zihninde canlandırdığı etkinin kâğıda yansıtılması olduğu özellikle belirtilmiştir. Yine çalışma kâğıtlarının tasarımı sürecinde, görsel-içerik uyumuna, renk, boyut, vurgu, yer seçimi, ilgi çekici ve akılda kalıcı olması gibi kriterlere dikkat edilmesi gerektiği açıklanmıştır.

3.3.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Görüşme tekniği, veri toplama sürecinde nitel araştırmalarda oldukça sık kullanılan bir tekniktir. Görüşme tekniğinin en önemli özelliği araştırmacıların göremedikleri hakkında fikir sahibi olmasını sağlaması iken görebildikleri hakkında ise farklı bakış açıları geliştirmelerine yardımcı olmasıdır. Ayrıca görüşme sırasında araştırmacı beklenmedik bilgilere de ulaşma şansı yakalayabilir (Glesne, 2015, s.143). Görüşmeler araştırmacı ve katılımcıların bir arada yer aldığı, araştırma yapılan alana yönelik soruların sorulduğu karşılıklı gerçekleştirilen bir süreçtir. Araştırmacı, sorduğu sorular ile katılımcıdan aklında yer alan sorulara cevap arar

(Merriam, 2018, s. 87). Bu araştırmada da görüşmeler, anket formu ve öğrencilerin tasarım kağıtları analiz edildikten sonra tüm sürecin tamamlanmasının ardından katılımcıların fikir ve görüşlerine ulaşılabilmek için gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler yapılandırma düzeylerine göre tam yapılandırılmış görüşmeler, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler şeklinde ayrılmaktadır. Bu araştırmada katılımcıların kendi ve fikir düşüncelerini ortaya çıkarmak için açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları esnek bir yapıya sahiptir ve katılımcılardan özel bilgiler toplanmak istendiği zaman kullanılır (Merriam, 2018, s. 87-88). Önceden belirlenmiş, kalıp sorular yoktur, açığa kavuşturulmak istenen konular ile ilgili görüşmenin gidişatına göre de sorular sorulabilir (Silverman, 2018, s. 232).

Görüşme soruları anketi cevaplayan 35 katılımcı içerisinden seçilen 18 katılımcı ile yapılmıştır. Bu katılımcıların seçiminde tezin analiz sürecinde daha net bilgilere ulaşılabilmesi için tez içerisinde görselleri kullanılan katılımcılar olmasına dikkat edilmiştir. Bu katılımcı öğrenciler arasında farklı başarı seviyelerine ve görsel yeteneklere sahip öğrencilerin yer alması araştırmadan elde edilecek sonuçların çeşitliliğini ve herkese hitap etmesini sağlama açısından önemli olarak görülmüştür. Kovid-19 tedbirleri sebebiyle katılımcılarla yüz yüze iletişim kurma şansının kısıtlı olmasında dolayı görüşmeler katılımcı öğrencilerin sınav olmak için okula geldikleri günlerde velilerden okulda kalmaları için ek süre istenerek toplantı odasında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşmelerin yeterli olmadığı durumlarda Zoom üzerinden yapılan görüşmeler ile de süreç zenginleştirilmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde sorulan sorular ve bu sorularla ulaşılmak istenen hedefler ise; katılımcıların ders kitaplarında yer alan görseller ile tasarladıkları görselleri biçimsel ve içerik bakımından kendi düşünceleri ile yorumlaması ve kitaptakiler ile karşılaştırmasıdır. Aynı zamanda görüşme soruları ile katılımcıların tasarladıkları görselleri ders kitaplarında görmek isteyip istemedikleri ve gelecekte tasarlanacak ders kitaplarında olması gereken görseller ile ilgili fikirleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu noktada öğretmenler ile birlikte ders kitaplarını aktif olarak en çok kullanan kesim olan öğrencilerin fikirlerinin önemli olduğu düşünülmüştür.

3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Veri analizi, nitel araştırmalarda en çok zaman alan aşamalardan biridir. Bu süreçte oldukça fazla veriyle karşılaşıldığı için tercih edilmesi gereken yol olarak veri toplama süreci ile analiz sürecinin eş zamanla olarak gerçekleştirilmesidir (Merriam, 2018, s. 163). Diğer türlü veri toplama aşamasının sonunda gerçekleştirilecek bir analiz çalışması araştırmacının elde ettiği veriler içinden belirli sonuçlar ve genellemelere ulaşmasını zorlaştırabilir. Bu süreci daha anlamlı ve kolay hale getirebilmek için farklı veri analiz teknikleri kullanılmaktadır. Bunlardan biri ve araştırma da anket ve görüşme süreçlerinde toplanan verilerin analizinde de kullanılan betimsel analiz tekniğidir.

Betimsel analiz, farklı veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin araştırmacı tarafından belirlenen temalara göre sınıflandırılmasını ve yine araştırmacı tarafından yorumlanmasını içeren bir analiz tekniğidir. Bu teknik içerisinde araştırmacı elde ettiği verilerin can alıcı noktalarını yansıtabilmek için doğrudan alıntılara yer verir (Özdemir, 2010, s. 336). Ayrıca bu analiz yönteminde elde edilen bulgular araştırmacının öznel düşüncelerinin de katılımıyla yorumlanır. Araştırmacı bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurarak benzerlikleri ve farklılıkları arasında fikirlerini sunar (Baltacı, 2019, s. 379). Betimsel veri analizi belli aşamalardan oluşmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2008), bu aşamaları 4'e ayırmıştır:

Birinci aşama: Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulur. Araştırma sorularından, araştırmanın genel amaç ve problemlerinden yola çıkılarak verilerin analiz edileceği temalar belirlenerek bir çerçeve oluşturulmalıdır.

İkinci aşama: Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesidir. Bu aşama da elde edilen veriler düzenlenir, gerekli olmayanlar dışarıda bırakılır ve sonuç bölümünde de kullanılmak üzere alıntıları belirlenir.

Üçüncü aşama: Bulguların tanımlanmasıdır. Elde edilen veriler tanımlanır ve alıntılarla zenginleştirilir.

Dördüncü aşama: Bulguların yorumlanmasıdır. Elde edilen bulguların yorumlanması, anlamlı hale gelmesi sağlanır (Karataş, 2015, s. 73).

Bu araştırma da, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formundan ve katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular betimsel analizin adımları takip edilerek belli temalar altında birleştirilmiş, yorumlanmış ve bulgular bölümünde doğrudan alıntılarında eklenmesiyle sunulmuştur.

Veri toplama sürecinin bir diğer aşaması olan öğrenci görsel çalışma kâğıtlarının analizi ise belirlenen görsel tasarım ilkeleri göz önüne alınarak araştırmacı tarafından renk, boyut, görsel-içerik uyumu, vurgu, yerleşim, ilgi çekici ve akılda kalıcı olma başlıkları altında yorumlanmıştır.

3.4.1. Anketlerin Çözümlenmesi

Araştırma da açık uçlu ve kapalı uçlu soruların yer aldığı karma anket katılımcılara uygulanmıştır**.** 35 katılımcının doldurduğu ankette yer alan kapalı uçlu sorulara verilen cevaplar görsel tasarım ilkelerine göre oluşturulmuş başlık ve alt başlıklara katılım düzeyini göstermiştir. Bu sorulardan elde edilen veriler ile katılımcıların sorulan başlığa ya da alt başlığa yüzdelik olarak katılım düzeyleri belirlenmiştir. Kapalı uçlu soruların hemen arkasından sorulan açık uçlu sorular ile elde edilen veriler ile sayısal (yüzdelik) olarak ulaşılan veriler birlikte analiz edilmiştir. Bu şekilde katılımcıların beğendikleri ve beğenmedikleri görseller üzerinden onların beğenisini etkileyen etkenler yorumlanmaya çalışılmıştır. Anket sonunda açık uçlu 2 soru halinde katılımcılara yönlendirilen sorular ile en beğenilen ve en beğenilmeyen 3 görsel belirlenmiştir. Bu beğenilerin hesaplanmasında yine sayısal sonuçlar etkili olmuştur. Burada belirlenen beğeni-beğenmeme durumundan yola çıkılarak öğrenci görsel tasarım kağıtları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.4.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları

Katılımcı öğrencilerin kendi görsellerini tasarladığı görsel tasarım kâğıtlarındaki üç farklı görsel teker teker incelenmiştir. Bu süreçte görseller renk, boyut, görsel-içerik uyumu, vurgu, yerleşim, ilgi çekici ve akılda kalıcı olma gibi temalar altında görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken anket sonuçlarından elde edilen veriler ışığında gerekli noktalarda ilişkiler kurulmuş ve araştırmacının yorumları ile desteklenmiştir.

3.4.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerinin Çözümlenmesi

Bu araştırmada anket sonuçlarından ve öğrenci görsel tasarım kâğıtlarının toplanıp analizi yapıldıktan sonra süreci tüm yönleriyle değerlendirebilmek adına katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları analizinde öncelikle görüşme sırasında kullanılan ses kayıtları bilgisayar ortamına bir dosya halinde aktarılmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerdeki ses kayıtları her katılımcıya bir numara verilerek kayıt altına alınmıştır. Ardından her kayıt tek tek ve ayrıntılı şekilde ikişer defa dinlenerek görüşmelerin dökümü çıkarılmıştır. Bu dökümlerin ardından sorular ile cevap aranılan noktalar ışığında verilen cevaplar belli başlıklar altında toplanmıştır. Bu başlıklar ve alt başlıkları anketlerden elde edilen sonuçlar, görsel tasarım kâğıtlarından elde edilen veriler ve yapılan görüşmelerin dökümleri süreci doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmacının yorumları ile başlıklar arası ilişkiler ve alt başlıklar ile birlikte veri analiz sürece değerlendirilmiştir.

3.5. ETKİNLİKLERİN OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASI SÜRECİ

Araştırma süreci, 2020-2021 eğitim-öğretim yılının ilk döneminde sürecin planlanması ve veri toplama araçlarının hazırlanması ile başlamıştır. İkinci dönem de üzerinde çalışılacak konunun katılımcı öğrenciler tarafından öncesinde ders olarak işlenmesinin faydalarından yararlanmak için Mayıs-Temmuz 2021 tarihlerinde uygulama ve veri toplama süreci başlatılmıştır. Araştırma, 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içerisinde yer alan "Yaşayan Demokrasi" ünitesindeki görsellerin araştırmacı tarafından belirlenen görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi ile başlamıştır. Katılımcılar tarafından görsellerin yeniden şekillendirilmesi ile devam eden süreç katılımcıların zihninden geçenlerin ortaya çıkarılması için yapılan görüşmeler ile tamamlanmıştır. Sürecin başlangıcında kitap içerisinde yer alan üniteler tek tek görsel açıdan araştırmaya uygun olma bakımından incelenmiştir.

Katılımcıların doğru değerlendirme yapabilmeleri için görsellerin ait olduğu konu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekliliği göz önüne alınarak "Yaşayan Demokrasi" seçilmiştir. Ayrıca ünite içerisinde renkli, siyah-beyaz, farklı boyutlarda görsellerin yer alması ayrıca fotoğraf, resim, tablo ve şema gibi farklı görsellerin bulunması araştırma için bu ünitenin seçilmesinde etkili olmuştur. Ünite içerisinde yer alan görsellerin, görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesini sağlamak amacıyla hazırlanan anket aşamasında farklı

kaynaklardan görsel tasarım ilkeleri araştırılmış katılımcıların yaş grupları da göz önüne alınarak kıstaslar belirlenmiştir. Pilot çalışma sürecinde elde edilen verilerde anket soruları ve uygulanma şeklinin son halini almasında etkili olmuştur. Ayrıca katılımcılara dağıtılan anket çalışma kâğıtlarındaki görsellerin kitaptaki boyutları ve renkleriyle birebir aynı olmasına dikkat edilmiştir. Ardından katılımcılar tarafından en az beğenilen görsellerin yine katılımcılar tarafından yeniden şekillendirilmesi süreci öncesinde gerekli açıklamalar araştırmacı tarafından yapılmış, katılımcının bağımsız ve rahat şekilde kendi görsellerini oluşturması için 2 hafta süre tanınmıştır.

Görsellerin toplanmasının ardından katılımcının zihin dünyasından geçenleri ortaya çıkarabilmek için koronavirüs tedbirleri sebebiyle yazılı ve Zoom programı üzerinden görüşmeler gerçekleştirilerek süreç buradan elde edilen bulgularla desteklenmiştir. Süreç öncesinde ve her uygulamadan önce gerekli bilgilendirmeler hem yazılı hem de uzaktan ve yüz yüze gerçekleştirilen toplantılarda katılımcılara aktarılarak araştırmanın başarılı ve anlamlı şekilde devam etmesi sağlanmıştır.

3.5.1. Görsel Tasarım İlkelerine Uygun Olarak Hazırlanan Anketin Uygulanması

Araştırma sürecinin başında katılımcı katılımcılara araştırmanın hangi amaçla, kim tarafından, hangi sorulara cevap bulmak için yapıldığı açıklanmıştır. İlk aşama olan anket uygulaması toplam 10 sayfa şeklinde hazırlanmıştır. İlk 8 sayfasında ünite içerisinde yer alan görseller, son 2 sayfasında ise bu görselleri değerlendirme amacıyla görsel tasarım ilkeleri göz önüne alınarak hazırlanan açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket soruları yer almıştır. Anket formu Mayıs 2021 tarihinin ilk haftasında dağıtılmıştır. Katılımcılara dağıtılmadan önce gerek yazılı gerekse sözel olarak uygulama süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Değerli Öğrenciler,

Bu ankette 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan ***"Yaşayan Demokrasi"*** ünitesine ait görseller, açıklama ve ilgili oldukları metinler ile birlikte aşağıdaki sayfalarda yer almaktadır. Bu görselleri, açıklama ve metinlerle olan ilişkilerini de göz önüne alarak inceleyiniz. Ardından ***"son sayfada"*** yer alan bu görseller ile ilgili değerlendirme anketini kendi düşüncelerinize göre doldurunuz.

Hilmi GÜVEN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yüksek Lisans Öğrencisi

Değerli öğrenciler,

Bu değerlendirme anketini yukarıda incelediğiniz görseller ile ilgili soruları "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım", "katılmıyorum", "tamamen katılmıyorum" bölümlerinden kendi düşüncenize uygun olanına (X) işareti koyarak doldurunuz. Ayrıca maddelerin alt bölümlerinde yer alan sorulara seçtiğiniz görselin numarasını yazınız.

Anket çalışmasında katılımcıların, görselleri rahat inceleyip doğru değerlendirebilmeleri adına Mayıs 2021 tarihinin 2. ve 3. Haftaları katılımcılara süre olarak tanınmıştır. Bu süreçte katılımcılardan gelen geri dönüt ve sorular anında cevaplandırılıp, sürecin sıkıntısız bir şekilde tamamlanması için gayret gösterilmiştir. Anket içerisinde açık ve kapalı uçlu birden çok sorunun yer alması öğrencilerin bazı noktaları atlamasına sebep olmuştur.

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1. Görsellerde kullanılan renkler doğru seçilmiştir. • Renk kullanımı en başarılı görsel: ..... • Renk kullanımı en başarısız görsel:					

Şekil 3.1: Katılımcılar tarafından unutulan ve boş bırakılan alanlar.

Yukarıdaki görselde gösterilen durumlarda yaşanılan aksama ve sorunlar araştırmacı tarafından sağlanan geri dönütler ile anında çözülmüştür. 2 haftanın sonunda 35 katılımcı tarafından incelenen ve tamamlanan anketler araştırmacı tarafından toplanmıştır. Her bir madde ayrı ayrı değerlendirilmiş, yüzdelik dilimler halinde hazırlanıp bulgular bölümünde paylaşılmıştır. Buradan elde edilen sayısal veriler ve katılımcı cevapları, diğer aşamaların belirlenmesinde etkili olmuştur.

3.5.2. Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtlarının Hazırlanması ve Uygulanması

Anket uygulamasına katılan 35 katılımcının verdiği cevaplar ile "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan 17 görsel değerlendirilmiştir. Anket içerisinde yer alan ve bu uygulama aşamasına yön verecek soru ise "Yukarıda incelediğiniz görsellerden size göre en az beğendiğiniz 3 (üç) görselin numarasını yazınız" olmuştur. Bu soruya verilen cevaplar

sonucunda katılımcılar tarafından en az beğenilen görseller tespit edilmiştir. Bu cevapların sayısal ve yüzdelik dilimleri bulgular bölümünde verilmiştir.

Bu verilerin ardından bu aşamada belirlenen görsellerin ve içeriklerinin bir arada olduğu öğrenci görsel tasarım kâğıtları araştırmacı tarafından hazırlanarak katılımcılara dağıtılmıştır. Mayıs'ın son haftası ve Haziran ayının ilk haftasında katılımcılar tarafından tamamlanması beklenen bu sürecin başında katılımcılara gerekli bilgi ve uygulama yönergesi sözel ve yazılı olarak bildirilmiştir.

Değerli Öğrenciler,

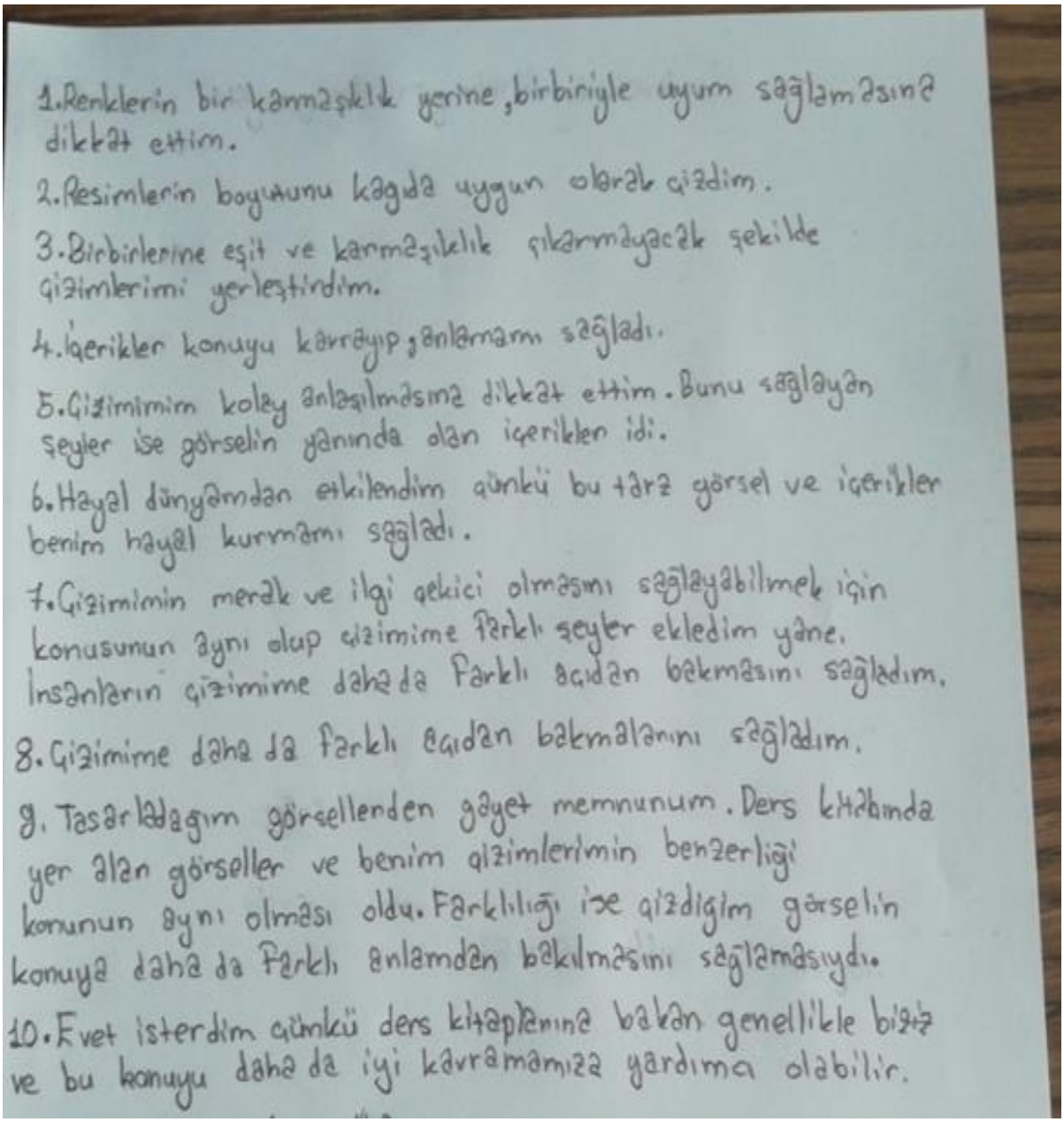
Aşağıda 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesine ait sizler tarafından en az beğenilen 3(üç) görsel ve o görsele ait içerikler verilmiştir. Bu çalışma da seçilen görsel ve metinleri inceledikten sonra ders kitabında yer alması için siz olsaydınız nasıl bir görsel hazırlardınız? Sorusuna cevap arayacağız. Görsel ve metinleri inceledikten sonra boş bırakılan alana kendi görsellerinizi tasarlayıp çiziniz.

33 katılımcı tarafından zamanında teslim edilen görsel tasarım kâğıtları, diğer 2 katılımcının 3 gün gecikme ile teslim etmelerinin ardından planlanan zaman diliminde tamamlanmıştır. Katılımcılar tarafından tasarlanan görseller bulgular bölümünde bahsedildiği şekilde ortak temalar şeklinde araştırmacı tarafından bir araya getirilmiş katılımcı ve araştırmacı yorumları ile değerlendirilmiştir. Görsellerin oluşturulma sürecinin doğru anlaşılması, katılımcının eleştirdiği ve doğru bulduğu noktaların değerlendirilmesi ve zihninden geçenlerin araştırma sürecine aktarılması için yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme aşamasına geçilmiştir.

3.5.3. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Sorularının Uygulanması

Veri toplama sürecinin son adımı olarak planlanan bu aşamada anket ve görsel tasarım kâğıtları ile katılımcıların oluşturdukları görsellerin katılımcılar tarafından ne anlama geldiği, düşünceleri ve fikirleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu aşamada katılımcılardan elde edilen cevaplar görsellerin değerlendirilmesi sürecinde doğrudan alıntı olarak bulgular bölümüne yansıtılmıştır.

Haziran ayının 2,3 ve 4. haftalarında gerçekleştirilen bu görüşmeler yaptıkları görseller ile farklı fikirler ortaya koyan yeni tema başlıkları ortaya çıkarmayı başaran 35 katılımcı arasından seçilen 18'i ile gerçekleştirilmiştir. O dönem de etkili olan koronavirüs tedbirleri sebebiyle görüşme soruları öncelikle yazılı cevaplar şeklinde katılımcılardan alınmıştır.

1. Renklerin bir karmaşıklık yerine, birbiriyle uyum sağlamasına dikkat ettim.

2. Resimlerin boyutunu kağıda uygun olarak çizdim.

3. Birbirlerine eşit ve karmaşıklık çıkarmayacak şekilde çizimlerimi yerleştirdim.

4. İçerikler konuyu kavrayıp anlamamı sağladı.

5. Çizimimin kolay anlaşılmasına dikkat ettim. Bunu sağlayan şeyler ise görselin yanında olan içerikler idi.

6. Hayal dünyamdan etkilendim çünkü bu tarz görsel ve içerikler benim hayal kurmamı sağladı.

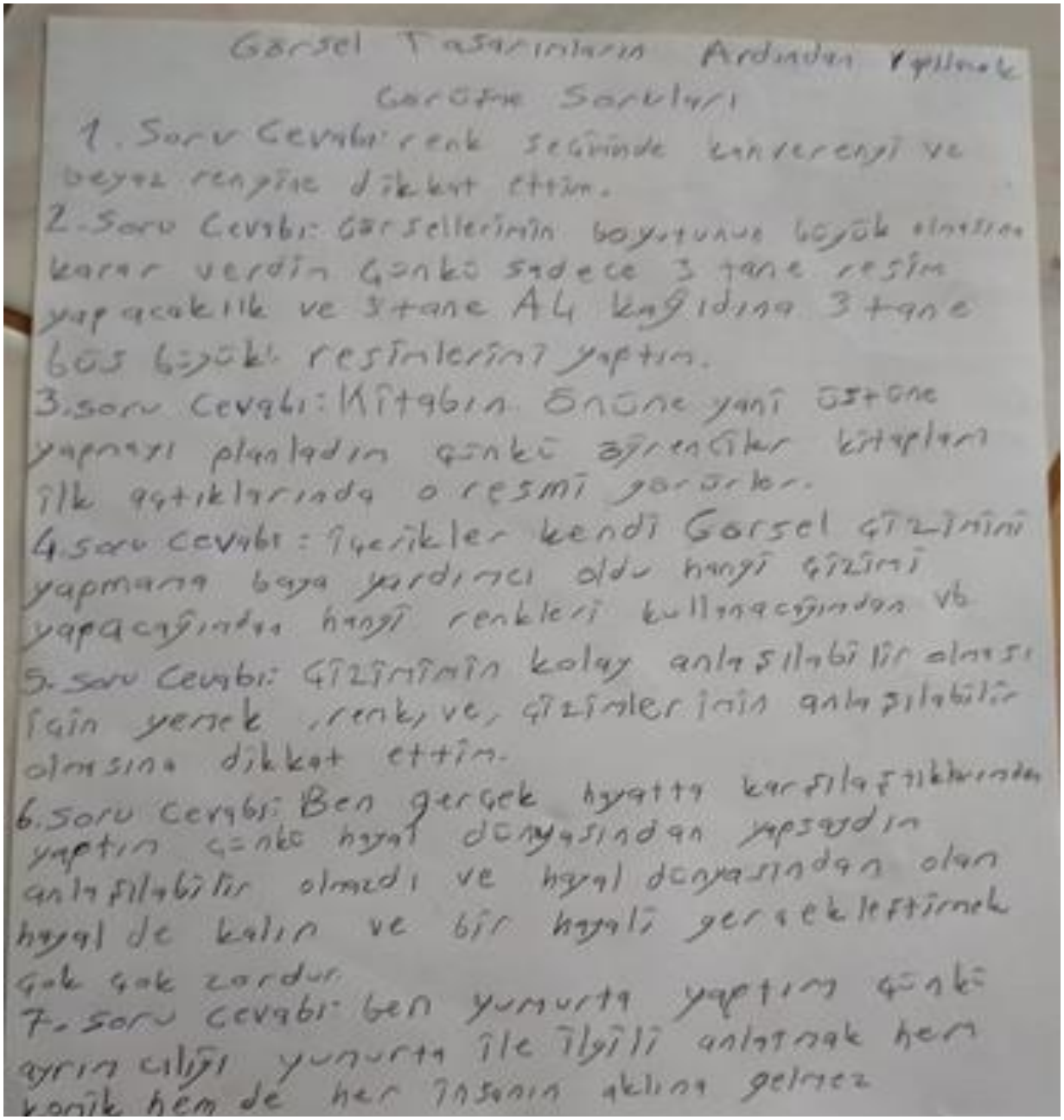
7. Çizimimin merak ve ilgi çekici olmasını sağlayabilmek için konusunun aynı olup çizimime farklı şeyler ekledim yani. İnsanların çizimime daha da farklı açıdan bakmasını sağladım.

8. Çizimime daha da farklı açıdan bakmalarını sağladım.

9. Tasarladığım görsellerden gayet memnunum. Ders kitabında yer alan görseller ve benim çizimlerimin benzerliği konunun aynı olması oldu. Farklılığı ise çizdiğim görselin konuya daha da farklı anlamdan bakılmasını sağlamasıydı.

10. Evet isterdim çünkü ders kitaplarına bakan genellikle biziz ve bu konuyu daha da iyi kavramamıza yardımcı olabilir.

Şekil 3.2: K9 kodlu katılımcı tarafından görüşme sorularına verilen cevaplar.

Görsel Tasarımların Ardından Yapılacak
Görüşme Soruları
1. Soru Cevabı: renk seçiminde kahverengi ve
beyaz rengine dikkat ettim.
2. Soru Cevabı: Görsellerimin boyutunu büyük olmasına
karar verdim çünkü sadece 3 tane resim
yapacaklık ve 3 tane A4 kağıdına 3 tane
boş büyük resimlerini yaptım.
3. Soru Cevabı: Kitabın önüne yani ön tane
yapmayı planladım çünkü öğrenciler kitapları
ilk açtıklarında o resmi görürler.
4. Soru Cevabı: İçerikler kendi Görsel çizimini
yapmama baya yardımcı oldu hangi çizimi
yapacağımda hangi renkleri kullanacağımdan vb
5. Soru Cevabı: çizimimin kolay anlaşılabilir olması
için yerçek, renk, ve, çizimlerin anlaşılabilir
olmasına dikkat ettim.
6. Soru Cevabı: Ben gerçek hayatta karşılaştıklarımdan
yaptım çünkü hayal dünyasından yapsaydım
anlaşılabilir olmadı ve hayal dünyasından olan
hayal de kalın ve bir hayali gerçekleştirmek
çok çok zordur.
7. Soru Cevabı: ben yumurta yaptım çünkü
ayrıca ciltçi yumurta ile ilgili anlatmak hem
komik hem de her insanın aklına gelmez

Şekil 3.3: K4 kodlu katılımcı tarafından görüşme sorularına verilen cevaplar.

Ardından yazılı olarak elde edilen görüşme cevaplarının araştırmaya yön vermede yetersiz kaldığının araştırmacı tarafından anlaşılması üzerine yapılan görseller üzerinden belirlenen 18 katılımcı ile Zoom programı ile farklı gün ve saatlerde yapılan görüşmeler ile yeni dönütler elde edilmiştir. Bu dönütlerden katılımcılardan yapılan doğrudan alıntılar ile bulgular bölümünde bahsedilmiştir.

Mayıs- Temmuz 2021 tarihleri arasında veri toplama aşamasının uygulanması şeklinde planlanan ve izinlerinin buna göre gerekli kurumlarda alındığı bu araştırma uygulama aşamaları arasında birkaç günlük aksamalar dışında planlandığı şekilde tamamlanmıştır.

BULGULAR

Bu bölüm içerisinde, araştırma verilerinin analizinden elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinin başlangıç aşamasını oluşturan açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket sonuçları öncelikle sayısal veriler ile birlikte tablo halinde sunulmuştur. Anket sonucunda elde edilen sayısal veriler yorumlanarak, öğrenciler tarafından en beğenilen ve en beğenilmeyen görseller arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu durum katılımcılara araştırma öncesi bahsedilen görsel tasarım ilkelerini doğru anlamaları ve ankete verdikleri cevapların tutarlılığı açısından önemli bir yer tutmuştur. Anket sonucunda elde edilen veriler veri toplama sürecinin ikinci adımının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Katılımcılar tarafından 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görseller arasından en az beğenilen 3 görsel belirlenerek öğrenci tasarım kâğıtları oluşturulmuştur. Bu tasarımlar sonucunda her katılımcıdan 3 farklı görsel olmakla birlikte toplam 105 farklı görsel elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından incelenen her görsel kendi içerisinde katılımcıların çizimlerindeki benzerlik ve farklılıklar göz önüne alınarak kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu nokta da veri toplama sürecinin son aşaması olan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen katılımcı verileri tasarlanan görsellerin analizinde bir bütün halinde verilerek araştırma bulguları zenginleştirilmiştir.

KATILIMCILAR, GÖRSEL TASARIM İLKELERİNE GÖRE HAZIRLANAN ANKET ÇALIŞMASINDA DERS KİTABININ "YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN GÖRSELLERİ NASIL DEĞERLENDİRMİŞTİR?

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde toplam 17 görsel yer almaktadır. Bu görsellerin anlam ve biçim yönünden görsel tasarım ilkelerine göre hazırlanmış anket sorularına 35 katılımcının verdiği cevapların ardından ortaya çıkan sayısal veriler Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir. Bu veriler anlam ve biçim yönünden verilen cevapların sonuçlarını kapsayacak şekilde iki farklı tablo halinde verilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların ünite içerisinde yer alan 17 görseli anket içerisinde yer alan görsel tasarım ilkelerini göz önüne alarak belirledikleri en beğenilen ve en beğenilmeyen 3' er görsel ile ilgili sayısal verilerde Tablo 3 ve Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 4.1: Görsel Tasarım İlkelerine Göre Anlam Yönünden Oluşturulan Ankete Katılımcılar Tarafından Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

Görsel Tasarım İlkelerine Göre – Anlam Yönünden	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Tamamen Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Görseller ile birlikte yer alan içerik birbiriyle uyumludur.	8	%22,85	10	%28,57	13	%37,14	3	%8,57	1	%2,85
2. Görseller kolay bir şekilde anlaşılabilmektedir.	10	%28,57	10	%28,57	8	%22,85	5	%14,28	2	%5,71
3. Görseller, düşündürücü niteliktedir.	7	%19,99	14	%39,99	7	%19,99	5	%14,28	2	%5,71
4. Görseller, motivasyonu olumlu etkileyici ve ilgi çekicidir.	8	%22,85	13	%37,14	4	%11,42	5	%14,28	5	%14,28
5. Kullanılan görseller heyecan ve merak duygusu yaratmaktadır.	5	%14,28	10	%28,57	10	%28,57	8	%22,85	2	%5,71
6. Kullanılan görseller konuya farklı açılardan bakabilmeyi sağlamaktadır.	5	%14,28	11	%31,42	12	%34,28	6	%17,14	1	%2,85
7. Görseller, akılda kalıcı olacak şekilde tasarlanmıştır.	9	%25,71	9	%25,71	7	%19,99	9	%25,71	1	%2,85
8. Kitabı hazırlayan kişiler arasında yer alsam ben de aynı görselleri kullanırdım.	4	%11,42	4	%11,42	11	%31,42	10	%28,57	6	%17,14

Tablo 4.2: Görsel Tasarım İlkelerine Göre – Biçim Yönünden Oluşturulan Ankete Katılımcılar Tarafından Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

Görsel Tasarım İlkelerine Göre – Biçim Yönünden	**Tamamen Katılıyorum**		**Katılıyorum**		**Kararsızım**		**Katılmıyorum**		**Tamamen Katılmıyorum**	
	f	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
1. Görsellerde kullanılan renkler doğru seçilmiştir	9	%25,71	13	%37,14	9	%25,71	3	%8,57	1	%2,85
2. Görsellerin boyutları uygun kullanılmıştır.	3	%8,57	14	%39,99	9	%25,71	9	%25,71	-	-
3. İçerik ile görsellerin yerleşimi uygun seçilmiştir.	7	%19,99	10	%28,57	12	%34,28	4	%11,42	2	%5,71
4. Görsellerin baskı kalitesi açık, net ve temizdir.	7	%19,99	5	%14,28	6	%17,14	11	%31,42	6	%17,14
5. Görseller, gerçeği ile uyumludur.	9	%25,71	12	%34,28	10	%28,57	3	%8,57	1	%2,85
6. Görseller okumayı engellemeyecek şekilde yerleştirilmiştir.	8	%22,85	9	%25,71	10	%28,57	7	%19,99	1	%2,85
7. Ünite de yer alan görseller, yeterli sayıdadır.	7	%19,99	13	%37,14	7	%19,99	6	%17,14	2	%5,71
8. Görseller birbirleriyle uyumlu şekilde seçilmiştir.	2	%5,71	16	%45,71	11	%31,42	3	%8,57	3	%8,57

Tablo 4-1'de araştırma konusu olarak seçilen Sosyal Bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan 17 görselin, anlam yönünden değerlendirilmesi katılımcıların anketlere verdiği cevaplara göre sayısal olarak verilmiştir. Sayısal veriler incelendiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının görsellerin içerik ile uyum, kolay anlaşılabilme, düşündürücü olma, motivasyonu arttırma ve akılda kalıcı olma açısından yeterli olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Görsellerin heyecan ve merak uyandırıcı olma, farklı açılardan bakabilmeyi sağlama açısında elde edilen sonuçlara bakıldığında ise katılımcıların yarıdan fazlasının kararsız ve bu özellikleri taşımadıklarını düşündükleri saptanmıştır. Anlamsal yönden maddeler incelendiğinde katılımcıların katılma veya katılmama durumlarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Fakat katılımcılara aynı görselleri kendileri bir ders kitabı hazırlasa kullanıp kullanmayacakları sorusu sorulduğunda ise 36 katılımcıdan 11'i (%31,42) kararsız, 16'sı (%45,71) ise tamamen katılmadıkları veya katılmadıklarını belirtmişlerdir. Sadece 8 katılımcı (22,84) aynı görselleri kendi hazırladıkları kitaplarda kullanacaklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar katılımcıların birer görsel tasarım uzmanı değil öğrenci oldukları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde bazı maddeleri tam olarak yorumlayamadıkları sonucuna veya her maddeyi ayrı olarak değerlendirebildiği ve genel olarak düşündüklerinde kitaptaki görselleri kendi tasarladıkları kitaplarda kullanmayacakları sonucuna ulaştırabilir. Bu farklı bakış açılarının nereye doğru yöneldiği görüşme sonucunda elde edilen bulguların açıklanacağı bölümde daha ayrıntılı değerlendirilmiştir.

Tablo 4-2'de ise araştırma konusu olarak seçilen 17 görselin biçim yönünden incelenmesi sonucunda anket yoluyla elde edilen sayısal veriler yansıtılmıştır. Görsellerin renk, boyut, sayfa yerleşimi, gerçek ile uygunluk, yeterli sayıda olması ve birbirileriyle uyumu noktasında katılımcıların yarıdan fazlası ders kitabında yer alan görseller ile ilgili olumlu yorumda bulunmuşlardır. Baskı kalitesinin açık, net ve temiz olması ve görsellerin okumayı engellemeyecek şekilde yerleştirilmesi açısından ise ders kitabında yer alan görseller katılımcılar tarafından yeterli bulunmamıştır.

Tablo 4-1 ve Tablo 4-2' de gösterilen sayısal veriler ile katılımcıların ders kitabında yer alan görselleri beğeni durumu ve kendi tasarladıkları görseller ile ders kitabında yer alan görseller arasındaki benzerlik ve farklılıkların yorumlanması bu araştırmanın temel amaçlarından biri olmuştur.

Tablo 4-3: 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Görseller Arasında Beğenilme Durumunun Değerlendirilmesi

Yaşayan Demokrasi Ünitesinde Yer Alan Görseller	**F**	**%**
1. Görsel - (Martin Luther King)	3	2,85
2. Görsel - (Demokrasi ilkeleri şeması)	2	1,90
3. Görsel - (Demokrasi ilkeleri tablosu)	1	0,95
4. Görsel - (İlk Türk devletlerinde kurultay)	21	19,99
5. Görsel - (Divan-ı Hümayun)	5	4,76
6. Görsel - (TBMM görseli)	12	11,42
7. Görsel - (Orhun kitabeleri)	10	9,52
8. Görsel - (Mustafa Kemal Atatürk görseli)	6	5,71
9. Görsel - (Mustafa Kemal, milletvekilleri ve ilk TBMM)	4	3,80
10. Görsel - (Cumhuriyet bayramı kutlamaları)	13	12,38
11. Görsel - (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları)	2	1,90
12. Görsel - (Oy kullanan kadınlar)	-	0
13. Görsel - (Okuma-yazma seferberliği)	3	2,85
14. Görsel - (Kurum ve kuruluşların görev ve sorumlulukları)	1	0,95
15. Görsel - (Mülteci kampındaki çocuklar)	8	7,61
16. Görsel - (Çocuğa şiddet gazete haberi)	5	4,76
17. Görsel - (Aile-çocuk ilişkileri)	9	8,57
Toplam	105	100

Tablo 4-3 ve Tablo 4-4’ de anket bölümünde yer alan açık uçlu sorulardan elde edilen verilerin sayısal sonuçları verilmiştir. Açık uçlu sorular katılımcıların en beğendikleri ve en az beğendikleri üçer görseli yazmaları istenilen 17. ve 18. sorulardan oluşmaktadır. Tablo 4-3’de ders kitabı içerisinde yer alan ve katılımcılara sunulan 17 görselin beğenilme durumunun katılımcı sayısı ve oranları verilmiştir. Her katılımcıdan en beğendikleri ve en beğenmedikleri üç görselin numarasını anket sonuna eklemeleri istenmiştir. Tablo 4-4’ de ise aynı görsellerin katılımcılar tarafından beğenilmeme durumları katılımcı sayısı ve oran bazında verilmiştir. Anket içerisinde yer alan 18 sorudan ve katılımcılardan veri toplama sırasında alınan geri dönütlerden elde edilen veriler ders kitaplarında yer alan görsellerin beğenilme durumunun %60’ a % 40 üstün olduğunu göstermektedir. Sayısal veriler ayrıntılı olarak tablolarda incelenebilir. Birbirine yakın çıkan sayısal oranlar ders kitaplarında yer alan görsellerin tüm öğrencilere hitap etmediği ya da ulaşamadığı ve geliştirilmesi gereken yönlerin olduğunu göstermektedir.

Ayrıca bu tablolardan elde edilen veriler araştırma sürecinin diğer aşamaları için oldukça önemlidir. Araştırmanın temel amacı olan ders kitaplarının asıl kullananları olan öğrencilerin görselleri kendilerinin değerlendirmesi ve yine kendi görsellerini tasarlamaları bu araştırmadan anlamlı sonuçlar elde edebilmek için oldukça önemlidir.

4.1.1. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı “Yaşayan Demokrasi” Ünitesinde Yer Alan Katılımcılar Tarafından Beğenilen Görsellerin Değerlendirilmesi

Tablo 4-3’e bakıldığında 4 numaralı görselin (İlk Türk devletlerinde kurultay) 35 öğrenci içerisinden 21 öğrencinin tercihi ile en beğenilen görsel olduğu görülmektedir.

6.3

İlk Türk devletlerinde kurultay

İlk Türk devletlerinde kurultaylara hükümdarın eşi de katılırdı. Bu durumu demokrasi ve kadın hakları açısından değerlendiriniz.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte her alanda İslamiyet'in etkisi görülür oldu. Aşağıdaki metin devlet yönetiminde İslamiyet'in etkisine bir örnektir.

Allah her asır ve zamanda halkın içinden birini seçerek onu padişahlık sanatlarıyla övülmüş ve süslenmiş kılar. Dünyanın işlerinden ve kulların huzurundan onu sorumlu kılar, fesat, karışıklık ve fitneyi onun eliyle ortadan kaldırır.

Nizamülmülk, Siyasetname, s. 25

Şekil 4.1: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen görsel (4 numaralı görsel – İlk Türk devletlerinde kurultay)

Yukarıda yer alan 4 numaralı görselin (İlk Türk devletlerinde kurultay) katılımcılar tarafından en beğenilen görsel olmasında farklı ve canlı renklerin kullanılması, kolay ve anlaşılabilir olması ve içerikle uyumu ve hitap ettiği yaş grubuna uygun olması etkili olmuş olabilir. Diğer alt başlıklarda görülebileceği gibi katılımcıların görüşmeler sırasında verdiği cevaplar ve geri dönütler bu görselin en beğenilen görsel olmasının nedenlerini açıklamaktadır.

Katılımcılar tarafından en beğenilen diğer iki görsel ise 13 katılımcının seçimiyle 10. görsel (Cumhuriyet bayramı kutlamaları) ve 12 katılımcının seçimiyle 6.görsel (TBMM görseli) olmuştur.

Her 29 Ekim'de milli bayram olarak yapılan etkinliklerde cumhuriyetin anlam ve önemine vurgu yapılmakta, demokratik kazanımlarımız anlatılmaktadır. Bu kazanımlarımızı korumak, daha da geliştirmek geleceğin yetişkinleri olan siz çocukların sorumluluğundadır.

6.9

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması

Şekil 4.2: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen 2. Görsel (10 numaralı görsel -Cumhuriyet bayramı kutlamaları)

Günümüzde demokrasinin ilkelerinin tamamının uygulandığı bir ülkede yaşamaktayız. Bu ilkelerin önemini kavrayarak demokrasiye ve milli irademize 15 Temmuz 2016'daki hain darbe girişiminde sahip çıktığımız gibi sahip çıkmalıyız.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." sözü ile verilmek istenen mesaj nedir? Açıklayınız.

6.5

TBMM Genel Kurulu

Şekil 4.3: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilen 3. Görsel (6 numaralı görsel – TBMM görseli)

10.görselde (Cumhuriyet bayramı kutlamaları) öğrenciler yer almakta ve öğrencilerin derslerde, sosyal hayatta sık olarak duydukları cumhuriyet kelimesi bulunmaktadır. 6. görselde de (TBMM görseli) katılımcıların sosyal hayatlarında ve kitle iletişim araçları aracılığıyla yoğun olarak karşılaşabilecekleri güncel bir TBMM görseli yer almaktadır.

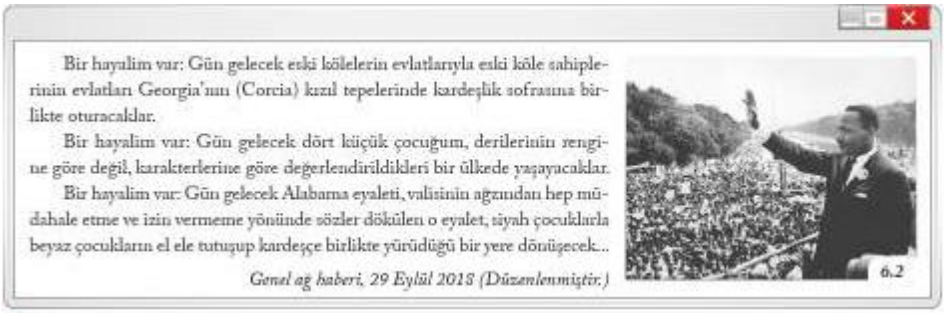
Katılımcıların okulda, kitapta, televizyonda ve internet ortamında çok sık karşılaştıkları veya karşılaşma ihtimali olan TBMM içerisinde çekilmiş fotoğraf katılımcılar tarafından en beğenilen 3.görsel olmuştur. Bu seçimin nedeni noktasında K2 kodlu katılımcı "görsellerin anlaşılabilir ve renkli olmasına dikkat ederim" fikrini belirtmiş K3 kodlu katılımcı ise "görsellerin kullanacak kişinin anlayabileceği seviyede hazırlanması" gerektiği cevabını vermiştir.

4.1.2. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Katılımcılar Tarafından Beğenilmeyen Görsellerin Değerlendirilmesi

Tablo 4-4'de ise araştırma kapsamı içerisinde yer alan 17 görsel arasından beğenilmeme durumunun değerlendirme sonuçları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde sırasıyla 17 katılımcının tercihi ile 1 numaralı görsel (Martin Luther King), 13 katılımcının tercihi ile 5 numaralı görsel (Divan-ı Hümayun) ve yine 13. katılımcının tercihi ile de 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar) en az beğenilen görseller olarak katılımcılar tarafından belirlenmiştir. Burada elde edilen veriler araştırma sürecinin diğer aşamaları için oldukça önemlidir. Katılımcılardan kendi kararları ile en az beğendikleri 3 görseli yeniden tasarlamaları istenmiştir. Bu noktada bu görsellerin beğenilmeme sebepleri, yerlerine çizilen görseller ile farklılıkları araştırma sürecinin gidişatı için önemli bir rol oynamıştır.

Tablo 4.4: 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı "Yaşayan Demokrasi" Ünitesinde Yer Alan Görseller Arasında Beğenilmeme Durumunun Değerlendirilmesi

Yaşayan Demokrasi Ünitesinde Yer Alan Görseller	**F**	**%**
1. Görsel - (Martin Luther King)	17	16,19
2. Görsel - (Demokrasi ilkeleri şeması)	7	6,66
3. Görsel - (Demokrasi ilkeleri tablosu)	12	11,42
4. Görsel - (İlk Türk devletlerinde kurultay)	4	3,80
5. Görsel - (Divan-ı Hümayun)	13	12,38
6. Görsel - (TBMM görseli)	3	2,85
7. Görsel - (Orhun kitabeleri)	4	3,80
8. Görsel - (Mustafa Kemal Atatürk görseli)	-	0
9. Görsel - (Mustafa Kemal, milletvekilleri ve ilk TBMM)	7	6,66
10. Görsel - (Cumhuriyet bayramı kutlamaları)	3	2,85
11. Görsel - (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları)	5	4,76
12. Görsel - (Oy kullanan kadınlar)	13	12,38
13. Görsel - (Okuma-yazma seferberliği)	1	0,95
14. Görsel - (Kurum ve kuruluşların görev ve sorumlulukları)	4	3,80
15. Görsel - (Mülteci kampındaki çocuklar)	3	2,85
16. Görsel - (Çocuğa şiddet gazete haberi)	5	4,76
17. Görsel - (Aile-çocuk ilişkileri)	4	3,80
Toplam	105	100

Şekil 4.4: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen görsel (1 numaralı görsel – Martin Luther King)

Yukarıda yer alan 1 numaralı görsel (Martin Luther King) katılımcılar tarafından en az beğenilen görsel olmuştur. Aynı görsel Tablo 4-3'de de görülebileceği gibi 35 katılımcı içerisinden sadece 3 kişi tarafından beğenilmiştir. Beğenme ve beğenmeme arasında tutarlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Katılımcılardan alınan dönütler göstermektedir ki Martin Luther King'in yer aldığı görsel ve yaptığı konuşma dünya tarihi, eşitlik ve özgürlük için oldukça önemli adımlardır. Fakat katılımcıların yaş, seviye, gelişim düzeyleri onlar açısından tanımadıkları bir kişinin görseli olarak sınırlandırılmalarına sebep olmuştur. K6 kodlu katılımcıya Martin Luther King'i tanıyor musun sorusu sorulduğunda katılımcı "Önemli biri olduğunu biliyorum, ismini duymuştum." cevabını vermiştir. Benzer soruya ise K5 kodlu katılımcı ise " Derste adını duymuştum siyahi insanlarla alakalı biriydi." açıklamasını yapmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler görselin beğenilmemesinde içeriğin katılımcı tarafından anlamlandırılamamasının, konu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olunmamasının, görselin siyah beyaz olmasının etkili olduğunu göstermektedir.

6.4

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun (Süleymanname, 16. yüzyıl)

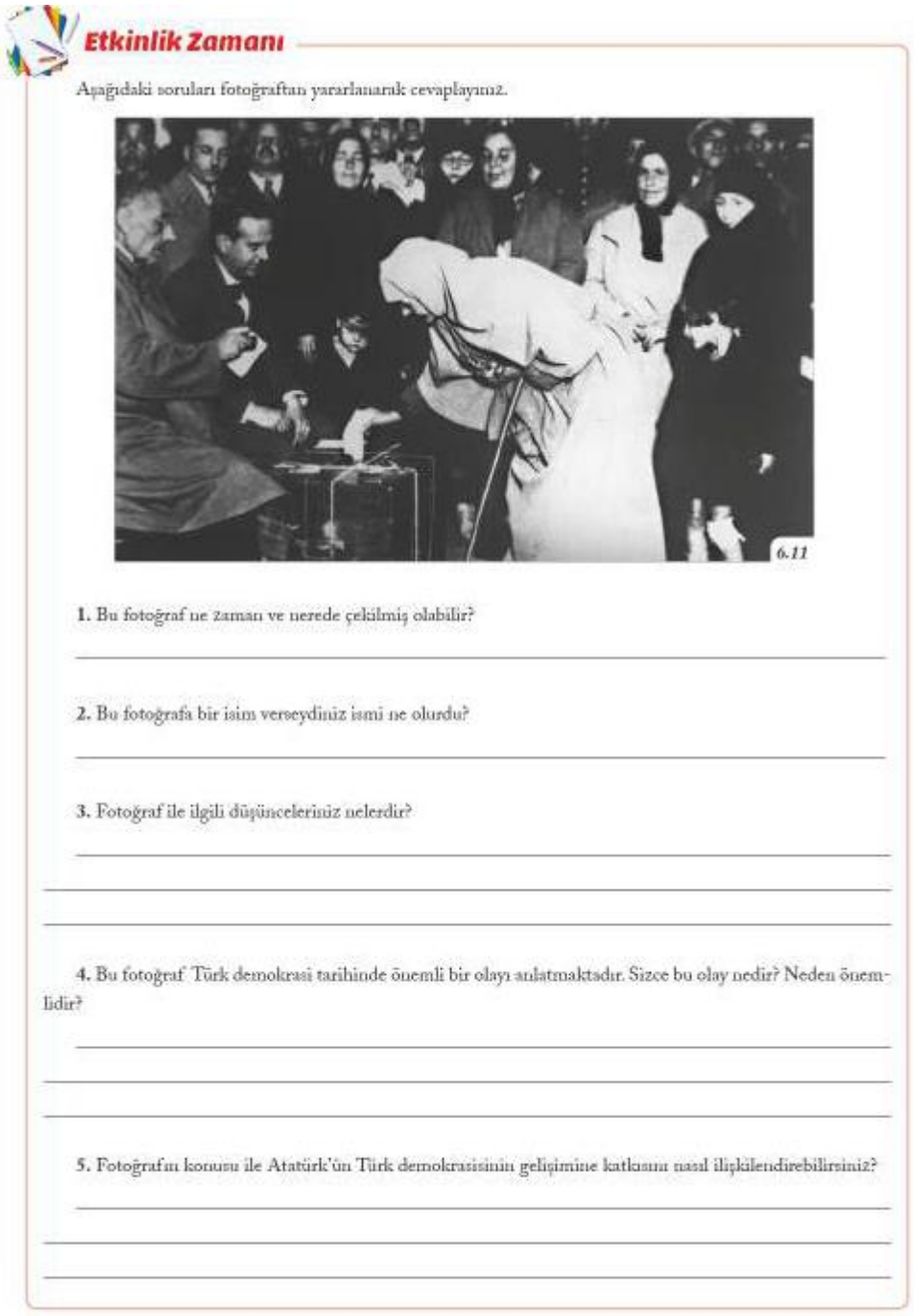
İslamiyet'in etkisi ile birlikte öncelikle yöneticilerin unvanlarında bir değişim görüldü. Yöneticiler sultan veya padişah olarak anılmaya başlandı. Ülke toprakları ilk Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdar ve ailesinin malı sayılıyordu. Hükümdarlık babadan oğula geçiyordu. Karar alma süreçleri ise kurultay benzeri bir meclis tarafından yapılıyordu. Bu meclise divan deniyordu. Divana hükümdar, vezirler ve üst düzeydeki devlet görevlileri katılıyordu. Divanda belirli günlerde halkın şikâyetleri de dinleniyor ve sorunların çözümüyle ilgili karar veriliyordu. Son söz ise hükümdarın oluyordu.

Osmanlı Devleti'nde divan kurumu devam etmiş ve Divan-ı Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Divana Fatih Sultan Mehmet'e kadar padişahlar başkanlık ediyordu. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra divana padişahtan sonraki en yetkili kişi olan sadrazam başkanlık etmeye başladı.

Şekil 4.5: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 2. Görsel (5 numaralı görsel – Divan-ı Hümayun)

Yukarıda yer alan 5 numaralı görsel (Divan-ı Hümayun) , 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar) ile beraber en az beğenilen 2.görseldir. 5 numaralı görsele (Divan-ı Hümayun) bakıldığında minyatür sanatının bir örneği yer almaktadır. Minyatür ile birlikte Osmanlı devletinin Divan-ı hümayunu öğrenciye o günlerin gözünden gösterilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların zihinlerinde oluşan divan görüntüsü ve ortamı ise oldukça farklıdır. Bazen bir masa çevresinde oturan devlet adamları veya tahtında oturan bir padişah ya da günümüzdeki meclisle karşılaştırmalı olarak divan ortamı öğrencilerin zihinlerinde canlanmaktadır. Ayrıca Tablo 4-3' de de görülebileceği gibi 5 numaralı görsel (Divan-ı Hümayun) 35 katılımcı arasından sadece 5 kişi tarafından beğenilmiştir.

K7 kodlu katılımcının kendi görsellerinin ders kitaplarında kullanılmasını isteyip istemediği sorusuna verdiği "Evet isterim çünkü öğrencilerin çizdiği şeyler genelde yaşıtlarına uygun olduğu için yani aynı yaşlarda oldukları için düşünceleri birbirine daha uygun olur." cevabı 5 numaralı görselin (Divan-ı hümayun) neden az beğenildiğinin bir cevabı niteliği de taşıyabilir. K5 kodlu katılımcıya görseli neden beğenmediği sorulduğunda ise "Minyatür sanatının tam olarak ne göstermek istediğini anlayamadım. Karışık renkler var ve bana resimdeki kişiler çok küçük geldi." cevabını vermiştir. K9 kodlu katılımcı ise bu görseli beğenmeme sebebini "Biz derslerde divana katılan üyeleri öğrenmiştik. Sadrazam, defterdar, kazasker gibi kişiler vardı. Hepsinin farklı kıyafetleri ve başlarında görevlerine göre farklı başlıkları vardı. Görselde onları görmek isterdim. Çünkü yanındaki yazılarda Divan'dan bahsediliyor." cevabını vermiştir.

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki soruları fotoğraftan yararlanarak cevaplayınız.

6.11

1. Bu fotoğraf ne zaman ve nerede çekilmiş olabilir?

2. Bu fotoğrafa bir isim verseydiniz ismi ne olurdu?

3. Fotoğraf ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

4. Bu fotoğraf Türk demokrasi tarihinde önemli bir olayı anlatmaktadır. Sizce bu olay nedir? Neden önemlidir?

5. Fotoğrafın konusu ile Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkısını nasıl ilişkilendirebilirsiniz?

Şekil 4-6: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 3. Görsel (12 numaralı görsel – Oy kullanan kadınlar)

Yukarıda yer alan 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar), 5 numaralı görselde (Divan-ı hümayun) olduğu gibi katılımcılar tarafından en az beğenilen bir diğer görseldir. Fakat Tablo 4-3'e bakıldığında 12 numaralı görselin (Oy kullanan kadınlar) diğer az beğenilen görsellerden bir farkı olduğu göze çarpmaktadır. Bu görsel hiçbir katılımcının en beğendiği üç görsel arasına girememiştir. Beğeni-beğenmeme arasındaki tutarlık açısından

değerlendirilebilir.

K14 kod adlı katılımcıya 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar) ile ilgili beğenmeme sebebi sorulduğunda "Hiç açıklama yoktu sadece görsel ile ilgili sorular vardı. Yanında görsel ile ilgili açıklama olsun isterdim." demiştir. K14 kodlu katılımcı görselin yanında bir içerik olması gerektiğini söylemiş ve bunu eksik bir yön olarak belirtmiştir. Bu örnekte görsel-içerik uyumunun ve gerekliliğinin önemini ortaya koyar niteliktedir. Beğenilmeyen bu görsel ile ilgili birçok öğrencinin neden olarak sunduğu gerekçe K2 kod adlı katılımcının cevabı ile ortaya konulabilir. K2 kodlu katılımcı 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar) ile ilgili "Bu görsel de ben kadın hakları, kadın-erkek eşitliği gibi şeyleri tam olarak göremedim. Daha farklı, ilgi çekici, renkli, daha net anlaşılabilen bir görsel tercih edilebilirdi." demiştir.

Bulgular başlığı altındaki ilk bölümde nicel veri toplama süreci içerisinde yapılan anket sorularından elde edilen veriler sayısal değerler olarak tablolarda gösterilmiştir. Bu veriler nitel veri toplama ve yorumlama sürecine destek olması açısından kullanılmıştır. Uygulanan anketten elde edilen verilerle katılımcılar tarafından en az beğenilen üç görselin yine katılımcılar tarafından yeniden tasarlanmaları sonucunda elde edilen görsellerin özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu tasarımların önemli noktaları, ders kitabında yer alan görseller ile benzerlik ve farklılıkları yine katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ile desteklenerek anlamlı sonuçlar elde edilmek istenmiştir. Bu noktada ders kitabında yer alan görsellerle, katılımcıların tasarladıkları görsellerin benzerlikleri ve farklılıklarının tespiti araştırma için oldukça değerlidir.

KATILIMCILAR, "YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN VE ANKET SONUÇLARINA GÖRE EN AZ BEĞENİLEN GÖRSELLERİ KENDİ DUYGU, DÜŞÜNCE VE BİLGİLERİNE GÖRE YENİDEN NASIL TASARLAMIŞLARDIR?

Bulgular bölümünün bu aşamasında ilk aşamada katılımcılara uygulanan anket sonuçlarından elde edilen veriler sonucunda en az beğenilen 1 (Martin Luther King), 5 (Divan-ı Hümayun) ve 12 (Oy kullanan kadınlar) numaralı görsellerin katılımcılar tarafından kendi fikir ve düşüncelerine göre yeniden tasarlanmaları istenmiştir. Buradaki temel amaç katılımcıların eleştirdikleri yönler neler, çözüm önerileri ve kendileri bir ders kitabı tasarlama imkânına sahip olsalar nasıl görseller kullanırlardı sorularına cevap bulmaktır.

Sonuçların daha açık ve anlamlı şekilde sunulabilmesi için yeniden tasarlanması istenen 3 görsel ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca 35 katılımcıdan 3'er tane olmak üzere toplam 105 görselin tamamı buraya eklenemeyeceği için benzer fikre ve çizime sahip olan görseller alt başlıklar altında toplanmıştır. Alt başlıklara ayrıldıktan sonra o alt başlık altında görsel tasarım ilkelerine göre farklı özelliklere sahip olan (renk, boyut, görsel-içerik uyumu, ilgi çekici olma, gerçek ile uyum açısından) ve farklı bakış açılarını gösteren görseller araştırmacı tarafından belirlenmiş ve tez içerisinde yer almıştır.

Görüşmelerin gerçekleştirildiği katılımcılarında, düşüncelerini daha iyi anlayabilmek adına görselleri burada kullanılan katılımcılardan seçilmesine ayrıca dikkat edilmiştir. Görüşme sürecinde katılımcılardan alınan geri dönütlerde tasarımların analizi sırasında bu başlık altında paylaşılmıştır.

En az beğenilen ilk görselin (Martin Luther King) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi

7.sınıf Sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesi içerisinde yer alan 17 görsel arasından 1 numaralı görsel (Martin Luther King) en az beğenilen görsel olarak katılımcılar tarafından belirlenmiştir.

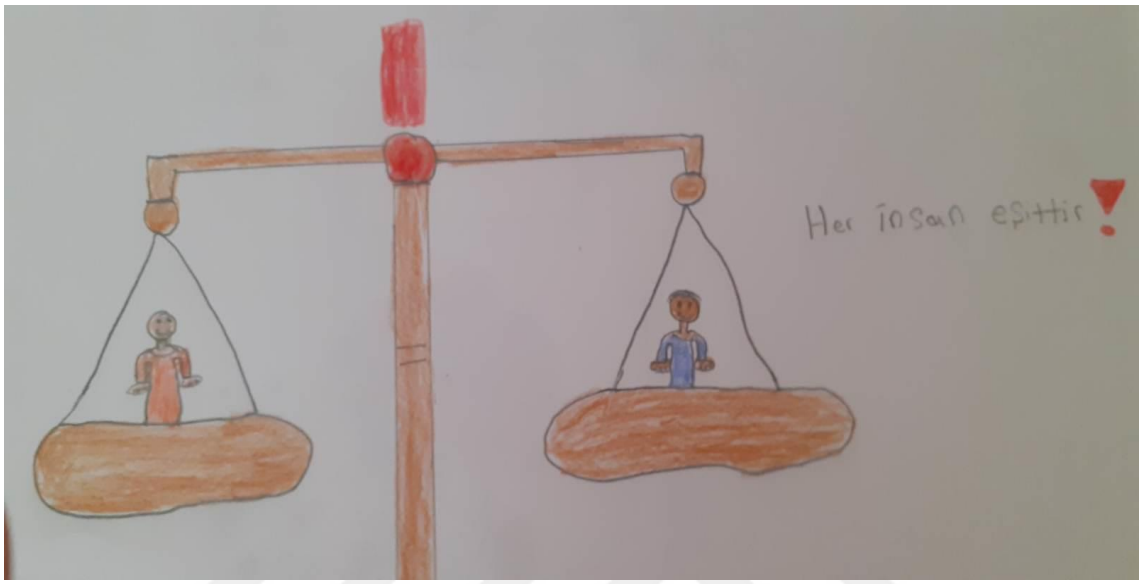

Şekil 4.7: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen görsel (Martin Luther King)

Eşitlik, adalet ve özgürlük teması işleyen 1 numaralı görsel (Martin Luther King) ile ilgili katılımcılardan elde edilen görseller terazi benzetmesi, kadın-erkek eşitliği, ten rengi, güçlü-zayıf kavramları, harita-bölge algısı, okul örneği fikirleri olarak alt başlıklar halinde toplanmıştır. Ayrıca yumurta benzetmesi üzerinden eşitlik, adalet ve özgürlük temasını yansıtan katılımcı görseli farklı bir başlık altında gösterilmiştir.

4.2.1.1. Terazi benzetmesi üzerinden çizilen görseller

Eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarını terazi benzetmesi ile gösteren katılımcı çizilerinden bazıları şunlardır:

İlk resmi çizen K5 kodlu katılımcı "Resmin yanındaki yazıyı okuduğumda ve köle, zenci kelimelerini gördüğümde ilk aklıma terazi geldi onu çizdim." şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

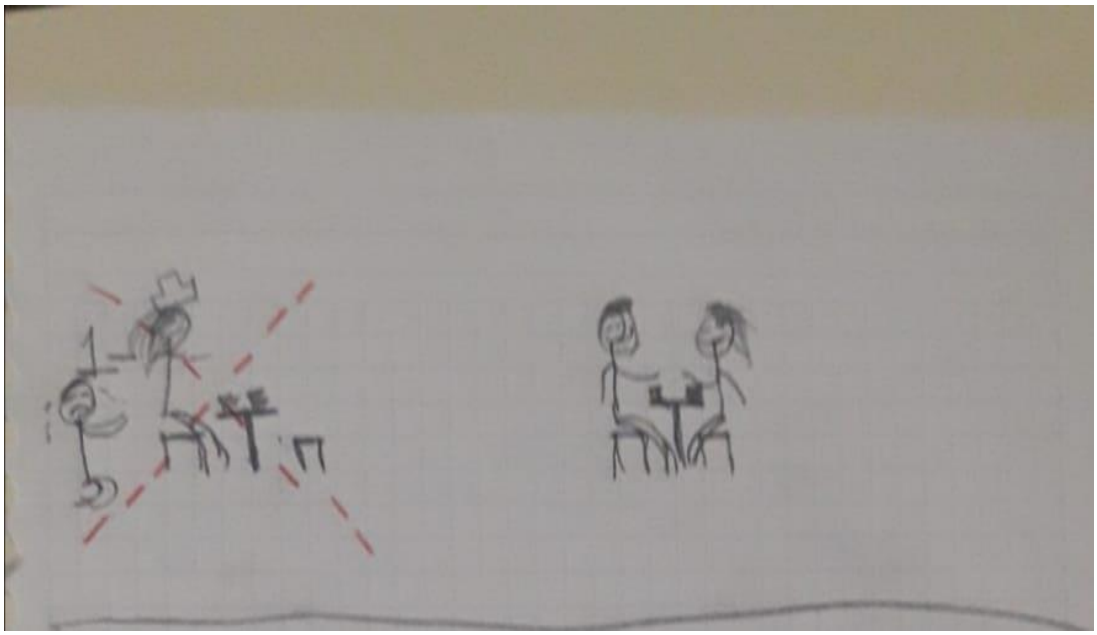
İkinci terazi benzetmesini kullanarak görseli tasarlayan K1 kod adlı katılımcı ise "Eşitlik kelimesini duyunca hemen aklıma dünyadaki insanlar arasındaki eşitsizlik geldi ben de onu teraziyle gösterdim. Ders kitabındaki görsele baktığımda siyah tenli insanların beyaz tenli insanlarla eşit olmasını isteyen açıklamalar var. Ben de bu eşitliği en iyi terazi ile gösterebileceğimi düşündüm." şeklinde cevap vermiştir.

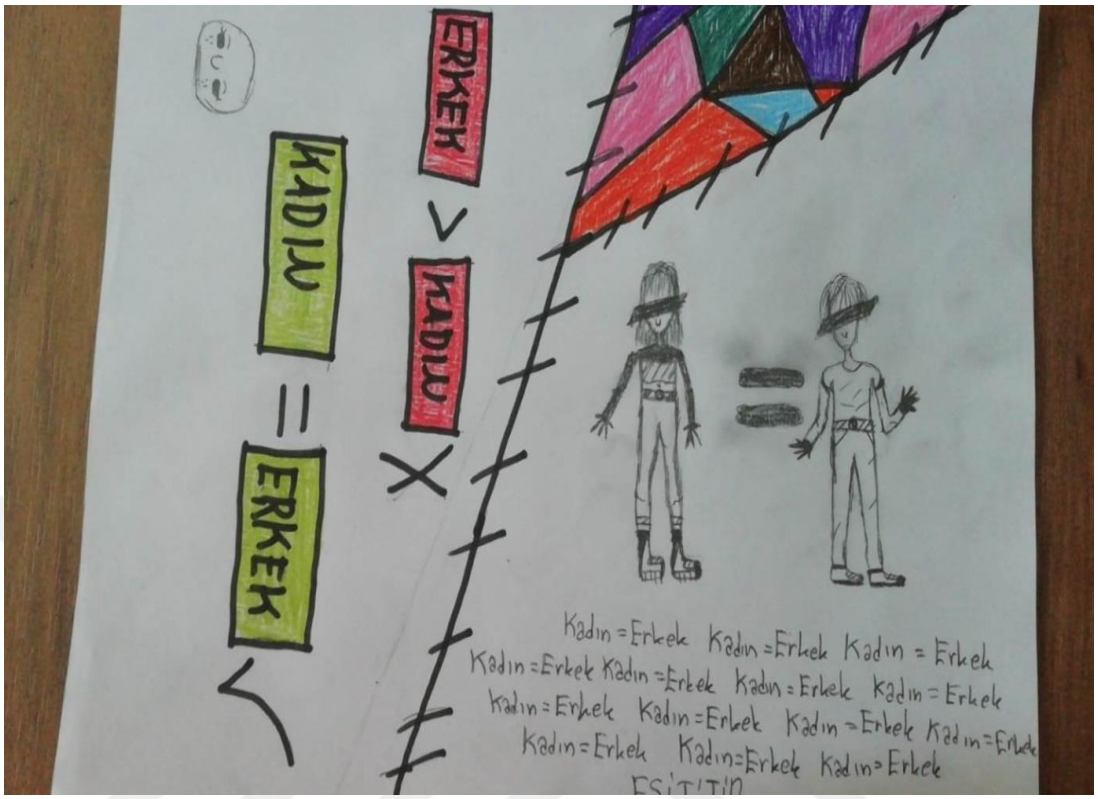
Yüzyıllardan beri eşitliğin ve adaletin sembollerinden ve yansımalarından biri olan terazinin bu konu başlığı altında katılımcılar tarafından tercih edildiği görülmektedir. K1 kodlu katılımcı görsellerini görüşmeler sırasında açıklarken; "Görselleri kullanacak olan kişiler öğrenciler olacağından merak etmelerini sağlamak için basit çizimler yaptım. Ben de öğrenci olduğum için benim anlayabileceğim şekilde olmasını istedim." sözlerini dile getirmiştir.

Eşitliği temsil etmek için kullanılan terazi görsellerinin ilkinde iki farklı renge ve kıyafete sahip insan yer almış ve bu iki insan terazi de dengeli bir şekilde gösterilmiştir. Görsel üzerine katılımcının "Her insan eşittir." ifadesini eklemesi görselinin anlamını açıklamaktadır.

4.2.1.2. Kadın-erkek eşitliği üzerinden çizilen görseller

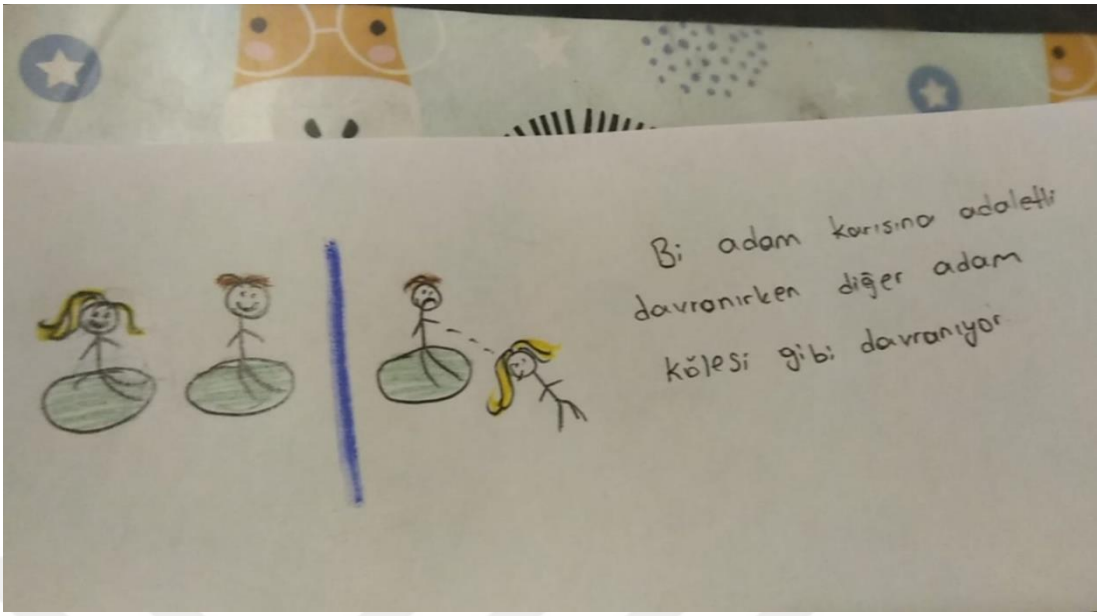
Günümüzde eşitlik, adalet ile ilgili kavramlar konuşulduğu zaman akla gelen sorunlardan biri kadın-erkek eşitsizliği olmaktadır. Yaşanan güncel olaylar 7.sınıf öğrencisi olan katılımcıları da yakından etkilemiş olmalı ki eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramları birçok katılımcı kadın-erkek ilişkisi üzerinden tasarlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Yukarıdaki görseli tasarlayan K6 kod adlı katılımcı "Resimdeki kadının da erkeğinde gözünü bir bantla kapattım çünkü eşit olabilmek için hiçbir fark olmamalı, ayrımcılık olmamalı." cümlesiyle kendi zihnindeki eşitlik ve adalet kavramını gözleri bantla kapalı kadın-erkek figürleriyle tasarlamıştır. Ayrıca K6 kod adlı katılımcı ders kitabında yer alan görselde ten rengi üzerinden bir eşitlik vurgusu yapılırken neden kadın erkek eşitliği üzerinden bir resim çizdiğine yönelik soruya ise "Çevremizde eşitlik deyince renk farkından daha çok kadın-erkek arasındaki farklılık aklıma geldi o yüzden bu şekilde çizdim. Okulda ya mahallemizde renk farkı yüzünden eşitlik sorunu yaşayan kimse görmedim." demiştir.

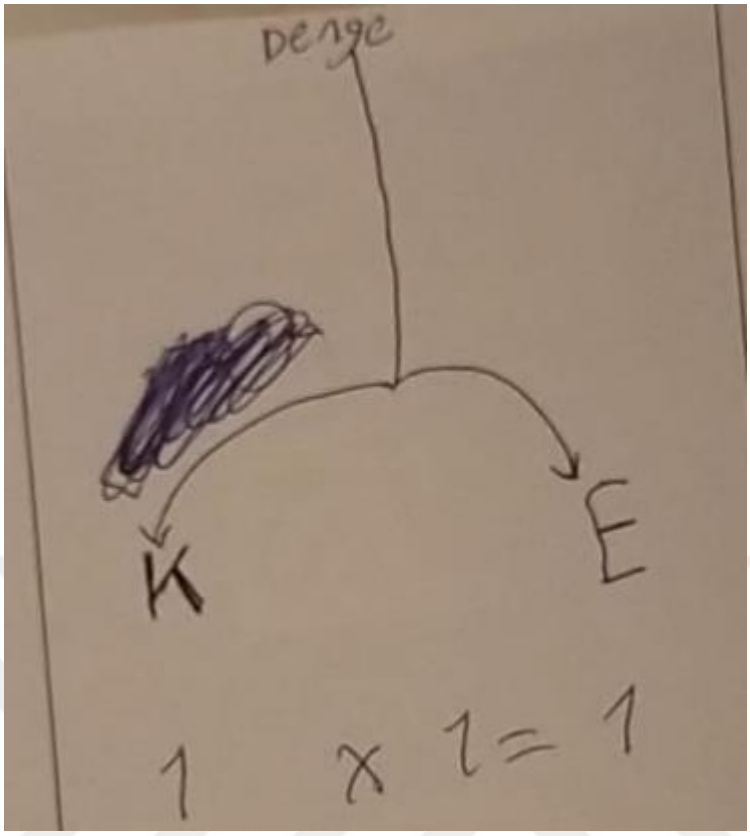
Yukarıdaki görseli tasarlayan K6 kodlu katılımcı görüşmeler sırasında tasarladıkları görsellerin ders kitaplarında yer almasını ister misin sorusuna ise şu cevabı vermiştir: "Tasarladığımız görsellerin ders kitaplarında yer almasını isterim çünkü bazı ders kitaplarında yer alan resimler çok kötü. O çizimlerin yerine öğrencilerin yaptığı çizimlerin yer almasını isterim." Bu cevap görseli tasarlayan katılımcının ders kitabında yer alan görseller ile kendi tasarladığı görselleri karşılaştırması ve değerlendirmesidir.

Yukarıdaki görseli tasarlayan K3 kod adlı katılımcı “Her gün bir sürü kadın öldürülüyor, yaralanıyor, kadın erkek arasında eşitlik adalet olsaydı belki bunlar olmazdı.” sözleriyle tasarladığı görseli açıklamıştır. Ders kitabında yer alan görselden farklı bir konuyu neden tasarladığı sorulduğunda ise “Televizyonlarda ve telefonda her zaman öldürülen ya da şiddete uğrayan kadınlar görüyoruz bana bu nokta daha önemli geldi.” cevabını vermiştir. Bu noktada yaşanmışlık, konuya yakınlık, maruz kalınan haberler ve bilgiler, görsellerin katılımcılar üzerinde yarattığı duyguyu etkilemiş görülmektedir.

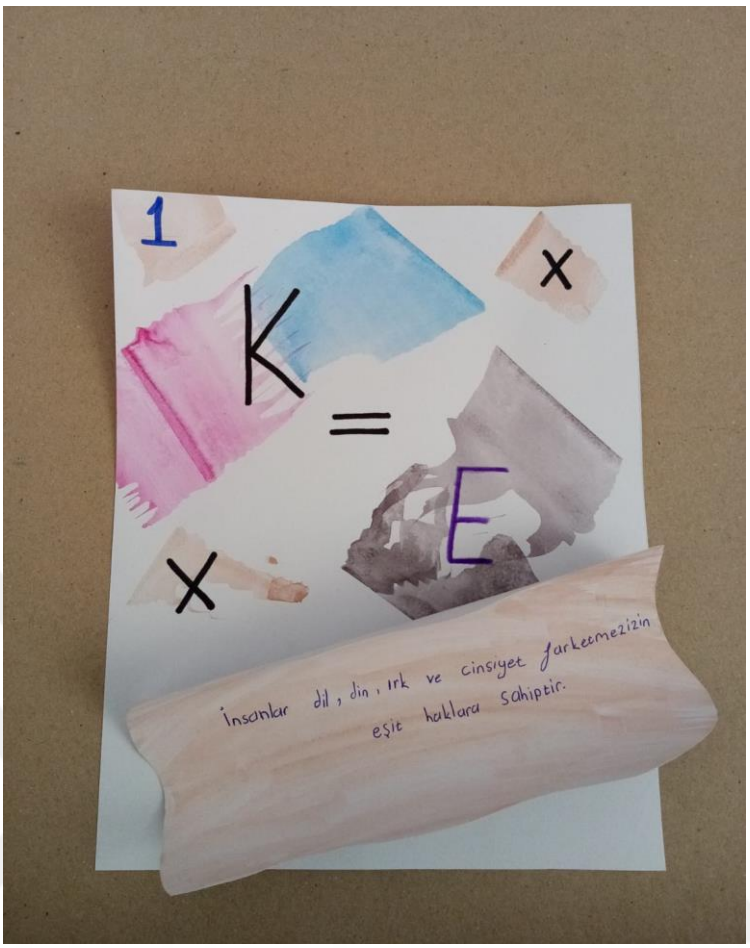
. Birçok katılımcı da olduğu gibi görsel, yazılı metin ile desteklenmiştir. Bunun nedeni K3 kodlu katılımcıya sorulduğunda benzer metinleri görsellerinde kullanan diğer katılımcılarda olduğu gibi “Resim çizmem çok iyi olmadığı için anlatmak istediklerimi cümlelerle de belirtmek istedim.” cevabını vermiştir. Bu cevaptan yola çıkarak ders kitaplarında yer alacak görseller seçilirken o görselin daha iyi anlaşılabilmesi için uzun paragraflar yerine kısa ve etkileyici cümleler görseller ile birlikte kullanılabilir. K9 kodlu katılımcı da kendi görsellerini tasarlarken içeriğe dikkat ettiğini şu cümleyle açıklamıştır: “İçerikler görselleri çizmeden önce o konuyu kavrayıp anlamamı sağladı.” K6 kodlu katılımcı ise içeriğin neden önemli olduğunu: “İçerik bana hangi görselleri yapacağım, hangi renkleri kullanacağım noktasında baya yardımcı olmuştu.” cümlesiyle açıklamıştır. Katılımcıların konu üzerindeki benzer görüşleri görsel- içerik uyumunu, birbirlerini etkileme noktasındaki rollerini ortaya koyabilmek için önemlidir.

.

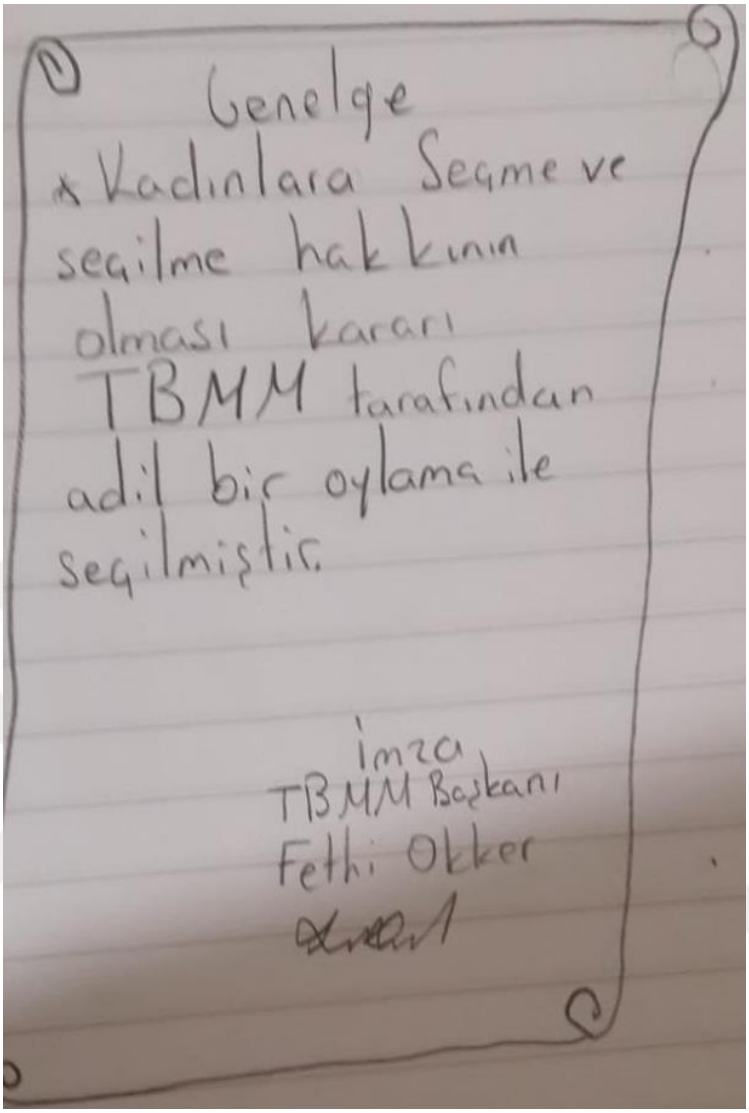

Yukarıdaki görseli tasarlayan K15 kod adlı katılımcı ise “Kadın ve erkeği 1 sayısıyla gösterdim çünkü ikisi eşittir. 1 ile 1 çarparsan da 1 yapar.” sözleriyle sayılar üzerinden bir eşitlik ve adalet ilişkisi kurmuştur.

K14 ve K12 kodlu katılımcılar tarafından tasarlanan görseller eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarını kadın-erkek ilişkileri üzerinden tasarladıkları görsellerle açıklayan tasarımlarıdır. Farklı boyutlarda, sayısal veriler ve yazılar kullanılarak görseller tasarlanmıştır.

K14 kodlu katılımcı “Ders kitabında yer alan görselde sadece ten rengi üzerinden bir ayrımı gösteriyordu. Ben ise kendi görselimde din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı üzerinde durmak istedim. K ve E harflerini eşittir ifadesi ile göstererek kadın erkek eşitliğini ön plana çıkarmak istedim. Diğerlerini görselde gösteremediğim için bir cümle ile yazdım.” ifadeleri ile kendi tasarımını açıklamıştır.

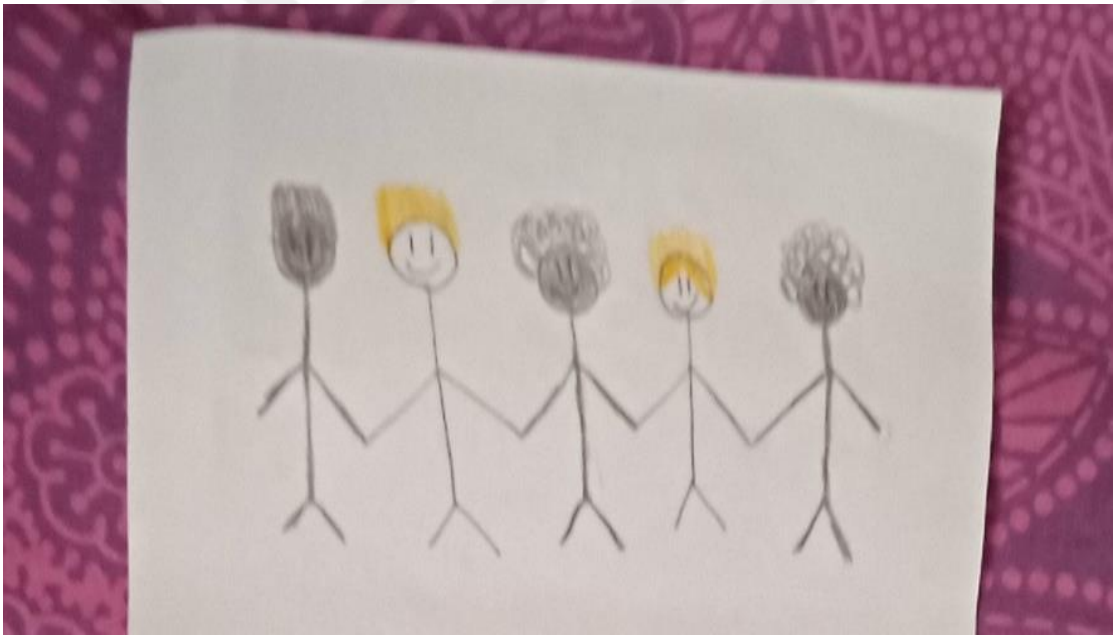
K12 kodlu katılımcı ise görselini bir ferman motifi üzerinden genelge başlığı altında tasarlamıştır. Nedeni sorulduğunda ise "Önemli bir karar olduğu için televizyonlardaki diziler de de görüyorum devleti yöneten kişilerin eşitlik ile ilgili alınan önemli kararı böyle bir kâğıda yazabileceklerini düşündüm." cevabını vermiştir. Genelgenin altındaki Fethi Okkar imzası ile ilgili olarak ise "İnternetten meclis başkanlarının isimlerine baktım oradan yazdım." cevabını vermiştir. Buradan yola çıkarak katılımcının bir kelime hatası yaparak Fethi Okyar ismini kullanmak istediği anlaşılabilir. Katılımcının monarşi yönetimlerinde kullanılan ferman motifi ile milli egemenliğin göstergelerinden olan TBMM ve kanunları bir arada kullanması dikkat çeken bir noktadır.

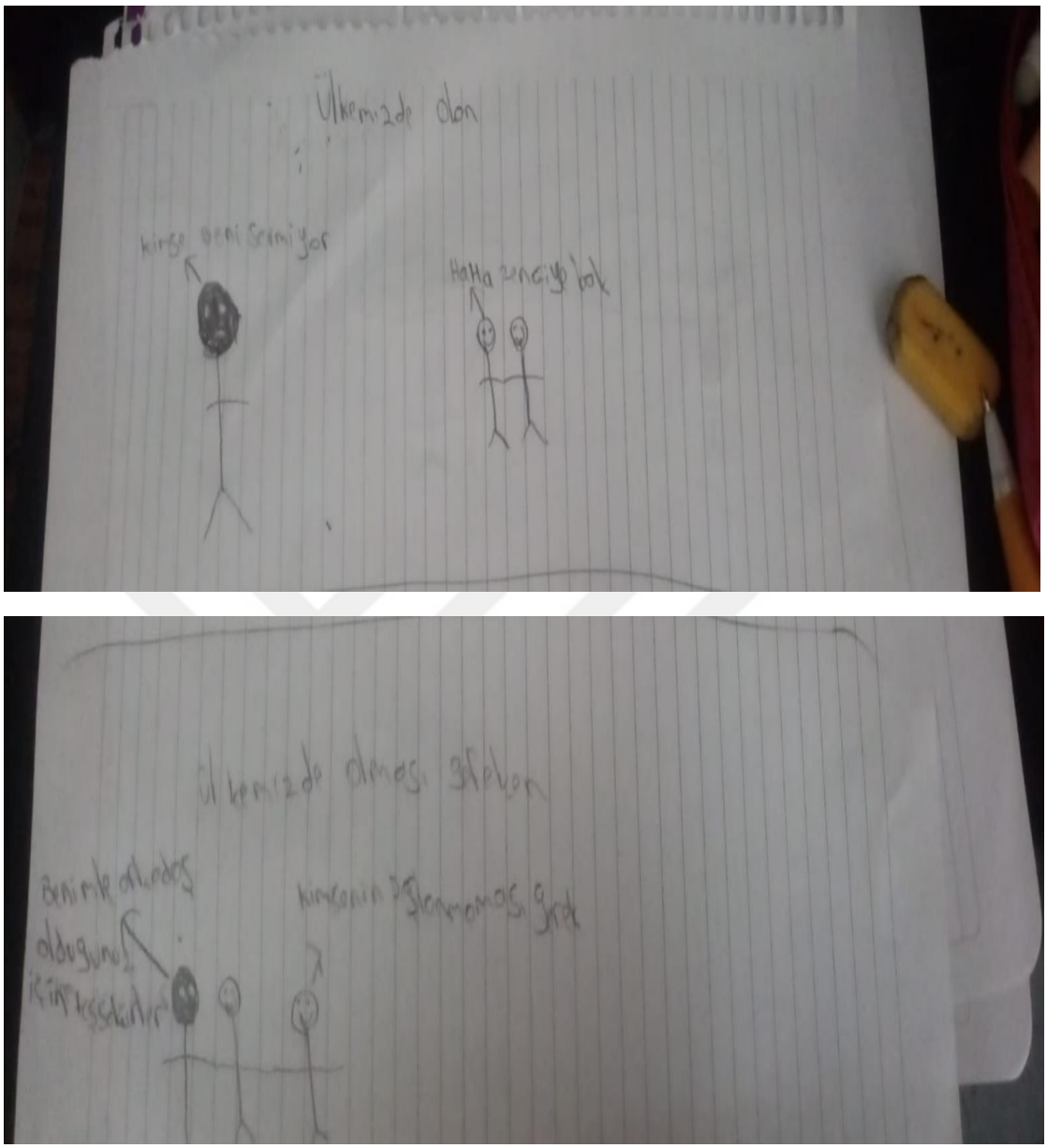
4.2.1.3. Ten rengi üzerinden eşitlik kavramını gösteren görseller

Eşitlik, adalet ve özgürlük kavramları ile ilgili katılımcıların çizimlerinde en çok kullandıkları konulardan biri ise ten rengi farklılığının yansıtıldığı çizimlerdir. Özellikle ders kitabında yer alan görselde siyahi bir kişinin içerik ile birlikte verilmesi katılımcıları bu nokta da etkilemiş olabilir.

K2 kodlu katılımcı bu konuyla ilgili "Ders kitabında yer alan görseller ve benim çizimlerimin benzerliği konunun aynı olması oldu. Farklılığı ise benim çizimimin konuya daha da farklı anlamdan bakılmasını sağlamasıydı." yorumu bu noktada destekleyici olabilir.

Katılımcılarım ten rengi üzerinden eşitlik, adalet ve özgürlük ile ilgili yaptığı çizimlerden bazıları şunlardır:

K13 kodlu katılımcı yukarıdaki görsel tasarımı için "Okulda, sokakta, başka renkten ya da başka yerden gelmiş kişilere karşı bazen kötü konuşmalar ve davranışlar oluyor. Eşitlik, adalet deyince bunlar aklıma geldiği için olan ve olması gereken şeklinde iki görsel çizdim." yorumunu yapmıştır. İki görsele bakıldığında olan ve olması gereken davranışlar farklı görsellerde katılımcı tarafından tasarlanmıştır. Zıt davranışların bir arada verilmesi, eksik noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için önemli olabilir. Bu görselde de katılımcı görsellerini kelimelerle zenginleştirmeye ve karikatürize etmeye çalışmıştır. K3 kodlu katılımcı da görüşmeler sırasında görseller de zıtlıkların gösterilmesinin önemli olduğunu ve "Görseller oluşturulurken özellikle birbirinden farklı kişileri belirtebilmek için farklı renkler

kullanılabilir.” fikri ile bu farklılıkların gösterilmesinde renk kullanımının önemini ön plana çıkarmıştır.

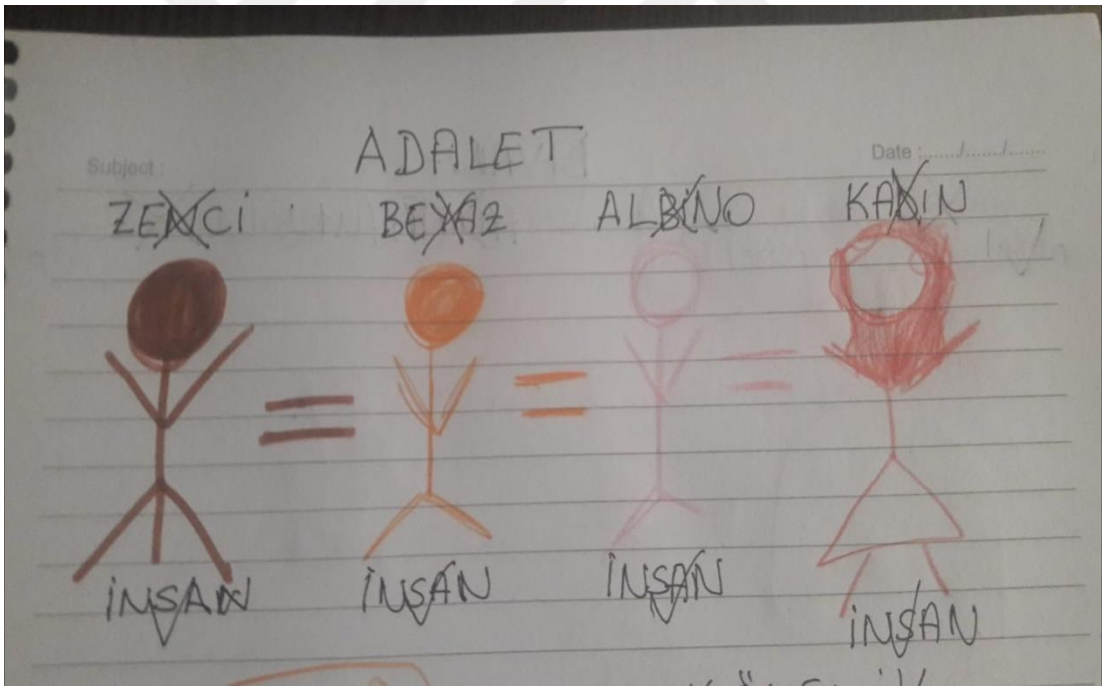

K4 ve K2 kodlu katılımcılar tasarladıkları görseller ile ilgili “Eskiden kölelik varmış ve genel de bu köleler siyah tenli insanlardan oluşuyormuş, günümüzde de hala siyah tenli insanlar sanki hep yoksul ve zor durumda.” şeklinde yorumlar da bulunmuşlardır. Ders kitabında yer alan görsel ile kendi görseli arasındaki fark sorulduğunda ise K4 kodlu katılımcı “Ders kitabında sadece siyah tenli bir adam görünüyordu. Yanındaki cümlelerden de pek bir şey anlamamıştım. Öğretmenimiz görselde eşitlik ve adaletten bahsedildiğini söyleyince daha iyi anladım. Ben de bunun üzerine arkadaşlarımın da ders kitabında yer alan resmi anlamada

zorluk çekeceklerini düşünerek daha basit, esmer ve beyaz tenli insanların eşit olduğunu gösteren bir görsel çizdim.” cevabını vermiştir. K4 kodlu katılımcının görüşmeler sırasında

ayrıca aktardığı şu cümle: “Görsellerimde insanları beyaz ve siyah renklerde boyamam, siyah tenli insanlara yapılan haksızlıkları göstermek içindi.” kendi görselini açıklarken söylediği fikirlerle uyum göstermektedir. K15 kodlu katılımcı da görselleri ile ilgili: “Tasarladığım görsellerde vurgulamak istediğim yerleri daha koyu renklerle göstermeye çalıştım. Çünkü gören kişilerin ilgisini o yöne çekmek istedim.” cümleleriyle fikirlerini sunmuştur. Katılımcıların bu ifadelerinden görsellerde kullanılan farklı renklerin önemi ve farklı kullanım amaç ve şekilleri görülebilmektedir. K2 kodlu katılımcı ise görüşmeler sırasında tasarladığı görsel ile ilgili: “Görselimi tasarlarken hayal gücümden etkilendim, ilgi çekici olmasını ve bakan kişinin kolay anlayabilmesini istedim.” cevabını vermiştir. Öğrenci çizimlerinden ve düşüncelerinden yola çıkılarak daha basit, anlaşılır ve anlamı daha net görselleri tercih ettikleri söylenebilir.

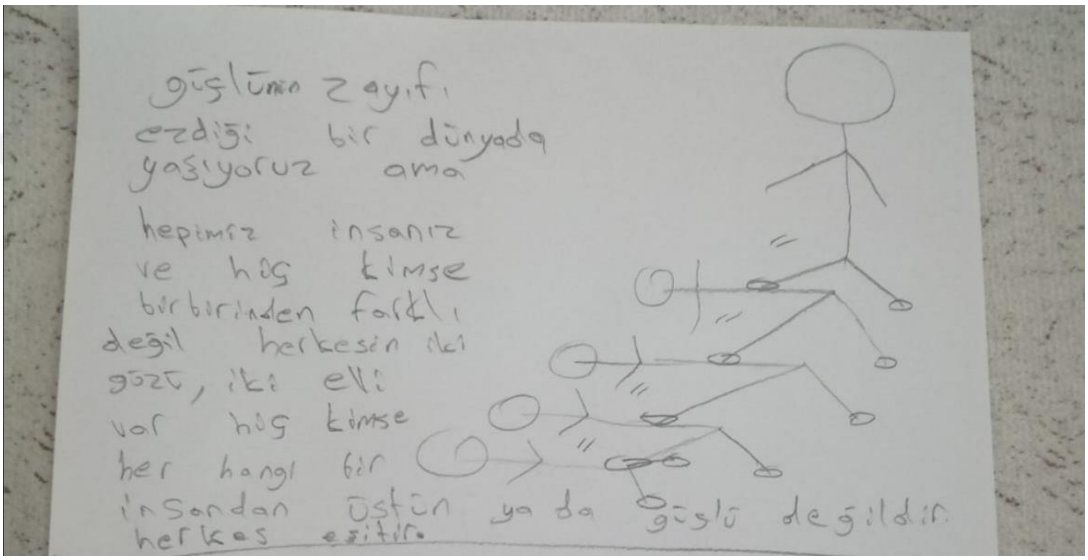

Yine K2 kodlu katılımcı tarafından çizilen ve adalet kavramı üzerine yapılan bu çizim ile katılımcı “Sınıfta, sokakta, evde kadınlar hep üzülüyor, eskiden de siyah tenli insanlar köleymiş, ilkokuldayken de sınıfımda albino rahatsızlığı olan sıra arkadaşım vardı. Sınıftakiler hep onunla dalga geçip gülüyordu. Ben çok üzülüyordum.” ifadesini kullanmıştır. Ders kitabında yer alan görselde Martin Luther King gibi insanlar arasındaki eşitliği sağlamak için büyük mücadeleler veren bir kişinin görseli yer alıyor. Katılımcı ise görsel tasarımında

yakın çevresinde, arkadaş veya aile ortamında yaşanılan olaylar üzerinden eşitlik ve adalet kavramlarını açıklamaya çalışmıştır.

4.2.1.4. Güçlü-zayıf kavramları üzerinden eşitliği yansıtan görseller

Güçlü ve zayıf karşıtlığı ve mücadelesi üzerinden eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarını açıklayan bir görsel de K7 kod adlı katılımcı tarafından tasarlanmıştır. Bu görsel taşarım şu şekildedir:

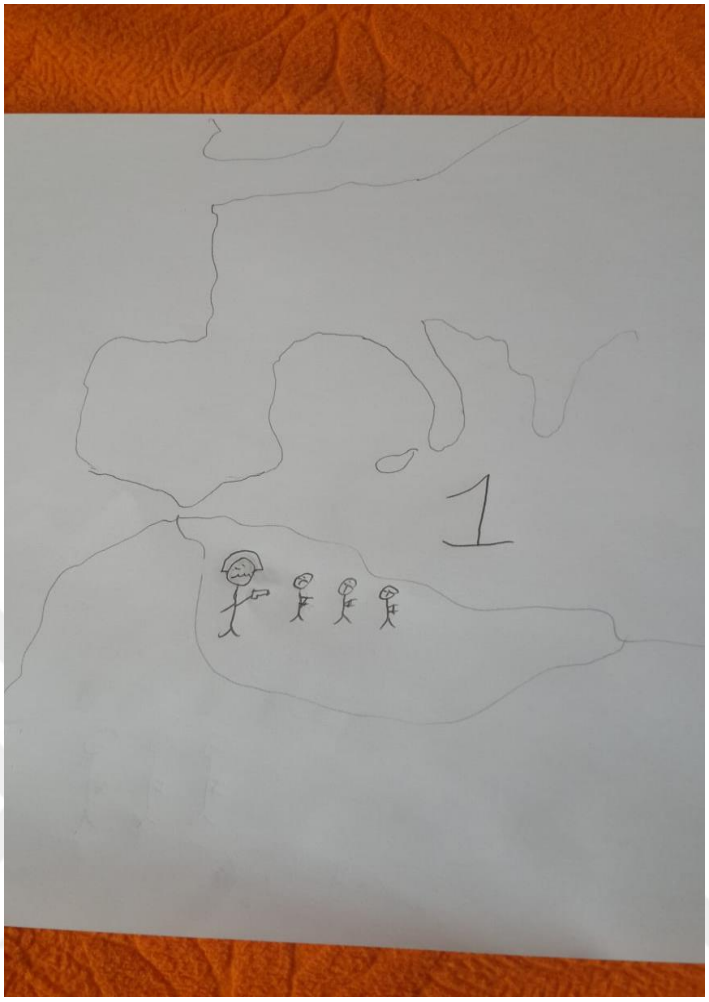

Katılımcı tasarladığı görsel ile ilgili yorumunda yanında yazıyla belirttiği açıklamanın benzerini yapıyor.

K7 kodlu katılımcı "Hep güçlüler kazanıyor hep onlar zengin. Zengin olmayanlar ise hep eziliyor. Aslında hepimiz insanız, iki gözümüz, iki kulağımız var birbirimizden farkımız yok. O yüzden kimsenin kimseyi ezme hakkı yok." şeklinde görselini açıklamıştır. Güçlülük-zayıflık, zengin-fakir ayrımları üzerinden katılımcı eşitlik ve adalet kavramlarını tasarlamış ve yorumlamıştır.

4.2.1.5. Harita ve bölge algısı üzerinden adalet ve eşitliğe bakış açısını yansıtan görseller

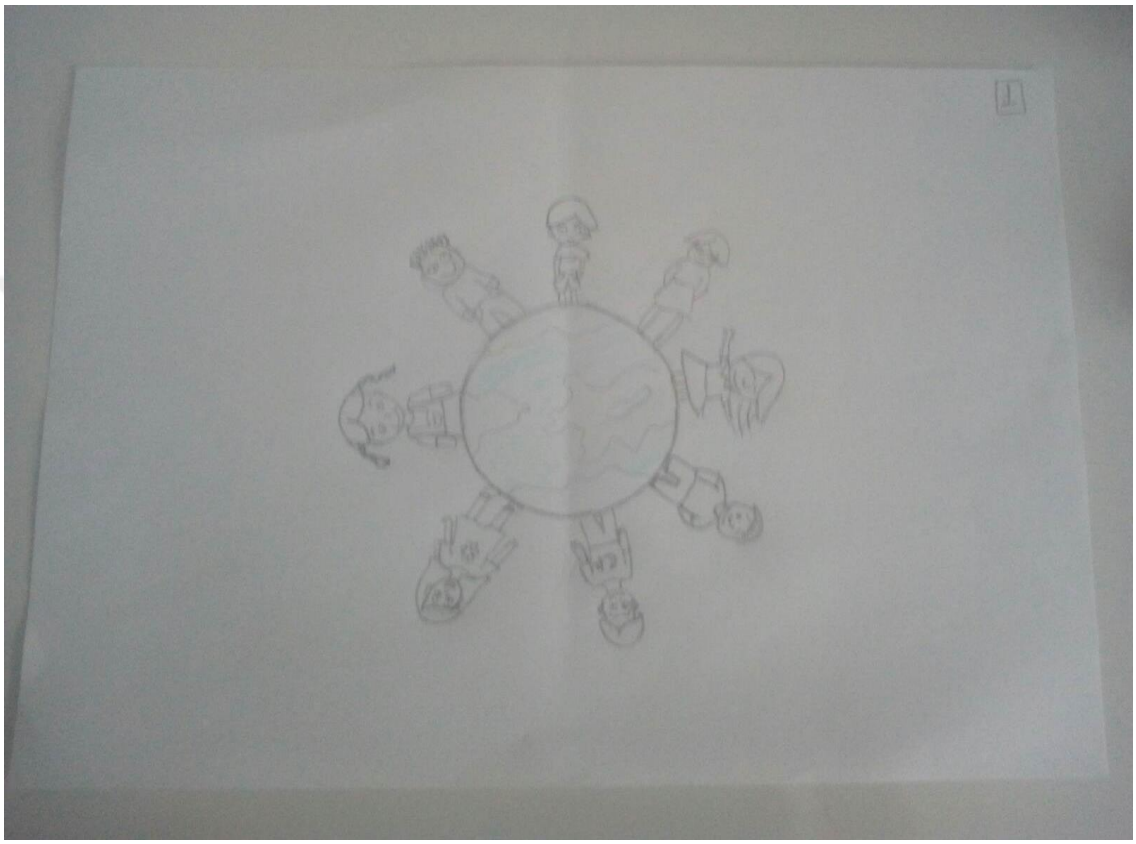
Eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramların sadece ülkemiz açısından değil evrensel çerçevede düşünüldüğü, dünya üzerinde yaşanan bu konularda sıkıntıların varlığının farkında olunduğu görsel tasarımlarda bulunmaktadır. Bu tasarımlar şunlardır:

K16 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan yukarıdaki görsel de dünyanın Avrupa, Afrika ve kısmi olarak Asya kıtası yer almaktadır. Görsel de Afrika kıtasında diğerlerini göre daha uzun boylu bir kişi elinde silah ile resmedilmiştir. Karşısında ise ondan daha kısa kişiler yer almaktadır. Bu görsel ile ilgili K16 kodlu katılımcı;

"Avrupalı devletler ve Amerika, sosyal bilgiler dersinde de duymuştum eskiden beri Afrika kıtasını sömürüyor. Onlar fakirken diğerleri zengin oluyor. Hatta öğretmenimiz Afrika'nın böyle boş bir çukur olarak, Avrupa'nın ise altınlarla dolu olduğu bir harita göstermişti. Bu aklıma geldi ve böyle çizdim." yorumunu yapmıştır. Ders kitabında yer alan görsel ile ilgili fikri sorulduğunda ise katılımcı "Eşitlik gibi önemli bir sorunun tek bir kişi ile gösterilmesi yerine tüm dünyada yaşayan insanların sorunu olarak göstermek istedim. Belgesellerde, filmlerde hep böyle madenlerde, gemilerde çalıştırılan Afrikalı insanlar görüyorum. Haritada ile de tek bir insan yerine bütün herkesi göstermek istedim." cevabını vermiştir. Katılımcının coğrafya bilgisine sahip olduğu, kıtaların yerleri ve ekonomik durumları ile ilgili fikir sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların tasarladıkları görsellerde

farklı bakış açıları geliştirmeleri önemlidir. K7 kodlu katılımcı bu farklılığı görüşmeler sırasında: “Çizdiğim görsel ders kitabında yer alan görsele göre konuya daha farklı anlamda bakılmasını sağladı.” şeklinde açıklarken K3 kodlu katılımcı farklılığı: “Benim tasarladığım görsellerin farklılığı değişik türlerde olması ve daha akılda kalıcı olmasıdır.” cümlesiyle ifade etmiştir.

K17 kodlu katılımcı ise yukarıda tasarlamış olduğu görsel ile ilgili

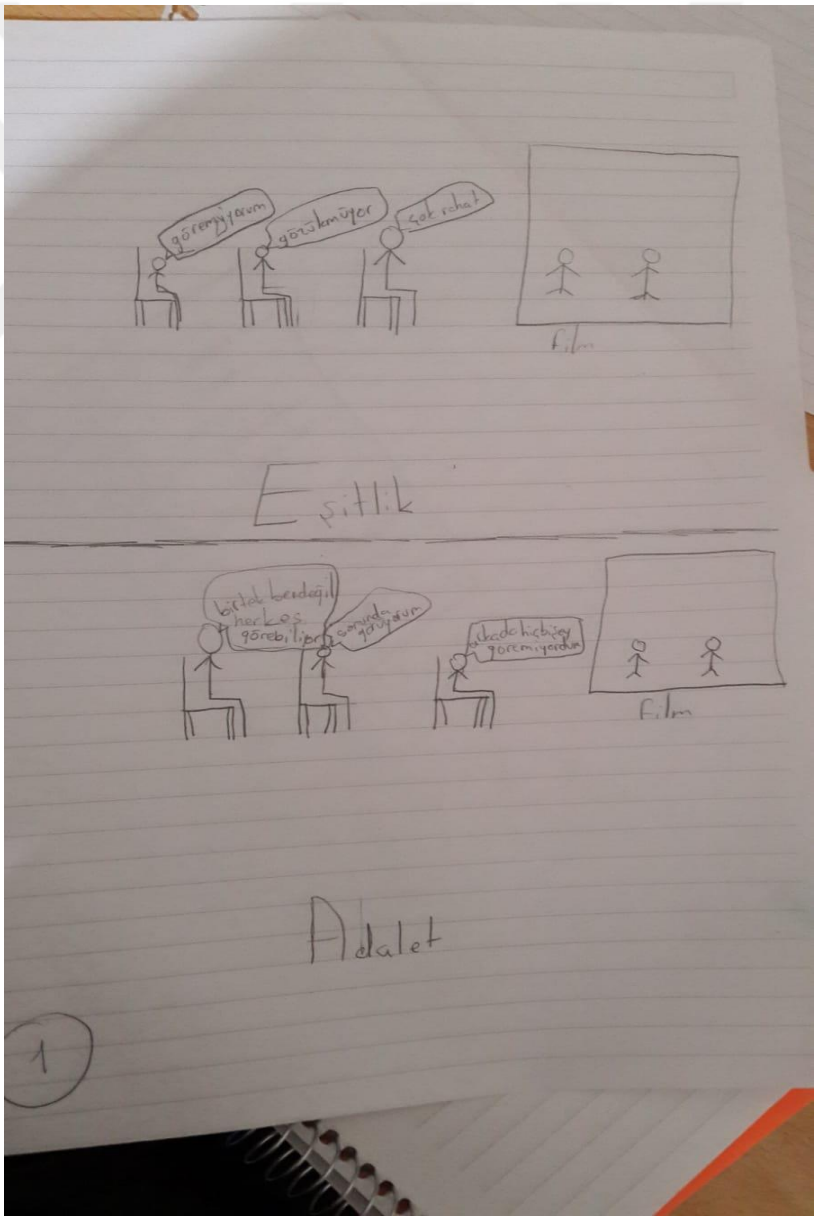
“Bu görseli daha önce birçok yerde görmüştüm, eşitlik, özgürlük gibi kelimelerin kadın-erkek, çocuk-yaşlı herkes için önemli olduğunu düşündüğüm için bu resmi çizdim.” yorumunu yapmıştır. Katılımcının bu görseli nerelerde görmüştün, sorusuna cevap olarak “Okul panolarında, kitaplarda görmüştüm.” cevabını vermiştir. Bu görsel genel olarak 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramlarında dünya çocuklarının kardeşliğini göstermek için kullanılan bir görseldir. Ayrıca K17 kodlu katılımcıya görüşmeler sırasında görsellerini tasarlarken ders kitabındaki içeriklerden etkilendin mi sorusuna şu cevabı vermiştir:

“İçerik beni pek fazla etkilemedi çünkü o an sadece çizdiğim şeyle ilgileniyordum, daha çok başka yerlerde daha önce gördüğüm görselleri hatırlayarak bir çizim yaptım.” Bu

cevap bu katılımcının görsel-içerik uyumundan ziyade geçmiş yaşantılarının etkisinde kalarak bir tasarım yaptığını göstermektedir.

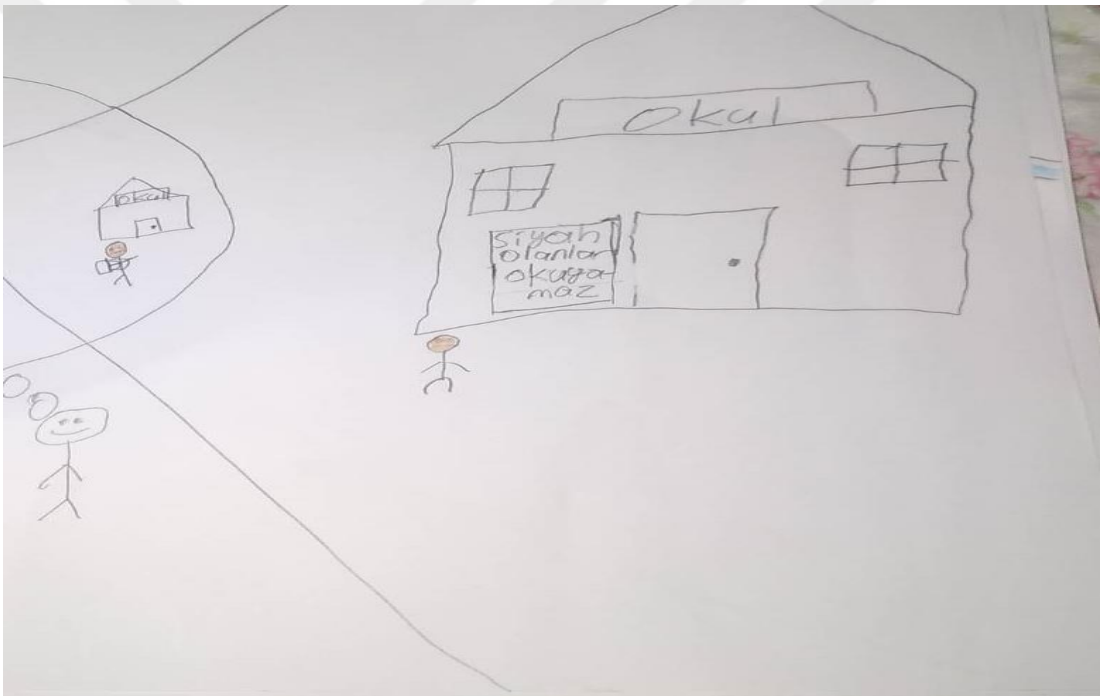
4.2.1.6. Okul örneği üzerinden adalet ve eşitlik kavramlarını yansıtan görseller

Araştırma sürecine katılanların 7.sınıf öğrencilerinden oluşmasından dolayı beğenilerin, eleştirilerin ve çözüm önerilerinin bazıları yine öğrencilerin yakın çevresini oluşturan okul kavramı üzerinden tasarlanmıştır. Birden fazla katılımcı da eşitlik, özgürlük ve adalet kavramlarını okul ve sınıf içerisinde yaşananları düşünerek tasarlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

K12 kodlu katılımcı tasarladığı görsel ile ilgili:

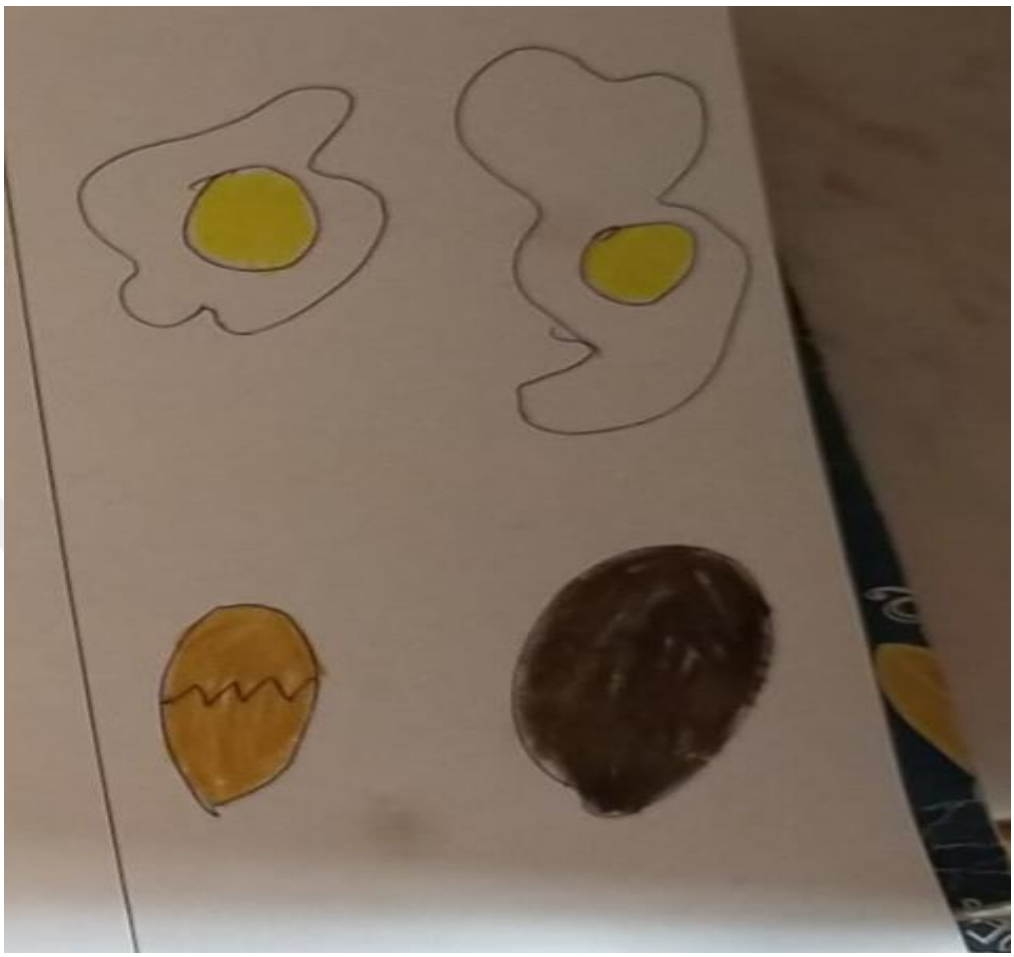
“Genelde sınıfta en önemli sorunlardan biri önde ya da arkada oturmak, tahtaya görememek oluyor. Bu sinemada da, otobüslerde de böyle. Benim de aklıma bu geldiği için herkesi rahatça görebileceği ve oturabileceği bir ortam ile eşitliği ve adaleti göstermek istedim.” yorumunu yapmıştır. Ders kitabında yer alan görselde ten rengi üzerinden eşitlik ve adaleti gösteren bir resim olduğu hatırladığında katılımcı “görseldeki kişinin tam olarak hangi sıkıntıları yaşadığını bilmiyorum. Ben de o yüzden kendimin ve arkadaşlarımın sık sık yaşadığı problemleri düşünerek bu görseli çizdim.” cevabını vermiştir. Görselde eşitlik ve adalet kavramlarının farklı görsellerde de alt alta çizilmiş ve yazılan küçük notlarla iki kavram arasındaki farklılıklar gösterilmiştir.

K11 kodlu öğrenci ise tasarladığı görsel ile ilgili,

“Sınıfımızda ve okulumuzda başka ülkelerden gelen öğrenciler var. Ülkeleri, konuşmaları, hareketleri ve renkleri farklı bir sürü çocuk görüyorum teneffüste. Çoğu zaman anlaşamıyor olsak da kendimi başka ülke de düşündüğümde çok korkuyorum. Bu nedenle bu resmi tasarladım.” ifadesini kullanmıştır. Araştırmaya katılanların bulunduğu bölge ve okul itibariyle birçok farklı ırktan, dinden ve renkten insanlar bulunmaktadır.

4.2.1.7. Yumurta benzetmesi üzerinden farklılıklara saygıyı yansıtan görsel

K15 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan bu görsel eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarına farklı bir bakış açısı getirdiği için ayrı bir başlık altında verilmek istenmiştir. Araştırmacı tarafından ilk başta görsel ile anlatılmak istenen tam olarak anlaşılamamıştır. Görseli tasarlayan katılımcı ile görüşüldüğünde;

"Burada iki farklı renkte yumurta ve kırıldıktan sonra yumurta şekillerini çizmemin amacı şuydu. Farklı renkte yumurtalar olabilir. Ama kırıldıktan sonra içinden çıkan şey aynıdır. Farklı renkte olsalar da herkesin insan olduğu gibi. Kırılmış yumurtaları da farklı şekillerde çizdim çünkü aynı insanlar gibi büyük, küçük yumurtalar olabilir ama ikisi de sonuçta yumurtadır." cevabını vermiştir.

Ders kitabında yer alan ve Martin Luther King görseli ve yanında paragraflardan oluşan açıklamalarla anlatılmaya çalışılan eşitlik, adalet ve özgürlük gibi kavramlar katılımcı öğrenciler tarafından oldukça farklı bakış açıları ile tasarlanan görseller ile gösterilmiştir. Bu görsellere genel olarak bakıldığında en çarpıcı noktalar açık, kısa, net ve yakın çevreden etkilenerek görsellerin tasarlanmasıdır. Ayrıca görseller genelde renkli ve kavramların bir arada karşılaştırmalı olarak verilmesi şeklinde oluşturulmuştur. Birçok katılımcı görsellerini tasarlarken geniş paragraflar veya uzun cümleler yerine kısa bilgiler ve konuşma balonları tercih etmiştir.

En az beğenilen ikinci görselin (Divan-ı Hümayun) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi

Araştırma sürecine katılan katılımcılar tarafından en az beğenilen ikinci görsel Osmanlı Devleti dönemindeki Divan-ı Hümayunu minyatür sanatı ile gösteren 5 numaralı görsel (Divan-ı Hümayun) olmuştur.

6.4

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun (Süleymanname, 16. yüzyıl)

İslamiyet'in etkisi ile birlikte öncelikle yöneticilerin unvanlarında bir değişim görüldü. Yöneticiler sultan veya padişah olarak anılmaya başlandı. Ülke toprakları ilk Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdar ve ailesinin malı sayılıyordu. Hükümdarlık babadan oğula geçiyordu. Karar alma süreçleri ise kurultay benzeri bir meclis tarafından yapılıyordu. Bu meclise divan deniyordu. Divana hükümdar, vezirler ve üst düzeydeki devlet görevlileri katılıyordu. Divanda belirli günlerde halkın şikâyetleri de dinleniyor ve sorunların çözümüyle ilgili karar veriliyordu. Son söz ise hükümdarın oluyordu.

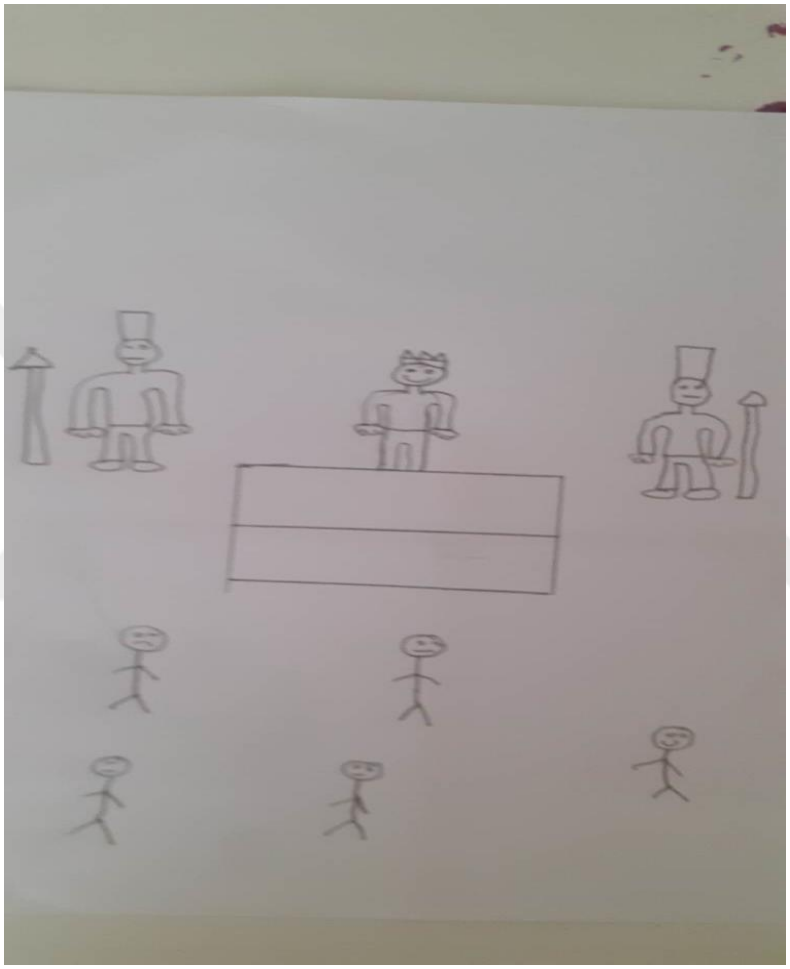
Osmanlı Devleti'nde divan kurumu devam etmiş ve Divan-ı Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Divana Fatih Sultan Mehmet'e kadar padişahlar başkanlık ediyordu. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra divana padişahtan sonraki en yetkili kişi olan sadrazam başkanlık etmeye başladı.

Şekil 4.8: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 2.görsel (Divan-ı Hümayun)

İçerik ile birlikte Osmanlı Devleti dönemindeki divan-ı hümayunu, neden ve nasıl ortaya çıktığını, kimlerin katıldığını, devlet yönetiminin nasıl olduğunu gösteren 5 numaralı görsel (Divan-ı Hümayun) ile ilgili katılımcılar yeniden tasarımlar yapmışlardır. Bu tasarımlar; padişah ve üyelerinin bir arada olduğu, meclis ile karşılaştırmanın yapıldığı, masa çevresinde hayal edilen, kıyafetleri ile yöneticilerin yer aldığı ve divanın özelliklerinin vurgulandığı görseller şeklinde alt başlıklarda toplanmıştır.

4.2.2.1. Padişah ve üyeleri ile birlikte temsil edilen görseller

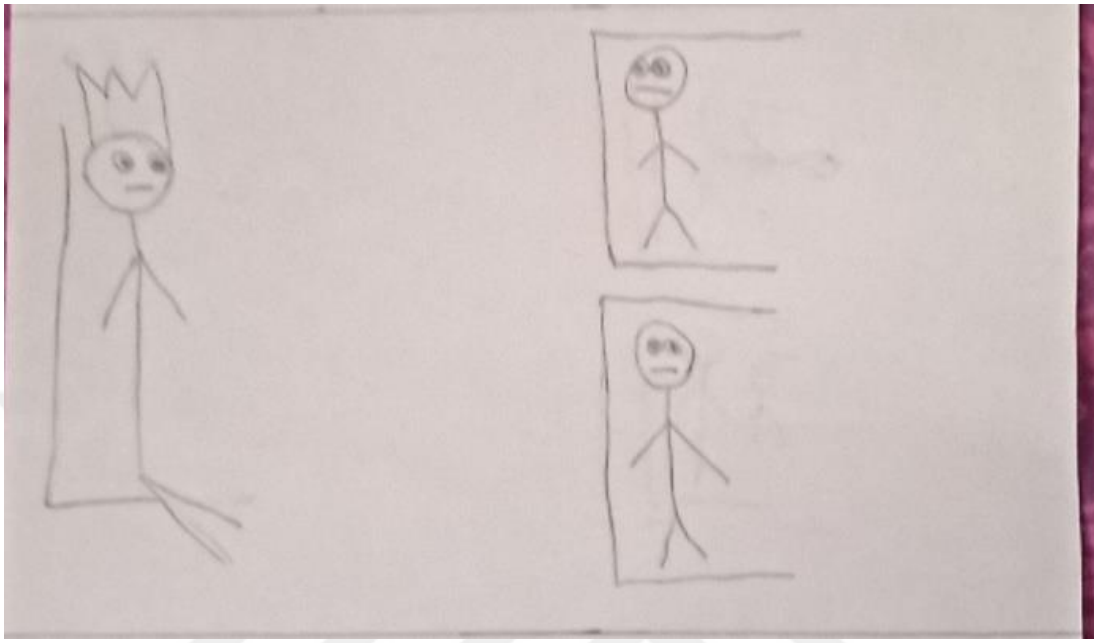
Bu başlık altında katılımcıların ders kitabında yer alan görsel ve içerikten de etkilenerek padişah ve divan üyelerinin bir arada çizildiği görsel tasarımlar yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

K17 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan bu görselde padişah bir tahtın arkasında, yanında korumaları ve karşısında ise ayakta bekleyen divan üyeleri şeklinde resmedilmiştir. K17 kodlu katılımcı tasarladığı görsel ile ilgili:

"Dizilerde padişahın yanında ayakta duran korumalar olduğunu görmüştüm, padişahın karşısında oturamayacakları içinde diğer kişileri ayakta çizdim." yorumunu yapmıştır. Katılımcıların izledikleri diziler ve karşılaştıkları görüntüler zihin dünyalarındaki tasarımlarını da etkilemiştir. Ders kitabında yer alan görsel yerine bu görseli tasarlamasının sebebi sorulduğunda ise "tam olarak ders kitabında yer alan görselde ne gösterilmek ve

anlatılmak istendiğini anlamadım. Öğretmenimizin derslerde anlattığı devlet işlerinin görüşüldüğü yer olduğunu bildiğim divan kelimesinden yola çıkarak bu görseli tasarladım.” cevabını vermiştir.

K8 kodlu katılımcı tarafından çizilen bu görsel tasarımda padişah yine tahtında, üyelerin ise ayakta olduğu görülmektedir. Neden ayakta çizdiği sorulduğunda ise katılımcı “padişahın her dediği olduğu için ve en büyük olduğu için diğer kişilerin onun yanında oturamayacaklarını düşündüm.” cevabını vermiştir. Ders kitabındaki görsel ile farkı sorulduğunda ise katılımcı “aslında oradaki görsele benzer bir görsel çizmek istedim fakat resim çizimim iyi olmadığı için bu kadar çizebildim.” cevabını vermiştir.

K13 kodlu katılımcı ise yukarıda tasarlamış olduğu görsel ile ilgili;

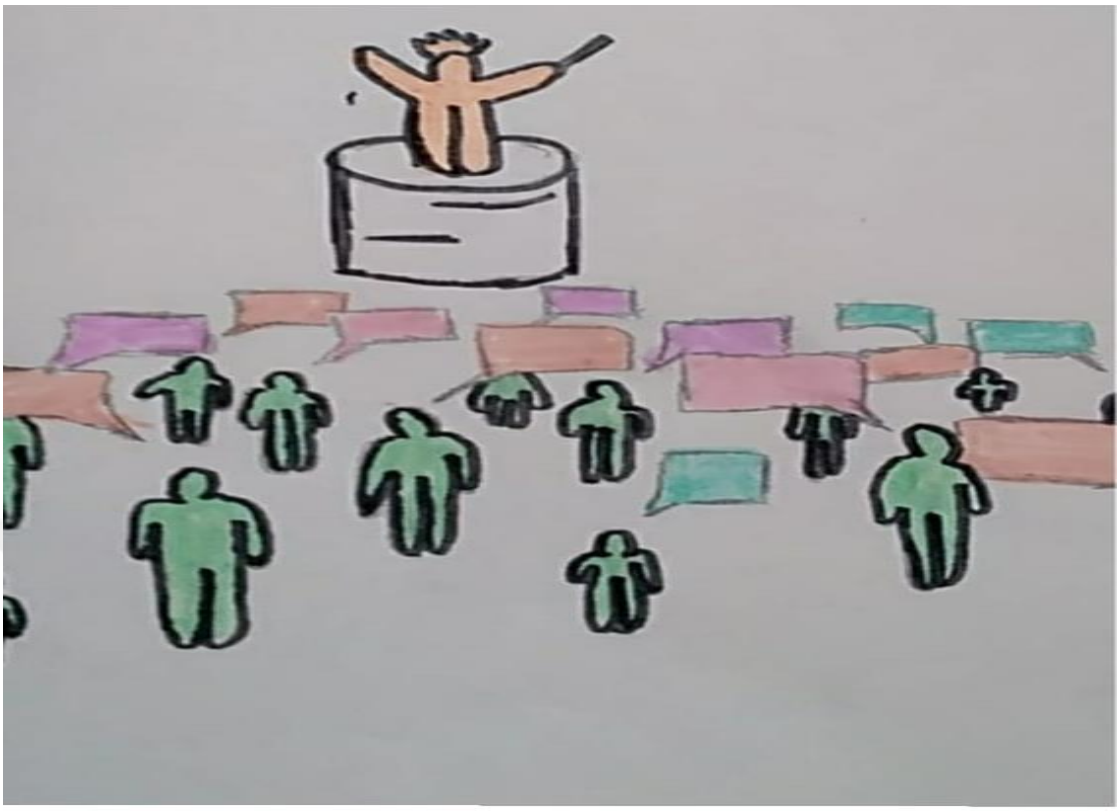
“Padişahı tahtında, divana katılanları da ayakta çizmeye çalıştım. Resmim iyi olmadığı için tam anlaşılmıyor olabilir. Padişah dışındaki diğer üyelerin farklı boy da olmasının sebebi de derste öğrenmiştik her üyenin farklı görevi ve önemi var onu göstermek için öyle çizdim.” yorumu divana katılanların görev ve önemlerinin farklı olduğunun katılımcı tarafından bilindiğini göstermektedir.

K4 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan bu görselde ise bu alt başlıkta gösterilen diğer görsellerden farklı olarak renk kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili neden padişahın farklı renkle yapıldığı sorusuna K4 kodlu katılımcı,

“Padişah herkesten üstündü, divanda da son karar onundu o yüzden diğerlerinden farklı olması için onu mavi renkle boyadım. Diğerlerinin başına da ders kitabındaki resimden gördüğüm gibi şapka gibi bir şey çizdim.” cevabını vermiştir.

K15 kodlu katılımcı da görsellerde kullanılan renklerin seçimi ile ilgili: “Renkler öğrencilerin cazibesini çekmelidir.” yorumunda bulunmuştur. Ayrıca K4 kodlu katılımcı tasarladığı görseli kullandığı kelimelerle desteklemiştir.

K1 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan bu görsel ile ilgili katılımcı,

"İlgi çekici olsun diye renkli çizdim. Padişah diğerlerinden daha üstün ve güçlü olduğu için daha yüksek bir yere çizmek istedim. Diğer kişilerin üzerinde konuşma balonları çizdim. Burada ise kitapta da yazıyor herkes fikrinin söylüyor ama son kararı padişah veriyor bilgisini göstermek istedim." cevabını vermiştir. Ayrıca K1 kodlu katılımcının görüşmeler sırasında tasarladığı görsellerin ders kitaplarında yer almasını ister misin sorusuna verdiği şu cevap: "Evet isterdim. Çünkü ders kitaplarına bakan genellikle biziz ve içinde yer alan konuları daha iyi kavrayabilmemize yardımcı olabilirdi." katılımcının ders kitaplarının tasarım sürecine karşı bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

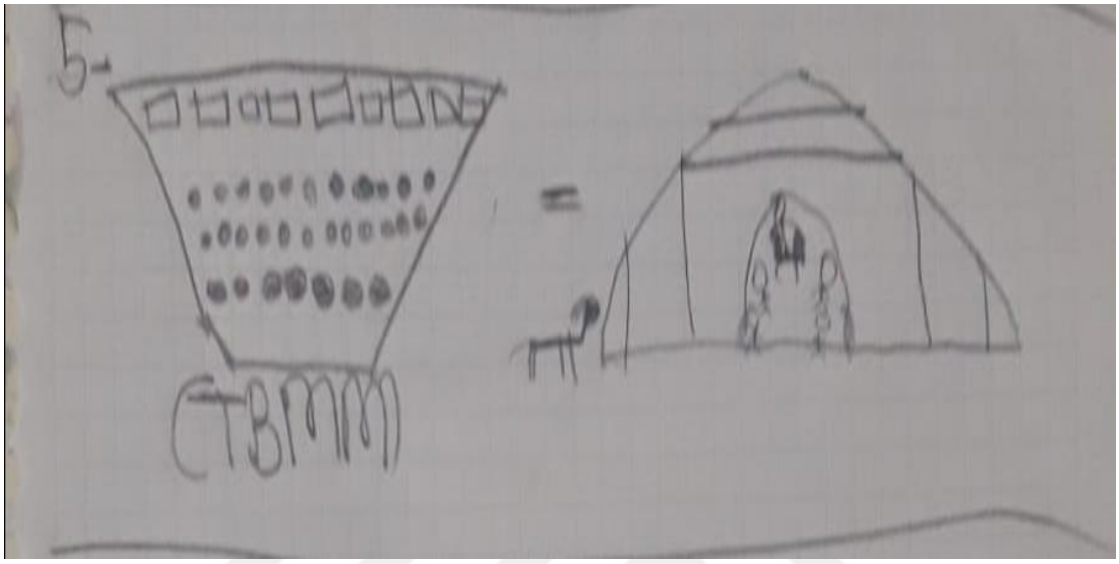
Renk kullanımı yapılmış ve divanda herkesin fikrini söylemesi basit haliyle birer konuşma balonuyla resmedilmiştir. Ayrıca padişah diğer insanlardan farklı olarak yüksek bir yer de çizilmiş ve elleri açık bir şekilde insanlara hitap eder şekilde tasarlanmıştır.

4.2.2.2. Meclis ile karşılaştırmalı şekilde çizilen görseller

Osmanlı devlet yönetiminin en önemli devlet mekanizmalarından biri olan Divan-ı Hümayunun günümüzde cumhuriyet ile yönetilen ülkemizde birebir karşılığını örnek vermek imkânsızdır. Fakat amaç bakımından en benzer yapı olarak öğrencilerin anlaması için

derslerde Türkiye Büyük Millet Meclisi örnek olarak gösterilir. Katılımcılardan bazıları Divan-ı hümayun ile ilgili kendi görsellerini tasarlarken bu benzetmelerden etkilenmiş olacaklar ki TBMM temalı görsellerde tasarlamışlardır.

Bunlardan biri K9 kodlu katılımcının hazırladığı şu görseldir:

K9 kodlu katılımcı tasarladığı görsel ile ilgili:

"Türkiye'de devlet işleri ile ilgili kararlar şimdi TBMM içerisinde görüşülüyor. Eskiden de yani daha Türkler çadırlarda yaşarken de devlet işleri kurultay, divan gibi yerlerde görüşülüyordu. Ama son karar padişahlarındı farklı olarak." yorumunda bulunmuştur. Ders kitabında yer alan görselden farkı sorulduğunda ise katılımcı "Yanında açıklaması olmasa oradaki görselin Divan-ı hümayun olduğunu anlayamazdım, bu nedenle kendi görselimde daha anlaşılır ve günümüzdeki TBMM ile benzerliğinden yola çıkarak bir resim yaptım." cevabını vermiştir. Katılımcı farklı dönemlerde yer alan kurumlar arasındaki temel noktalardaki benzerliği yakalayarak görselini tasarlamıştır

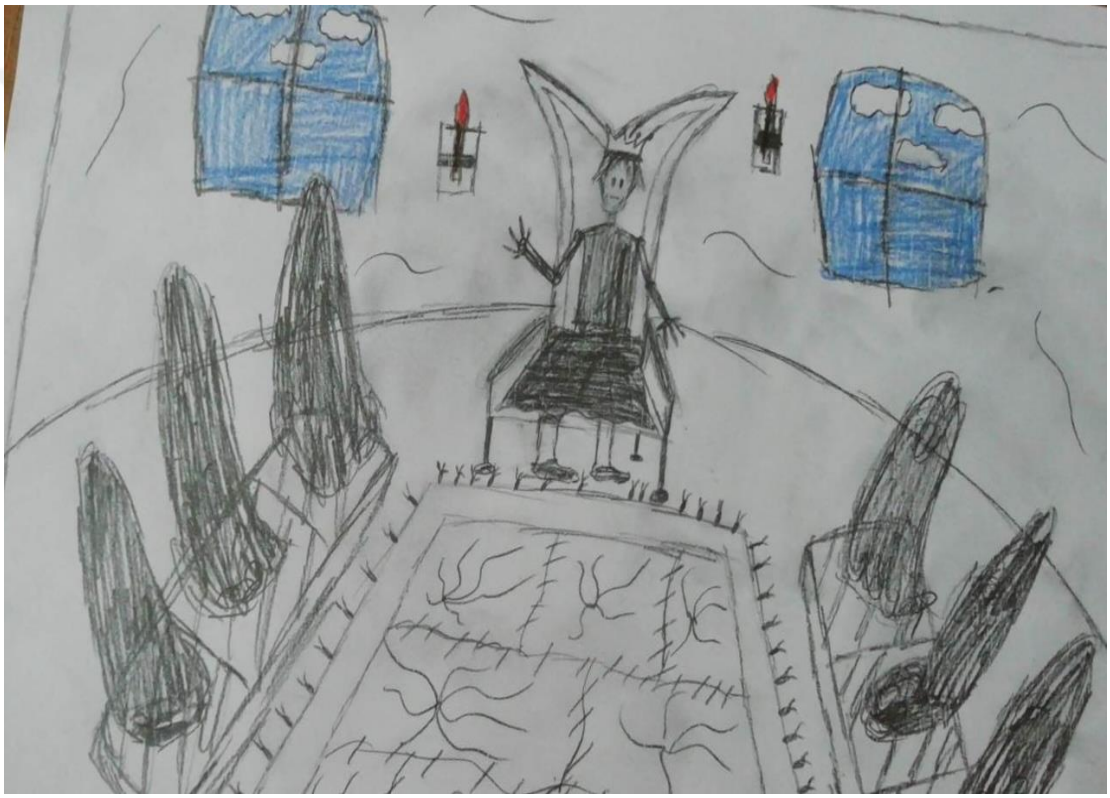
Ayrıca K9 kodlu katılımcının verdiği cevaplara bakıldığında divan ile günümüzdeki meclis arasındaki temel noktanın farkında olduğu görülmekle birlikte görseldeki eşittir işareti doğru olmamıştır. Katılımcıya bu nokta sorulduğunda "Benzerliğini göstermek istedim." cevabı alınmasına rağmen kavramlar arasındaki ilişki bakımından göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bir diğer dikkat çekici nokta ise Divan-ı Hümayunu bir çadır içinde ve göçebe yaşamın bir parçası olarak hayal etmesidir. Divan-ı Hümayun, kazanımlar içerisinde Osmanlı devleti içerisinde yer almakta ve ilk divan teşkilatı kurulduğu zaman Osmanlı devleti yerleşik bir hayata sahipti. Katılımcıya neden çadır içerisinde Divan-ı Hümayunu tasarladığı

sorulduğunda ise “TBMM’nin karşısına farklılığını gösterebilmek için daha eski bir şey çizmek istedim. Bu eskiliği gösterebilmek için çadır aklıma geldi.” cevabı alınmıştır.

4.2.2.3. Divanı bir masa çerçevesinde hayal ederek çizilen görseller

Kendi görsellerini tasarlayan bazı katılımcılar ise divan toplantılarını genelde padişahın başta oturduğu bir masa etrafında bir sürü kişinin fikrini söylediği bir ortam olarak hayal edip çizgilere dökmüştür.

K6 kodlu katılımcının padişahı ve divan üyelerini farklı renkler ve tonlar kullanarak masa etrafında tasarladığı görseli şu şekildedir:

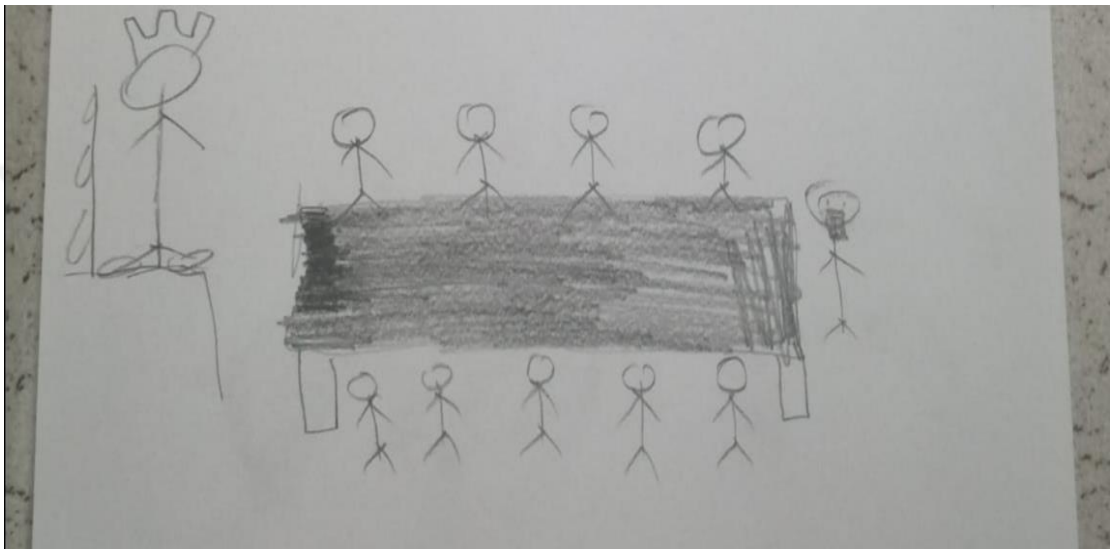

Katılımcı görselindeki renk kullanımı ile ilgili:

“Mavi rengi kullanarak gündüz olduğunu göstermeye çalıştım. Aynı zamanda için kırmızı rengi kullanarak yanan meşalelere dikkat çekmek istedim.” açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca katılımcı: “Son karar padişahın olduğu için onu ortaya çizdim ve başına da bir taç koymak istedim.” yorumunu da eklemiştir.

Ayrıca pencereler mavi renk ile aydınlık bir günü temsil edecek şekilde tasarlanmıştır. Aydınlık bir havanın bulunması da bu toplantıların katılımcı tarafından gündüz yapıldığını düşündüğü sonucuna ulaştırabilir. Bu konu katılımcıya sorulduğunda ise “Kitaptakine göre

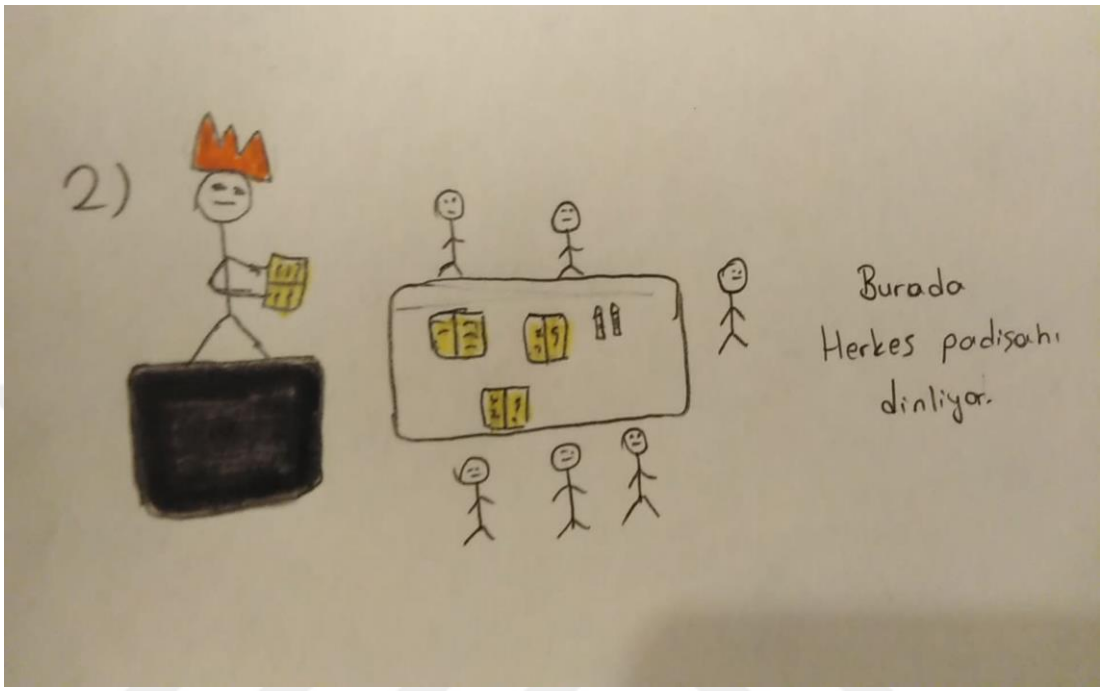
daha basit bir şekilde anlatmak istedim. Padişahı gece rahatsız etmenin doğru olmayacağını düşündüğüm için bu toplantıların gündüz yapılacağını tahmin ettim.” cevabı alınmıştır. K6 kodlu katılımcı tasarladığı görselleri ders kitaplarında yer alan görsellere göre basit ve anlaşılır tasarladığını belirtmiştir. K9 kodlu katılımcı da görüşmeler sırasında görseller arasındaki farklılıklar ile ilgili K6 kodlu katılımcının görüşünü destekler nitelikte: “Ben görselleri daha farklı yaptım kitaptakiler daha zor anlaşılıyor ben daha anlaşılır yaptım.” ifadesiyle ortaya koymuştur.

Yukarıdaki resmi tasarlayan K7 kodlu katılımcı ise;

“Divan’da devlet işleri görüşüldüğü için çok uzun süreceğini düşündüm. O nedenle ayakta bekleyemeyeceklerini düşünerek birer toplantı masası etrafında çizdim. Padişah hepsinden güçlü olduğu için onu başa çizdim ve diğerlerinden büyük çizdim.” cümlesiyle kendi görselini açıklamıştır. K7 kodlu katılımcı tasarımında görselin boyutuna dikkat edip etmediği sorusuna ise “Çizdiğim görselin inceleyen kişiler tarafından görülebilmesini düşündüm ama özel olarak büyük ya da küçük olsun şeklinde düşünmedim.” cevabını vermiştir. K10 kodlu katılımcı görsellerin boyutu ile ilgili “Görsellerimin daha anlaşılabilir olması için büyük ve gerçeğine uygun boyutlarda çizdim.” ifadesini kullanırken K8 kodlu katılımcı ise görsellerinin boyutu ile ilgili: “Görselleri çizerken gerçekteki boyutlarına ve kişisel özelliklerine dikkat ettim.” yorumunda bulunmuştur.

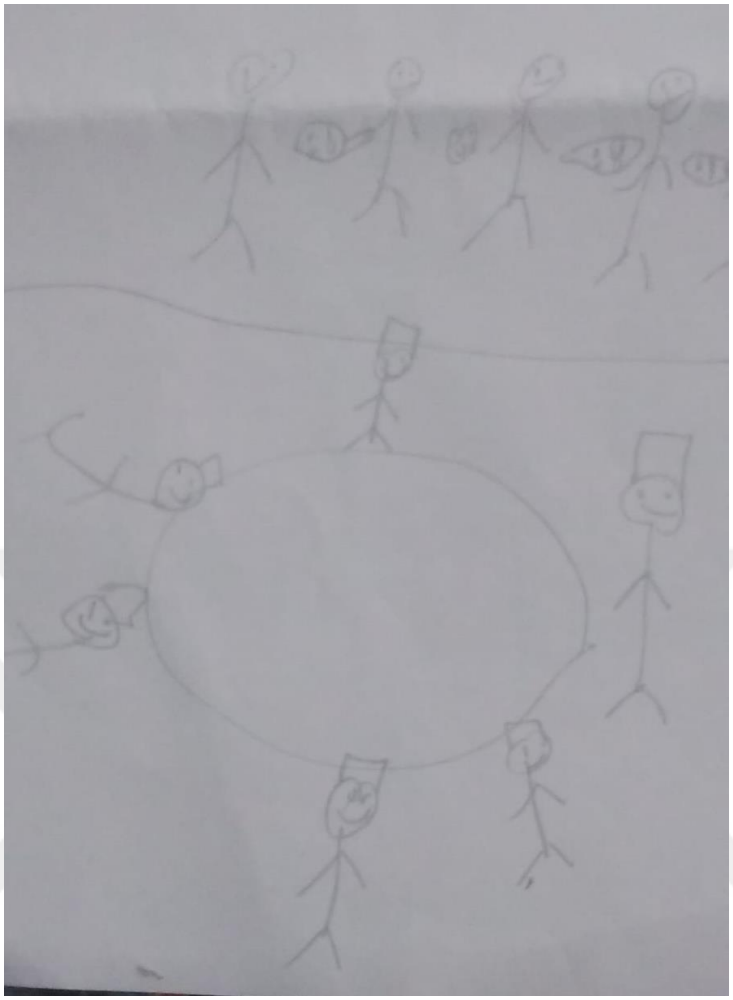
K3 kodlu katılımcı ise “padişahın en başta oturduğu, divan üyelerinin ise son karar padişahın olduğu için onun verdiği görevleri not aldığı kâğıt, kalemin olduğu bir masa şeklinde gözümde canlandı.” dediği görselini ise şöyle tasarlamıştır:

Renk kullanımı ile ilgili ise K3 kodlu katılımcı:

“Renk seçiminde kullandığım sarı, turuncu ve siyah renkleri özellikle seçmedim. Renksiz olursa sıkıcı olacağını düşündüğüm için değişik renkler kullandım.” cevabını vermiştir.

Katılımcının renklerin ilgi çekmede oynadığı rolün farkında olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıya neden tasarımı içerisinde cümle kullandığı sorulduğunda ise “Çizimimde anlatmak istediğim fikrin bu görsele bakan başka kişiler tarafından doğru anlaşılmasını istedim.” cevabı alınmıştır. Bu görselde katılımcı tarafından diğerlerine göre yüksekte duran ve elinde bir yazılı metin olan hükümdarın nedeni sorulduğunda ise “Hükümdarın verdiği kararları insanlara duyurduğu bir ortam düşündüm, hepsini aklında tutamayacağını düşünerek elinde bir kağıt varmış gibi çizdim.” cevabı alınmıştır.

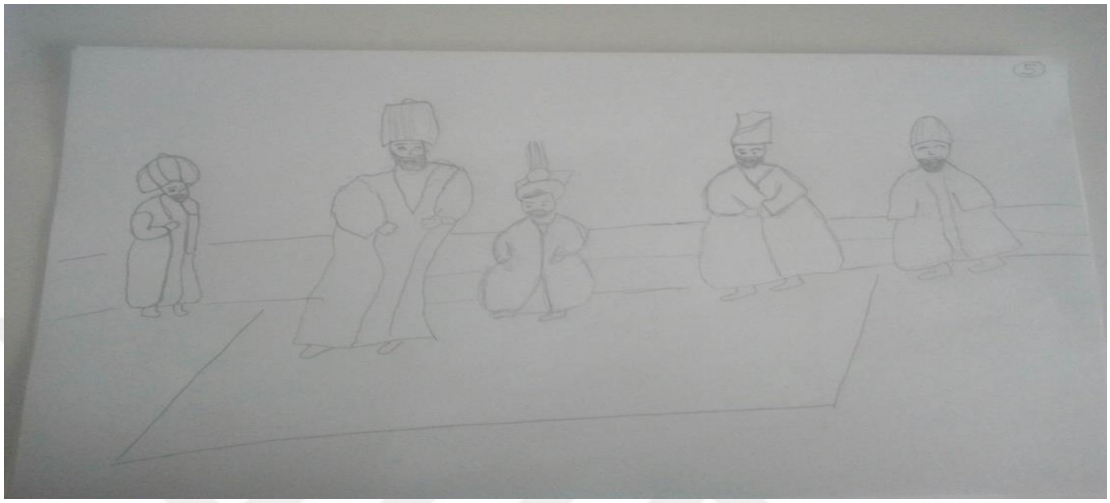
Divan-ı Hümayunu, padişah ve üyelerinin bir masa etrafında bir araya gelerek tasarlayan son katılımcı K16 kodlu katılımcıdır. Diğer katılımcılardan farklı olarak masanın etrafında oturan kişilerin dışında ayakta duran kişilerin de olduğu görülen bu görsel tasarım ile ilgili katılımcı:

"Ayakta duranlar, masada oturan padişah ve divan üyelerine yemek getiren kişiler." cevabını vererek divan-ı hümayun ortamını günümüzde gerçekleşebilecek bir şekilde tasarladığını göstermektedir. K3 kodlu katılımcının görüşmeler sırasında dile getirdiği: "Ben görsellerimi gerçek hayatta karşılaştıklarımdan yaptım. Çünkü hayal dünyasından yapsaydım anlaşılabilir olmazdı. Ve hayal dünyasında olan hayal dünyasında kalır ve bir hayali gerçekleştirmek çok çok zordur." cümleleri de K16 kodlu katılımcının kendi döneminin gerçeklerinden hareket etmesini destekler niteliktedir.

Katılımcılar aydınlık bir ortamda yapılan divan toplantıları, yemek servisi yapılan divan toplantıları, yerde halı serili bir ortamda sandalyeler de oturmuş olan devlet adamları şeklinde daha çok günümüzde karşılaşabilecekleri görüntüler hayal etmiş ve tasarlamışlardır.

4.2.2.4. Kıyafetleri ile birlikte divanı gösteren görsel

K10 kodlu katılımcı ise diğer katılımcılardan farklı olarak ve resim yeteneğini de kullanarak Divan-ı Hümayuna katılanları görevlerine uygun sarık ve kıyafetleri ile tasarlamıştır. Tasarımı şu şekildedir:

Katılımcı divan-ı hümayun ile ilgili zihninde neden böyle bir görsel canlandığı ile ilgili olarak:

"Kitaplardan ve öğretmenin derste kullandığı slaytlardan eski zamanlardaki insanların kıyafetlerinin farklı olduğunu biliyordum. Hatta görevleri değiştikçe başlarındaki sarığında değiştiğini duymuştum. Bundan yola çıkarak başka bir kitaptaki görselden de bakarak bu resmi çizdim." cevabını vermiştir.

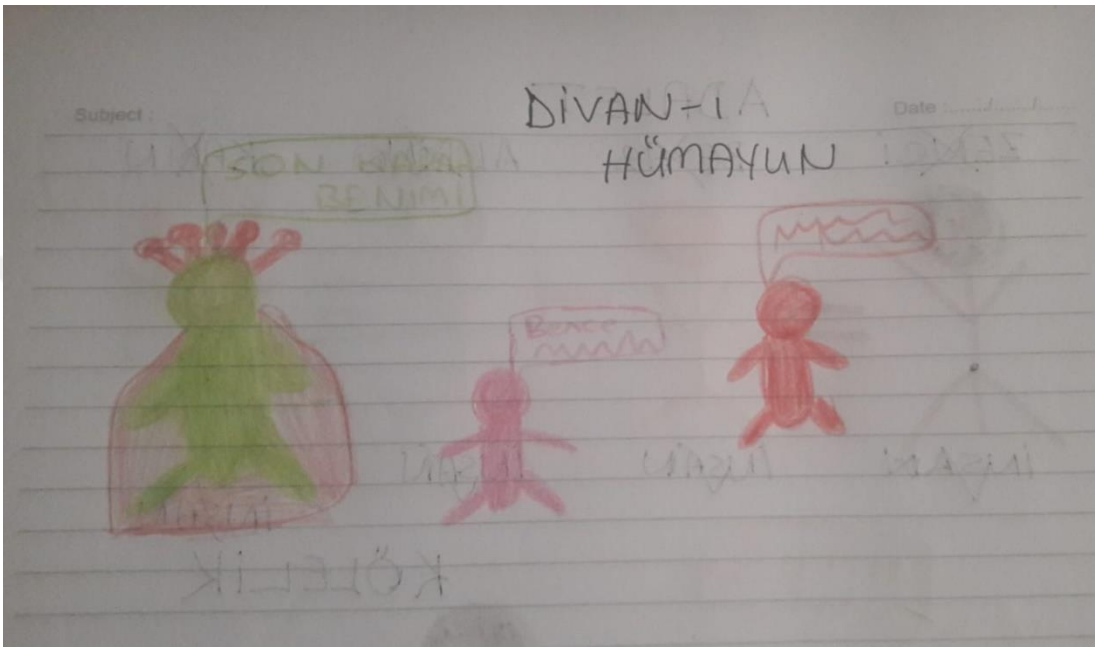
Ders kitabında yer alan görselden farklı düşündüğü nokta sorulduğunda ise katılımcı "Ders kitabında yer alan görselde renkler çok karışık ve her şey çok küçüktü. Anlamakta zorluk çektim. O yüzden kendi çizimimde padişahı ve divanda yer alan diğer kişileri daha büyük ve daha net çizmek istedim." cevabı alınmıştır. Tasarımında ne anlatmak istediği sorusuna ise katılımcı "Divanda yer alan kişileri gerçekçi olması için kıyafetleri ile çizmek istedim. İkinci sıradakinin padişah olduğu belli olsun diye daha büyük çizdim ve bu görseli gören kişinin bu insanların önemli kişiler olduğunu anlamasını istedim." yorumunu yapmıştır.

Katılımcının kıyafetleri ile birlikte divan üyelerini çizmesi dikkati ve ilgiyi çekme noktasında önemli olmakla birlikte boyutların değişikliğini kullanarak görsel de yer alan kişiler arasında farkı yansıtmak istemiştir.

4.2.2.5. Divanın özellikleri vurgulanarak oluşturulan görseller

Divan-ı Hümayun içeriği ile birlikte ders kitabında verilen minyatür resminin yerine katılımcıların tasarladığı görseller arasından oluşturulan alt başlıkların sonuncusu divanın özelliklerinin ön plana çıkarılarak tasarlanan görseller olmuştur.

Bunlardan en etkileyici olanlardan biri K2 kodlu katılımcının tasarladığı şu görseldir:

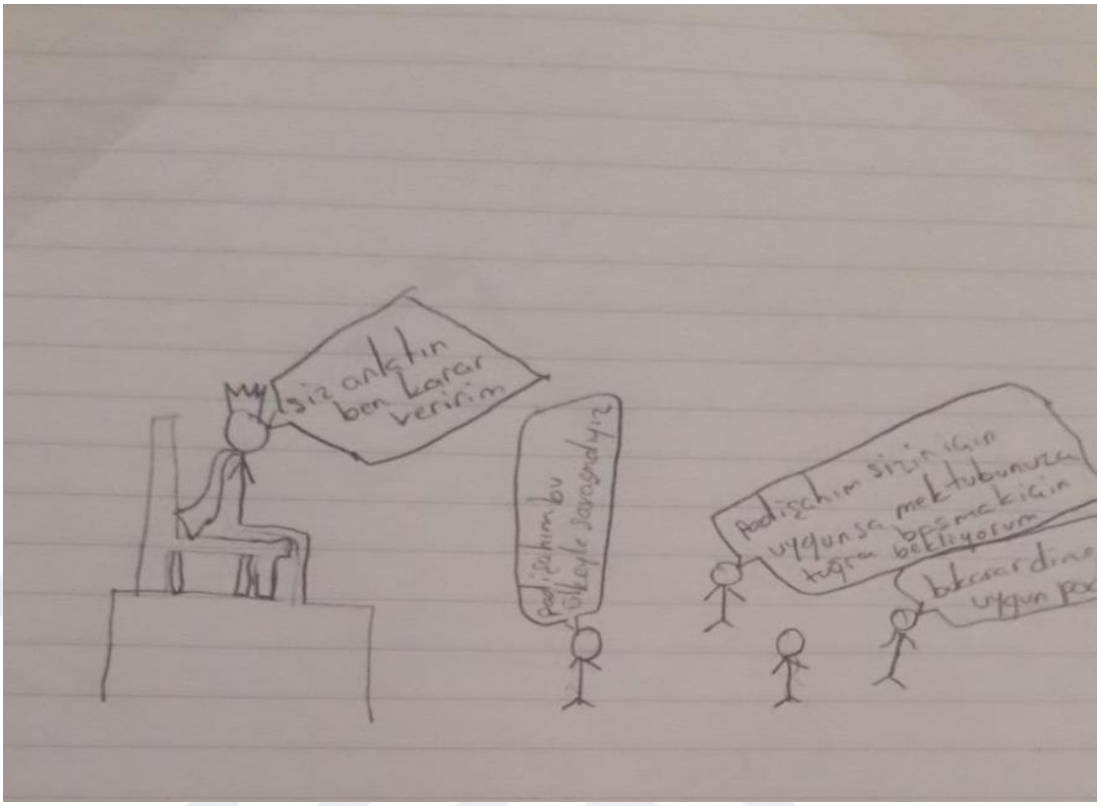

K2 kodlu katılımcı divanın en önemli özelliklerinden biri olan "Son karar padişahındır." bilgisini tasarladığı görselinde ön plana çıkarmıştır. Bu konuyla ilgili katılımcı:

"Divan denilince ilk aklıma gelen cümle son söz padişahındır oldu. Bende o yüzden resimde padişahı konuşturarak son karar benimdir dedirttim. Diğer kişilerde de yazıların olması katılanların da fikirlerini söylediği ama son kararın padişahta olduğunu göstermek içindi." ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı yine görselinde konuşma balonlarını kullanmış, görselini yazılı içerik ile desteklemiştir. Padişahın bir tahtta, diğer kişilerden daha büyük, farklı renkte ve başında taç ile çizilmesi diğer göze çarpan noktalardır.

Renk seçimi ile ilgili olarak ise katılımcı:

"Renkleri özellikle seçmedim sadece padişahın diğerlerinden farklı olduğunu göstermek için diğer kişilerden farklı renge boyadım." cevabını vermiştir. K1 kodlu katılımcının görsellerdeki renk seçimi ile ilgili: "Renklerin bir karmaşıklık yerine birbiriyle uyum sağlamasına dikkat edilmesi gerekir." görüşü K2 kodlu katılımcıyı destekler niteliktedir. K6 kodlu katılımcıda aynı fikirleri destekler nitelikte canlı renklerin kullanılmasının daha iyi olacağını belirtmiştir.

K12 kodlu bir diğer katılımcı tarafından çizilen yukarıda ki görselde divan üyelerin fikirlerini söylediği konuşma balonlarına karşılık padişahın "Siz anlatın ben karar veririm." cevabını verdiği bir konuşma balonu görülmektedir. Bu görseli tasarlayan K12 kodlu katılımcı bir önceki katılımcıya benzer bir cevap vererek:

"Divan' da son sözün padişahta olduğunu göstermeye çalıştım." demiştir. Burada bir diğer ilgi çekici nokta ise görsel içerisinde yer alan diğer devlet adamlarının konuşma balonlarında yazanlardır. Dikkatli incelendiğinde biri savaşlardan, diğeri tuğra çekmekten bir diğeri ise alınan kararların dine uygun olup olmadığından bahsetmektedir. Ve bu sorulara karşı son kararı padişahın vereceği vurgulanmaktadır. Net olarak görsel de ifade edilmese de konuşma balonlarından bir sadrazamın, nişancının ve Şeyhülislam'ın konuştuğu anlaşılmaktadır. Bu çizimi bu açıdan mı çizdiği sorulan katılımcı ise:

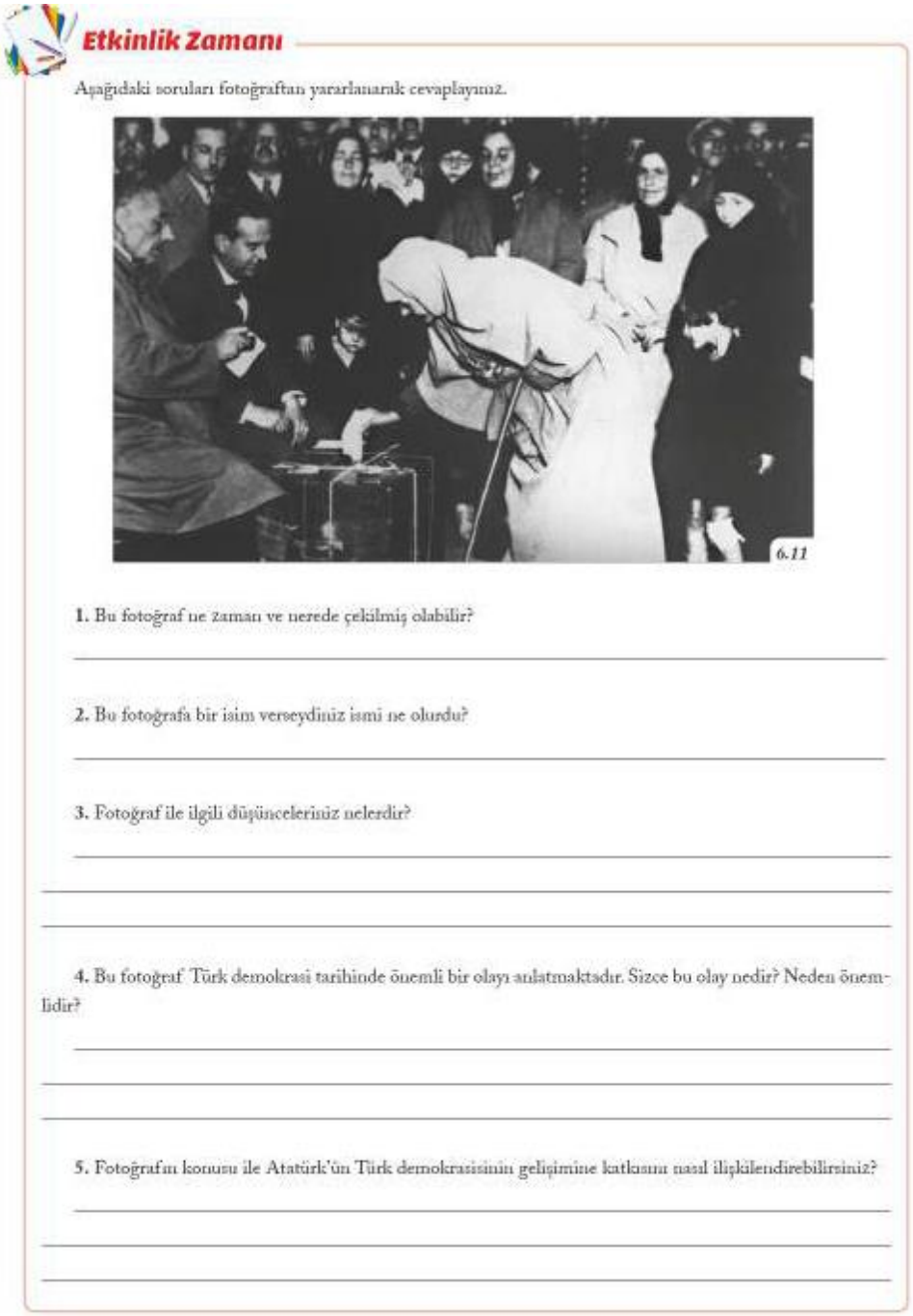
"Derslerde divan üyelerinin kimler olduğunu ve görevlerini öğrenmiştik. Çizdiğim görseldeki kişileri konuşturmak istedim. Bu konuşmanın da gerçeğe uygun olması için görevlerine göre cümleler yazdım." cevabını vermiştir.

Minyatür ile gösterilen ders kitabındaki divan-ı hümayun görseline karşı katılımcılar tarafından farklı bakış açılarına sahip birçok görsel tasarımı yapılmıştır. Bu görsel tasarımlarda katılımcılar tarafından divan-ı hümayunun farklı yapı ve özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Hükümdar, devlet adamları, toplantının gerçekleşeceği ortamlar farklı boyut,

renk ve şekillerde tasarlanmışlardır. Görsellerin yanında konuşma balonları, kelime ve cümleler ile desteklenen görsellerde yer almaktadır. Görsellerin tasarımında dikkat çekici bir diğer nokta ise Osmanlı devletinde yer alan divan-ı hümayun ve onun başındaki padişah çizilirken birçok katılımcının "taç" çizerek padişahı göstermesidir. K17, K8, K1, K6, K7, K3 ve K2 kodlu katılımcılar bu çizimi yapan katılımcılardan bazılarıdır. Genelde Avrupalı devletlerin kralları tarafından kullanılan taçların padişahlar üzerinde gösterilmesi katılımcılara sorulduğunda genel olarak ilk tavır şaşkınlık olarak gerçekleşmiştir. K17 kodlu katılımcı: "Çizerken bunu hiç düşünmemiştim, padişah olduğuna göre taç giyer diye düşünmüştüm." cevabını verirken, K6 kodlu katılımcı ise "Aslında padişahların sarık taktıklarını biliyordum ama görselleri tasarlarken herhalde aklım karıştı." cevabını vermiştir. K3 kodlu katılımcı ise "Ben padişahların taç taktıklarını sanıyordum." cevabı ile çizim sebebini farklı bir şekilde açıklamıştır. K12 kodlu katılımcı görseline tekrar baktığında "Padişahı hem taç hem pelerin ile çizmişim, tekrar görselimi düşününce yaptığım çizim komik geldi." yorumunda bulunmuştur.

En az beğenilen üçüncü görselin (Oy kullanan kadınlar) katılımcılar tarafından yeniden tasarımının değerlendirilmesi

Araştırma sürecinin veri toplama aşamasında uygulanan anketlerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda katılımcılar tarafından en az beğenilen ve katılımcılarından son olarak yeniden tasarlamaları istenen son görsel 12 numaralı görseldir (Oy kullanan kadınlar). Bu görsel:

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki soruları fotoğraftan yararlanarak cevaplayınız.

6.11

1. Bu fotoğraf ne zaman ve nerede çekilmiş olabilir?

2. Bu fotoğrafa bir isim verseydiniz ismi ne olurdu?

3. Fotoğraf ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

4. Bu fotoğraf Türk demokrasi tarihinde önemli bir olayı anlatmaktadır. Sizce bu olay nedir? Neden önemlidir?

5. Fotoğrafın konusu ile Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkısını nasıl ilişkilendirebilirsiniz?

Şekil 4.9: Sosyal Bilgiler ders kitabı "Yaşayan demokrasi" ünitesinde yer alan katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 3.görsel (Oy kullanan kadınlar)

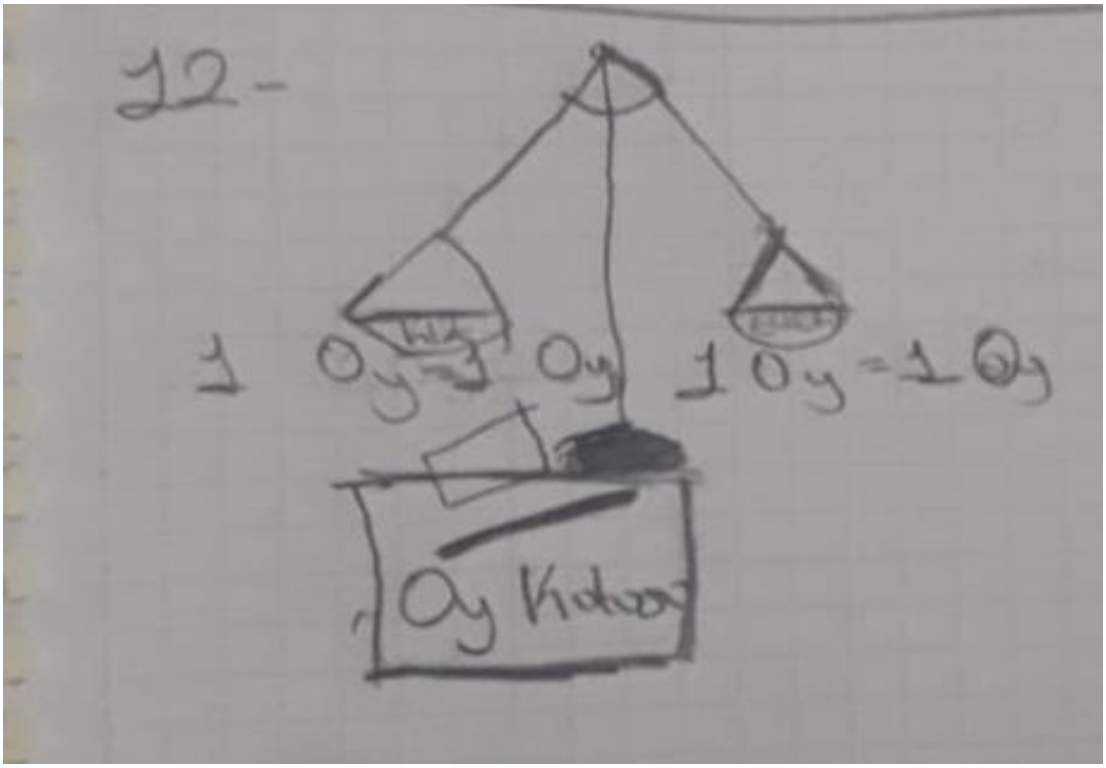
Oy kullanma hakkı, eşit oy, kadınların seçme-seçilme hakkına sahip olmasına yönelik içerikler ile birlikte verilen 12 numaralı görsel (Oy kullanan kadınlar) ile ilgili katılımcıların tasarladığı görseller benzerlikleri göz önüne alınarak alt başlıklar altında toplanmıştır. Bu alt başlıklar; eşit oy hakkı düşüncesi ile tasarlananlar, oy pusulası sembolü ile gösterilenler, oy

sandığı üzerinden oluşturulanlar, kadın-erkek eşitliği üzerinden tasarlananlar ve son olarak oy kullanma ile padişah isimlerini bir arada kullanan görsel olarak ayrılmışlarıdır.

4.2.3.1. "Eşit oy" hakkı düşüncesi üzerinden oluşturulan görsel

Din, dil, ırk, cinsiyet ve ekonomik güç fark etmeksizin demokrasilerde herkesin tek bir oy hakkının bulunması ve aynı zamanda o oyların aynı etki gücene sahip olması beklenir. Katılımcılardan bazıları kendi tasarladıkları görsellerinde bu tema üzerinde ilerlemişlerdir.

Bunlardan biri K9 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan şu görseldir:

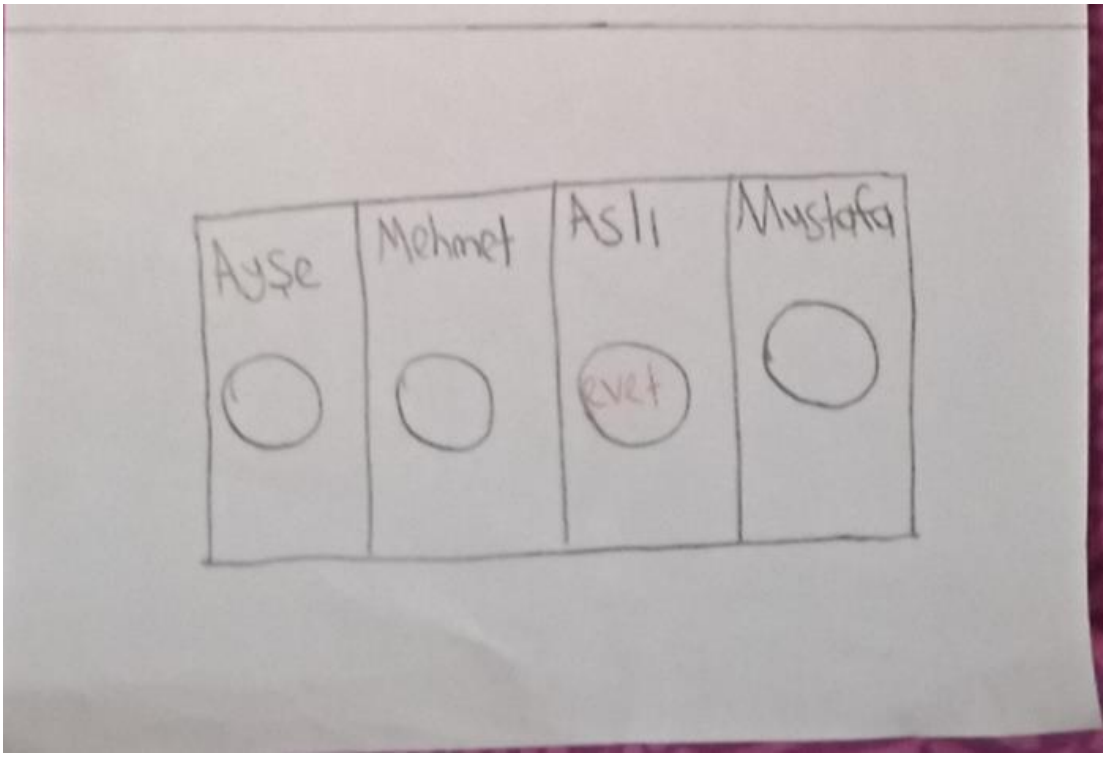

Bir terazi görseli ile her oyun eşit ağırlığa yani güce sahip olduğunu göstermeye çalışan K9 kodlu katılımcı: "Eğer bir ülkede oy, sandık, seçim varsa o ülkede cumhuriyet vardır. Ve cumhuriyetlerde herkes eşittir. Herkes eşit olduğu içinde herkesin bir oy hakkı vardır. Ben de bu eşitliği terazi resmi ile gösterdim." cevabıyla görselini açıklamıştır. Görselinde ne anlatmak istediği sorulduğunda ise: "Ders kitabında yer alan görselde kadınların, erkekler ile birlikte oy kullandığı bir ortam gördüm. Ben de kendi görselimde herkesin aynı güce sahip oy hakkının olduğunu dengede duran bir terazi ile göstermek istedim." cevabı alınmıştır. K9 kodlu katılımcı kadınların oy kullandığı bir görsel üzerinden eşit oy hakkına gönderme de bulunmuştur.

4.2.3.2. Oy pusulası sembolü üzerinden oluşturulan görseller

Ders kitabında yer alan görselden etkilenme ihtimali de göz önüne alındığında birçok katılımcının oy, seçim, kadınların seçme-seçilme hakkını ile ilgili görsellerini oy pusulası kullanarak tasarladıkları görülmektedir.

Bunlardan ilki K17 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan şu görseldir:

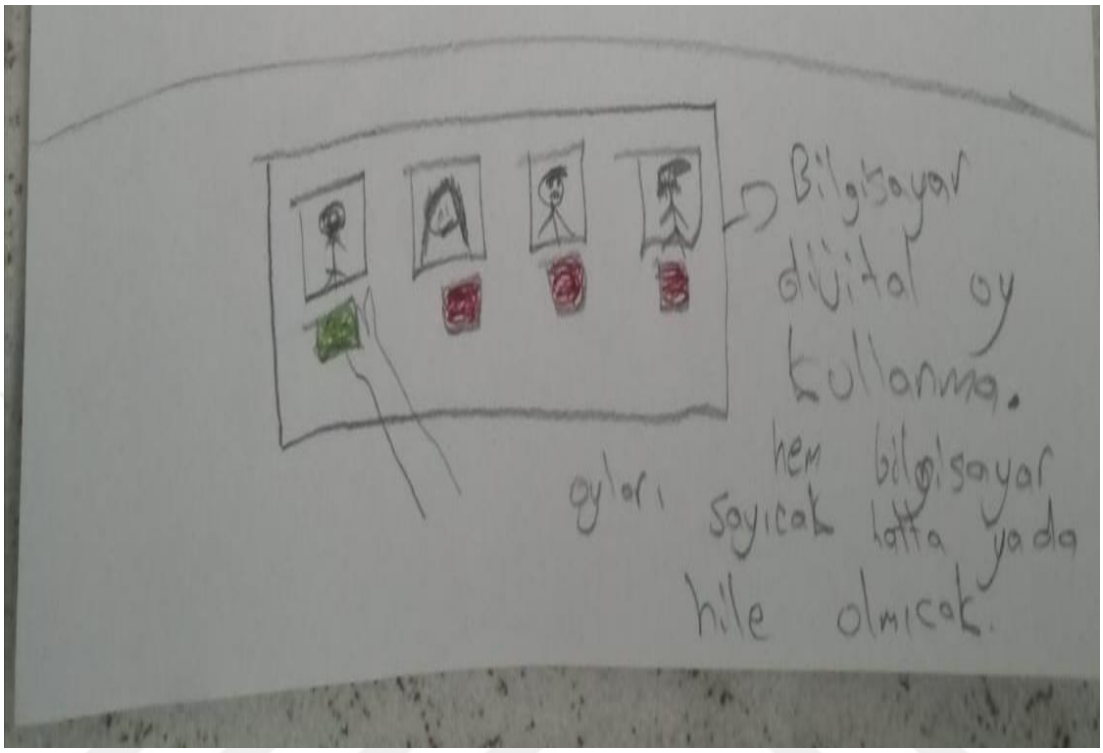

Katılımcı bu görsel ile ilgili:

"Oy, sandık ile ilgili resmi yeniden tasarlamaya başlayınca sınıf başkanlığı seçimi aklıma geldi, genelde de erkekler hep erkeklere oy verdiği için kızlar başkanlığı kazanamıyor. Ben de o yüzden görsel de Aslı'ya evet yazısını yazdım." yorumunu yapmıştır. Katılımcı görsel tasarımı ve yorumu ile oy kullanma hakkını kendi içinde bulunduğu okul yaşamındaki sınıf başkanlığı seçimleri ile yansıtmıştır. Bu durum ile kendi yakın çevresinde yaşadığı olaylardan yola çıkarak görselini tasarladığı anlaşılmaktadır.

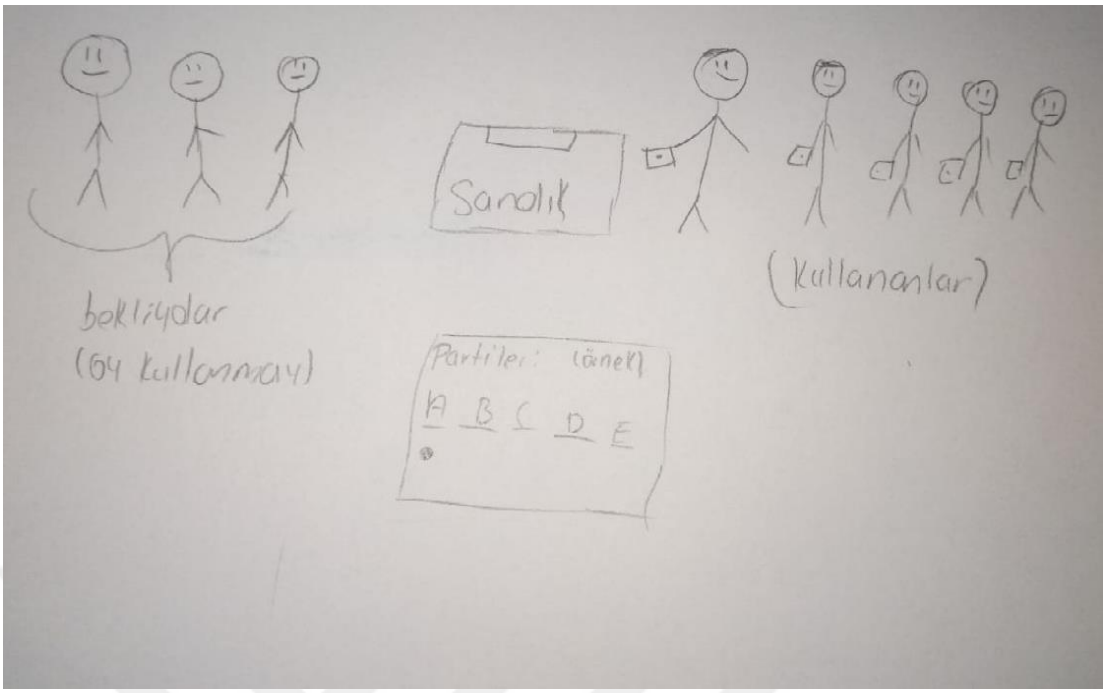
Oy pusulası sembolü üzerinden oluşturulan bir diğer tasarım ise K7 kodlu katılımcı tarafından hazırlanmıştı

K7 kodlu katılımcı:

“Seçimlerde en önemli şey oyların yanlış sayılmasıdır. Başkası kazanacakken başka birinin kazanmasıdır. Ben o yüzden bilgisayar ile sayılabilecek bir oy pusulası tasarladım. Kime oy verdiği belli olsun diye de seçilmeyenleri kırmızı seçilen kişiyi yeşil renk ile gösterdim.” cümleleriyle görselini açıklamıştır.

Katılımcı seçimlerin bilgisayar üzerinden yapılmasını daha mantıklı ve daha güvenilir olduğunu düşünmektedir. Nedeni sorulduğunda ise: “Seçimlerin sonuçları için saatlerce televizyon başında bekleniyor eğer bilgisayarda olsa çabucak öğrenebiliriz. Aynı zamanda nasıl sayıldığını da, kargo takip eder gibi görebiliriz.” cevabını vermiştir.

Yukarıdaki görseli tasarlayan K8 kodlu katılımcı bir seçim gününü yansıtmak için seçim sandığı, oy pusulası ve oy kullanmayı bekleyenlerin yer aldığı bir görsel tasarlayarak, oy kullanma hakkını göstermeye çalışmıştır.

Katılımcı görseli ile ilgili:

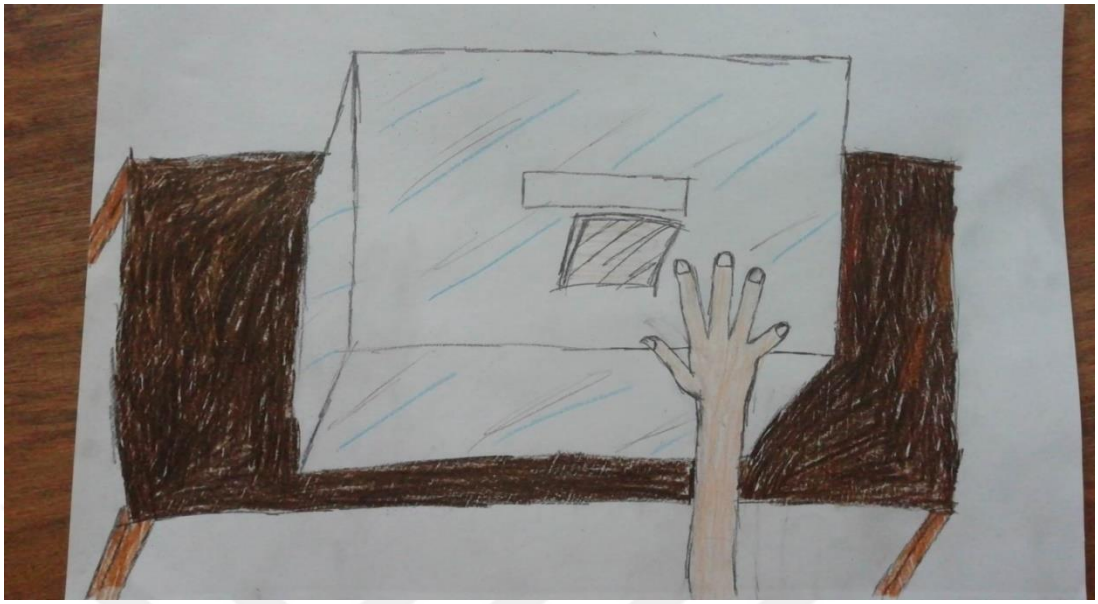
"Seçim ve oy kullanma denilince aklıma annemler ile oy kullanmak için gittiğimiz gün geldi. Oy sandığı, kâğıtlar, sıra bekleyen bir sürü kişi vardı. Ben de onları düşünerek bu resmi çizdim." ifadesini kullanmıştır. Katılımcının açıklamasından gerçek hayatta yaşadıklarından yola çıkarak görselini tasarladığı görülmektedir. Ders kitabında yer alan görselden farklı olarak göstermek istediği nokta sorulduğunda ise katılımcı: "Ders kitabında eski döneme ait bir fotoğraf vardı. Ben ise kendi gördüğüm yerin resmini çizmek istedim." cevabını vermiştir.

Geçmiş ile birlikte günümüze ait fotoğraf ya da görsellerin bir arada verilmesi ve öğrencilerin yakın çevresine atıfta bulunabilecek görsellerin bulunması ders kitaplarının faydasını arttırabilir.

4.2.3.3. Oy sandığı sembolü üzerinden oluşturulan görseller

Ders kitabında yer alan cumhuriyet yönetimi, demokrasi ve seçim görseli ile ilgili katılımcılardan bazıları oy pusulaları ve seçmenler ile birlikte oy sandıklarını görsel tasarımlarında kullanmışlardır.

Bunlardan ilki K6 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan şu görseldir:

Katılımcı görseli ile ilgili:

"Oy sandığının daha belirgin olması için üzerinde durduğu masayı kahverengi boyadım. Annemlerle gittiğim oy kullanılan okuldaki sıralarda kahverengi olduğu için bu rengi kullandım." ifadelerini kullanmıştır. Kişiye yakınlık ve yaşanmışlık tasarımların yapımında ve renklerin seçiminde etkili olmuştur. Tasarladığı görselde anlatmak istediği sorulduğunda ise katılımcı "Ders kitabında yer alan görselde kadın erkek birçok insan ve oy atan bir kadın vardı. Ben kendi görselimde daha sade bir çizim yaparak oy kullanma hakkını göstermek istedim." cevabını vermiştir. K6 kodlu katılımcıya görüşmelerde sadelik ile neyi ifade etmek istediği sorulduğunda ise "Sadelik derken çizimimin kolay anlaşılabilir olmasına dikkat ettim. Bunu sağlayan şeyler ise görsellerin yanında yer alan içeriklerdi. Ayrıca çizimimin ilgi çekici ve merak uyandırıcı olması için ders kitabında yer alan görsellerden farklı şeyler ekledim. İnsanların çizimime farklı açılardan bakabilmesini istedim. Bunu sağlayabilmek için ise hayal dünyamdan etkilendim çünkü bu tarz görsel ve içerikler benim hayal kurmamı sağladı." ifadesini kullanmıştır.

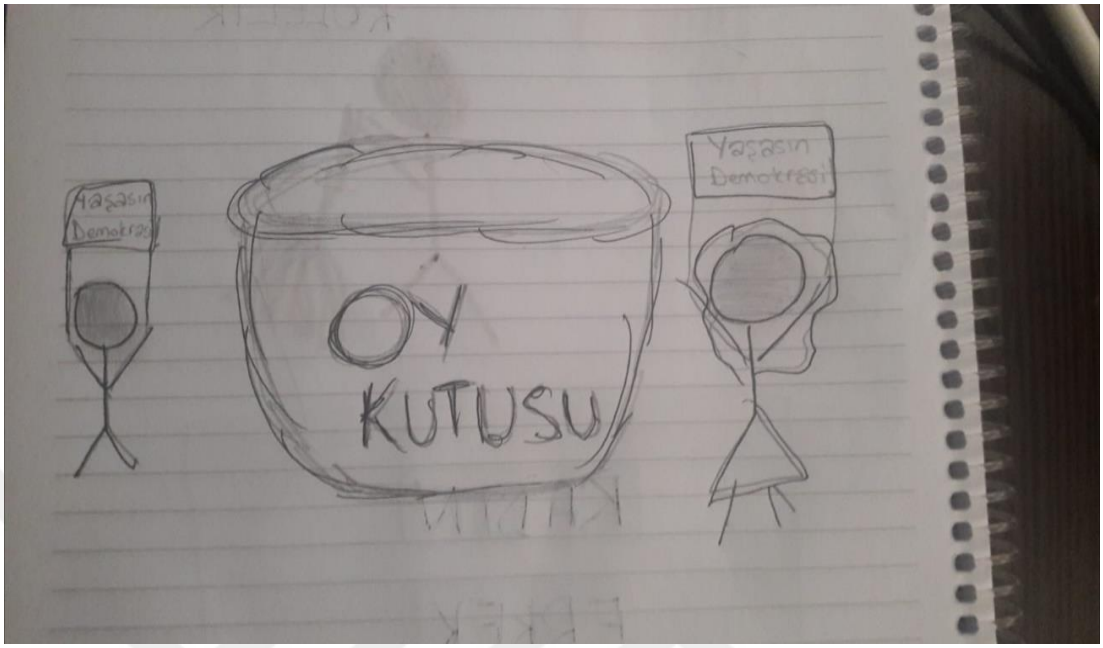

Yukarıdaki görseli tasarlayan K10 kodlu katılımcı görselini tasarlarken ders kitabından etkilendiğini söylemiştir. Katılımcılar bazı durumlarda özgün fikirler yerine ders kitabında yer alan görsellerin benzerini çizme yoluna gitmişlerdir.

K10 kodlu katılımcının:

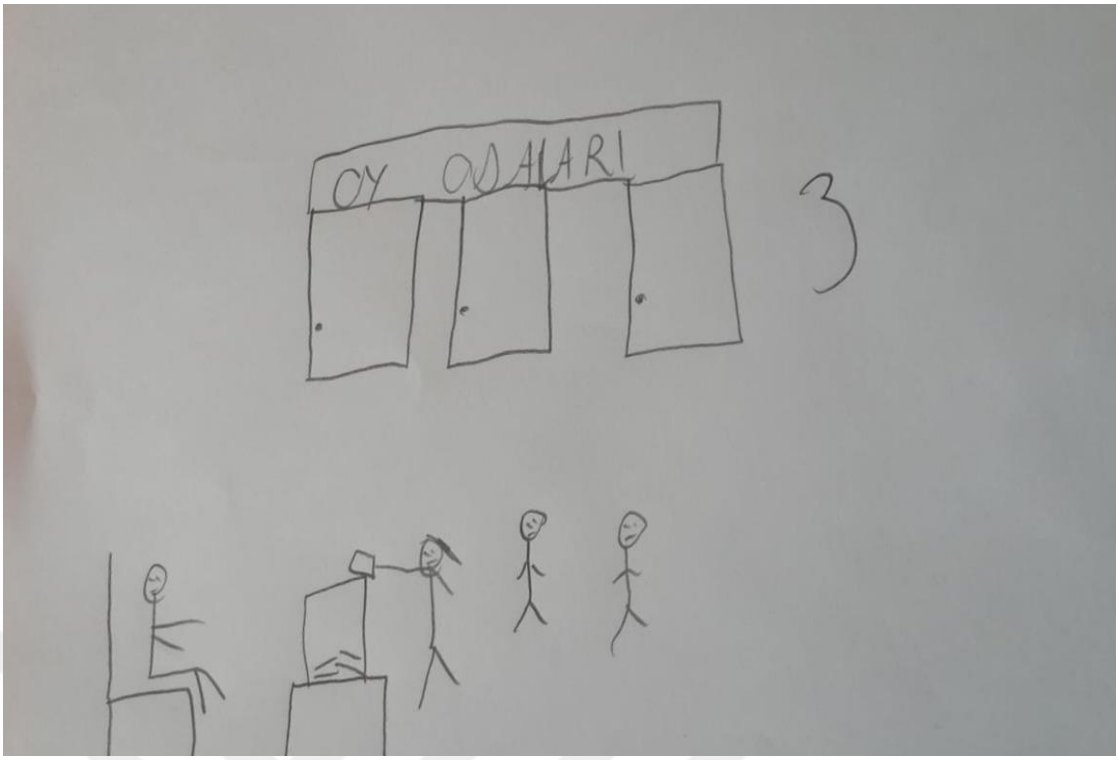
"Ben kadınların ilk kez oy kullandıkları günlerde çekilmiş olan gerçek fotoğrafı beğendim" sözü bunu destekler niteliktedir. Ders kitabında yer alan görsellerin katılımcılar tarafından sadece eleştirildiği ve beğenilmediği durumlar dışında bu katılımcı da olduğu gibi yeterli bulunduğu durumlar da araştırma içerisinde yer almıştır. Katılımcıya neden görseli beğendiği sorulduğunda ise: "Yanlış hatırlamıyorsam kadınların ilk defa oy kullanması Atatürk zamanında başlamıştı. Yani çok eskiden. Ders kitabında yer alan görsel de eski zamanlarda çekilmiş bir fotoğraftı. Oradaki insanların kıyafetleri, ortam beni etkiledi. Ben de bu yüzden ona benzer bir görsel tasarlamak istedim." cevabını vermiştir.

Oy sandığı sembolünü kullanarak görselini tasarlayan bir diğer kişi K2 kodlu katılımcıdır.

Katılımcı tasarımı ile ilgili olarak neden yaşasın demokrasi kelimesini kullandığı ile ilgili soruya:

"Demokrasi olduğu için anne babalarımız oy kullanabiliyor 18 yaşına gelince biz de kullanabileceğiz. Bir tarafa kız bir tarafa da erkek çizdim çünkü kadın-erkek eşittir." cevabını vermiştir. Ders kitabında yer alan görselden farkı sorulduğunda ise katılımcı: "Ben resim yeteneğim çok iyi olmadığı için basit bir görsel çizmek istedim. Bu görsele bakan herkesin anlayabilmesini istedim. Görselimin daha iyi anlaşılabilmesi için de kadın ve erkeğin ellerinde yaşayan demokrasi yazmasını istedim. Çünkü yönetim biçimlerini öğrendiğimizden hatırlıyorum oy kullanmak için, eşit olmak için ülkede demokrasi ve cumhuriyet olması gerekiyor." cevabını vermiştir. Katılımcının bu sözleri kazanımlar içerisinde demokrasi, cumhuriyet gibi kavramların anlatımının önemini ortaya koymaktadır.

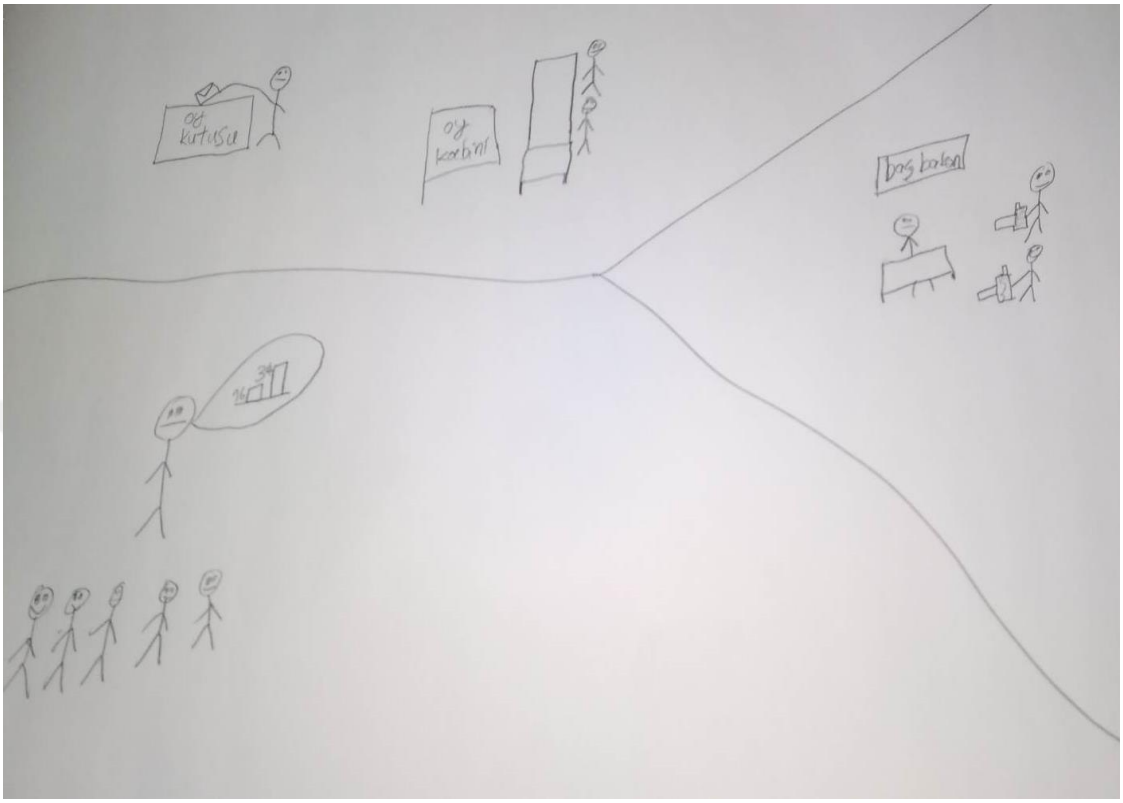

Yukarıdaki görseli tasarlayan K16 kodlu katılımcı ise:

"Ders kitabındaki yeniden tasarlamam gereken görseli görünce aklıma direkt annemle gittiğimiz oy kullanma günü geldi. Ben de orada gördüklerimi aklımda kaldığı gibi çizdim." yorumunu yapmıştır. Katılımcının ilk aklına gelen kendi yakın çevresinde gördüğü ve yaşadığı olaylar olmuştur. Tasarımlarında gerçek hayatta karşılaştıklarından yararlandığını söyleyen bir diğer katılımcı ise K14 kodlu katılımcı olmuştur.

"Çizdiğim görseller ile gerçek hayatta karşılaştıklarımın özetini çizdim. Daha basit renkler kullanarak çizimimi daha anlaşılır yaptım. Çizimlerimde birden çok noktayı göstermek istedim." sözleriyle tasarladığı görsellerin anlamsal özelliklerini açıklamıştır. Bu durum katılımcıların hayal dünyalarını ve tasarımlarını da etkilemiştir.

Oy sandığı sembolü ile ilgili birçok görsel tasarım olmasına rağmen bu başlık altında diğerlerinden farklı olarak son bahsedilmek istenen görsel K11 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan şu görseldir:

Diğer görsel tasarımlardan farklı olarak tasarlanan bu görselde oy, seçim, sandık gibi kavramlar bir süreç halinde anlatılmıştır. K11 kodlu katılımcı görselini:

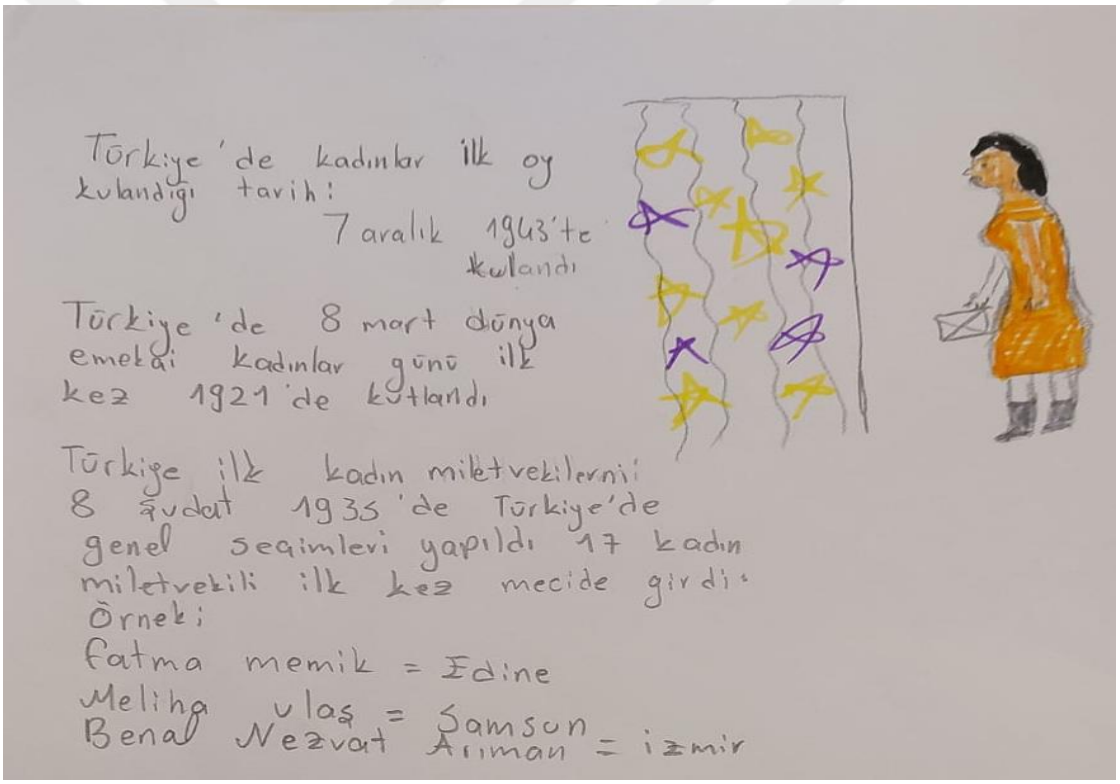
"Ben üç farklı resimle anlatmak istedim. Birincisinde oy kullanılıyor. İkincisinde biri insanlara sonuçları açıklıyor. Üçüncüsünde ise en çok oy alan kişi başbakan oluyor." sözleriyle açıklamıştır. Neden böyle bir tasarım yaptığı sorusuna ise katılımcı: "Bütün her şeyi göstermek istedim görselde. Benim bildiğim kadarıyla önce büyükler oy kullanır. Sonra geç saatlere kadar o oylar sayılır. Ve sonra birileri sevinir, kutlama yapar. Ben de bunların hepsini anlatmak için kağıdı üçe böldüm ve farklı farklı çizdim." cevabını vermiştir. Diğer görsellerden farklı bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Katılımcı konunun aşamalarını bir bütünlük içerisinde bir arada vermeye çalışmıştır. Görsellerde anlatmak istediklerini bazen kelimelerle bazen ise çizimler ile göstermiştir.

4.2.3.4. Kadın-erkek eşitliği üzerinden oy kullanma hakkını gösteren görseller

Ders kitabında yer alan ve katılımcılar tarafından en az beğenilen görsellerden biri olan 12 numaralı görseldir (Oy kullanan kadınlar). Ders kitabında yer alan bu görselde bir etkinlik içerisinde oy kullanma ve kadınların seçme seçilme hakkını gösteren fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafa bakarak öğrencilerin soruları cevaplandırmaları istenmiştir.

Fakat katılımcıların bir kısmı diğer alt başlıklarla da görülebileceği gibi ders kitabındaki görselden farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır.

Bu noktada kitapta kullanılan görselin vermek istediği mesajı olduğu şekilde anlayan katılımcıların tasarımları da ayrı önem taşıyabilir. Bu tasarımların ilki K5 tarafından tasarlanan şu görseldir:

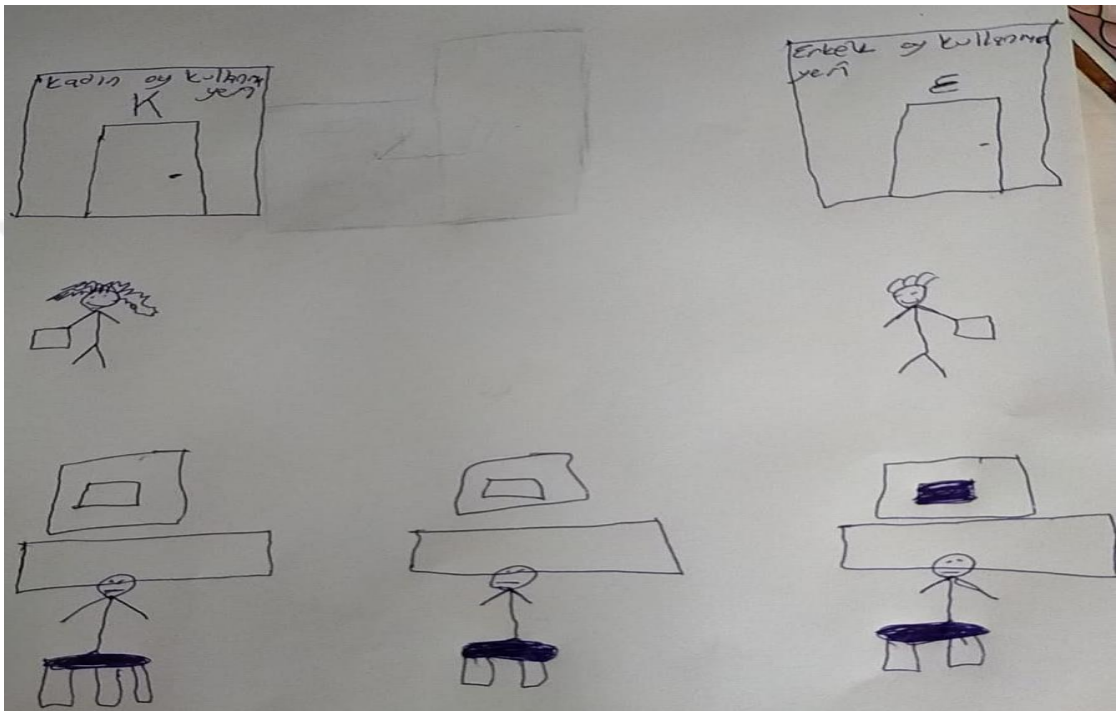

Katılımcı tasarladığı görsel ile ilgili:

"Kitaptaki resimden farklı olarak kadını ilgi çekici olsun diye renkli çizdim. Resimle birlikte kadınların seçme seçilme hakları ile ilgili önemli bilgileri de birlikte yanına yazmak istedim." yorumunu yapmıştır. Ders kitabında yer alan görselden farklı olarak yapmak istediği sorulduğunda katılımcı "Kadınların seçme seçilme hakkını daha çok ön plana çıkarmak istedim. İnternetten araştırma yaparak ülkemizde kadınların ilk defa ne zaman haklar kazandığı, ne zaman oy kullandığını çizdiğim resmin yanına yazmak istedim. Sonra araştırma

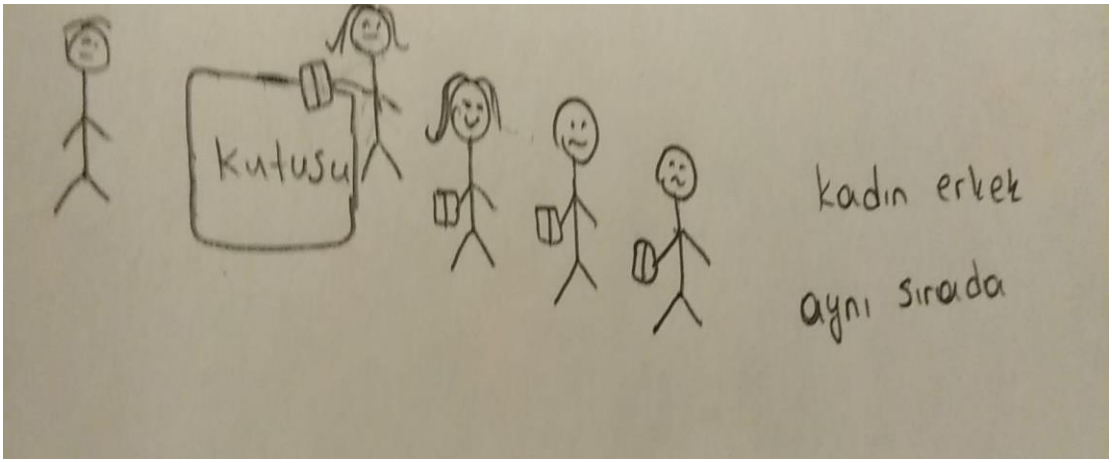
yaparken ilk defa seçilen kadınların ismini görünce alt tarafa onları da yazmak istedim." cevabını vermiştir.

Ayrıca tasarımda kadınların ilk oy kullandığı tarih 7 Aralık 1943 şeklinde verilmiştir. Tarihte bir hata yapılarak 1934 yerine 1943 yazılmıştır. Katılımcının hatası ya da internetten elde edilen bilgide hata olabilir. Katılımcıya sorulduğunda ise bu durumu hatırlamadığını söylemiştir.

K15 kodlu katılımcı tarafından çizilen yukarıdaki tasarımda ise oy kullanım alanının bir görüntüsü yer almaktadır. Fakat kadın ve erkeklerin oy kullanma kabinleri cinsiyete göre ayrılmış durumdadır. Bu durum görseli tasarlayan katılımcıya sorulduğunda:

"Annemlerle gittiğim okulda oy kullanılan sınıfta iki tane oy kullanma yeri vardı. Ben bunların kadın ve erkeklerin ayrı oy kullanması için yapıldığını sanıyordum." cevabı alınmıştır. Katılımcının bu yorumu sadece bu görsel üzerinden değil sosyal hayat içerisinde ve derslerde kullanılacak ifadelerin, davranışların ya da görsellerin öğrencilerin üzerinde yaratabileceği etkileri göstermesi bakımından da önemlidir.

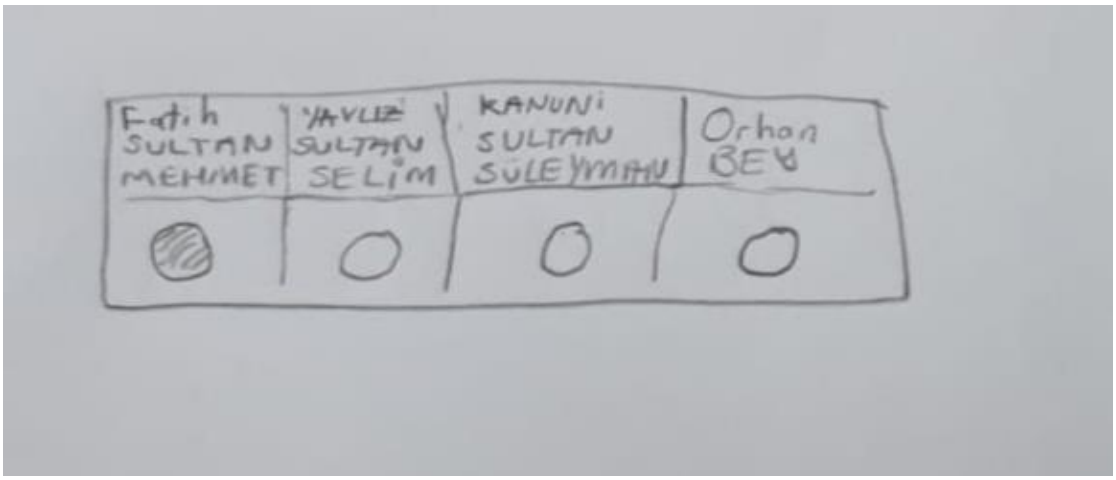
Kadın-erkek sembolleri üzerinden tasarlanan görseller ile ilgili örnek görsellerden sonuncusu K3 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan yukarıdaki görseldir.

Görseli tasarlayan katılımcı:

"Ders kitabında yer alan görselde oy kullanan bir kadın vardı. Aynı zamanda erkek ve kadınlardan oluşan başka kişilerde vardı. Ben de kendi görselimde oy kullanan kadın ve erkekleri çizmek istedim. Farklı olarak kitaptaki fotoğrafa göre daha kolay anlaşılabilecek bir resim olduğunu düşünüyorum." cevabını vermiştir. Görsellerin tasarımında renk, boyut, sayfa içerisindeki yeri gibi biçimsel özelliklerin yanında katılımcı kolay anlaşılma özelliğinden bahsetmiştir. Ayrıca katılımcı görsel tasarımını içerik ile desteklenmiştir.

4.2.3.5. Padişah isimleri ile oy pusulasını bir arada yansıtan görsel

Bu alt başlık diğer tüm görsellerden ayrı olarak farklı açılardan sorgulanması gereken bir görsel olduğu için özellikle değerlendirilmek istenmiştir. K18 kodlu katılımcı tarafından tasarlanan görsel şudur:

Görselde bir oy pusulası görülmektedir. Saltanat sistemi ile yönetilen bir devlet olan Osmanlı devleti padişahlarından bazılarının isimleri oy pusulasının üzerinde görülmektedir.

Görseli tasarlayan K18 kodlu öğrenciye nedeni sorulduğunda "7.sınıfta uzun haftalar boyunca Osmanlı devletini öğrendik. Geçmişte yaşayan padişahları, savaşları anlattı öğretmen. Ben de ders kitabında siyah beyaz fotoğrafı görünce eski zamanlar sanıp padişahların bazılarının ismini yazdım." cevabını vermiştir. Üniteler arasındaki ilişki ve geçişlerin doğru yapılması, görsellerdeki renk seçimlerinin önemi katılımcının verdiği cevapla ortaya çıkmaktadır. Oy pusulasında neden Fatih Sultan Mehmet'i seçtiği sorusuna ise katılımcı "Benim en sevdiğim padişah Fatih Sultan Mehmet olduğu için onu seçtim." cevabını vermiştir. Ders kitabında oy kullanma hakkının önemini gösteren, kadınların oy kullanma hakkını ifade eden bir görselin yeniden tasarımında katılımcı farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Ayrıca bu görseli tasarlayan K18 kodlu katılımcı görsellerinin ders kitaplarında yer almasını ister miydin sorusuna görüşmeler sürecinde "Görsellerin ders kitabında yer almasını istemezdim çünkü yer kaplamasını istemezdim." cevabını vermiştir.

Bulgular bölümünün bu adımında katılımcılar tarafından seçilen ve en az beğenilen görsellerin yeniden tasarlanmaları istenmiştir. 35 katılımcıdan toplam 105 tane görsel toplanmıştır. Bu görsellerin tümünü buraya aktarmanın mümkün olmamasından dolayı birbirine benzeyen görsellerden sadece biri burada yer almıştır. 105 görselden 44 tanesinin paylaşıldığı bu bölümde benzerlikler taşıyan görseller kendi arasında alt başlıklara ayrılarak parçadan bütüne ilişkisiyle anlamlı bulgulara ulaşılmak hedeflenmiştir. Bu adım da katılımcıların tasarladıkları görseller, o görseli tasarlayan öğrencilerin yorumu ve araştırmacının kendi değerlendirmeleri bir arada verilmiştir. Her konu başlığı özelinde görüşmelerden elde edilen veriler ile birlikte katılımcıların ve araştırmacının yorumları yer almıştır. Genel olarak bakıldığında ise katılımcıların ders kitaplarında yer alan görsellerden farklı olarak daha basit, kolay anlaşılabilir, kendi yaş seviyelerine uygun ilgi çekiciliğe sahip görseller tasarladıkları görülebilmektedir. Ayrıca birçok katılımcı görsellerini içerikler ile birlikte sunmuş ve görsellerini karikatürize hale getirmiştir. Uzun anlatımlar veya görsel yanında, altında, üstünde içerik olacak şekilde tasarımlar yerine görsel ile içeriğin bir bütün olduğu tasarımlar yer almıştır.

TARTIŞMA

Geçmişte ders kitapları ve ders kitaplarında yer alan görseller üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında öğrenciler ile yapılan çalışmaların genelde başarılarına etkisi üzerine yapıldığı görülmektedir (Abu, 2017; Alkan, 2010; Barut, 2017; Koçoğlu, 2012; Köksal, 2018; Marangoz, 2019; Namal, 2011; Nurses, 2014; Özdemir, 2014;). Ders kitapları ve görsellerin değerlendirmesinin yapıldığı birçok araştırma da ise öğretmenlerin görüşlerine yer verilmiştir (Çetin, 2016; Demircioğlu, 2011; Deniz, 2019; Duman, 2011; Esen, 2017; İşbilir, 2019; Kurt, 2017; Taşkın; 2017; Yılmaz, 2016). Akbulut (2019) ise araştırmasında diğerlerinden farklı olarak öğretmen görüşlerinin yanında öğrenci görüşlerine de yer vermiştir. Ders kitaplarının ve görsellerinin değerlendirilmesinde eğitimin asli unsurlarından biri olan öğretmenlerin görüşlerine yer verilmesi gayet doğaldır. Fakat ders kitaplarını öğretmenler ile birlikte kullanan öğrencilerin fikir ve görüşlerine yer veren oldukça az çalışma olduğu yukarıda ki örneklerden de görülmektedir. Bu tezin amacı da literatürdeki bu açığa dokunmaya yönelik olmuştur.

Araştırmada ilk olarak görsel tasarım ilkelerine uygun hazırlanan anket ile katılımcıların 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan 17 görseli değerlendirmeleri sağlanmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen veriler sonucunda katılımcılar tarafından en az beğenilen 3 görselin, katılımcılar tarafından yeniden tasarlanmaları istenmiştir. Ders kitabında yer alan görseller ile tasarlanan görsellerin benzerlik ve farklılıkları, katılımcıların önem verdikleri noktalar ise araştırmanın son aşamasını oluşturan görüşmelerden elde edilen verilerle zenginleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler görsel tasarımların analizi bölümünde katılımcılardan elde edilen dönütler olarak bir arada verilmiştir.

Araştırmanın adımlarını oluşturan bu süreçler ile ilgili değerlendirmelere öncelikle anket sonuçlarından elde edilen veriler ile başlanmıştır.

Araştırma içerisinde kullanılan anket 16 kapalı uçlu soru ve 2 açık uçlu soru olmak üzere 18 sorudan oluşmaktadır. Anket 35 katılımcı tarafından cevaplandırılmıştır. Görsel tasarım ilkelerine uygun hazırlanan anketin sonuçları bulgular bölümünde anlamsal ve biçimsel yönden ele alınma şekli ile iki farklı tablo da yer almıştır.

Anlamsal yönden soruların yer aldığı anketin birinci bölümde katılımcılardan alınan

cevaplar sonucunda içerik (%51,42), kolay anlaşılabilirlik (%57,14), düşündürücü olma (%59,98), motivasyonu olumlu yönde etkileme (%59,99), akılda kalıcı olma (%51,42) noktalarında ders kitabında yer alan görseller hakkında daha olumlu cevaplar verildiği görülmektedir. Heyecan ve merak uyandırıcı olma (%57,13), konuya farklı açılardan bakabilmeyi sağlama (%54,27) ve ders kitabında yer alan görseli yeniden kullanımı (%77,13) sorularına ise çoğunluğun olumsuz veya kararsız baktığı görülmektedir. Bu sonuçları değerlendirirken katılımcıların görsel tasarım ilkelerini tam olarak bilmedikleri, görsel yorumlama konusunda tecrübe sahibi olmadıkları unutulmamalıdır. Verecekleri cevapları yönlendirmemek adına da öncesinde araştırmacı tarafından görsel tasarım ve yorumlama ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmemiştir. Bu bilgilendirmenin yapılmamasına rağmen öğrenci tasarımlarında ve görüşmelerden elde edilen veriler katılımcıların görsellerde kolay anlaşılabilir olmaya, basit ve net şekilde yer almasına dikkat ettikleri görülmektedir. Ders kitaplarında yer alan Martin Luther King, minyatür görseli ve cumhuriyetin ilk yıllarına dayanan eski bir fotoğraf yerine katılımcılar çok daha basit, kendi hayatlarında karşılaştıkları veya karşılaşabilecekleri görsellere yer vermişlerdir. Ders kitabı ve katılımcı tasarımlarını karşılaştırma imkânı renk seçiminin, eski, net olmayan fotoğrafların ders kitaplarında kullanımında dikkat edilmesi gerektiğini kanıtlar niteliktedir.

Bu bölümde elde edilen sonuçlar arasında en önemli olanlarından biri katılımcıların büyük çoğunluğunun (%77,13) ders kitabında yer alan görselleri tekrar kullanmayı düşünmemeleridir. Görsellerin özellikleri ile ilgili tek tek sunulan maddeler de ortalama yarı yarıya olumlu ya da olumsuz görüş bildiren katılımcılar, sıra aynı görselleri kullanıp kullanmayacaklarına gelince çoğunluk ile kullanmamayı tercih etmiştir. Bu noktada görsellerin heyecan ve merak uyandırıcı olmaması etkili olabilir. Görsel tasarım ilkeleri ile ilgili yapılan birçok çalışmada öğrenci veya öğretmenlerin ders kitaplarında yer alan görsellerden memnun olmadığını ve tasarım ilkelerine göre hazırlanan ders kitaplarının verimi arttırdığını göstermiştir.

Yaşar ve Seremet (2007) ‘in Türkiye’deki coğrafya kitapları üzerine yaptıkları çalışmada görsellerin özelliklerini Bloom taksonomisi basamaklarına göre değerlendirilmiştir. Kitap içerisinde yer alan görseller öğrenci motivasyonunu arttırma ve olumlu psikolojik tepkiler oluşturma noktalarında yetersiz bulunmuştur (s. 174-185). Kurt (2017)’ un sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ders kitabına yönelik algı ve tutumlarının incelediği çalışmasında ise öğretmenler; sayfalardaki öğelerin birbiri ile bütünlük oluşturması, öğrenci seviyesine uygun olması, kitabın ön kapağının ilgi çekici olması açılarından kitabı yeterli bulmamışlardır.

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği bir diğer çalışmada ise öğretmenlerin %47,3' ünün kitapta kullanılan görsellerin, metinler ile ilişkileri noktasında olumsuz görüş bildirmesi kullanılan resim, fotoğraf, grafik ya da şekillerin gözden geçirilmesi gerektiği bulgusunu ortaya koymuştur (Esen, 2017, s. 62-69). Delice, Aydın ve Kardeş (2009)'in matematik ders kitaplarının görsel tasarımını aday öğretmenlerin gözünden incelediği çalışmasında da önceki bahsedilen çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Farklı ders alanlarındaki öğretmenlerin ve ders kitaplarının ve yine farklı kademelerdeki öğrencilerin yer aldığı araştırmalarda benzer sonuçların çıkması bu araştırmada elde edilen verilerin desteklenmesi açısından önemlidir. Araştırmada yer alan katılımcıların sıklıkla dile getirdikleri kolay anlaşılabilir olma, net, açık ve görsel-içerik uyumun önemi gelecekte tasarlanacak ders kitaplarında mutlaka göz önüne alınmalıdır. Eğitim-öğretim süreci içerisinde aktif olarak yer alan kişilerin yanında gelecekte bu süreçte yer alacak öğretmenlerin de benzer fikirlere sahip olması ayrıca göz önüne alınması gereken bir konudur. Aday öğretmenler de ders kitaplarındaki görselleri yetersiz bulurken, görsel çeşitliliğin yetersiz olduğundan, içerik kadar önem verilmesi gerektiğinden ve ders kitaplarının tasarımı sürecinde görsel tasarım uzmanları ile çalışılmasının önemi üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmalar eğitim içerisinde yer alan kişilerin genel olarak ders kitaplarından memnun olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Bunun yanında ise doğru tasarım ve görsel kullanımı ile yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu kullanım ders verimini ve başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Alpan (2004)' ın ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse karşı olan tutumlarına etkisini incelediği çalışmasında, görsel tasarım ilkesine uygun hazırlanan kitapların normal ders kitaplarına göre öğrencilerin ders başarılarını ve bilgilerinin kalıcılığını olumlu yönde arttırdığı görülmüştür (s. 205-206). 7.sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan "ülkemizde nüfus" konusunda görsel materyallerden yararlanarak ders işlenen öğrencilerin ders başarılarında ve derse katılımlarında olumlu bir etki gözlemlenmiştir. Ayrıca görsel materyallerin kullanımı öğrencileri daha istekli ve motive hale getirmiştir. (Namal, 2011, s. 47-48). Bu çalışmalar doğru görsel kullanımının öğrencilerin derse karşı tutumlarının ve başarılarının üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu araştırmaya katılan katılımcıların %77,13'ünün aynı görselleri ders kitabında yeniden kullanmayı tercih etmemesi ile bu araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde yeni tasarlanacak ders kitaplarına fikir verici olabilir.

Anket içerisinde biçimsel yönden soruların yer aldığı ikinci bölümde ise doğru renk

seçimi (%62,85), gerçek ile uyum (%59,99), yeterli sayıda görsel olması (%57,13), görsellerin birbiriyle uyumu (%51,42) sorularına katılımcıların yarısından fazlası olumlu görüş belirtmişlerdir. Boyut (%51,42), yerleşim (%51,41), baskı kalitesi, açık- net olma (%65,7), okumayı engellemeyecek şekilde yerleştirilme (%51,41) noktalarında ise katılımcıların yarısından fazlası ders kitaplarında yer alan görseller konusunda kararsız veya yetersiz bulmuştur. Birbirine yakın ve maddeler bazında değişken oranların ortaya çıkması önemlidir ve üzerinde durulması gereklidir. Bunun sebebi pozitif yönden bakıldığında katılımcıların her maddeyi ayrıntılı şekilde tahlil etmesi, negatif yönden bakıldığında ise tasarım ilkelerini tam olarak bilmediği için gelişigüzel cevaplar verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Fakat araştırmanın ikinci bölümünü oluşturacak olan görsel tasarım bölümünde katılımcıların çizimlerinde dikkat ettikleri noktaları, kendi görselleri ile ilgili yorumlarını görünce birinci ihtimalin daha yüksek olduğu düşünülecektir.

Ders kitabında yer alan görsellerin tasarımında anlamsal yönün olduğu kadar biçimsel yönde oldukça önemlidir. Görsellerin rengi, boyutu, gerçek ile ilişkisi, sayfa üzerindeki yeri ve görsel sayısı ve türü ile ilgili birçok çalışma bu önemi kanıtlar niteliktedir. 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsel materyallerin incelendiği bir araştırma sonucunda kitap içerisindeki tüm üniteler de toplam 351 görsel olduğu tespit edilmiştir. Bu görseller içerisinde fotoğraf, resim, harita, tablo ve grafikler yer almıştır. Kitaplarda kullanılan bazı görsellerin tarayıcıdan aktarılması tam anlaşılamamasına sebep olmuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre baskıdan kaynaklı bozukluklardan dolayı görseller net çıkmamıştır (Tonga, 2007, s. 143-144). Bu araştırma da yer alan katılımcılardan alınan geri dönütlerde beğenilmeyen görsellerin çoğunun net görülmediği, eski döneme ait fotoğraflar olduğu bu nokta da bir daha hatırlanmalıdır. Görsellerin açık, net anlaşılabilir olmaması ile ilgili sonuçlar iki araştırma arasında tutarlılık olduğunu göstermektedir. 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ile yapılan bir diğer araştırmada da bilgiye daha çok yer verildiği, görsellerin arka plana itildiği verisi yer almıştır. Ayrıca çalışma sonuçlarına göre görseller kitaplar içerisinde düzensiz yerleştirildiği için öğrencinin algılamasını zorlaştırmıştır sonucuna ulaşılmıştır (Türkel, 2010, s. 93-94). Araştırma içerisinde katılımcı çizimleri göz önüne alındığında bu sorunların çözülebilmesi için yine cevabı ders kitabını kullanan öğrenciler vermiştir. Uzun açıklamalar ve içerikler yerine kısa, net ve açık içerik beklentisi vardır. Görsel ve içeriğin ayrı ayrı bölümler şeklinde verilmesi yerine karikatürize edilmiş, konuşma balonlarının yer aldığı görsel ve içeriğin iç içe geçmiş olduğu bir yapı sağlanmalıdır. Tümü düşünüldüğünde ve katılımcı çizimleri göz önüne alındığında özellikle ortaokulu seviyesindeki öğrencilerin ders kitabında eğlenerek,

araştırarak, farklı duyu alanlarına hitap ederek öğrenme ihtiyacı taşıdıkları görülmektedir. Gülersoy (2013) da çalışmasında 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının ideal bir kitap görünümünden uzak olduğu sonucuna varmıştır. Bu ve benzeri çalışmalar ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili anlamsal ve biçimsel sorunların varlığını kanıtlamaktadır. Bu araştırma sürecinde de katılımcılardan gerek görsel tasarım gerekse görüşmeler sürecinde benzer yorumların gelmesi araştırmaların birbirini desteklediğini göstermektedir.

Araştırmanın anket bölümündeki açık uçlu soruların yer aldığı 17 ve 18. sorular ile de katılımcıların en beğendiği ve en beğenmediği üçer görsel belirlenmiştir. Beğenilen görseller; 21 kişinin (%19,9) tercihi ile 4 numaralı (İlk Türk devletlerinde kurultay), 13 kişinin (%12,38) tercihi ile 10 numaralı (Cumhuriyet bayramı kutlamaları) ve 12 kişinin (%11,42) tercihi ile 6 numaralı görseller (TBMM görseli) olmuştur. Beğenilen görsellerin ortak özelliklerine bakıldığında renk kullanımının başarılı, katılımcı seviyesine uygun, ilgi çekme seviyesi yüksek olan görseller olduğu görülmektedir. Çünkü ders kitaplarında doğru renklerin seçilmesi ve kullanılması öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini toplamalarında, motivasyonlarını sağlamalarında etkilidir (Küçükahmet, 2003, s. 37). Aynı zamanda öğrencinin ilgisini çekebilecek görsellerin kullanılması, öğrencinin konuları daha iyi anlayıp verimli bir ders geçirmesine de imkân sağlar (Kılıç & Seven, 2003, s. 124). Araştırmada beğenilen görseller hatırlandığı zaman en beğenilen görselin kurultayı gösteren, gayet renkli, açık ve net anlaşılabilen hatta çizgi film sahnesinden çekilip getirilmiş bir sahne olduğu akla gelecektir. Beğenilen diğer görsel de ise "Cumhuriyet Yaşasın" yazısının belirgin ve büyük bir şekilde yansıtıldığı bir fotoğraf vardır. Siyah-beyaz olmasına rağmen, görselin açık ve net olması, boyutunun uygun olması ve katılımcının gerek sosyal hayatında gerek ise eğitim hayatında sıkça karşılaşacağı bir kavram olduğu unutulmamalıdır. Katılımcılar tarafından en çok beğenilen bir diğer görsel de ise TBMM'nin iç bölümünü gösteren güncel bir fotoğraf yer almaktadır. Bu görselinde güncel hayatta, televizyonda veya internet üzerinden sıkça karşılaşılan bir görüntü olması, renkli ve boyutunun büyük olması, ilgi çekici olması ve uzun içeriklerle görselin arka plana itilmemesi daha önce yapılan araştırmalarında gösterdiği gibi görsellerin eğitim sürecine etkisi göz önüne alındığında hatırda tutulması gereken noktalardır. Alpan (2004)' nın yaptığı araştırma sonuçları da çocuğun yaş ve gelişimine uygun seçilen grafiklerin öğrencilerin ders başarısını ve derse karşı olan tutumlarını olumlu etkilediğini göstermiştir (s. 198). Bu çalışmalarla birlikte düşünüldüğü zaman katılımcıların bu görselleri seçmelerinin nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

Katılımcılar tarafından en az beğenilen görseller, 17 katılımcının tercihi ile 1. görsel

(Martin Luther King) (%16,19), 13 katılımcının tercihi ile 5.görsel (Divan-ı Hümayun) (%12,38) ve yine 13 katılımcının tercihi ile 12 numaralı (Oy kullanan kadınlar) (% 12,38) görseldir. Bu görsellerin özelliklerine bakıldığında ise ikisinin renksiz olduğu diğerinin ise minyatür sanatını olduğu görülmektedir. Bu noktada görsellerin açık, net anlaşılır olması önemlidir. Çünkü görsellerin öğrenciye istenilen düzeyde ulaşabilmesi için temiz, net ve anlaşılır baskı kalitesine sahip olması gerekir fikri etkili olabilir (Küçükahmet, 2003, s. 53). Özellikle 1. görsel (Martin Luther King) ve 12. görselde (Oy kullanan kadınlar) katılımcılar bu sorunu dile getirmişlerdir. 1. görselde yer alan Martin Luther King fotoğrafı katılımcılar tarafından farklı yönlerden algılanmış ve tasarlanmıştır. Nedeni sorulduğunda ise birçok katılımcının Martin Luther King'i yakında tanımadığı, dünya özgürlük tarihi açısından öneminin farkında olmadığını ortaya çıkarmıştır. Birde görselin siyah-beyaz, eski bir fotoğraf olması, içeriğinde ABD'nde yer alan bir eyaletteki eşitlik ve özgürlük sorununa değinmesi ve boyutlarının küçük olması araştırma içerisinde yer alan katılımcıların yer aldığı yaş grubuna uzak kalmıştır. Katılımcının sınıf seviyesi değiştikçe içerisinde kullanılan yazı ve görsel boyutları değişeceği için kitapların boyutlarında da değişiklikler olmalıdır fikri bu noktada destekleyicidir (Ablak, 2013, s. 58). Katılımcıya yakınlık-uzaklık ilkesi de göz önüne alındığında bu durum katılımcıların görseli beğenmemesine sebep olmuş olabilir.

Ayrıca ders kitaplarında kullanılan görseller zor kavramları basitleştirerek, anlaşılmasını kolaylaştırmalıdır (Yaşar & Seremet, 2007, s. 158). Doğru kullanılan görseller anlaşılması zor olan bilgileri anlamlandırmaya da yardımcı olur (Stokes, 2001, s. 12). Minyatür sanatının bir örneği olan 5. görselin (Divan-ı Hümayun) katılımcılar tarafından beğenilmemesinin sebebi bunlar olabilir. Divan-ı hümayun kavramı, amacı ve orada görev yapan kişiler günümüzde var olmadıkları için 7.sınıf düzeyindeki öğrencilerin anlaması için zaten yeterince zorluk taşımaktadır. Bunun yanında minyatür sanatının tarihi, amacı ve bakış açısının nasıl yorumlanacağı da katılımcılar için anlaşılması zor olmuştur. Bu da görselin öğrenciler tarafından tam olarak anlaşılamamasına ve beğenilmemesine sebep olmuştur.

Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler ile yukarıda yer alan bölümlerde nedenleri ile açıklanan en beğenilmeyen 3 görsel belirlenmiştir. Belirlenen bu görsellerin yeniden tasarlanması sürecini oluşturan aşamada ise 35 katılımcıdan toplam 105 farklı görsel elde edilmiştir. Bu görseller öncelikle üç gruba ayrılmıştır. Ardından benzer özelliklere sahip görseller kendi arasında değerlendirilip tek bir görsel ile temsil edilirken farklı anlatıma ve çizime sahip görseller ise ayrı olarak tutulmuştur. Tüm görsellerin araştırmanın bulgular bölümünde yansıtılamayacağından dolayı yapılan bu değerlendirme şekli sonucunda toplam

44 görsel araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca bu bölüm katılımcılar tarafından tasarlanan görsellerin yine katılımcılar tarafından eleştirilen veya beğenilen noktalara nasıl dikkat ettikleri ve çözüm önerilerini gösterebilmeleri için oldukça önemliydi. Bu nedenle bu bölümün katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen dönütler ile desteklenmesi sağlanmıştır. Bu görüşmeler katılımcıların ders kitaplarında yer alan görselleri beğenme ve beğenmeme sebeplerini ortaya çıkarma ve aynı zamanda tasarlanan görsellerin sadece araştırmacının gözünden değil onu tasarlayan kişilerin gözünden de anlam kazanması açısından önemli dönütler vermiştir.

Katılımcılar tarafından tasarlanan görsellerin genel özellikleri ve yapılan görüşmeler göz önüne alındığında katılımcıların birçoğunun renk, boyut, görsel içerik uyumu, yaş seviyesine uygunluk, kolay anlaşılabilir ve ilgi çekici olma gibi noktalara dikkat ettiği görülmektedir. Tasarlanan görsellerde, görsel tasarım ilkelerini de oluşturan bu noktalara dikkat edilmesi tasarlanan görsellerin önemini ortaya koymaktadır. Çünkü görsellerin kullanım hedeflerine ulaşmasında içerik ile uyumu çok önemlidir. (Atmaca, 2016, s. 324; Kaptan & Kaptan, 200, s. 5; Karatay & Pektaş, 2012, s. 187; Kılıç, 2006, s. 27; Meydan & Akdağ, 2015, s. 161; Tepecik & Kayabekir, 2017, s. 1650). Ders kitabında, görseller gerekli yerlerde kullanılmalı ve bulunduğu yerin içeriğine uygun olmalıdır (Ceyhan & Yiğit, 2004, s. 119-120). Ayrıca yapılan çalışmalar göstermektedir ki renkleri ve tonları iyi seçilmiş uyum içerisinde kullanılan görsellerin etkili olma seviyesi oldukça fazladır (Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Aynı şekilde doğru boyut seçimine de dikkat edilmesi bu görsellerin etkinliğini sağlayabilmek için önemlidir. (Kılıç & Seven, 2003, s. 109-110). Bu özellikler göz önüne alınarak hazırlanan görseller, kişiyi görsel olarak düşündürücü olduğu için bu görsellerin gerçek hayatı yansıtmasına ve yer alan verilerin güncel ve ilgi çekici olmasını da sağlamaktadır (Şahin, 2014, s. 31; Yaşar, 2004, s. 5). Katılımcıların tasarladıkları görsellerde ise hiçbir görsel tasarım eğitim ve bilgisine sahip olmadan yukarıda bahsedilen noktaların birçoğuna dikkat ettiği görülmüştür. Katılımcılar bunu bazen eşitliği bir terazi benzetmesi ve yumurta metaforu ile yansıtarak bazen divan-ı hümayunu bir masa çevresinde oturan insanların başlarında hükümdar olarak ve aynı zamanda gündüz olabileceğini hayal ederek bazen ise kadınların seçme seçilme hakkını bir oy sandığı ile yansıtmıştır. Bu örnekler ders kitaplarının tasarımında o kitabı kullanan yaş gruplarının görüş ve önerilerine çok daha fazla değer verilmesi gerektiğini gösterir niteliktedir.

Katılımcılar tarafından yeniden tasarlanan ilk görsel düşünüldüğünde siyah beyaz, eski döneme ait Martin Luther King'in yer aldığı fotoğraf ile eşitlik, özgürlük adalet konusunun

öğrenciye aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Fakat görselin siyah beyaz olması, boyutunun küçük, baskı kalitesinin katılımcılar tarafından düşük bulunması ve ilgi çekici bulunmaması bu görselin katılımcılar tarafından beğenilmemesine yol açmıştır. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki görsellerin bu özelliklere sahip olması o görselin amacına ulaşmasında etkilidir. Alpan (2004)' ın ders kitaplarındaki grafik tasarımının öğrenci başarısına ve derse karşı olan tutumlarına etkisini incelediği çalışmasında görsel tasarım ilkesine uygun hazırlanan kitapların normal ders kitaplarına göre öğrencilerin ders başarılarını ve bilgilerinin kalıcılığını olumlu yönde arttırmıştır (s. 205-206). 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan "iklim bölgeleri" konusunda görsel materyallerin kullanılmasının eğitim sürecine etkisini incelendiği bir diğer araştırmada görsel materyallerin kullanıldığı grubun ders başarısında %40 artış ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar sosyal bilgiler dersinde görsellerin doğru kullanılmasının önemini ortaya koymuştur (Nurses, 2014, s. 68-69). Kaptan ve Kaptan (2004)'ın yaptığı çalışmada göstermiştir ki ders kitaplarında yer alan görsellerin renk, sayfa düzenindeki yeri, boyut, metinlerdeki yazı karakterleri, öğrencini yaş düzeyine uygun olması o görsellerin öğrenci üzerindeki etkisini olumlu etkilemektedir (s. 5-6). Katılımcıların beğenmedikleri ilk görsel yerine tasarladıkları görseller araştırmacı tarafından terazi benzetmesi, kadın-erkek eşitliği, ten rengi, güçlü-zayıf, harita-bölge algısı, okul örneği ve yumurta örneği üzerinden tasarlananlar şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Eşitlik, özgürlük ve adalet gibi kavramların katılımcılar tarafından farklı yön ve bakış açılarından yola çıkılarak görsel tasarımlarının yapılması bireysel farklılıkların önemini de ortaya koymaktadır. Ders kitapları içerisinde yer alan farklı görsel ve materyallerle öğrencilere farklı bakış açıları kazandırmalıdır (Kılıç & Seven, 2003, s. 31-32).Yeni tasarlanacak ders kitaplarının da bireysel farklılıklara önem vermesi bu noktada değerli olacaktır.

Katılımcılar tarafından beğenilmeyen bir diğer görsel Osmanlı devleti' nin divan-ı hümayununu gösteren bir minyatürün yer aldığı görsel olmuştur. Geçmiş dönemlerde yaşanan önemli olayların bilinmesinde, devletler, savaşlar ya da toplumsal yaşam ile ilgili bilgi sahibi olunmasında minyatürler oldukça önemlidir. Bunların anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için tabi ki o dönemlerle ilgili bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu nedenle gerek ders kitaplarında gerekse öğretmenlerin sınıf ortamına getirdiği minyatürler öğrencinin bilgi seviyesine uygun seçilmeli, öğretmenler öğrencilere yol gösterici olmalıdır (Akbaba, 2013, s. 263-264). Minyatürlerin geçmiş dönemleri yansıtma açısından önemli olduğunu gösteren çalışmalar mevcut iken bu araştırmadaki katılımcıların bu görseli beğenmemesinin altında yatan sebep görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle ortaya çıkarılabilir. Katılımcıların

minyatürün renkli olmasına rağmen bu sanatın amacının ne olduğu ve görselde tam olarak ne anlatılmak istendiğinin farkında olmaması bu görselin beğenilmemesinin temel nedenlerindedir. Katılımcıların kendi tasarımlarına baktığımızda masa çevresinde oturan kişiler, TBMM'nin yer aldığı görseller gibi günümüzde görebileceğimiz görüntüler tasarladıkları görülmüştür. Bu durum bize görsel tasarımların o görselleri kullanacak kişilerin yaş ve gelişim seviyesine uygun olmasına aynı zaman da güncel hayatta karşılaşabilecekleri benzerleri ile bağlantılı olmasının faydalı olabileceğini göstermektedir. Görseller, içeriğin anlaşılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda kişiyi görsel olarak düşündürücü olduğu için görsellerin gerçek hayatı yansıtmasına ve yer alan verilerin güncel ve doğru olmasına da dikkat edilmelidir fikrini savunan çalışmalar bu düşünceyi destekler niteliktedir (Şahin, 2014, s. 31; Yaşar, 2004, s. 5). Ayrıca Köksal (2018)'ın öğrencilerle yaptıkları çizim etkinliklerinin öğrencilerin ders başarılarına ve görsel materyalleri anlama düzeylerine olumlu katkı yaptığı tespiti kendi görsel tasarımlarını yapmalarının değerini ortaya koymuştur (s. 104-105).

Katılımcılar, Osmanlı devleti dönemindeki Divan-ı Hümayunu gösteren minyatür görseli yerine padişah ve üyelerinin yer aldığı, meclis ile karşılaştırma yapılan, divanı kıyafetleriyle ve özellikleriyle bir masa etrafında hayal eden, alt başlıklarında toplanabilecek farklı bakış açıları ile kendi görsellerini tasarlamışlardır. Görsellerin renk kullanımındaki farklılık, çizimlerdeki şekillerin öğrenci seviyesine uygunluğu, katılımcıların divanı hümayun ile ilgili zihinlerinde canlanan görüntülerin farklılığı göze çarpmaktadır. Türkel (2017)' in 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görseller ile ilgili yaptığı çalışmada ortaya koyduğu, görsellerin karışık ve algılamayı zorlaştırıcı olduğu, içerik ve görselin bütünlük oluşturmadığı sonucu bu fikri destekler niteliktedir. Şahin (2011)'in sosyal bilgiler ders kitaplarının değerlendirdiği araştırmasında ulaştığı ders kitabında yer alan görsel öğelerin çok az düzeyde dikkat ve ilgi çekici olduğu, bilgiye ulaşmada ve araştırmaya fırsat verici olmadığı çıktıları da ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili sorunların varlığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmada divan-ı hümayun görseli ile ilgili beğenilmeme sebebi de Şahin (2011)' in araştırmasında elde ettiği sonuçları kanıtlar nitelikte görsellerin katılımcıların seviyesine uygun olmama ve ilgi çekici olmadaki sıkıntılardan kaynaklanmış olabilir.

Katılımcıların yeniden tasarımını yaptığı son görsel ise kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmasını temsilen o dönemlerde çekilmiş siyah beyaz bir fotoğraftır. Yapılan görüşmelerden ilk olarak katılımcıların görselde gösterilmek isteneni açık ve net şekilde çıkaramadığı anlaşılmıştır. Burada ders kitabında yer alan görsellerin basit, anlaşılabilir olması gerektiği ilkesine uyulmadığı söylenebilir (Behnke, 2016, s. 55; Eşgi, 2005, s. 10-14;

Meydan & Akdağ, 2015, s. 161). Ayrıca Tural (2017)' ın araştırmasında belirtiği gibi ders kitaplarında yer alan görsellerin birbiriyle uyumsuz, mat olması ve canlı renklerin kullanılmaması birer yetersizlik olarak görülmektedir. Aslan (2010)' da Türkçe ve edebiyat ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili yaptığı çalışmasında görselleri kalite, renk ve baskı açısından zayıf ve anlaşılamayacak kadar soluk bulmuştur. Aynı zamanda görseller temiz ve net basılmamış ve içerikle uyumu bakımından sıkıntılar tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer alan görseller ile ilgili benzer problemlerin diğer alanlardaki kitaplarda da yaşandığı görülmektedir. Araştırmada yer alan görselde de eski dönemlerde çekilmiş bir kadının oy kullandığı anın bir fotoğrafı yer almıştır. Görüntü kalitesinin net olmaması, görüşmelerden elde edilen veriler ışığında içerik ile yeterince desteklenmemesi görselin beğenilmemesine sebep olmuştur. Ayrıca katılımcılar kadın-erkek eşitliğini, seçme-seçilme hakkının daha çarpıcı ve farklı yansıtılması gerektiğini düşünmüş ve tasarlamışlardır. Katılımcılar kendi görsellerini eşit oy hakkı, oy pusulası, oy sandığı, kadın-erkek eşitliği üzerinden çizdikleri görsellerle tasarlamışlardır. Bu durum diğer başlıklar altında da dile getirildiği gibi görsellerin öğrenci seviyesine uygunluğu, gerçek hayatta karşılaştıkları öğeleri içermesi gerektiği fikrini haklı çıkarmaktadır. Bu nedenle ders kitapları hazırlanırken bu durum göz önüne alınarak öğrenci yaş ve seviyesine uygun olmalarına dikkat edilmelidir (Nalçacı, 2012, s. 322; Öcal & Yiğittir, 2007, s. 52). Çakmak ve Kaçar (2020)'da yaptıkları çalışma da bu fikri destekler nitelikte ders kitabında yer alan görsellerin daha açık ve net olma, verilmek istenen amaca uygun olma, öğrenci hafızasında daha kalıcı öğeler içerme noktalarında geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle ders kitabında yer alan görseller, öğrencilerin eğitim içeriğini anlamalarını kolaylaştırmak için gerçekle ve birbiriyle ilişkili öğelerden oluşmalıdır (Janko ve Peskova, 2013, s. 371).

Anketlerden elde edilen veriler ile belirlenen, katılımcılar tarafından en beğenilmeyen 3 görselin yeniden tasarlanması, katılımcıların eleştirdikleri veya beğendikleri noktalara nasıl dikkat ettikleri ve çözüm önerilerini gösterebilmeleri açısından oldukça önemliydi. Ayrıca bu noktaların katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen dönütler ile desteklenmesi sağlanmıştır. Bu görüşmeler katılımcıların ders kitaplarında yer alan görselleri beğenme ve beğenmeme sebeplerinin ortaya çıkarılmasını ve aynı zamanda tasarlanan görsellerin sadece araştırmacının gözünden değil onu tasarlayan kişilerin gözünden de açıklanmasını sağlamıştır.

Bu araştırma süreci ve katılımcıların tasarımları da ders kitaplarını en çok kullanan grup olan öğrencilerin bakış açılarını göstermesi bakımından önemli dönütler vermiştir. Eğitim ve öğretim sürecinin başarıya ulaşabilmesi için yaş, ilgi ve gelişim seviyesine uygun,

ilgi çekici, kolay anlaşılabilir, renk seçimi ve boyutlarının doğru tasarlandığı görsellerin kullanılması gerektiğini göstermektedir. Görüşmelerde yer alan 18 katılımcıdan 17'sinin kendi tasarladıkları görsellerin ders kitaplarında yer almasını istemesi önemlidir. Sadece 1 katılımcı kendi çizimlerinin ders kitabında yer kaplayacağını düşünerek yer almasını istememiştir. Ders kitabında yer alan görseller ile kendi görsellerinin karşılaştırılması noktasında ise katılımcıların çoğunluğu kendi tasarladıkları görselleri anlaşılabilir olma, ilgi çekici ve kendi yaş seviyesine uygun olma noktasında ders kitabında yer alan görsellerden farklı bulmuşlardır. Benzerlik noktasında genelde içerik ön plana çıkmış ve katılımcılar ders kitabında yer alan görseller ile kendi görsellerini içerik yönünden benzer bulmuşlardır. Bu görüşler önümüzdeki dönemlerde ders kitaplarındaki görseller tasarlanırken göz önüne alınabilir. Ayrıca bu durum ders kitaplarındaki görsellerin daha verimli ve öğrenci seviyesine ve ilgisine uygun hazırlanmasını da sağlayabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerle öğrenciler tarafından geliştirilen ilgili görsellerin karşılaştırılması adlı araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak araştırmacılara, öğretmenlere ve gelecek yıllarda kullanılacak sosyal bilgiler ders kitaplarını hazırlayacak Türkiye Cumhuriyeti Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı komisyonlara görsellerle ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

1. Ders kitabını öğretmenler ile birlikte en çok kullanan grubu oluşturan öğrencilerin görüşlerini ve fikirlerini yansıtan çalışma sayısı azdır. Özellikle öğrencilerin kendi fikirlerini, tasarımlarını ortaya koyabileceği çalışmaların sayısı arttırılabilir.

2. Öğrencilerin özellikle yaş ve gelişim seviyesinden dolayı kitap tasarım sürecine dâhil edilmesi ilk adımda doğru gelmeyebilir. Fakat bu araştırma sonucu göstermiştir ki öğrencilerin kendi bakış açılarından, farklı fikir ve hayal dünyalarından bu süreçte yararlanılabilir.

3. Araştırmaya katılan öğrencilerin birer görsel tasarım uzmanı olmamasına rağmen görsellerin rengi, boyutu, sayfa içerisindeki yeri, içerik ile uyumu ile ilgili fikir ve görüşleri ders kitaplarının tasarımında bu noktaların üzerinde önemle durulması gerektiğini gösterebilir.

4. Ders kitaplarında yer alan görsellerin anlamsal yönünü oluşturan ilgi çekici olma, kolay anlaşılabilir olma ve öğrenci seviyesine uygunluğu noktalarına katılımcı öğrencilerin verdiği önem ders kitaplarının tasarımında daha fazla göz önüne alınabilir.

5. Minyatür, eski döneme ait fotoğraf ve resimler ders kitaplarında kullanılırken içerik içerisine o fotoğrafların nasıl yorumlanabileceği ile ilgili bilgiler verilebilir.

6. Bu araştırmada resim yeteneği göz ardı edilerek katılımcılar seçilmiştir. Diğer araştırmalarda resim yeteneği yüksek olan öğrencilerin yer alması daha kaliteli tasarımlar ve farklı bakış açıları ortaya çıkarabilir.

7. Benzer çalışmalar, ilkokul ve lise seviyesinde, farklı ders alanlarında yapılabilir ve bunlarda farklı sonuçlar elde edilerek yeni tasarımı yapılacak ders kitaplarına fikir oluşturabilir.

8. Benzer çalışmalarda, bu çalışmadan farklı olarak araştırma öncesinde katılımcılara görsel tasarım ilkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilirse daha farklı ve verimli sonuçlar elde edilebilir.

9. Farklı okul, şehir veya bölgelerde eğitim gören öğrenciler ile birlikte ders kitabında yer alan görselleri değerlendirip yeniden tasarım yapmalarını sağlamak, daha geniş bir perspektifte yorum yapmaya yardımcı olabilir.

10. Öğrenci tasarımlarının sadece araştırmacı tarafından değil görsel tasarım uzmanları ile birlikte değerlendirilmesini sağlayan bir araştırma daha farklı ve önemli veriler elde edilmesini sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Ablak, S., 2013, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Biçimsel Özellikleri*, Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler, In: Akbaba B. (ed.), Pegem, Ankara, 52-79.

- Abu, M., 2017, *Sosyal bilgiler dersinde kavram karikatürleri kullanımının öğrencilerin derse yönelik tutum ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi*, Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Açıkalın, M., 2018, *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi,* Yeni İnsan, İstanbul.

- Agrawal, R., Gollapudi, S., Kannan, A., ve Kenthapadi, K., 2011, Enriching textbooks with images. *International Conference on Information and Knowledge Management, Proceedings,* https://www.microsoft.com/en-us/research/wp content/uploads/2011/10/enrichingTextbooksWithImages-cikm2011.pdf . [Ziyaret Tarihi: 20 Kasım 2020].

- Akbaba, B., 2005, *İnkılâp tarihi öğretiminde fotoğraf kullanımı,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256404, [Ziyaret Tarihi: 20 Kasım 2021].

- Akbaba, B., 2013, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Görsel Kaynakların Kullanımı*, Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler, In: Akbaba B. (ed.), Pegem, Ankara, 234-280.

- Akbulut, M., ve Açıkalın, M., 2020, *Rebuilding the past through dusty stuff: how Turkish students respond to primary source-based social studies education,* https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1278876.pdf, [Ziyaret Tarihi: 26 Kasım 2021].

- Akdağ, A. ve Akdağ, H., 2015, *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi, In: Tay B., ve Öcal A. (ed.), Pegem, Ankara, 153-192.

- Akengin, H., ve İbrahimoğlu, Z., 2010, Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve derse ilişkin görüşlerine etkisi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 1-19.

- Akpınar, M., ve Kaymakcı, S., 2012, Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış, *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 20(2), 605-626.

- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B., 2019, Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education,* 7(2), 558-581.

- Alpan, G. B., 2004, Ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse ilişkin tutumlarına etkisi, *Eğitim Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi,* 3(6), 193-209.

- Altun, A., 2013, *Yapılandırmacı Yaklaşım, Sosyal Bilgiler Programları ve Ders Kitapları,* Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler, In: Akbaba B. (ed.), Pegem, Ankara, 2-30.

- Arıkan, R., 2018, *Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme,* https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/551880, [Ziyaret Tarihi: 18 Kasım 2021].

- Aslan, C., 2010, An analysis of Turkish and French literature textbooks' outer structure and visual elements, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 880–889.

- Atasoy, E., ve Demir, Y., 2018, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi, *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 31(2), 753-780.

- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu O., ve Bülbül, M. Ş., 2017, Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: doğrulayıcı doküman analizi örneği, *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30, 556-565.

- Ayva, Ö., 2010, *Sosyal bilgiler dersi öğrenme öğretme süreci ile ilgili öğrenci görüşleri,* https://docplayer.biz.tr/5233179-Sosyal-bilgiler-dersi-ogrenme-ogretme-sureci-ile-ilgili-ogrenci-gorusleri.html, [Ziyaret Tarihi: 17 Kasım 2021].

- Baltacı, A., 2019, Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED),* 2, 368-388.

- Barut, D., ve Akbaba, B., 2017, *5.sınıf sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının yaratıcı düşünme becerilerine etkisi,* http://ankad.org/index.php/Ankad/article/view/13/13, [Ziyaret Tarihi: 28 Kasım 2021].

- Baş, B., ve İnan Yıldız, F., 2014, İlkokul Türkçe ders kitaplarının resim-metin ilişkisi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11(28), 139-151.

- Bayrakçı, M., 2005, Ders kitapları konusu ve ilköğretimde ücretsiz ders kitabı dağıtımı projesi, *Milli Eğitim Dergisi,* 165, 1-10.

- Behnke, Y., 2016, How textbook design may influence learning with geography textbooks, *Nordidactica- Journal of Humanities and Social Science Education,* 2016(1), 38-62.

- Ceyhan, E., ve Yiğit, B., 2004, *Konu alanı ders kitabı incelemesi,* Anı, Ankara.

- Crawford, K., 2003, The role and purpose of textbooks, *History Education Research Journal*, 3, 5-10.

- Cruz, B. C., ve Thornton, S. J., 2012, *Visualizing social studies literacy: Teaching content and skills to English language learners*, http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1064.7589&rep=rep1&type=pdf, [Ziyaret Tarihi: 22 Kasım 2021].

- Çakmak, Z., ve Kaçar, T., 2020, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının resim-metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi, *Turkish Studies - Education*, 15(3), 1629-1649.

- Çetin, O., 2016, *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çırak, A., 2019, *Eğitimin Galileo'su: Jan Amos Komensky ve eğitim ile ilgili görüşleri*, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756452, [Ziyaret Tarihi: 16 Kasım 2021].

- Çimen Kurt, G. A., 2017, *6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin algı ve tutumlarının belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Delice, A., Aydın, E., ve Kardeş, D., 2009, Öğretmen adayı gözüyle matematik ders kitaplarında görsel ögelerin kullanımı, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(16), 75-92.

- Demir, D., 2008, *İlköğretim 1. 2. ve 3. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğu açısından incelemesi,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Demir, T., 2013, *Sosyal Bilgiler Kitaplarında Dil ve Anlatım*, Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler, In: Akbaba B. (ed.), Pegem, Ankara, 106-146.

- Demircioğlu, E., 2013, Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında yer alan görseller hakkında öğretmen görüşleri: Trabzon örneği, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 8, 95-107.

- Demirel, Ş., Kökçü, Y., ve Akbaba, R. S., 2018, 5. sınıf Türkçe ders kitabının resim-metin ilişkisi açısından incelenmesi, *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2, 224-243.

- Deniz, R., 2019, *5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Tokat ili örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Dilaver, H. H., ve Akyürek Tay, B., 2015, *Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacılık*, Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi, In: Tay B., ve Öcal A. (ed.), Pegem, Ankara, 99-130.

- Doğanay, A., 2008, Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(2), 77-96.

- Duman, H., 2011, *Sosyal bilgiler eğitiminde harita kullanımı ve harita kullanımı konusunda öğretmen görüşleri,* Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Dursun, F., ve Eşgi, N., 2008, *4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretimi ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/296465, [Ziyaret Tarihi: 17 Ekim 2020].

- Eğedemir, M. P., 2017, *7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının görsel-metin ilişkisi açısından incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ertok Atmaca, A., 2006, İlköğretim ders kitaplarında görsel tasarım ve resimleme, *Milli Eğitim Dergisi,* 171, 318-328.

- Ertürk, M., ve Güler, E., 2017, 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla ili örneği), *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 5(8), 64-76.

- Esen, S., 2017, *7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eşgi, N., 2005, İlköğretim 5. sınıf bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi, *Milli Eğitim Dergisi,* 165, 30.

- Fırat, M., Kabakçı Yurdakul, I., ve Ersoy, A., 2014, Bir eğitim teknolojisi araştırmasına dayalı olarak karma yöntem araştırması deneyimi, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education,* 2(1), 65-86.

- Glesne, C., 2015, *Nitel araştırmaya giriş*, Anı, Ankara.

- Gurbetoğlu, A., 2018, *Bilimsel araştırma yöntemleri,* http://agurbetoglu.com/files/2%20ARA%C5%9ETIRMA%20%20T%C3%9CRLER%C4%B0.pdf, [Ziyaret Tarihi: 09 Mart 2021].

- Gülersoy, A. E., 2013, *İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi,* file:///C:/Users/USER/Downloads/makale-ders%20kitab%C4%B1%20inceleme.pdf, [Ziyaret Tarihi: 20 Kasım 2021].

- Helvacı Tüzel, Ş., 2009, *İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi ders kitaplarında yer alan görsellerin düzenlenmesi bağlamında değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İnce, F. N., 2019, *İlköğretim ders kitaplarında kullanılan illüstrasyonların öğrencilerin yaşına uygunluğunun değerlendirilmesi: İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İşbilir, F. O., 2019, *5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- İşler, A. Ş., 2003, Yazılı ders materyallerinde illüstrasyon kullanımının yeri ve önemi, *Milli Eğitim Dergisi,* 157, 55-63.

- Janko, T., ve Peskova, K., 2013, Analysing the types of visuals in textbooks of geography and German language: considering the instructional functioning of photographs, *Anthropologist,* 16(1-2), 363-372.

- Kabapınar, Y., ve Sağlamgöncü, A., 2018, Sosyal bilgiler derslerinde değişim ve sürekliliğin algılanmasında görsel okumanın etkililiği: bir eylem araştırması, *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 9, 48-73.

- Kan, Ç., 2010, A.B.D ve Türkiye'de sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30(2), 663-672.

- Kaptan, S. G., ve Kaptan, A. Y., 2004, *Ders kitaplarındaki tasarım sorunları ve öğrencilerin öğrenme düzeyine etkisi,* https://docplayer.biz.tr/8339708-Ders-kitaplarindaki-tasarim-sorunlari-ve-ogrencilerin-ogrenme-duzeyine-etkisi.html, [Ziyaret Tarihi: 25 Kasım 2021].

- Karadağ, A., t.y., *Araştırma Yöntem ve Teknikleri,* https://cdn.bartin.edu.tr/molekuler/688639be4387414caed98218fa08e666/arastirmayontemveteknikleridersi.pdf, [Ziyaret Tarihi: 22 Kasım 2021].

- Karataş, Z., 2015, Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,* 1(1), 62-80.

- Karatay, H., ve Pektaş, S., 2012, Türkçe ders kitaplarının incelenmesine yönelik ölçek geliştirme çalışması, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(10), 183-204.

- Katsioloudis, P., 2010, *Identification of quality visual-based learning material for technology education,* https://digitalcommons.odu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1039&context=stemps_fac_pubs, [Ziyaret Tarihi: 21 Ekim 2020].

- Kayak, S., 2018, *Ders kitaplarında kullanılan görsellerin yapılandırmacı öğrenme yaklaşıma göre öğrenmeye katkısına yönelik öğretmen görüşleri,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/492398, [Ziyaret Tarihi: 17 Kasım 2021].

- Kayıkçı, M., 2006, *İlköğretim Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik ders kitaplarında görsel tasarım sorunları* , Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Keçe, M., 2013, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme-Öğretme Süreci*, Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler, In: Akbaba B. (ed.), Pegem, Ankara, 30-52.

- Keser, H., 2004, *İlköğretim 4. sınıf bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256413, [Ziyaret Tarihi: 14 Kasım 2021].

- Kılıç, A., 2006, İlköğretim ders kitaplarındaki resimlemelerin çocuğun görsel sanat eğitimine katkıları, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21, 24-29.

- Kılıç, A., ve Seven, S., 2003, *Konu alanı ders kitabı incelemesi,* Pegem, Ankara.

- Kılıçoğlu, G., 2015, *Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi,* Sosyal bilgiler öğretimi, In: Safran M. (ed.), Pegem, Ankara, 3-16.

- Kıral, B., 2020, *Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348, [Ziyaret Tarihi: 18 Kasım 2021].

- Koçoğlu, E., 2017, *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algıları,* https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/27720, [Ziyaret Tarihi: 28 Kasım 2021].

- Kuzu, A., Akbulut, Y., ve Şahin, M. C., 2007, *Application of multimedia design principles to visuals used in course-books: an evaluation tool,* https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1102454.pdf, [Ziyaret Tarihi: 21 Ekim 2020].

- Küçükahmet, L., 2003, *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu,* Nobel, Ankara.

- Marangoz, İ., 2019, *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının 6. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini belirlenmesi*, Yüksek lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- *MEB Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 Ve 7. Sınıflar),* https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf, [Ziyaret Tarihi: 16 Kasım 2021].

- Merriam, S. B., 2018, *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*, Nobel, Ankara.

- Metin, M., 2014, *Nicel veri toplama araçları,* https://www.researchgate.net/publication/346965740_Nicel_Veri_Toplama_Araclari/link/5fd4ee57299bf14088064d06/download, [Ziyaret Tarihi: 20 Kasım 2021].

- *Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Ve Eğitim Araçları Yönetmeliği.* http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1605.pdf, [Ziyaret Tarihi: 16 Kasım 2021].

- Nalçacı, A., 2011, İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15(2), 321-335.

- Namal, R., 2011, *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan ‘‘ülkemizde nüfus’’ ünitesinin öğretiminde görsel materyallerden yararlanmanın öğrenci başarısı üzerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- *National Curriculum Standards for Social Studies: Introduction,* https://www.socialstudies.org/standards/national-curriculum-standards-social-studies-introduction, [Ziyaret Tarihi: 08 Aralık 2020].

- NCSS Position Statement, 2016, *A vision of powerful teaching and learning in the social studies: building social understanding and civic efficacy,* https://www.socialstudies.org/system/files/publications/articles/se_800316180.pdf, [Ziyaret Tarihi: 15 Ekim 2020].

- Novak, J. D., ve Canas, A. J., 2006, *The theory underlying concept maps and how to construct them,* http://cmap.ihmc.us/publications/researchpapers/theorycmaps/TheoryUnderlyingConceptMaps.bck-11-01-06.htm, [Ziyaret Tarihi: 08 Ekim 2021].

- Nurses, S., 2014, *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan ‘‘Türkiye’de iklim bölgeleri’’ konusunun öğretiminde görsel materyalleri kullanmanın öğrenci başarısına etkileri,* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Olayinka, A. B., 2016, Effects of instructional materials on secondary schools students’ academic achievement in social studies in ekiti state, *Nigeria World Journal of Education,* 6, 32-39.

- Öcal, A., ve Yiğittir, S., 2007, İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği), *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* 8(1), 51-61.

- Özdemir, K., 2018, Ortaöğretim tarih derslerinde kullanılan görsel materyallerin öğrenci akademik başarısına etkisi “Ankara ve Yozgat örneği”, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-45.

- Özdemir, M., 2010, *Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma,* https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/113287, [Ziyaret Tarihi: 04 Nisan 2021].

- Özgen, Ö., 2012, *Anket yöntemi ve anket hazırlama teknikleri,* http://www.bingol.edu.tr/media/226175/sayt-bolum13a-anket-hazirlama-teknikleri.pdf, [Ziyaret Tarihi: 05 Mart 2021].

- Özkaral, T. C., 2015, *İlkokul ve ortaokul düzeyinde sosyal bilgiler kapsamındaki öğretim programlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi,* Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Özmen, C., 2011, *Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler yaklaşımının sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260242, [Ziyaret Tarihi: 24 Ekim 2021].

- Pettersson, R., 2000, *Literacies in the new millennium,* https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?&rep=rep1&type=pdf, [Ziyaret Tarihi: 22 Ekim 2020].

- Roohani, A., ve Sharif, M., 2015, Evaluating visual elements in two efl textbooks, *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 4(2), 68-77.

- Safran, M., ve Ata, B., 2003, *Öğrencilerin tarih metinlerinden anlam çıkarmalarına yönelik araştırmalara bir bakış,* file:///C:/Users/USER/Downloads/OGRENCILERIN_TARIH_METINLERINDEN_ANLAM_C%20(2).pdf, [Ziyaret Tarihi: 25 Kasım 2021].

- Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R., ve Aydın, E., 2014, Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: Karikatür, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2(2), 85-99.

- Silverman, D., 2018, *Nitel verileri yorumlama*, Pegem, Ankara.

- Sönmez, V., 2010, *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu,* Anı, Ankara.

- Sözer, E., 1998, *Sosyal bilgiler programının amaçları, ilkeleri ve temel özellikleri,* https://www.academia.edu/2118391/Sosyal_bilgiler_program%C4%B1n%C4%B1n_ama%C3%A7lar%C4%B1_ilkeleri_ve_temel_%C3%B6zellikleri, [Ziyaret Tarihi: 11 Eylül 2021].

- Stokes, S., 2001, *Visual literacy in teaching and learning: A literature perspective,* https://wcpss.pbworks.com/f/Visual+Literacy.pdf, [Ziyaret Tarihi: 25 Kasım 2021].

- Suri Köksal, İ., ve Şahin, F., 2020, *Çizimlerle desteklenmiş fen eğitiminin ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve görsel materyalleri anlamalarına etkisi*,https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AW5j4lLxyZgeuuwfeK_C, [Ziyaret Tarihi: 28 Kasım 2021].

- Şahin, H., 2004, Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabının nitelikleri, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9, 365-375**.**

- Şahin, M., 2014, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi,* https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/32277/353146, [Ziyaret Tarihi: 27 Kasım 2021].

- Şengül, T., 2005, Geleneksel ve çağdaş eğitim anlayışında ilgi ve disiplin, *Milli Eğitim Dergisi,* 166, 133-137.

- Şimşek, A., 2003, Tarih öğretiminde görsel materyal kullanımı, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 141-155.

- Taş, A. M., 2007, Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17, 519-532.

- Taşkın, M., ve Açıkalın, M., 2020, Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi, *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2, 133-146.

- Tay, B., 2005, Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 6(1), 209-225.

- Tepecik, A., ve Kayabekir, T., 2017, Resim-metin ilişkisinde yapısal ve bilişsel kavramların tasarım sürecine etkisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1641-1653.

- Tokcan, H., ve Alkan, G., 2013, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1490568, [Ziyaret Tarihi: 27 Kasım 2021].

- Tonga, D., 2007, *İlköğretim 5. sınıf MEB Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsel materyallerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Tural, E., 2007, *İlköğretim II. basamak fen bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsellerin biçim ve içerik yönünden incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Türkben, T., 2019, Türkçe ders kitaplarındaki metin resimlerinin incelenmesi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2, s. 650-672.

- Türkel, N., 2010, *İlköğretim II. kademe sosyal alan ders kitaplarında görsel boyut ve içerik tutarlılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tüzün, H., 2008, *İlköğretim 8.sınıf TC İnkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında (MEB yayınları) Atatürkçülük bölümünün görsel materyallerle öğretilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Uçar, C., ve Somuncuoğlu Özerbaş, D., 2017, Ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 25(4), 1373-1388.

- Uluışık, M., 2008, *İlköğretim beşinci sınıf matematik ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ulusoy, K., ve Gülüm, K., 2009, Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10(2), 85-99.

- Ulusoy, K., 2015, *Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları,* Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi, In: Tay B., ve Öcal A. (ed.), Pegem, Ankara, 193-222.

- Uzuner, S., Aktaş, E., ve Albayrak, L., 2010, *Türkçe 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının görseller (illüstrasyonlar) açısından değerlendirilmesi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157016, [Ziyaret Tarihi: 20 Kasım 2021].

- Ünal, F., ve Ünal, M., 2012, Sosyal bilgiler öğretim programları (1924-2005) ve ders kitaplarında (2005-2010) harita okuma becerisi, *Millî Eğitim Dergisi,* 193, 165-183.

- Yaman, B., ve Öztürk, M., 2018, Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı (eylem araştırması), *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 345-377.

- Yapıcı, H., 2015, *Sosyal bilgiler öğretimi üzerine bir bibliyografya denemesi,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408317, [Ziyaret Tarihi: 15 Ekim 2021].

- Yaşar, O., 2004, İlköğretim sosyal bilgiler derslerinde görsel materyal kullanımı ile coğrafya konularının eğitim ve öğretimi, *Milli Eğitim Dergisi,* 163, 204-215.

- Yasar, O., ve Seremet, M., 2007, A comparative analysis regarding pictures included in secondary school geography textbooks taught in Turkey, *International Research in Geographical and Environmental Education,* 16, 157-188.

- Yazdanmehr, E., ve Shoghi, S., 2014, Design and application of a 'textbook visual effects' evaluation checklist, *Theory and Practice in Language Studies,* 4, 473-480.

- Yazıcı, K., 2006, *Sosyal bilgilerde kullanılan görsel araçlar: haritalar-küreler, resimler, tablolar ve grafikler,* http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/598/578, [Ziyaret Tarihi: 24 Kasım 2021].

- Yazıcı, K., 2009, Yeni Zelanda sosyal bilgiler öğretim programı ve bu programın Türkiye'deki sosyal bilgiler öğretim programı ile karşılaştırılması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 423-435.

- Yıldız, D., ve Uzunsakal, E., 2018, *Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama,* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/507218, [Ziyaret Tarihi: 10 Mart 2022].

- Yılmaz, K., ve Çolak, R., 2012, Sosyal bilgiler öğretiminde kavram haritaları kullanımının öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılık düzeylerine etkisi, *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi,* 1(1), 1-16.

- Yılmaz, M., 2016, *Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: Eskişehir örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Zayimoğlu Öztürk, F., ve Öztürk, T., 2013, Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programı ve bu programın Türkiye sosyal bilgiler öğretim programıyla karşılaştırılması, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 6(14), 485-514.

EKLER

Ek-1
Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, "7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerle öğrenciler tarafından geliştirilen ilgili görsellerin karşılaştırılması" adıyla, 03.05.2021/ 02.07.2021 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: 7.sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görseller ile ilgili düşüncelerini ortaya çıkarmak ve kendi hayal dünyalarını kullanarak tasarlayacakları görsel öğeler ile var olan görsellerin karşılaştırması yapılarak gelecekte tasarlanacak ders kitaplarına katkı sunmaktır.

Araştırma Uygulaması: Anket / Görüşme / Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleşmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı **tamamen sizin isteğinize bağlıdır**, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı

İletişim bilgileri

Velisi bulunduğum ..... sınıfı ..... numaralı öğrencisi ....'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.
(Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

..../...../.....

İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :

Telefon Numarası:

Sayın Katılımcımız

Katılacağınız bu çalışma, "7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerle öğrenciler tarafından geliştirilen ilgili görsellerin karşılaştırılması" adıyla, Hilmi GÜVEN tarafından 03.05.2021 / 02.07.2021 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: 7.sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabı "Yaşayan Demokrasi" ünitesinde yer alan görseller ile ilgili düşüncelerini ortaya çıkarmak ve kendi hayal dünyalarını kullanarak tasarlayacakları görsel öğeler ile var olan görsellerin karşılaştırması yapılarak gelecekte tasarlanacak ders kitaplarına katkı sunmaktır.

Araştırmanın Nedeni: Tez çalışması

Araştırmanın Yapılacağı Yer:

Araştırma Uygulaması: Anket, Görüşme, Öğrenci Görsel Tasarım Kâğıtları

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul/kurum yönetiminin izni ile gerçekleşmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çalışmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Veriler sadece araştırmada kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Uygulamalar, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakabilirsiniz.

Katılımı onaylamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :

İletişim Bilgileri :

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

..../...../.....

İsim-Soyisim İmza:

Katılımcı Adı-Soyadı:

Telefon Numarası:

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

7.SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABI "YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN GÖRSELLERİ DEĞERLENDİRME ANKETİ

Değerli Öğrenciler,

Bu ankette 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan ***"Yaşayan Demokrasi"*** ünitesine ait görseller, açıklama ve ilgili oldukları metinler ile birlikte aşağıdaki sayfalarda yer almaktadır. Bu görselleri, açıklama ve metinlerle olan ilişkilerini de göz önüne alarak inceleyiniz. Ardından ***"son sayfada"*** yer alan bu görseller ile ilgili değerlendirme anketini kendi düşüncelerinize göre doldurunuz.

Hilmi GÜVEN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yüksek Lisans Öğrencisi

7.SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABI(EKOYAY YAYINLARI)
"YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN GÖRSELLER

1

Bir hayalim var. Gün gelecek eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları Georgia'nın Corcia kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar.

Bir hayalim var. Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar.

Bir hayalim var. Gün gelecek Alabama eyaleti, valisinin ağzından hep müdahale etme ve izin vermeme yönünde sözler dökülen, o eyalet, siyah çocuklarla beyaz çocukların el ele tutuşup kardeşçe birlikte yürüdüğü bir yere dönüşecek.

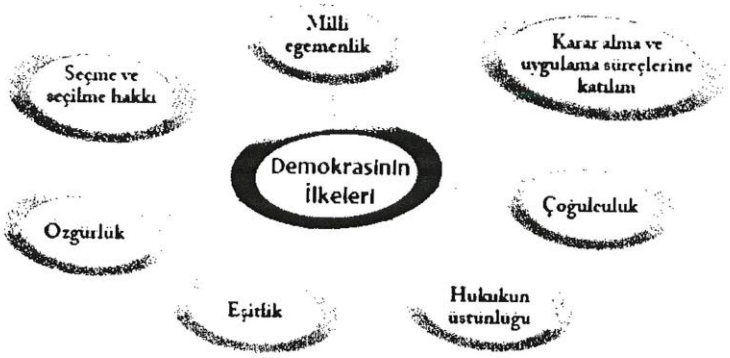
Genel ağ haberi 20 Eylül 2013 Düzenlenmiştir

a.2

102 sayfadaki gelişmeler incelendiğinde insan hakları ve özgürlükler ile demokrasinin birlikte ilerlediği görülmektedir. Buradan hareketle halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen demokratik sistem, adında insanın doğuştan getirdiği temel hak ve özgürlüklerin de güvencesidir. Demokrasi, günümüzde aşağıdaki şemada yer alan ilkeler ile dünyanın birçok ülkesinde kabul gören bir yönetim anlayışı hâline gelmiştir.

2

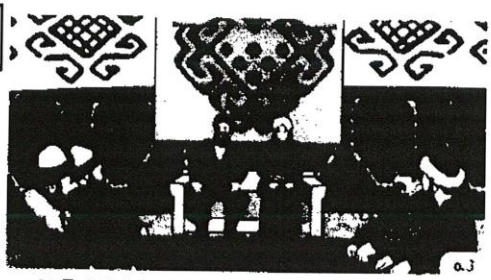

3

Aşağıdaki tabloyu örneği dikkate alarak doldurunuz.

Demokrasinin ilkeleri	Ne anlama geliyor?	Demokrasi açısından önemi nedir?
Seçme ve seçilme hakkı		
Milli egemenlik		
Karar alma ve uygulama süreçlerine katılım		
Çoğulculuk		
Hukukun üstünlüğü		
Özgürlük		
Eşitlik		

4

0.3

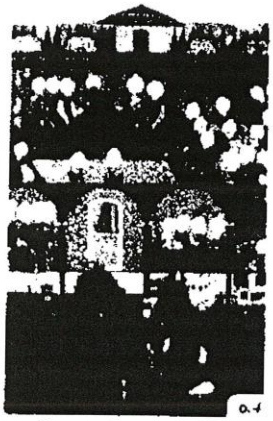
İlk Türk devletlerinde kurultay

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte her zaman İslamiyet'in etkisi görülür oldu. Aşağıdaki metin devlet yönetiminde İslamiyet'in etkisine bir örnektir.

> Allah her asır ve zamanda halkın içinden, uygun seçerek onu padişahlık tahtına oturtmuş ve tüm ülkeyi onun yönetimine bırakmıştır. Dünyanın işlerinden ve zamanın nizamından onu sorumlu kılmış, tebaa, kurtuluş ve huzuru onun eliyle ortadan kaldırmıştır.
>
> *Nizamülmülk, Siyasetname, s. 25*

İlk Türk devletlerinde kurultaylara hükümdarın eşi de katılırdı. Bu durumu demokrasi ve kadın hakları açısından değerlendiriniz.

5

0.4

Osmanlı Devletinde Divan-ı Hümayun (Süleymanname, 16. yüzyıl)

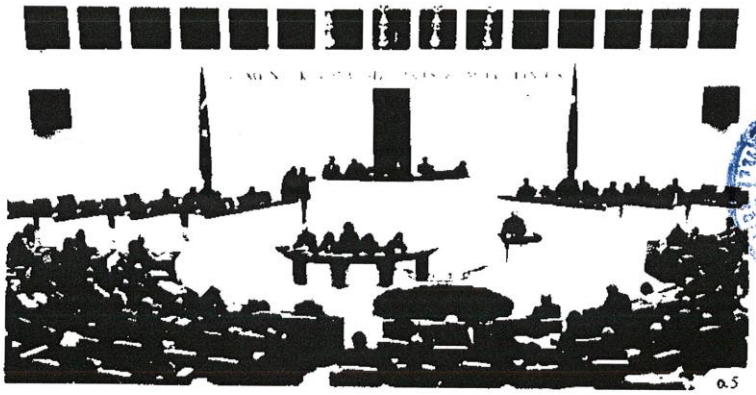
İslamiyet'in etkisi ile birlikte önceleri yöneticilerin unvanlarında bir değişim görüldü. Yöneticiler kutsal veya padişahın gölgesi olarak anılmaya başlandı. Ülke toprakları, ilk Türk devletlerinde olduğu gibi, hükümdar ve ailesinin malı sayılıyordu. Hükümdarlık babadan oğula geçiyordu. Kurultaylar seçilen, ise kurultay benzeri, bir meclis tarafından yapılıyordu. Bu meclise divan deniyordu. Divanda hükümdar, vezirler ve üst düzeydeki devlet görevlileri katılıyordu. Divanda belirli günlerde halkın şikayetleri de dinleniyor ve sorunların çözümüyle ilgili kararlar veriliyordu. Son söz ise hükümdarın oluyordu.

Osmanlı Devletinde divan kurumu devam etmiş ve Divan-ı Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Divana Fatih Sultan Mehmet'e kadar padişahlar başkanlık ediyordu. Fatih Sultan Mehmet ten sonra divana padişahın temsilcisi olan sadrazam başkanlık etmeye başladı.

Günümüzde demokrasinin gereklerinin tamamının uygulandığı bir ülkede yaşamaktayız. Bu ilkelerin önemini kavrayarak demokrasiye ve milli irademize 15 Temmuz 2016 daki hain darbe girişiminde canlarını feda eden tüm şehitlerimizi rahmetle anıyoruz.

6

Türkiye Büyük Millet Meclisinde "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." sözü ile verilmek istenen mesaj nedir? Açıklayınız.

0.5

7

Kokturk Devleti'nde Buge Kagan'in şehirlerin etrafının surlarla çevrilmesi ve ülkede Budizm ile Taoizm'in propagandasının yapılması üzerine meclis-kurultay tarafından onaylanmamıştır. Aynı meclis hakan adayını bazı gerekçelerle reddetmiş hatta Uygurlarda olduğu gibi kudretli devlet görevlileri ve komutanlardan aralarından birini han seçmiştir.

*İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 201. Düzenlemiştir.*

Orhun Kitabeleri

8

Atatürk'ün aşağıdaki sözünü okuyunuz. Atatürk, "demokrasinin bütün gerekleri" sözü ile ne demek istemiştir?

Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk o. on. yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır.

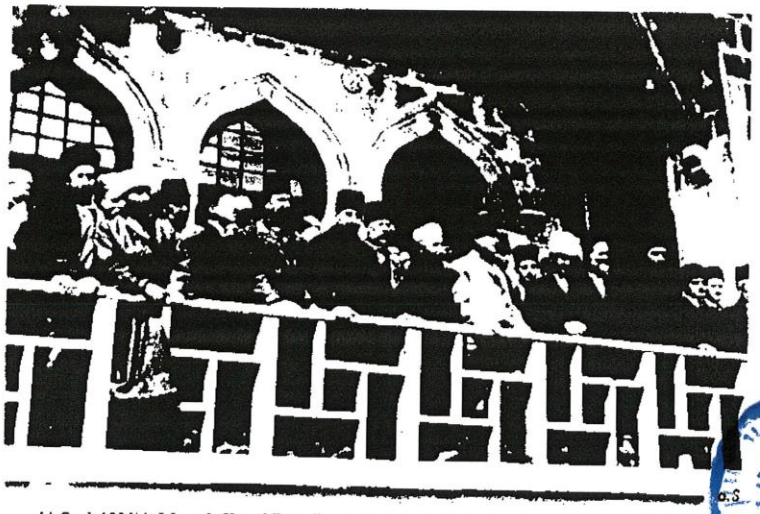
*Ulkar Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 106*

Turk demokrasi tarihinde 23 Nisan 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde açılan Büyük Millet Meclisinin önemi büyüktür. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması gerektiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, meclisin açılmasını sağlayarak demokratik değerlere uygun bir devletin ilk adımlarının atılmasına öncülük etmiştir.

9

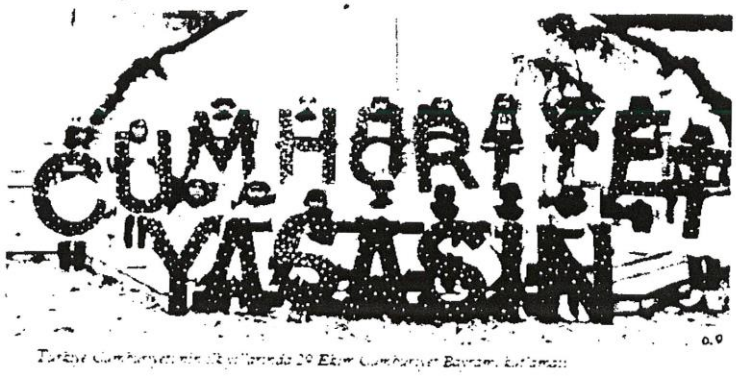
Büyük Millet Meclisindeki milletvekilleri kendi bölgelerinde yapılan seçimle göreve geldiler. Bu Meclis, millet iradesine dayandığı ve millet egemenliği ilkesini esas aldığı için demokratik yapıya sahip bir meclistir.

11 Ocak 1921'de Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisinin ilk milletvekilleri ile birlikte

10

Her 29 Ekim'de milli bayram olarak yapılan etkinliklerde cumhuriyetin anlam ve önemine vurgu yapılmasını, demokratik kazanımlarımız anlatılmalıdır. Bu kazanımlarımızı korumak, daha da geliştirmek geleceğin vatandaşları olan öğrencilerin sorumluluğundadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75'inci yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması

11

Demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan siyasi partiler Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra ortaya çıkmaya başladı. Bunları Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Mustafa Kemal, 1920'de gerçekleştirmek istediği inkılapları belli bir program içinde yapabilmek için, genel başkanlığını üstlendiği Halk Fırkasını kurdu. Daha sonra parti, Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı. Cumhuriyet Halk Fırkası, 1950'de yapılan genel seçimlere kadar ülkeyi aralıksız yönetti. 1924'te Halk Fırkasında yer alan bazı milletvekilleri fikir ayrılığına düşerek partiden ayrıldılar ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Genel başkanlığını Kazım Karabekir'in yaptığı parti, kısa süre sonra ülke içinde çıkan bir ayaklanmaya karıştığı gerekçesiyle kapatıldı. 1930'da Mustafa Kemal, çok partili demokratik hayata geçiş için arkadaşı Fethi Okyar Bey'den yeni bir parti kurmasını istedi. Bunlerle Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Ancak bu parti de Fethi Bey tarafından inkılaplara karşı olanların partiye girdiği gerekçesiyle kapatıldı. Atatürk'ün istediği çok partili demokratik hayat 1946'da başladı.

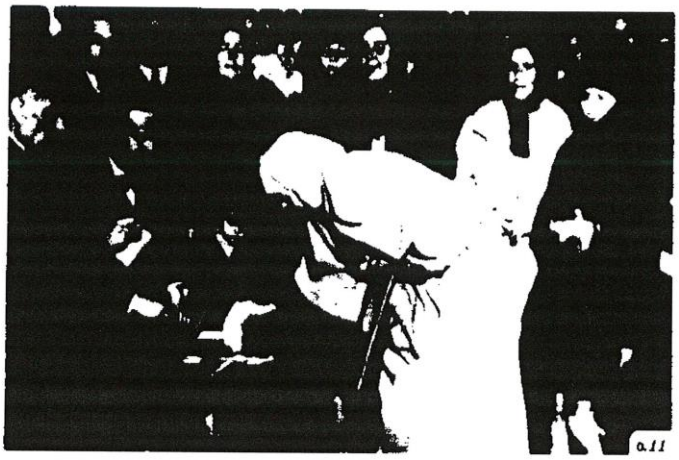
0.10

Milli Mücadele'de önemli hizmetleri olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları bir arada. Soldan sağa: Kazım Karabekir, Rıfat Bele, Dr. Adnan Adıvar, H. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy

Aşağıdaki soruları fotoğraftan yararlanarak cevaplayınız.

12

a.11

1. Bu fotoğraf ne zaman ve nerede çekilmiş olabilir?

2. Bu fotoğrafa bir isim verseydiniz ismi ne olurdu?

13

Cumhurbaşkanımızın Eşi "Okuma-Yazma Seferberliği" Başlattı

a.12

Cumhurbaşkanı ve eşinin destekleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığının koordinasyonu, televizyon programı sunucusu Müge Anlı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen "Okuma-Yazma Seferberliği" Ankara Yenimahalle Halk Eğitim Merkezinde, Cumhurbaşkanımızın eşinin de katıldığı törenle resmi olarak başladı.

Kampanyanın duyurulmasının yapıldığı şubat ayı başından bu yana 275 bin kişi okuma yazma öğrenmek için başvurdu. 8 haftanın sonunda sertifika almaya hak kazanan katılımcılara sertifikaları Cumhurbaşkanı ve eşinin de katılacağı bir törenle Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde verilecek.

Gerçek Gazete, 5 Mart 2010 Düzenlenmiştir

14 Tabloda yer alan kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarını ve bu kurum ve kuruluşlarla ilgili kavramları örnekte olduğu gibi yazınız.

Kurum ve kuruluşlar	Görev ve sorumlulukları	Kavramlar

15 Antidemokratik uygulamalardan daha başka hangi kişi ya da gruplar etkilenmektedir? Neden?

0.13

Savaş nedeniyle vatanından edilen ve bir mülteci kampında yaşamına devam eden çocukların bu süreçte karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlalleri neler olabilir?

16 Antidemokratik uygulamalardan sadece önceki sayfada anlatılan kişi ya da gruplar değil, zaman zaman biz de etkilenebiliriz. Örneğin ailemizde, okulumuzda ya da çevremizde bazı uygulamalar antidemokratik olabilir.

"Şiddet ortamı çocuğu suça sürüklüyor"

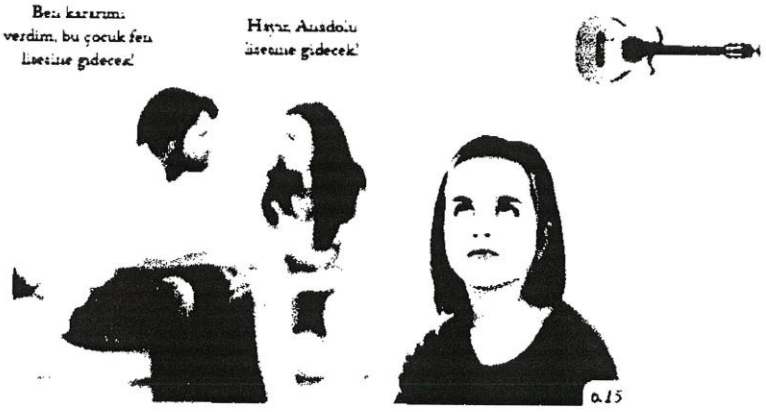

Mersin Barosu ile Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan protokol kapsamında çocukların suç sayılan olumsuz davranışlardan kaçınmaları ve karşılaşacakları cezai nedenlerden zarar görmelerinin önlenmesi amacıyla Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından öğrencilere yönelik düzenlenen eğitim çalışmaları Sürfe Gevher Nesibe Anadolu Lisesi'nde yapıldı.

o.14

Gazete haberi, 12 Mayıs 2018

17 Görseli inceleyiniz. Görselde verilmek istenen mesajı bırakılan boşluklara yazınız.

o.15

"YAŞAYAN DEMOKRASİ" ÜNİTESİNDE YER ALAN GÖRSELLERİ DEĞERLENDİRME ANKETİ

Değerli öğrenciler,

Bu değerlendirme anketini yukarıda incelediğiniz görseller ile ilgili soruları "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım", "katılmıyorum", "tamamen katılmıyorum" bölümlerinden kendi düşüncenize uygun olanına (X) işareti koyarak doldurunuz. Ayrıca maddelerin alt bölümlerinde yer alan sorulara seçtiğiniz görselin numarasını yazınız.

Hilmi GÜVEN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yüksek Lisans Öğrencisi

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1. Görsellerde kullanılan renkler doğru seçilmiştir • Renk kullanımı en başarılı görsel: ..... • Renk kullanımı en başarısız görsel:					
2. Görsellerin boyutları (çok küçük ya da çok büyük olması) uygun kullanılmıştır. • Boyutu en doğru tasarlanan görsel: ..... • Boyutu en doğru tasarlanmayan görsel:					
3. Görseller ile birlikte yer alan içerik (yazılar) birbiriyle uyumludur. • Görsel ile içeriğin en uyumlu olduğu görsel: ..... • Görsel ile içeriğin en uyumlu olmadığı görsel:					
4. Görseller kolay bir şekilde anlaşılabilmektedir. • Anlaşılması en kolay olan görsel: ..... • Anlaşılması en zor olan görsel:					
5. İçerik (yazı) ile görsellerin yerleşimi uygun seçilmiştir. • Yerleşim yeri en uygun olan görsel: ..... • Yerleşim yeri en uygun olmayan görsel:					
6. Görsellerin baskı kalitesi açık, net ve temizdir. • Görüntü kalitesi en yüksek, en net görünen görsel: ..... • Görüntü kalitesi en düşük, en net olmayan görsel:					
7. Görseller, gerçeği ile uyumludur. • Gerçeği ile en benzer olan görsel: ..... • Gerçeği ile en az benzerlik taşıyan görsel:					
8. Görseller, düşündürücü niteliktedir. • Düşündürücü niteliğe en çok sahip olan görsel: ..... • Düşündürücü niteliğe en sahip olmayan görsel:					

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
9. Görseller, motivasyonu olumlu etkileyici ve ilgi çekicidir. • Konuya ilgi ve isteği en çok arttıran görsel: ..... • Konuya karşı ilgi ve isteği en az uyandıran görsel:					
10. Kullanılan görseller heyecan ve merak duygusu yaratmaktadır. • Merak ve heyecan duygusunu en çok yaratan görsel: ..... • Merak ve heyecanı en yaratmayan görsel:					
11. Görseller okumayı engellemeyecek şekilde yerleştirilmiştir. • En doğru yerleştirilen görsel: ..... • En doğru yerleştirilmeyen görsel:					
12. Ünite de yer alan görseller, yeterli sayıdadır.					
13. Görseller birbirleriyle uyumlu şekilde seçilmiştir.					
14. Kullanılan görseller konuya farklı açılardan bakabilmeyi sağlamaktadır. • Konuya farklı açılardan bakabilmeyi en çok sağlayacak olan görsel: ..... • Konuya farklı açılardan bakabilme olanağı en sağlayamayacak olan görsel:					
15. Görseller, akılda kalıcı olacak şekilde tasarlanmıştır. • En akılda kalıcı olan görsel: ..... • En akılda kalıcı olmayan görsel:					
16. Kitabı hazırlayan kişiler arasında yer alsam ben de aynı görselleri kullanırdım.					

17. Yukarıda incelediğiniz görsellerden size göre en çok beğendiğiniz 3 (üç) görselin numarasını yazınız.

18. Yukarıda incelediğiniz görsellerden size göre en az beğendiğiniz 3 (üç) görselin numarasını yazınız.

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

ÖĞRENCİ GÖRSEL TASARIM KÂĞITLARI

Değerli Öğrenciler,

Aşağıda 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının "Yaşayan Demokrasi" ünitesine ait sizler tarafından en az beğenilen 3(üç) görsel ve o görsele ait içerikler verilmiştir. Bu çalışma da seçilen görsel ve metinleri inceledikten sonra ders kitabında yer alması için siz olsaydınız nasıl bir görsel hazırlardınız? Sorusuna cevap arayacağız. Görsel ve metinleri inceledikten sonra boş bırakılan alana kendi görsellerinizi tasarlayıp çiziniz.

Hilmi GÜVEN

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yüksek Lisans Öğrencisi

1

6.2

Bir hayalim var: Gün gelecek eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları Georgia'nın (Corcia) kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar.

Bir hayalim var: Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar.

Bir hayalim var: Gün gelecek Alabama eyaleti, valisinin ağzından hep müdahale etme ve izin vermeme yönünde sözler dökülen o eyalet, siyah çocuklarla beyaz çocukların el ele tutuşup kardeşçe birlikte yürüdüğü bir yere dönüşecek...

Genel ağ haberi, 29 Eylül 2018 (Düzenlenmiştir.)

Yukarıda bahsedilen metni okuyarak kölelik, eşitlik, adalet ile ilgili bir çizim yapmak isteseniz siz nasıl bir resim oluştururdunuz. Aşağıdaki çizim alanına çiziniz.

5

6.4

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun (Süleymanname, 16. yüzyıl)

İslamiyet'in etkisi ile birlikte öncelikle yöneticilerin unvanlarında bir değişim görüldü. Yöneticiler sultan veya padişah olarak anılmaya başlandı. Ülke toprakları ilk Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdar ve ailesinin malı sayılıyordu. Hükümdarlık babadan oğula geçiyordu. Karar alma süreçleri ise kurultay benzeri bir meclis tarafından yapılıyordu. Bu meclise divan deniyordu. Divana hükümdar, vezirler ve üst düzeydeki devlet görevlileri katılıyordu. Divanda belirli günlerde halkın şikâyetleri de dinleniyor ve sorunların çözümüyle ilgili karar veriliyordu. Son söz ise hükümdarın oluyordu.

Osmanlı Devleti'nde divan kurumu devam etmiş ve Divan-ı Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Divana Fatih Sultan Mehmet'e kadar padişahlar başkanlık ediyordu. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra divana padişahtan sonraki en yetkili kişi olan sadrazam başkanlık etmeye başladı.

Yukarıdaki metni okuyarak sizler bu kitabın hazırlayıcıları olsaydınız öğrencilerin Osmanlı Devleti'ndeki Divan kurumunu daha iyi anlayabilmeleri için nasıl bir görsel çizerdiniz? Aşağıdaki çizim alanına çiziniz.

12

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki soruları fotoğraftan yararlanarak cevaplayınız.

6.11

1. Bu fotoğraf ne zaman ve nerede çekilmiş olabilir?

2. Bu fotoğrafa bir isim verseydiniz ismi ne olurdu?

Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki resimde Türk demokrasi tarihinin önemli olaylarından biri olan "OY KULLANMA" sırasında çekilen bir fotoğraf yer almaktadır. Kitabı hazırlayanlar sizler olsaydınız oy kullanmanın ve seçme-seçilme hakkının önemini öğrencilere nasıl hissettirirdiniz. Aşağıdaki çizim alanına çiziniz.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

ÖĞRENCİLERİN GÖRSEL TASARIMLARININ ARDINDAN YAPILACAK GÖRÜŞME SORULARI

1. Görselleri tasarlarken renk seçiminde nelere dikkat ettiniz?
2. Görsellerin boyutunun büyük ya da küçük olmasına nasıl karar verdiniz?
3. Tasarladığınız görselleri sayfanın hangi bölümüne yerleştirmeyi düşünürdünüz? (sayfanın altı, üstü, orta kısmı, sağ üst köşe, sol alt köşe vb.) Bu seçiminizi etkileyen faktörler neler olurdu?
4. Görsel çizim alanının yanında yer alan içerikler çiziminizi nasıl etkiledi?
5. Çiziminizin kolay anlaşılabilir olmasına dikkat ettiniz mi? Bunu sağlayabilmek için neler yaptınız?
6. Görselleri tasarlarken gerçek hayatta karşılaştıklarınızdan mı yoksa hayal dünyanızdan mı etkilendiniz? Neden?
7. Görsellerinizin ilgi çekici ve merak uyandırıcı olmasını sağlayabilmek adına neler yaptınız?
8. Tasarladığınız görsellerin akılda kalıcı olması için dikkat ettiğiniz noktalar nelerdir?
9. Tasarladığınız görsellerden memnun musunuz? Ders kitabında yer alan görseller ile sizin çizimleriniz arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
10. Ders kitaplarında öğrencilerin tasarladığı görsellerinde yer almasını ister miydiniz? Neden?

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

Hilmi Güven YL Tezi_

ORİJİNALLİK RAPORU

%6	%6	%2	%2
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%2
2	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
4	www.academia.edu İnternet Kaynağı	<%1
5	www.ulusaltezmerkezi.net İnternet Kaynağı	<%1
6	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	usbes2018.ahievran.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	acikerisim.aku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
9	kelimeler.gen.tr İnternet Kaynağı	<%1

KURUM İZNİ YAZILARI

Uyarı: Canlı ve cansız deneklerle yapılan tüm çalışmalar için kurum izin belgelerinin eklenmesi zorunludur. Gizlilik ve mahremiyet içeren durumlarda kurum adı kapatılmalıdır.

☒ **Kurum izni gerekmektedir.**

☐ **Kurum izni gerekmemektedir.**

Hilmi GÜVEN
(İmza)

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-59090411-20-24686859 27/04/2021
Konu : Anket ve Araştırma İzni (İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Rektörlüğü)

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı genelgesi.

Araştırmacı	Yazı Tarihi	Sayısı	Araştırma Konusu	Araştırma Yeri	Araştırma Kişiler
Hilmi GÜVEN	08.04.2021	70044	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Görsellerle Öğrenciler Tarafından Geliştirilen İlgili Görsellerin Karşılaştırılması	Esenyurt	Ortaokul Öğrencileri

Yukarıda bilgileri verilen araştırmaların; 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa aykırı olarak kişisel veri istenmemesi, öğrenci velilerinden açık rıza onayı alınması, yüz yüze eğitime geçmiş olan kurumlarımızda, Covid-19 tedbirlerinin araştırmacı ve ilgili kurum idarelerince alınması, bilimsel amaç dışında kullanılmaması, bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun kamuoyuyla paylaşılmaması ve araştırma bittikten sonra 2 (iki) hafta içerisinde Müdürlüğümüze gönderilmesi, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim ve öğretimi aksatmayacak şekilde, 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında ilgi genelge esasları dâhilinde uygulanması kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Levent YAZICI
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
27/04/2021
Dr. Hasan Hüseyin CAN
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek: Yazılar ve Ekleri (14 Sayfa)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Binbirdirek Mah. İmran Öktem Cad. No: 1 Sultanahmet Fatih İstanbul
Telefon : 0212 384 36 30
E-posta : stratejigelistirme34@meb.gov.tr
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr
Belge Doğrulama : https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys
Bilgi İçin : Aykut ÇELİK
Unvanı : Büro Hizmetleri
İnternet Adresi : http://istanbul.meb.gov. tr/